

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

9(47.925)

5-40

Miss M. E. W.

Dear Madam

Winnungylia Stipzleuynr aply
Kuntunz ley luten q Yuyoy mte
29 302

9 (17.925)

6-40

45

ԵՂԵՆԻՒ ՄՐԵՈՅ

111

Լուսն

Լուսնագրի Լուսնակ

ԻՄՈՍԿԱԸ
1861.

92

ԵՂԻՇԻՒՆ ԿԱՐԳԱԳԵՏԻ

ՎԱՍՆ

ՎԱՐԳԱՆՆԵՅ

ԵՒ

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

Ծախիւնք շտեղարնուսի Հովհաննէսի
Բ. Բախանէանց:

180

Ի ՄՈՍԿՎԱ

Ի տպարանի Լազարեանց ճեմարանի.

1861

~~12776~~

988-075

ВНЕШНЕГО

48

С. ПЕТЕРБУРГ 1881

5086-50

4

2001

1881

ԵՂԻՇԼԻ ՎԵՐԳԵՊԵՏԻ

ՎԱՄՆ

ՎԵՐԳԵՆԵՅ

ԵՒ

ՀԱՅՈՑ ՊԵՏԵՐԼՕՄԻՆ

ԴԱԹԻ ԵՐԻՑՈՒ ՄԱՄԻԿՈՆԻ

ՀԱՅՑԵԱԼ

ԻՎԱՆՆ վասն որոյ պատուիրեցեր՝ արարի, ո՛վ քաջ վասն Հայոց պատերազմին հրամայեցեր, յորում րազումք առաքինացան քան զսակաւս: Ահա նշանագրեցի յայսմ եւթն յեղանակիս, առաջին զժամանակսն, երկրորդ զերացն պատահումն յիշխանէն արեւելից, երրորդ զմիաբանութիւն ուխտին եկեղե-

ցւոյ, չորրորդ զերկպառակու թիւն
 ոմանց բաժանելոց 'ի նմին ուխտէ,
 հինգերորդ զյարձակումն արեւե-
 լեայց, վեցերորդ զընդդիմանալն
 Հայոց պատերազմաւ, եւ թներորդ
 զյերկարումն իրացն խռովութեան:

Յայսմ յեւթն գլուխս կարգա-
 գրեալ և եղեալ ծայրալիր պարապ-
 մամբ զսկիզբն և զմիջոցն և զկատա-
 րածն. զի հանապազորդ ընթեռնու-
 ցուս, լսելով զառաքինեացն զքա-
 ջութիւն և զյետս կացելոցն զվատ-
 թարութիւն, ոչ յանձին կարօ-
 տութիւն երկրաւոր առատ գիտու-
 թեան լրման, այլ այցելութիւն երկ-
 նաւոր տնտեսութեանն՝ որ մասա-
 կարարէ յառաջգիտութեամբ զհա-
 տուցումն երկոցունց կողմանցն, որ
 երեւելեօքն զաներեւոյթն գուշակի:

Այլ դու, ո՛վ մեծ 'ի գիտու-
 թեանն Աստուծոյ, առ ի՞նչ ար-
 դեք հրամայեսցես, քան եթէ հրա-
 մայիցիս լաւագունացն: Արպէս և

րևելի ինձ և քեզ և այնոցիկ որ դե-
 գերեցին յիմաստութիւն՝ երկնա-
 ւոր սիրոյ է նշանակս այս, և ոչ երկ-
 րաւոր փառասիրութեանն. որպէս
 և ասացին ոմանք ՚ի քաջ պատմա-
 գրացն. Ջուզուժիւն է մայր բա-
 րեաց, անզուգութիւն ճնող չա-
 րեաց: Որպէս և մեր իսկ հայեցեալ
 ՚ի սուրբ սէր քոյոյ հրամանիդ, ոչ
 ինչ դանդաղեալ վեհերեցաք հայե-
 ցեալ ՚ի մեր տգիտութիւնս: Քան-
 զի բազում ինչ է սրբութիւն՝ սա-
 տար լինել անօսութեան, որպէս
 աղօթք՝ գիտութեան, և սէր սուրբ՝
 միաբան օգտից:

Օ, որ և մեր ընդ հրամանին քում
 ընկալեալ, յօժարութեամբ ձեռն-
 արկեցաք զայս ինչ, որ է մխիթա-
 րութիւն սիրելեաց և յոյս յուսա-
 ցելոց, քաջալերութիւն քաջաց,
 կամակարութեամբ յարձակեալ ՚ի
 վերայ մահուան, առաջի տեսանե-
 լով զզօրագլուխն յաղթութեան,

որ ոչ ումէք ոտնհար լինի թշնամու-
 թեամբ, այլ անդ ուսուցան է զիւր
 անպարտելի զօրութիւնն: Եւ ահա
 ողբ կամեսցի՝ ընդունի իբրեւ զնա-
 հատակ առաքինի: Եւ քանզի բազ-
 մադիմի է նահատակութեանդ ա-
 նուն, և նաբազմադիմի շնորհսբաշ-
 էեաց ամենեցուն. զոր և մեծ իսկ
 քան զամենայն՝ զսէր սուրբ յան-
 նենգ մտաց գիտեմք:

Վ. յս պարզութիւն զվերնոյն բե-
 րէ զնմանութիւն. զոր և մեր ՚ի քեզ
 տեսեալ, մոռացաք զմեր բնու-
 թիւնս: Եւ ահա վերաբերիմք ընդ
 քեզ ճախրելով, և իբրեւ բարձրա-
 թռիչս եղեալ՝ զամենայն մնասակար
 մրրկածին օդովքդ անցանիցեմք. և
 փոքր ՚ի շատէ ծծելով յանապական
 վերին օդոցն՝ առնուցումք զգիտու-
 թիւն ՚ի փրկութիւն անձանց և ՚ի
 փառս ամենայաղթ եկեղեցւոյ: Աւս-
 տի և բազում սուրբ պաշտօնեայքն
 զուարթութեամբ կատարեսցեն զըս-

պատմիճակին իւրեանց, 'ի փառս
 հօրն բոլորեցուն. ուր ընդ նմին
 սուրբ Երրորդութիւնն ցնճացեալ
 բերիցի յանտրտմական յիւրում
 էութեանն:

Արդ որովհետեւ ըկնալաք ըզ-
 հրաման պատուիրանի յաննախանձ
 քոյոց բարուց բնութեանդ, սկսցուք
 ուստի արժան է սկսանել. թէպէտ
 և ոչ յօժարիցեմք զթշուառութիւն
 մերց ազգիս ողբալ: Ահա ոչ ըստ
 կամաց արտօսրալիր ողբովք ճա-
 ուագրեմք զբազում հարուածսն,
 յորում պատահեցաք և մեք իսկ
 ակամատեսք լինելով:

ԱՌԱՋԻՆ ՅԵՂԱՆԱԿ

Ժամանակն է :

ՔԱՆՁԻ 'ի բառնալ ազգին Ար-
շակունեաց, տիրեցին աշխարհիս
Հայոց ազգն Սասանայ պարսկի, որ
վարէր զԼուր իշխանութիւնն օրինօք
մտուցն, և բազում անգամ մար-
տնչէր ընդ այնոսիկ, որ ոչ ընդ նո-
րին օրինօքն մտանէին, սկիզբն արա-
րեալ յամացն Արշակայ արքայի որ-
դւոյն Յիրանայ, և կռուէր մինչև
ցամն վեցերորդ Արտաշիսի արքայի
Հայոց, որդւոյն Առամշապհոյ :
Եւ իբրեւ զնա եւս մերժեաց 'ի
Թագաւորութենէն, 'ի նախարարսն
Հայոց անկանէր Թագաւորու-

Թիւնն . զի թէպէտ և զանձն յար-
 քունիս պարսկաց երթայր , սա-
 կայն այրուծին Հայոց բովանդակ 'ի
 ձեռն նախարարացն առաջնորդէր
 'ի պատերազմի : Ասան որոյ և
 աստուածպաշտու թիւնն բարձրա-
 գլուխ կամակարու թեամբ երեւելի
 լինէր յաշխարհին Հայոց 'ի սկզբան
 տերութեանն Շապհոյ արքայից ար-
 քայի մինչեւ յամն յերկրորդ Յազ-
 կերտի արքայից արքայի՝ որդւոյ
 Առամայ . զոր եգիտ սատանայ իւր
 գործակից , և զամենայն մթերեալ
 թոյնսն թափեաց 'ի բաց , և ելից
 զնա իբրեւ զպատկան դարան դե-
 ղովք : Եւ սկսաւ եղջեւր ածել ան-
 օրէնութեամբ , և գոռալով հող
 հանէր ընդ չորս կողմանս երկրի . և
 թշնամի և հակառակորդ երեւեցու-
 ցանէր իւր զհաւատացեալքս 'ի
 Քրիստոս , և նեղեալ տագնապէր
 անխաղաղասէր կենօք :

Վանզի յոյժ սիրելի էր նմա խոռ-

վութիւն, արիւնհեղութիւն, վասն
 այնորիկ յանձն իւր տարաբերէր,
 եթէ յո՛ թափեցից զդառնութիւն
 թիւնից, կամ ո՛ր բացատրեցից
 զբազմութիւն նետիցն: Եւ առ
 յոյժ յիմարութեան իբրեւ զգա-
 ղան մի կատաղի յարձակեցաւ ՚ի
 վերայ աշխարհին Յունաց. եհար
 մինչ ՚ի քաղաքն Մծբին, և զբազում
 դաւառս Հոռոմոց աւերեաց աս-
 պատակաւ, և զամենայն եկեղեցիս
 հրձիգ արար. կուտեաց զաւար և
 զգերի, և ահաբեկ արար զամենայն
 զօրս աշխարհին:

Իսկ երանելին Թէոդոս կայսր,
 բանզի խաղաղասէր էր ՚ի Քրիս-
 տոս, ոչ կամեցաւ ելանել ընդ ա-
 ռաց պատերազմաւ. այլ այր մի Ա-
 նատոլ անուն, որ էր նորա սպա-
 րապետ արեւելից, առաքեաց աս-
 նաբազում զանձիւք: Եւ արք պար-
 սիկք, որք փախուցեալ էին վասն
 քրիստոնէութեան և էին ՚ի քաղա-

քին կայսեր, կալաւ և ետ 'ի ձեռս նորա: Եւ զամենայն զոր ինչ ասաց 'ի ժամանակին՝ կատարեաց ըստ կամաց նորա, և արգել զնա 'ի բազում բարկութենէն. և դարձաւ անդրէն յիւր քաղաքն Տիզբոն:

Եւ իբրեւ ետես անօրէն իշխանն, եթէ յաջողեցաւ չարութիւնն նորա, սկսաւ այլ եւս խորհուրդ յաւելուլ, իբր ոք զի 'ի հուր բորբոքեալ յաւելով բազում նիւթս փայտից: Քանզի ուստի սակաւ մի կասկածոտն էր, անտի աներկիւղ հաստատեցաւ. վասն այնորիկ դրդուեցոյց զբազումս 'ի սուրբ ուխտէն քրիստոնէից, էր՝ զոր բանիւք սպանալեօք, էր՝ զոր կապանօք և տանջանօք: Էր՝ զոր չարաչար մահուամբ վախճանէր. յափշտակութիւն առնէր ընչից և արարոց, և մեծաւ անարգանօք տանջէր զամենեսեան: Եւ իբրեւ ետես՝ եթէ վայրատեալ ցրուեցան 'ի բազում կող-

մանս, 'ի խորհուրդ կոչէր զպաշտօնեայս ձախակողմանն, որք կապեալ էին 'ի կր.ապաշտութեանն անլուծանելի հանգուցիւք, վառեալք և ջրեալք իբրեւ զհնոց առ այրել զուխտ սուրբ եկեղեցւոյ:

Քանզի էին իսկ այնպիսիքն բնակեալ 'ի կեանս իւրեանց իբրեւ 'ի թանձրամած խաւարի, և ոգիքն արգելեալք 'ի մարմնի իբրեւ զկենդանի 'ի գերեզմանի, յորս ամենեւին չծագէնշոյլ սուրբ լուսոյն Քրիստոսի: Նա և արջք օրհասականք ընդ վախճանել շնչոյն հզօրագոյնք կռուին. յորոց և իմաստունքն տեղի տուեալ փախչին 'ի նոցանէն: Այսպիսի իմն եկեալ հասեալ է վախճան տէրութեանն. եթէ հարկանին՝ չզգան, և եթէ հարկանեն՝ չիմանան. և իբրեւ ոչ գտանի արտաքին թշնամի, ընդ անձինս իւրեանց մարտ եղեալ կռուին: Ի դէպ իսկ ելանէ բան մարգարէին 'ի վերայ նո-

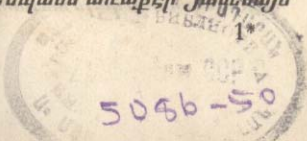
ցա . Այր , ասէ , առ քաղցի իւրում
 շրջեսցի և կերիցէ զկէս անձին
 իւրոյ : Նման սմին և Տէրն ինք-
 նին ասէ . Ամենայն տուն և թա-
 փաւորութիւն՝ որ յանձն իւր բա-
 ժանի , ոչ կարէ կալ հաստատուն :

Արդ զի՞ կոծիս , զի՞ մրցիս , զի՞
 այրիս , զի՞ բորբոքիս , զի՞ չչիջանիս .
 զի՞ կոչես 'ի խորհուրդ զայնոսիկ ,
 որոց զողիսն ձեր 'ի ձէնջ քաղեալ՝
 հանեալ է զանապականդ յապակա-
 նութիւն , և զապականելի մարմինդ
 գեշաքարչ արարեալ՝ իբրեւ զազիր
 մեռելոտի 'իբաց ընկեցեալ : Ապա-
 քէն զայդ կամիս , զի ծածկեսցի
 խորհուրդ ամբարշտութեանդ . տես-
 ջիր յորժամ յայտնեսցի , ապա
 դիտասցես զելս կատարածի դորա :

Եսն մոքքն . Արքայ քաջ , աս-
 տուածքն ետուն քեզ զտէրութիւնդ
 և զյաղթութիւն , և ոչ ինչ կարո-
 տեն նոքա մարմնաւոր մեծութեան ,
 բայց եթէ 'ի մի օրէնս դարձուցա-

նես զամենայն ազգս և ազինս, որ
 են 'ի տէրութեան քում. յայնժամ
 և աշխարհն Յունաց հնազանդեալ
 մտցէ ընդ օրինօք քովք: Արդ ըզ-
 բանս զայսոսիկ վաղվաղակի կատա-
 րեա դու, արքայ. զօր գումարեա
 և գունդ կազմեա, խաղա գնա դու
 յաշխարհն քուշանաց. և զամե-
 նայն ազգս ժողովեա և անցո ըստ
 պահ դուռն 'ի ներքս. և դու ան-
 դէն արա քեզ բնակութիւն: Յոր-
 ժամ արգելուս և փակես զամենե-
 սեան 'ի հեռաւոր օտարութեան,
 կատարին խորհուրդք կամաց քոց.
 և որպէս երեւիս մեզ 'ի դենիս մե-
 րում, տիրես դու և երկրին քուշա-
 նաց, և Յոյնք իսկոչ ելանեն ընդ քոյ
 իշխանութիւնդ: Բայց միայն զա-
 ղանդ քրիստոնէից բարձ 'ի միջոյ:

Հաճոյ թուեցաւ խորհուրդն
 թագաւորին և մեծամեծացն, որ էին
 'ի նմին բանի. հրովարտակս գրէր,
 պնդադեսպանս առաքէր յայնչեայն

տեղիս տէրութեան իւրոյ : Եւ այս
է պատճէն հրովարտակին :

Լ՞Ռ՝ ամենայն ազգս տէրութեան
իմոյ՝ Արեաց և անարեաց, բազ-
մասցի ՚ի ձեզ ողջոյն մարդասիրու-
թեան մերոյ. դուք ողջ լերուք, և
մեք մեզէն ողջ եմք դիցն օգնա-
կանութեամբ :

Լ՞Ռ՝ անց զձեզ ինչ աշխատ առնե-
լոյ խաղացաք գնացաք յերկիրն
Յունաց, և առանց գործոյ պատե-
րազմի՝ սիրով մարդասիրութեամբ
նուաճեցաք զամենայն երկիրն մեզ ՚ի
ծառայութիւն. դուք զբարի զմտա-
ածէք, և անսպառ լերուք յուրա-
խութեան. բայց բան զայս կատա-
րեցէք վաղվաղակի, զոր ասեմքս :
Մեք ՚ի մտի եղաք անվրէպ խորհր-
դովք խաղալ գնալ յաշխարհն ա-
րեւելից, աստուածոցն օգնականու-
թեամբ դարձուցանել ՚ի մեզ զտէ-
րութիւնն Քուչանաց. դուք իբրեւ
զհրովարտակս զայս տեսանէք, անդ

խափան վաղվաղակի այրեւծի գու-
մարեցէք առաջի քան զիս, յանդի-
ման լերուք ինձ Սպարաշխարհին:

Ըստ այսմ պատճենի հրովար-
տակ եհաս յաշխարհն Հայոց, ՚ի
Վրաց և Սղուանից և ՚ի Լփնաց,
՚ի Ծաւղէից և ՚ի Արորուաց, Սղձ-
նեաց և բազում այլ տեղեաց հե-
ռաւորաց, որոց ոչ էին օրէնք եր-
թալ զայն ճանապարհ յառաջ ժա-
մանակաւ: Գունդ կազմէր ՚ի Հայոց
մեծաց զազատ և զազատորդի, և
յարքունի տանէ զոստանիկ մար-
դիկ. ըստ նմին օրինակի ՚ի Վրաց և
Սղուանից և յաշխարհէն Լփնաց,
և որ այլ եւս ՚ի կողմանց կողմանց
հարաւոյ, մերձ ՚ի սահմանս Տաճ-
րկաստանի և ՚ի Հոռոմոց աշխարհն
և ՚ի Արորուաց և ՚ի Գդացն և ՚ի
Ծաւղէիցն և Սրզնարզիւն. որք
էին ամենեքեան հաւատացեալք ՚ի
բնմի կաթողիկէ առաքելական եկե-
անդեցի.

Եւ անմեղութեամբ ոչ գիտա-
 ցեալ զերկդիմի միտս թագաւորին,
 խաղացին գնացին յիւրաքանչիւր
 աշխարհաց լըջմտութեամբ և ան-
 տրտում խնդութեամբ և տիրասէլ
 խորհրդովք, կատարեալք զսպա-
 զինութեան աներկբայ վաս-
 տակովք. Բարձին եւս ընդ իւրեան.
 սուրբ կտակարանս բազում պաշ-
 տօնէիք և բազմագոյն քահանայ-
 իւք: Բայց հրաման տուեալ աշխար-
 հի՝ ոչ իբրեւ յակնկալութիւն կե-
 նաց, այլ իբրեւ ՚ի վճարումն վախ-
 ճանի. յանձն առնելով միմեան
 զոգիս և զմարմինս: Զի թէպէտ
 խորհուրդ թագաւորին չէր յայտ-
 նեալ նոցա, սակայն կարծիք ՚ի մե-
 էին ամենեցուն. մանաւանդ իբրև
 բեկեալ տեսին զզօրութիւնն Յու-
 նաց առաջի նորա, յոյժ հարեալ
 խոցեցան ՚ի խորհուրդս իւրեանց:
 Բայց քանզի պատուիրանս
 պահք էին սուրբ կտակարանս

Աստուծոյ, հանապազ յիշէին զպատուիրեալսն 'ի Պաւղոսէ, եթէ ծառայք հնազանդ լերուք տերանց ձերոց մարմնաւորաց. մի սուտակասպասք և առ աչս աշառելով, այլ սրտի մտօք ծառայել իբրեւ Աստուծոյ, և մի իբրեւ մարդկան. քանզի 'ի Տեառնէ է հատուցումն վաստակոց ձերոց: Եւ ամենայնիւ այսու բարեմտութեամբ յուղարկեալք յաշխարհէ և յանձն եղեալք կեսուրբ Հոգւոյն, յանդիման լինէին, փութով կատարեալ զհրամանն, և զամենայն արարեալ ըստ կամաց նորա: Յոյժ ուրախ լինէր թագաւորն, իբր այն եթէ կատարեցան կամք կարծեաց նորա. և ահա առնէր ընդ նոսա զայն ինչ, զոր պաշտօնեայքն ամբարշտութեան նորա խրատեցին:

Արդ իբրեւ ետես թագաւորն զամենայն կազմութիւն և զբազմութիւն գնդին բարբարոսաց, որք

սրտի մտօք եկեալ էին 'ի վաստակ
 արքունի, առաւելապէս ուրախ ե-
 ղել առաջի մեծամեծացն և ամե-
 նայն բազմութեան զօրաց իւրոց:
 Ի վերին երեսս թաքուցանէր զկամս
 մտացն իւրոց, և ակամայ առատա-
 պէս պարգեւէր զնոսա: Խաղաց
 զնաց միանգամայն 'ի վերայ տէրու-
 թեան Հոնաց աշխարհին, զոր քու-
 շանս անուանեն. և զերկեամ մի
 կուուեալ, ոչ ինչ կարաց ազդել նո-
 ցա: Ապա արձակեաց զմարզիկսն
 յիւրաքանչիւր տեղիս, և զայլսն 'ի
 նոցա տեղիս փոխանակ առ իւր կո-
 չեաց նովին պատրաստութեամբ:
 Եւ այսպէս ամ յամէ սովորութիւն
 կարգեաց, և իւր անդէն քաղաք
 բնակութեան շինեաց. սկսեալ 'ի
 չորրորդ ամէ տէրութեանն իւրոյ
 մինչեւ յամն մետասաներորդ թա-
 զաւորութեանն:

Եւ իբրեւ ետես՝ եթէ հաստա-
 տուն կացին Հոռովք յուխտին իւ-

րեանց՝ զոր եղին ընդ նմա, և դա-
դարեցին Խայլընդուրք ելանել ընդ
պահակն Ղորայ, և յամենայն կող-
մանց խաղաղութեամբ բնակեաց
աշխարհ նորա, և ՚ի նեղ եւս էարկ
զթագաւորն Հոնաց, քանզի աւե-
րեաց ըզբազում գաւառս նորա, և
յաջողեցաւ տէրութիւն նորա,
աւետաւորս առաքեաց ընդ ամենայն
ատրուշանս աշխարհին իւրոյ. ցլուք
սպիտակօք և գիսաւոր նոխազօք
առատացոյց զզոհս կրակի, և խիտ
առ խիտ թանձրացոյց անդադարու-
թեամբ զպաշտօն պղծութեանն իւ-
րոյ. պսակօք և պատուովք մեծա-
րեաց զբազումն ՚ի մոզաց և զբազ-
մագոյնս ՚ի մոզպետաց: Ետ եւս
հրաման յափշտակել զքրիստոնէից
զինչս և զստացուածս, որք էին ՚ի
մէջ Պարսկաց աշխարհին:

Եւ այսպէս հպարտացաւ բարձ-
րացաւ ՚ի միտս իւր, ՚ի վեր քան ըզ-
մարդկային բնութիւն ընդվզեալ

ապարթանէր ոչ միայն յիրս մարմնական պատերազմացն, այլ մեծ ոմն զինքն կարծէր քան զընութիւն հայրենի կարգին. վասն այնորիկ կեղծաւորութեամբ թագուցանէր զինքն ըստ կարծեացն, և որպէս երեւէր իմաստնոցն՝ յանմահից իմն կարգի դնէր զինքն: Եւ յոյժ էր ցասուցեալ ընդ անունն քրիստոսի, յորժամ լսէր՝ թէ տանջեցաւ, խաչեցաւ, մեռաւ և թաղեցաւ:

Եւ իբրեւ այսպէս օր ըստ օրէ ՚ի սոյն միտս ցնորեալ դանդաչէր, մի ոմն մանկագոյն ՚ի նախարարացն Հայոց ընդդէմ բանս եղև ասէ. Արքայ քաջ, դու ուստի գիտես զայդպիսի բանս խօսել զՏեառնէ: Ետ պատասխանի թագաւորն և ասէ. Իմ իսկ առաջի ընթերցան զգիրս մոլորութեանն ձերոյ: Ետ պատասխանի անդրէն պատանեակն և ասէ. Ընդէր, արքայ, ցայդ վայր միայն

ետուր ընթեռնուլ . այլ յառաջ եւս
 մատո զկարդացումնն , և լսես անդ
 զյարութիւնն , զյայտնութիւնն առ
 բազումս , զվերացումնն յերկինս ,
 զնստելն ընդ աջմէ հօր , զխոստումնն
 երկրորդ գալստեանն՝ զհրաշակերտ
 յարութիւնն առնելով բոլորե-
 ցունց , զհամառօտ հատուցմունսն
 արդար դատաստանին : Իբրեւ լուաւ
 զայս թագաւորն , 'ի խոր խոցեալ՝
 վեր 'ի վերոյ ծիծաղեցաւ և ասէ .
 Ամենայն այդ խաբէութիւն է : Ետ
 պատասխանի զինուորն Քրիստոսի
 և ասէ . Եթէ հաւատարիմ են քեզ
 մարմնաւոր չարչարանք նորա , հա-
 վատարմագոյն եւս լիցի քեզ եր-
 կրորդ ահաւոր գալուստն նորա :

Եւ զայս լսելով թագաւորին՝
 բորբոքեցաւ իբրեւ զհօւր հնոցին 'ի
 Բաբելոնի , մինչեւ իւրքն իսկ անդէն
 դեռ եւս իբրեւ զքաղղէացիսն այրե-
 ցեալ լինէին : Յայնժամ զբոլոր բար-
 կութիւն սրտմտութեանն եհեղ

յայրն երանելի, որում անուն էր
 Վարեգին: Ապա եալ ոտիւք և կա-
 պեալ ձեռօք զերկեամ մի տուաւ
 'ի չարչարանս, և հանեալ 'ի բաց
 զտէրութիւնն 'ի նմանէ, ընկալաւ
 զվճիռ մահու:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

Իբրցն պատահումն յէշխանէն արե-
-կէնց:

ՈՐՈՑ ոգիքն թուլացեալ են յերկ-
նաւոր առաքինութենէն, յոյժ ընդ
ասիւ անկեալ է բնութիւն մար-
մնոյ. յամենայն հողմոյ շարժի և
յամենայն բանէ խռովի, յամենայն
իրաց դողայ. երազագէտ է այն-
պիսին 'ի կեանս իւրում, և յան-
գիւտ կորուստն յուղարկի 'ի մա-
հուանն իւրում: Արպէս և ասաց ոմն
'ի հնոցն. Մահ ոչ իմացեալ՝ մահ
է, մահ իմացեալ՝ անմահութիւն է:
Ար զմահ ոչ գիտէ, երկնչի 'ի մա-
հուանէ. իսկ որ գիտէ զմահ, ոչ
երկնչի 'ի նմանէ:

Եւ այս ամենայն չարիք մտա-
նեն 'ի միտս մարդոյ յանուամնու-
թենէ: Աոյր զըկի 'ի ճառագայթից
արեգական, և տգիտութիւն զըկի
'ի կատարեալ կենաց. լաւ է կոյր
աչօք քան կոյր մտօք: Արպէս մեծ
է հոգի քան զմարմին, այսպէս մեծ
է տեսաւորութիւն մտաց քան
զմարմնոց: Եթէ կարի ոք առաւե-
լեալ իցէ աշխարհական մեծու-
թեամբ, և մտօքն աղքատոցոյն,
այնպիսին ողորմելի է քան զբա-
զումս. որպէս և տեսանեմք իսկ, ոչ
միայն 'ի չափաւոր մարդիկ, այլ և
որ մեծն է քան զամենայն: Թագա-
ւոր՝ եթէ ոչ ունի զիմաստութիւն
աթոռակից իւր, ոչ կարէ 'ի վի-
ճակին իւրում վայելուչ գոյ: Իսկ
եթէ առ մարմնաւորս այսպէս, որ-
չափ եւս առաւել առ հոգեւորսն:
Բոլոր մարմնոյս հոգի է կենդանու-
թիւն, իսկ մարմնոյ և հոգւոյ միտք
են կառավար. և որպէս առ մի մարդ՝

այսպէս առ բոլոր աշխարհս : Թագաւոր ոչ զիւր միայն տացէ պարտիս, այլ և որոց եղեւ պատճառք 'ի կորուստ :

Բայց մեք թէպէտ և չունիմք հրաման բամբասել զիշխանս, և ոչ գովողք կարեմք լինել այնմիկ՝ որ աստուածամարտն լինին : Այլ զանցս իրացն պատմեմք, որ 'ի նմանէ ընդ սուրբ եկեղեցիսն էանց, և ոչ դանդաղիմ. ոչ բամբասասէր մտօք, այլ ճշմարտութեամբ զելս իրացն ասելով ոչ լռեցից, ոչ 'ի կարծ ընդոստուցեալ, և ոչ 'ի լուր զարթուցեալ, այլ ես ինքնին անձամբ անդէն 'ի տեղւոջն պատահեցի և տեսի, և լուայ զձայն բարբառոյ յանդգնաբար խօսելով. իբրեւ զհողմ սաստիկ՝ զի բախիցէ զձով մեծ, այնպէս շարժէր և տատանէր զամենայն բազմութիւն զօրացն իւրոց : Եւ հանդէս առնէր ամենայն ուսմանց, և ընդաճէր զմոպութիւն և զքաւդէութիւն

և զամենայն ուսմունս աշխարհին
 իւրոյ: Արկանէր 'ի ներքս և ըզ-
 քրիստոնէո թիւն կեղծաւորու-
 թեամբ, և ասէր զայրացեալ մտօք:
 Հարցէք, քննեցէք, տեսէք. թող
 որ լաւն է՝ ընտրեալ կալցուք: Եւ
 փութայր որ ինչ 'ի մտին էր, զի
 վաղվաղակի կատարեսցի:

Իսկ 'ի կողմանց կողմանց քրիս-
 տոնեայքն որ 'ի զօրուն էին, իմա-
 ցան զխորհուրդն որ 'ի ծածուկ վա-
 ուեալ բորբոքէր, և կամէր հրդեհել
 զլերինս և զգաշտս առ հասարակ:
 Զեռան և նոքա անծախական հը-
 րովն, և սաստկապէս պատրաստե-
 ցան առ փորցութիւն գաղտնի մէքե-
 նայիցն: Սկսան այնուհետեւ բարձր
 բարբառով, սաղմոսիւք և երգովք
 հոգեւորօք և մեծապայծառ վար-
 դապետութեամբ յայտ յանդիման
 մեծի բանակին զպաշտօնն ցուցա-
 նէին, և աներկեւղ առանց զանգի-
 տելոյ՝ ուր և երթայր առ նոսա՝ ու-

սուցանէին կամակար: Եւ Տէր յա-
ջողէր նոցա նշանօք և արուեստիւք.
Քանզի բազում հիւանդք ընդու-
նէին զբժշկութիւն 'ի հեթանոսա-
կան զօրուն:

Իսկ անօրէն իշխանն իբրեւ գի-
տաց, եթէ յայտնեցաւ խորաման-
կութիւն խորհրդոյն, և պատրաս-
տեալ հուրն՝ մինչ չեւ ուրուք 'ինա
փչեալ, վառումն նորա յայտնի ի-
մացաւ երկխղածացն Աստուծոյ,
սկսաւ ծածուկ նետիւք խոցոտել
զմիտս իւրոյ չարութեանն. և ան-
բժշկական վէրս յոգիս և 'ի մար-
մինս տէսանէր: Մերթ շանթէր
գալարէր իբրեւ զօձ թունաւոր,
մերթ պարզէր գոչէր իբրեւ զառիւծ
զայրացեալ. գելոյր և տապալէր
երկդիմի մտօք, զխորհուրդս կա-
մացն կամէր կատարել: Քանզի ձեռն
արկանել և ունել ոչ կարէր, վասն
զի ոչ էին համագունդ 'ի միում վայ-
րի առ նմա, սկսաւ այնուհետեւ

յառաջ կոչել զկրսերս յաւագաց
 և զանարգս 'ի պատուականաց և
 զտգէտս 'ի գիտնոց և զանարիս 'ի
 քաջ արանց . և զի՞ մի մի թուիցեմ .
 այլ զամենայն անարժանսն յառաջ
 մատուցանէր , և զամենայն արժա-
 նաւորսն յետս տանէր . մինչեւ ըզ-
 Տայր և զորդի քակէր 'ի միմեանց :

Թեպէտ և ընդ ամենայն ազգս
 առնէր զանկարգութիւնս զայս . ա-
 ուաւել ընդ Հայոց աշխարհին մար-
 տնչէր . քանզի տեսանէր զնոսա
 ջերմագոյնս յաստուածպաշտու-
 թեանն . մանաւանդ որք էին յազգէ
 նախարարացն Հայոց , և անմեղու-
 թեամբ ունէին զսուրբ քարոզու-
 թիւն առաքելոցն և զմարգարէից :
 Պատրէր զոմանս 'ինոցանէ ոսկւով
 և արծաթով , և զբազումս այլով
 եւս առատ պարգեւօք . իսկ զոմանս
 ազարակօք և մեծամեծ գեղօք , և
 զոմանս պատուովք և իշխանու-
 թեամբք մեամեծօք . և այլ եւս

անտի յոյս ոգւոց առաջի դնէր :
 Եւ այսպէս հրապուրէր և յորդո-
 րէր հանապազ . Եթէ միայն , ասէ ,
 զօրէնս մոզութեան յանձին կալ-
 ջիք , և զձեր մոլորութիւնդ նրտի
 մտօք դարձուցանիցէք 'ի ճշմարտու-
 թիւն երեւելի մերոց զիւցազնական
 օրինացս , 'ի մեծութիւնս և յաւա-
 զութիւնս հասուցից հաւասար իմոյ
 սիրելի նախարարացս , առաւել եւս
 զանցուցից : Եւ այսպէս կեղծա-
 ւորութեամբ խոնարհեցուցանէր
 զինքն առ ամենեսեան , խօսելով
 ընդ նոսա 'ի պատճառս սիրոյ . զի
 խորամանկութեամբ որսալ մար-
 թասցէ զնոսա ըստ առաջին խոր-
 հրդական խրատտուացն : Եւ զայս
 առնէր սկսեալ 'ի չորրորդ ամէն
 մինչեւ 'ի մետասաներորդ ամն իւրոյ
 տէրութեանն :

Եւ իբրև ետես , եթէ ոչ ինչ
 յարգեցաւ ծածուկ հնարագիտու-
 թիւնն , այլ ընդդէմքն յոլովադոյն

գործէին, քանզի տեսանէր զքրիս-
 տոնէութիւն՝ որ օր քան զօր յոր-
 դեալ տարածանէր ընդ ամենայն
 կողմանս հեռաւոր ճանապարհին
 ընդ որ ինքն անցանէր, սկսաւ հա-
 շել և մաշել և հառաչելով յոգևոց
 հանել: Յայտնեաց ակամայ զծա-
 ծուկ խորհուրդսն, ետ հրաման
 բարձր բարբառով և ասէ. Ամենայն
 ազգ և լեզուք՝ որ են ընդ իմով իշ-
 խանութեամբ՝ դադարեսցեն յիւ-
 րաքանչիւր մոլոր օրինացն, և միայ-
 նոյ եկեսցեն յերկրպագութիւն
 արեգական, զոհս մատուցանելով
 և աստուած անուանելով, և սպաս
 ունելով կրակի. և ՚ի վերայ այսր ամ-
 ենայնի և զմոգութեան եւս օրէնս
 կատարեսցեն. զի մի ինչ ամենեւին
 պակաս առնիցեն: Չայս ասելով
 քարոզ կարգայր ՚ի մեծի կարաւա-
 նին, և պատուէր սաստիւ ՚ի վերայ
 դնէր ամենեցուն, և դեսպանս ստի-
 պաւ արձակէր յամենայն ազգս հե-

ուաւորս. զգոյն պատուէր հրամանի
առ ամենեսեան արկանէր:

Արդ ՚ի սկզբան երկոտասան-
երորդ ամի թագաւորութեանն իւ-
րոյ գունդ գումարէր անհամար բազ-
մութեամբ, յարձակեալ հասա-
նէր յերկիրն իտաղական: Չայս
տեսեալ թագաւորին քուշանացի
ոչ հանգուրժէր ընդ առաջ ելանել
նորա պատերազմաւ. այլ խոյս
տուեալ ՚ի կողմանս ամուր անապա-
տին, թագստեամբ ապրէր հանդերձ
ամենայն զօրօքն իւրովք: Իսկ սա
ասպատակ արձակէր գաւառաց,
տեղեաց, վայրաց. առնոյր զբազում
բերդս և զքաղաքս, և կուտէր զգե-
րին, զառ և զապուռ և զաւար, ա-
ծէր հասուցանէր յերկիր իւրոյ տե-
րութեանն: Եւ անդ այնուհետեւ
յընդունայն եղեալ ՚ի նոյն խոր-
հուրդս, հաստատէր ՚ի կարծիս մո-
լորութեանն, ասելով ցազաշտօնե-
այս ամբարշտութեանն. Զի՞նչ

Հատուսցուք մէք աստուածոցն փոխարէնս այս մեծի յաղթութեանս, որ ոչ ոք կարաց ելանել ընդդէմ մեր պատերազմաւ:

Յայնմ ժամանակի առ Հասարակ միարան մոգք և քաւղեայք բարձին զձայնս իւրեանց և ասեն. Աստուածքն՝ որ ետուն քեզ զտէրութիւն և զյաղթութիւն 'ի վերայ թշնամեաց քոց, ոչ ինչ կարօտ են ինդրել 'ի քէն յերեւելի պատուականացս, այլ զի բարձցես զամենայն ուսմունս մոլորութեան մարդկան, և 'ի մի դարձուսցես օրէնս զրազեշտական պատուիրանին: Հաճոյ թուէր բանն առաջի թագաւորին և ամենայն մեծամեծացն, մանաւանդ որ էին առաջակայք օրինացն: Խորհուրդ 'ի մէջ առեալ, յաղթէր խրատն: Անդէն 'ի ներքոյ պահ դրանն արգելոյր զբազմութիւն այրուծիոյն Հայոց և զԱրաց և զԱղուանից, և զամենեցուն՝ որ էին

հաւատացեալ 'ի սուրբ աւետարանն
Քրիստոսի: Եւ հրաման սաստիւ
դոնապանացն առնէին, եթէ որ
յարեւելս առ մեզ գայցէ՝ թողցեն
իսկ արեւելից յարեւմուտս անանց
լիցի ճանապարհ:

Եւ իբրեւ արգել և փակեաց
զնոսա յամուր յանել գարակիղն,
և յիրաւի ասացի ամուր և անել,
քանզի չիք անդ տեղի փախստի
և թաքստի, վասն զի շուրջանա-
կի թշնամիք են բանակեալ. յայնմ
ժամանակի ձեռն արկանէր 'ի նո-
սա, մեծաւ չարչարանօք և պէսպէս
տանջանօք վատթարէր զբազումս
'ի նոցանէ, և ստիպէր ուրանալ
զճշմարիտն Աստուած և խոստովա-
նել զերեւելի տարերս: Իսկ զորա-
կանքն առ հասարակ գեղեցիկ խոր-
հրդով, քաջապէս զօրութեամբ
միաբան աղաղակէին և ասէին.
Ակայ են մեզ երկինք և երկիր, ոչ
երբէք հեղգացեալ եմք յարքունի

վաստակս, և ոչ խառնեալ վատու-
թիւն ընդ արութիւն քաջութեան.
Ի զուր անողորմ են հարուածք ՚ի
վերայ մեր: Եւ բաղմանայր գոչումն
աղաղակի նոցա, մինչեւ ինքնին
թագաւորն ականատես լինէր իրացն
յանդիմանու թեան, և անդէն վաղ-
վաղակի երգմամբ հաստատէր և ա-
սէր. Ոչ թողացուցից ձեզ, մինչեւ
կատարես ջրք զամենայն կամս հրա-
մանաց իմոց:

Եւ ահա իշխանութիւն առեալ
չարաչար սպասաւորացն, զչորս
զինուորսն ՚ի բուն աւագացն մա-
տուցին ՚ի փորձութիւնս տանջա-
նաց: Եւ զառաջեաւ դատեալ բա-
զում հարուածովք, նովին կապա-
նօք անցուցին ՚ի տեղիս արգելանին:
Իսկ սյլոցն խարէութեամբ առ ժա-
մանակ մի թողութիւն արարեալ, և
զամենայն վնասուն պատճառս ար-
կանէր զկապելովքն. և զայս առ-
նէր սատանայական խրատուն:

Եւ յետ երկոտասան աւուր հրաման տայր ընթրիս գործել առատութեամբ և աւելի քան զաւուրց սովորութիւն, և կոչէր զբազումս ՚ի զինուորական քրիստոնէիցն: Եւ ՚ի ժամ գահու պատրաստութեան զիրաքանչիւր տեղի շնորհէր նոցա զբազմականին: Եւ սիրով խոնարհութեամբ խօսէր ընդ նոսա ըստ առաջնում կարգին, զի թերեւս հաւանեացին ուտել զմիս զոհեալ, զոր ոչ էր երբէք օրէն ուտել քրիստոնէից: Իբրեւ ոչ կալան յանձին ամենեքին, ոչ ինչ կարի ստիպեաց, այլ հրամայեաց՝ նոցա մատուցանել զսովորական կերակուրն, այլ առաւել զինեօքն յաւելոյր ՚ի տաճարին խրախութիւն: Եւ անտի ՚ի դուրս ելեալ ՚ի սրահն արքունի, արգելին զումանս ՚ի նոցանէ ձեռս յետս կապելով, և զխոնջանսն պահէին, և զգուշութեամբ պահելով, էր որ զերկուս աւուրս,

և էր որ զերիս. Բազում և այլ
եւս յանարժան հարուածս չարչար-
եին. զոր և ոչ ընդ գրով իսկ ար-
ժանի համարեցաք արկանել: Եւ
զումանս ՚ի նոցանէ հեռացուցա-
նէին, և գարչեցուցանէին յաշնու-
ական պատուոյն անարգեալ:

Եւ գունդս գունդս դարձեալ
գումարէին ՚ի նոցանէ յերկիր հե-
ռաւոր, յամուրս անացնպատին ՚ի
մարտ պատերազմի թշնամեանցն
արքաի. և բազմաց իսկ անդէն հա-
սանէր վախճան մահու սրով: Եւ
զամենեցունց զկարգեալ թոշակ-
սրն նուազեցուցանէին, և քաղցիւ
և ծարաւով տառապեցուցանէին
զնոսա. և զձմերոցի տեղիս՝ զզժնեայ
զվայրսն հրամայէին նոցա. և ան-
արգս և վատթարս յաչս ամենե-
ցուն զնոսա ցուցանէին: Իսկ նոքա
առ սէրն քրիստոսի յոյժ խնդու-
թեամբ ընդունէին զամենայն չար-
չարանսն վասն մեծի յուսոյն որ ՚ի

Քրիստոս, և որ առաջոյ պատ-
 րաստեալն կայ պատուիրանապահ
 համբերողացն: Արչափ չարու-
 թեամբ զանարգութիւնն բազմա-
 ցուցանէր, նոքա եւս քան զեւս
 զօրանային 'ի սէրն Քրիստոսի, մա-
 նաւանդ զի բազումք 'ի նոցանէ
 զգիրս սուրբս ուսեալ էին 'ի ման-
 կութենէ, այնու զանձինս մխիթա-
 րէին և զընկերսն քաջալերէին. և
 աշկարայ զպաշտօնն բազմացուցա-
 նէին: Ասան որոյ և բազումք 'ի
 հեթանոսաց՝ որոց հեշտ և ցանկալի
 ձայնքն թուէին, քաջալերէին զնո-
 սա, և ասէին բանս մխիթարու-
 թեան, իբրեւ եթէ լաւ իցէ մարդոյ
 մահու չափ ճգնել, քան յայդպիսի
 օրինաց ուրանալ:

Ի այց սակայն թէպէտ և նոքա առ
 սէրն Քրիստոսի յոյժ զուարթու-
 թեամբ խնդային ըստ ներքին մար-
 դոյն, արատքին տեսիլն կարի ողորմ
 էր յօտարութեանն: Այնպիսի պա-

տուական զինուորութիւն հասեալ էր 'ի չարաշուք անարգութիւն, և հայրենի ազատութիւնն չարաչար կայր 'ի ծառայութեան մարդասոչոչ բռնաւորին, որ և ըստ հեթանոսաց օրէնս անցանէր արիւնհեղութեամբ, և ամենեւին չկարծէր, թէ գուցէ այսր ամենայնի վիէժիսնդիր յերկնից: Նա և ոչ զերկրաւոր վաստակս ուրուք յիշէր, և որ մեծն քան զամենայն է ըստ մարմնաւոր կարգի, քանզի գոյին ոմանք 'ի նախարարացն Հայոց, որոց զերբարս նորա սնուցեալ էր մայրենի կաթամբն իւրեանց, առաւել քան զամենեսեան՝ զնոսա դատէր:

Եւ յայդր ամենայնի վերայ այլ եւս չարութիւն խորամանկեաց: Զմի ոմն 'ի հաւատարիմ ծառայիցն իւրոց 'ի գործ առաքէր յերկիրն Հայոց, որում անուն էր Գենչապուհ, որ եկեալ հասեալ հրամանաւ արքունի, զողջոյն բերեալ

զմեծ թագաւորին, և խաղաղասէր
կեղծաւորութեամբ աշխարհագիր
առնելով ամենայն երկրին Հայոց 'ի
խաղաղութիւն հարկաց և 'ի թե-
թեւութիւն ծանրութեան այրեւ-
ձիոյն:

Թէպէտ և 'ի վերին երեսս կեղ-
ծաւորէր, այլ 'ի ներքոյ խորհուրդք
չարագոյնք ցուցանէին: առաջին,
զազատութիւն եկեղեցւոյն արկա-
նէր 'ի ծառայութիւն. երկրորդ,
միայնակեաց քրիստոնեայք՝ որ
բնակեալ էին 'ի վանորայս, ընդ
նովին աշխարհագրով էարկ. եր-
րորդ, զհարկ աշխարհին առաւել
ծանրացոյց. չորրորդ, զնախարա-
րեանն բանսարկութեամբ արկ ընդ
միմեանս, և յամենայն տան արար
խռովութիւն: Եւ զայս ամենայն առ-
նէր, զի թերեւս զմիաբանութիւնն
քակտեսցէ, և զուխտն եկեղեցւոյն
ցրուեսցէ, և զմիայնակեացսն փա-
խուսցէ, և զշինականսն վատնես-

ցէ. և առ յոյժ աղքատութեանն՝
 ակամայ դիմեսցեն յօրէնս մոզուց :
 Եւ եւս չարագոյն հինգերորդն .
 քանզի որ հաղարապետն էր աշ-
 խարհին՝ իբրեւ զհայր վերակացու
 համարեալ էր աշխարհականացն և
 քրիստոնէից . գրգռեաց յարոյց
 զամբաստանութիւն՝ ի վերայնորա ,
 և հանեալ զնա ՚ի գործոյն՝ փոխա-
 նակ նորա պարսիկ ած յաշխարհն ,
 և մեւս եւս մոզպետ դատաւոր աշ-
 խարհին , զի զեկեղեցւոյ փառս ա-
 ղաւաղեսցեն :

Իսայց սակայն թէպէտ և ամե-
 նայն գործքս այս դժնեայ էին , չեւ
 էր ուրուք ձեռնարկեալ յայտնի
 յեկեղեցին . վասն այնորիկ և ոչ ոք
 ընդդիմացաւ նմա , թէպէտ և էր
 ծանրութիւն հարկացն : Քանզի
 ուստի արժան էր առնուլ հարեւր
 դահեկան , նոյնչափ կրկնէին և առ-
 նուին . սոյնպէս և եպիսկոպոսաց և
 երիցանց զնէին , ոչ միայն շինաց ,

այլ և աւերակաց: Նա բնաւ ո՞վ իսկ
կարէ պատմել վասն ծանրութեան
մտից և սակից, բաժից և հասից,
լերանց և դաշտաց և մայրեաց:
Ոչ ըստ արքունի արժանաւորու-
թեանն առնուին, այլ հինարար
յափշտակելով. մինչև ինքեանք իսկ
մեծապէս զարմանային, թէ ուստի
այս ամենայն գանձ ելանէ, զի արդ
չէն կայցէ աշխարհն:

Եւ իբրև տեսին, թէ այսու ամ-
ենայնիւ չկարացաք ձանձրացու-
ցանել, յայնժամ յայտնապէս
հրաման ետուն մոգաց և մոգպետաց
նամակ մի գրել ըստ ձախողակի դե-
նին իւրեանց: Եւ էր պատճէն նա-
մակին այս:

ՍՒՀՐՆԵՐՍԵ Հ ՎՂՐՈՒԿ Հրամա-
նատար երան և տաներան, Հայոց
մեծաց ողջոյն շատ:

Վուք դիտասջիք, ամենայն մարդ՝
որ բնակեալ է ՚ի ներքոյ երկնից, և

ոչ ունի զօրէնս դենի մազդէզանց, նա
 խուլ է և կոյր, և դիւաց խարամա-
 նւոյ խարեալ: Քանզի մինչ չեւ էին
 երկինք և երկիր, Ջրուանն մեծ
 աստուած յաշտ առնէր զհազար
 ամ, և ասէր. Թերեւս լիցի իմ որդի
 մի Որմիզդ անուն, որ արասցէ զեր-
 կին և զերկիր: Եւ յղացաւ եր-
 կուս յորովայնի. զմին վասն յաշտ
 առնելոյ, և զմեւն եւս ՚ի Թերեւսն
 ասելոյ: Իբրեւ գիտաց, եթէ երկու-
 են յորովայնի, Որ վաղ եկեսցէ,
 ասէ, նմատաց զԹագաւորու թիւնս:
 Իսկ որ էր ՚ի Թերահաւատու թիւնէն
 յղացեալ, պատառեաց զորովայնն
 և ել ՚ի դուրս: Ասէ ցնա Ջրուանն.
 Ո՞վ ես դու: Ասէ. Որդին քոյ Որ-
 միզդ: Ասէ ցնա Ջրուանն. Իմ որ-
 դին լուսաւոր է և անուշահոտ, դու
 խաւարային ես և չարասէր: Եւ ի-
 բրեւ կարի դառնապէս ելաց. ետ ցնա
 զԹագաւորու թիւնն զհազար ամ:
 Իբրեւ ծնաւ զմեւս եւս որդին,

անուանեաց զնա Որմիզդ. եհան
 զթագաւորութիւնն Արհմէ, և
 ետց Որմիզդն. և ասէ ցնա. ցայժմ
 ես քեզ յաշտ արարի, արդ դու ինձ
 արա: Եւ Որմիզդ արար զերկին և
 զերկիր. իսկ Արհմն ընդդէմ զչարն
 գործեաց: Եւ այսպէս բարժանին
 արարածքս. հրեշտակքն Որմիզդի
 են, իսկ դեւքն Խարամանայն. և
 ամենայն բարիք՝ որ յերկնից և այսր
 լինին՝ Որմիզդի են, և ամենայն
 վնասք՝ որ անտի և այսր գործին՝
 զայն Արհմն արար: Սոյնպէս և
 յերկրիս որ ինչ բարի է՝ զայն Որ-
 միզդն արար, և որ ոչն է բարի՝ զայն
 Արհմն արար. որպէս զմարդ Որ-
 միզդ արար, և զախտս և զհիւան-
 դութիւնս և զմահ Արհմն արար:
 Եւ ամենայն թշուառութիւնք և
 պատահարք՝ որ լինին, և պատե-
 րազմունք դառնութեան՝ չարի մա-
 սինն արարածք են: Իսկ յաջողու-
 թիւնք և տերութիւնք և փառք և

պատիւք և առողջութիւնք մարմնոյ, գեղեցկութիւնք դիմաց և ճարտարութիւնք բանից և երկայնակեցութիւնք ամաց, այդ 'ի բարւոյն առնուն զդոյացութիւն. և ամենայն որ ոչ այդպէս է, 'ի նաչարին արարած խառնեալ է:

Եւ ամենայն մարդիկ մոլորեալք են, որ ասեն՝ եթէ զմահ Աստուած արար, և չար և բարի 'ի նմանէ լինին. մանաւանդ որպէս քրիստոնեայքդ ասեն, թէ Աստուած նախանձոտ է. վասն թզի միոյ ուտելոյ 'ի ծառոյն Աստուած զմահ արար, և զմարդն արկ ընդ այնու պատուհասիւ: Զայդպիսի նախանձ և ոչ մարդ առ մարդ ունի, թող թէ Աստուած առ մարդիկ, զի որ զայս ասէ՝ նա խուլ է և կոյր և 'ի դիւաց խարամանոյ խաբեալ:

Դարձեալ մեւս եւս այլ մոլորութիւն ասեն. Աստուած, ասեն, որ զիրկինս և զերկիր արար, եկն և 'ի

կնոջէ ումեմնէ ծնաւ, որում ա-
նուն էր Մարիամ, և առն նորա
Յովսէփ: Եւ զհետ այսպիսի մար-
դոյ մոլորեալ են բազումք: Եթէ
աշխարհն Հռոմոց առ յոյժ յի-
մարութեան տգիտաբար մոլորեալ
են, և զըկեալ են ՚ի կատարեալ դե-
նէս մերմէ, յանձանց պայմայեն
զվնասն իւրեանց. դուք եւս ընդէր
զհետ նոցա մոլորութեանն ցնորիք:
Այլ զոր օրէնս տէրս ձեր ունի,
զնոյն և դուք կալարուք. մանաւանդ
զի և առաջի Աստուծոյ վասն ձեր
համարս ունիմք տալ:

Մի հաւատայք առաջնորդացն
ձերոց, զոր նաճրացիսդ անուանէք,
քանզի յոյժ են խաբերայք. զոր
բանիւքն ուսուցանեն, գործովք ոչ
կամին յանձն առնուլ: Միս ուտել
ասեն ոչ են մեղք, և ինքեանք ուտել
ոչ կամին. կին առնել ասեն արժան
է, բայց ինքեանք և հայել ՚ի նա ոչ
կամին. կարասի որ ժողովէ, ասեն,

յոյժ մեղք են, բայց զաղքատութիւն առաւել քան զյոյժ գովեն. յարգեն զթշուառութիւն, և պարսաւեն զյաջողուածս. ծաղր առնեն զանուն բախտի, և զփառաւորաւն յոյժ այպանեն. սիրեն զանշքութիւն հանդերձից, և յարգեն զանարգս քան զպատուականս. գովեն զմահ, և պարսաւեն զկեանս. անարգեն զճնունդս մարդոյ, և յարգեն զանորդութիւն: Եւ եթէ լսէ ոք դոցա և ՚ի կանայս ոչ մերձենայ, աշխարհի վախճան վաղվաղակի հասանէ:

Այլ ես ոչ կամեցայ զամենայն ըստ մասանց ընդ գրով արկանել առ ձեզ. զի բազում այն ինչ է, զոր խօսին դոքա: Որ չարագոյն եւս է քան զոր գրեցաքդ, զԱստուած խաչեալ ՚ի մարդկանէ քարոզեն, և զնոյն մեռեալ և թաղեալ, և ապա յարուցեալ և վերացեալ յերկինս: Ոչ ահա ձեզէն իսկ արժան էր

անդրէն դատաստան առնել վասն
այդպիսի անարժան ուսմանց: Գեւք
որ չարք են, ոչ ըմբռնին և տանջին
'ի մարդկանէ, թող թէ Աստուած
արարիչ ամենայն արարածոց. զոր
ձեզ ամօթ է լսել, և մեզ կարի
անհաւատալի բանք:

Մ.րդ երկու իրք կան առաջի ձեր.
կամ արարէք բան առ բան նամա-
կիդ պատասխանի, և կամ արիք 'ի
դուռն եկայք, յանդիման լերուք
մեծի հրապարակին:

Անոռանք էպիսկոպոսացն, որք պա-
տասխանելին նամակին:

ՅՈՎՍԷՓ եպիսկոպոս Մ.յրարա-
տոյ, Սահակ եպիսկոպոս Տարօ-
նոյ, Մեղես եպիսկոպոս Մանազ-
կերտի, Եղնիկ եպիսկոպոս Բա-
գրեւանդայ, Սուրմակ եպիսկոպոս
Բղնունեաց, Տաճատ եպիսկոպոս
Տայոց, Թաթիկ եպիսկոպոս Բա-

սենոյ, Քասու եպիսկոպոս Տարու-
բերանոյ, Երեմիա եպիսկոպոս
Մարդաստանի. Եւղաղ եպիսկոպոս
Մարդաղւոյ, Անանիա եպիսկո-
պոս Սիւնեաց, Մուշէ եպիսկոպոս
Արծրունեաց, Սահակ եպիսկոպոս
Ռըշտունեաց, Բասիլ եպիսկոպոս
Մոկաց, Գադ եպիսկոպոս Աւ-
նանդայ, Եղիշէ եպիսկոպոս Ա-
մատունեաց, Եղբայր եպիսկոպոս
Անձեւացւոց, Երեմիա եպիսկոպոս
Ապահունեաց :

Այսք ամենեքին եպիսկոպոսք և
բազում քորեպիսկոպոսք և պա-
տուական երիցունք ՚ի տեղեաց տե-
ղեաց հանդերձ սուրբ ուխտիւ եկե-
ղեցւոյն միաբանք և միահաւանք,
միահամուռ ժողովեալք ՚ի թագա-
ւորանիստ տեղին Արտաշատ,
հաւանու թեամբ մեծամեծ նախա-
րարացն, և ամենայն բազմու թեամբ
աշխարհին արարին մանակին պա-
տասխանի :

ՅՈՎՍԷՓ Եպիսկոպոս Հանդերձ
ամենայն միաբանելովքս 'ի մեծա-
մեծաց մինչեւ ցփոքունս՝ Միհրեներ-
սեհի մեծի հազարապետի Արեաց
և անարեաց՝ բազում խաղաղասէր
մտօք բազմասցի ողջոյն առ քեզ և
ամենայն մեծի սպահիդ Արեաց :

Ի նախնեաց ունիմք սովորու-
թիւն աստուածատուր պատուիրա-
նաւն աղօթս առնել 'ի վերայ կե-
նաց թագաւորի, և անձանձրոյթ
խնդրել Պատուծոյ վասն երկայն
ժամանակաց դորա, զի խաղաղու-
թեամբ վարեսցէ զտիեզերական իշ-
խանութիւնդ, զոր աւանդեալ է
դմա Պատուծոյ, զի 'ի դորա յեր-
կար խաղաղութեանն և մէք առող-
ջութեամբ և աստուածպաշտու-
թեամբ կատարեսցուք զկեանս մեր :

Վասն նամակին, որ քո 'ի մեր
աշխարհս տուեալ էր, յառաջ ժա-
մանակաւ մի ոմն 'ի մոգպետաց, որ
կատարելագոյն էր 'ի դէնիդ ձերում,

և դուք առաւել քան զքնութիւն
 մարդկան 'ի վեր համարէիք զնա,
 հաւատաց նա Պատուած կենդա-
 նի յարարիչ երկնի և երկրի, և
 բան առ բան ելոյժ և իմացոյց ձեզ
 զօրէնս ձեր: Եւ իբրեւ ոչ կարա-
 ցին բանիւ զդէմ նորա ունել, քար-
 կոծեալ մեռաւ Պրմզդէ արքայէ:
 Եւ եթէ հաւատարիմ համարիցիս
 զմեր բանս լսել, 'ի բազում տեղիս
 այդրէն յաշխարհիդ ձերում գտա-
 նին գիրք նորա. ընթերցիր, անտի
 տեղեկանաս:

Այլ վասն օրինացս մերոց, ոչ
 ինչ աներեւոյթ են, և ոչ յանկեան
 ուրեք աշխարհիս քարոզին. այլ
 համատարած ընդ ամենայն երկիր,
 ընդ ծով և ընդ ցամաք և ընդ կղզիս.
 ոչ միայն յարեւմուտ, այլ և յա-
 րեւելս, այլ և 'ի հիւսիս և 'ի հա-
 րաւ 'ի միջոցս լի է հոծութեամբ:
 Ոչ է 'ի մարդ ապաստան, եթէ
 վերակացուաւ տարածեսցի ընդ

աշխարհս . այլ ինքն յինքենէն ունի
 զհաստատութիւն : Ոչ առ այլովքն
 վատթարօքն վեհ երեւի , այլ 'ի
 վերուստ յերկնուստ ունի զանսուտ
 օրէնսդրութիւնն . ոչ միջնորդաւ ,
 զի մի է Աստուած , և չեք այլ ոք
 բայց 'ի նմանէ , ոչ երիցագոյն և
 ոչ կրտսերագոյն : Ոչ սկիզբն ա-
 ռեալ յումեքէ լինել Աստուած ,
 այլ ինքն ինքեամբ մշտնջենաւոր .
 ոչ 'ի տեղւոջ ուրեք , այլ ինքն ին-
 քեան տեղի . ոչ 'ի ժամանակի իմիք ,
 այլ ժամանակք 'ի նմանէ գոյացան .
 ոչ միայն քան զերկինս երիցագոյն ,
 այլ և քան զկարծիս մտաց մարդ-
 կան և հրեշտակաց : Ոչ ձեւանայ 'ի
 տեսիլ տարրեղէն , և ոչ անկանի ընդ
 տեսլեամբ ական . և ոչ միայն ձե-
 ոին չզննի , այլ և ոչ ընդ միտս ու-
 թուք հարկանի , ոչ միայն ընդ մար-
 մնականացս , այլ և ոչ ընդ անմար-
 մին հրեշտակացն . բայց եթէ ինքն
 կամի՝ իւրոց արժանաւորացն մտաց

իմանի, այլ ոչ աչաց տեսանի. և մտաց՝ ոչ երկրաւորացս, այլ որ յԱստուածն են հաւատացեալ ճրջմարտիւ:

Եւ անուն է նորա արարիչ երկնի և երկրի. իսկ յառաջ քան զերկին և զերկիր, որպէս ինքնագոյ՝ նոյնպէս և ինքնանուն է. Ինքն անժամանակ է, իսկ արարածոցս յօրժամ կամեցաւ՝ սկիզբն արար լինելոյ, ոչ յընչէ, այլ յօչընչէ. զի ինչ՝ նա միայն է, և այլս ամենայն՝ ի նմանէ ընչացաւ: Աչ իբրեւ եթէ յետոյ իմացաւ և արար, այլ մինչ չեւ արարեալ էր նորա՝ ի կանուխ գիտութեան իւրում տեսանէր զարարածս. որպէս և այժմ մինչ չեւ է գործեալ մարդոյ բարի ինչ կամ չար, Աստուծոյ յայտնի է անգործք մարդկան: Սոյնպէս և յայնժամ մինչ չեւ էր արարեալ, ոչ խառն ի խուռն ինչ ճանաչէր զանեղսն, այլ կարգեալ և յարմարեալ կային առաջի նորա իւ-

րաքանչիւր մասանցն տեսակքն.
 իսկ մարդկան և հրեշտակաց՝ և
 տեսակքն և որ ՚ի տեսակին լինե-
 լոցք էին:

Այլ քանզի արարող զօրութիւն
 է, ոչ կարէ խափանել զնորա բա-
 րերարութիւնն մեր չարութիւնս.
 որպէս և եղեւ իսկ, և ունիմք դա-
 տաւոր զաջն արարչին: Չեոք, որ
 զերկինս և զերկիր հաստատեցին,
 նոյնք և տախտակս քարեղէնս
 փորագրեցին և ետուն մեզ ՚ի դպրու-
 թիւն՝ որ ունի զօրէնս դպրութեան
 խաղաղականս և փրկականս. զի
 գիտասցուք զմի Աստուած արարիչ
 երեւելեաց և աներեւութից. ոչ
 այլ և այլ, իբրեւ թէ ոմն բարի և
 ոմն չար, այլ մի և նոյն համակ
 բարի:

Եւ այց եթէ թուիցի քեզ չար ինչ
 գոլ յարարածս Աստուծոյ, ասա
 համարձակ. զի թերեւս ուսցիս
 զճշմարիտն բարի, Չգեւս չար ա-

սացեր. գոն եւ դեւք բարի, զոր և դուք և մէք հրեշտակս անուանեմք. եթէ կամին՝ և դեւք բարի լինին, և եթէ կամին՝ և հրեշտակք չար լինին: Այլ և ՚ի մարդիկ երեւի, և առաւել ՚ի միոյ հօր որդիս. է որ հնազանդ և հպատակ է հօրն, և է որ չարագոյն քան զսատանայ: Նա և ինքն իսկ մարդն առանձինն յերկուս բաժանեալ տեսանի, երբեմն չար և երբեմն բարի, և որ բարին էր՝ նոյն չարացաւ, դէպ եղեւ՝ զի դարձեալ անդրէն ՚ի բարի շրջեցաւ, և բնութիւն մի է:

Եւ այց այն՝ որ ասեսն, եթէ վասն թողոյ միոյ մահ արար Աստուած, վատթարագոյն է պատառ մի մագաղաթ քան զթուղ. ապա եթէ բան թագաւորին նկարի ՚ի նմա, ո պատառէ զնա՝ մահու ընդունի զպատուհաս. իսկ արդ չար արժան է ասել թագաւորին. քաւ, ես ոչ ասեմ. այլ խրատ ՚ի գործ արկեալ

զայլս ուուցանեմ: Յայնժամ էր
Աստուած նախանձոտ, թէ չէր պա-
տուիրեալ չուտել 'ի ծառոյ անտի.
ապա եթէ յառաջագոյն զգուշա-
ցաւ, զգութ բնական սիրոյն իւրոյ
յայտնեաց նմա: Իսկ արհամար-
հելով մարդ՝ ընկալաւ զպատիժս
մահուն:

Իայց այն, զոր ասացեր, եթէ
Աստուած 'ի կնոջէ ծնանի, յայդմ
չէր արժան քեզ խորշել և փախ-
չել. զի ահաւասիկ Արհմն և Որ-
միզդ 'ի հօրէ ծնան և ոչ 'ի մօրէ.
որում եթէ քաջ միտ դնես, և ոչ
դու յանձն առնուս: Եւ մեւս եւս
այլ ծաղրագոյն քան զայդ. Միհր
Աստուած 'ի կնոջէ ծնաւ, եթէ ոք
ընդ իւրում ծնողին անկցի:

Այլ սակաւիկ մի եթէ 'ի բաց
թողացուցանէիր զիքումն տէրու-
թեանդ, և ընկերաբար գայիր 'ի
պայքար, գիտեմ՝ զի իբրեւ այլովդ
ամենայնիւ յոյժ իմաստուն ես, և

վասն ծննդեան Տեառն մերոյ 'ի սուրբ Առևսէն՝ ոչ աւելարանութիւն համարէիր, այլ առաւելքան զարարչութիւնն յոչընչէ զաշխարհս՝ մեծագոյն զվերջին փրկութիւնսն իմանայիր, ազատութեան մարգոյն զյանցաւորութիւնն դնէիր, և բարերարութեանն Աստուծոյ՝ զազատութիւնն 'ի ծառայութենէ:

Քանզի յորժամ լսես, եթէ յոչընչէ արար Աստուած զամենայն աշխարհս, բանիւ ծնունդ իմասջիր զարարածս: Իսկ քանզի Աստուած որ զայս մեծ մարմին առանց չարչարանաց ծնաւ, ապաքէն իբրեւ զհայր դութ ունի ընդ սմա: Չի որ ինքն անապական է, և զարարածս առանց ապականութեան ծնաւ, իսկ սա կամօք գլորեալ ապականեցաւ, և անձամբ եւս ոչ կարէր կանգնել կալ 'ի վերայ ոտից: Ասան զի էր 'ի հողոյ, անձամբ անձին արա-

րեալ. անդրէն 'ի նոյն բնութիւն
զարձաւ. և իրրեւ ոչ եթէ յօտար
զօրութենէ չարի ինչ ընկալաւ ու-
րուք զպատիժս պատուհասին, այլ
'ի յիւրմէ հեղգութենէն չլսել բա-
րերար պատուիրանին, խրատեցաւ
ճառայական մասնն մահուամբն,
զոր կրեաց յանձն իւր:

Արդ եթէ զմահ չար աստուածն
արար, զի՞նչ գոյացութիւն երեւի
մահու 'ի միջի. և ոչ ինչ: — Բայց
զբարի աստուծոյ զարարածսն խան-
գարեաց: — Եթէ այդ այդպէս է,
նմա և բարի իսկ ասել ոչ մարթի,
այլ կիսագործ ապականացու: Եւ
որոյ աստուծոյ արարածքն ապա-
կանելիք են և եղծանելիք, նմա ան-
եղծ աստուած չմարթի ասել: Տի
օն անդր թողէք զյիմարութեան
զբարբանջմունսդ: Միոյ աշխարհի
երկու դեհապետք ոչ լինին, և ոչ
միոյ արարածոց երկու աստուածք:
Եթէ ժպրհեսցին և լինիցին երկու

Թագաւորք միոյ աշխարհի, աշխարհն եղծանի և Թագաւորութիւնքն խանգարին:

Աշխարհս նիւթեղէն է, և նիւթքըս որիչ որիչ են և ընդ միմեանց հակառակ. մի է արարիչ հակառակորդացս, որ ածէ զսոսա 'ի սիրելութիւն հաւանութեամբ. որպէս մալեալ կակղէ զընթրմութիւն հրոյն օդոյս հաւանութեամբ, և զապառումն բրտութեան օդոյն՝ հրոյն եռանդամբ, սոյնպէս և մանրամաղ փոշիացեալ հողս՝ ջրոյն խոնաւութեամբ զանգանի, իսկ զ'ի վայր ծորելի բնութիւն ջրոյն՝ սալայատակ տրամացեալ հողոյն կախմամբ:

Օ ի եթէ միարանէին տարերքս, գուցէ ոք 'ի կարճամտաց և աստուած անապական զսոսա կարծէր. և թողեալ զարարիչն՝ արարածոյս ղերկրպագութիւն մատուցանէր. վասն յայնորիկ որ արար զսա, զգուշացաւ յառաջագոյն. զի հայեցեալ

մարդիկ 'ի յանդիմանու թիւն ապա-
կանացու տարերացս, անապական
միայն զկառավար սորա իմասցին,
զմի և ոչ զերկուս. զնոյն արարիչ
չորեքկիննիւ թոյս, յորմէ ամենայն-
քրս ծննդագործին հրամանաւ ա-
րարողին իւրեանց: Եւ շրջագայու-
թեամբք չորեք յեղանակք կատա-
րեալք գործեն զտարեւոր սպասա-
ւորութիւնն. և չորեքեան հային
կամաց ակնարկելոյ արարչին իւ-
րեանց, և անզգայութեամբ լծեալ
են 'ի գործ հարկաւորութեանն
չյափշտակելով զկարգ պատուոյն
'ի միմեանց:

Եւ ահա պարզաբար ասացեալ
դիւրատար լուսաւորութիւն 'ի յա-
կանջս ամենեցուն: Զի այն որ հուրն
է, գոյացութեամբ և զօրութեամբ
խառնեալ է յերիսն եւս մասունս,
իբրեւ գտանի ջերմութիւնն յոլովա-
գոյն 'ի քարինս և յերկաթս, և սա-
կաւագոյն 'ի յօդ և 'ի ջուր, և ինքն

առանձին ուրեք ոչ երեւի: Իսկ ջրոյն բնութիւն գոյ առանձինն, գոյ և ՚ի խառնուածսն երիցն եւս մասանցն. յողովագոյն ՚ի հողաբոյսս և սակաւագոյն ՚ի յօդ և ՚ի հուր: Իսկ օդն թափանցանց է ընդ հուրն և ընդ ջուրն, և ՚ի ձեռն ջրոյն ընդ կերակուրս աճեցականս:

Աւ այսպէս խառնեալ են տարերքս այս, և գոյացեալ իբրեւ զմի մարմին, և ոչ կորուսեալ զիւրաքանչիւր բնութիւն, և ոչ երբէք ըզկայան առեալ հակառակութեամբ, հայելով ՚ի մի իշխանն միխառնն, որ զխառնուածսն յարմարեալ կազմէ առ ՚ի բնակութիւն կենդանեաց ամենեցուն, և տեւողութիւն յարակայութեան բոլոր աշխարհիս:

Իսկ եթէ առ անբան աշխարհս այսպէս հոգ տանի Աստուած, որչափ եւս առաւել առ բանաւոր աշխարհս՝ մարդս: Զոր և ձեր ոմն

քաջ յիմաստնոցն ասաց, եթէ
 Միհրն աստուած մայրածին էր 'ի
 մարդկանէ, և թագաւոր աստուա-
 ծազաւակ է. և համհարզ քաջ
 եւթներորդաց աստուածոց: Եւ
 եթէ հաւատալ արժան է առաս-
 պելարանութեանդ, զոր դուք և
 գործովք իսկ կատարեալ ցուցանէք
 'ի դենիդ ձերում, մէք ոչ եւս առաս-
 պելացն հաւատամք. այլ աշակերտք
 եմք մեծին Մովսիսի մարգարէին,
 ընդ որում Աստուած խօսեցաւ 'ի
 մորէնւոջն 'ի Սինէ, և դէմ յանդի-
 ման օրէնս գրեաց և էտ ցնա. և
 ծանոյց զնիւ թեղէն աշխարհն իբրեւ
 զարարածս, և զիւր աննիւթ էու-
 թիւնն՝ արարիչ նիւթոցս յոչընչէ.
 և զերկիրս երկրաւորօքս և զերկինս
 երկնաւորօք ծանոյց նմա, զի գործք
 ձեռաց նորա են: Բնակիչք երկնի՝
 հրեշտակք. և բնակիչք երկրի՝
 մարդիկ. բանաւոր՝ մարդ և հրեշ-

տակ միայն, և Աստուած՝ ՚ի վեր
քան զերկինս և զերկիր:

Եւ ամենայն արարածք անբանու-
թեամբ կատարեն զհրամանս պա-
տուիրանի նորա, ոչ երբէք անցա-
նեն ըստ եղեալ սահմանն իւրեանց.
բայց մարդ և հրեշտակ ազատ թո-
ղեալ ՚ի կամս անձին իւրոյ, քանզի
մտաւորք են, եթէ կայցեն ՚ի հրա-
մանի նորա, անմահք են և որդիք
Աստուծոյ: Չբոլոր արարածս տը-
ւեալ է ՚ի ծառայութիւն, զերկիրս
մարդկան և զերկինս հրեշտակաց.
ապա եթէ ստունգանիցեն և անցա-
նիցեն ըստ հրամանաւ, զընդդէմն
գործեսցեն Աստուծոյ, յիւրաքան-
չիւր պատուոցն զանարգանս ընկալ-
ցին. զի երեւեսցի տերութիւնն ան-
բամբաս, և յանցաւորքն ամօթալից
յանցանացն:

Իսկ եթէ դու ՚ի տգիտութեան
վրիպեալ ես, ես որ հասաստունս
գիտեմ ոչ կարեմ գալ զկնի քո

մոլորութեանդ, Եթէ աշակերտիմ անուսումնութեանդ, երկոքինս յանգիւտ կորուստն մատնիմք, թերեւս ես չարագոյն քան զքեզ. քանզի վկայ ունիմ ինձ զինքնասաց ձայն Աստուծոյ. Ծառայ, ասէ, որ ոչ գիտէ զկամս տեառն իւրոյ, և արժանի գանի ինչ գործ գործէ, ըմպել ըմպէ գան, այլ սակաւագոյն. իսկ որ տեղեկագոյն է կամաց թագաւորին, և յանցանէ ինչ առաջինորա, առանց բարեխօսի բազմապատիկ տանջի:

Արդ աղաչեմ զքեզ և զամենեսեան՝ որ ընդ քոյով իշխանութեամբ են, մի դու ընդ իս բազմապատիկ տանջիր, և ոչ ես ընդ քեզ սակաւագոյն, այլ ես և դու և ամենայն բազմութիւնդ՝ Հանդերձ արի թագաւորաւդ, այնպէս աշակերտեսցուք աստուածային դրոց, զի ՚ի տանջանացն ապրեսցուք, և զդժոխս արհամարհեսցուք, և յան-

չէջ Տրոյն զերժանիցիմք, և զար-
քայութիւնն ժառանգիցեմք, և ան-
ցաւոր կենօք զանանց մեծութիւնն
անվախճան ունիցիմք: Բայց յորմէ
դուդ զարհուրեալ ես՝ դիւրահաւան
լեր, և վաղվաղակի աշակերտիս
ճշմարտութեանն:

Ամն 'ի հրեշտակաց յանմահիցն
գնդէն ստամբակեալ և 'ի բաց գնաց
յերկնից, 'ի մեր աշխարհս եկեալ՝
պատիր բանիւք և սուտ խոստմամբ
զանլինելի յոյսն առաջի դնէր,
իրբեւ տղայ մանկան, անփորձ և
անկիրթ նորաթեք մարդոյն, 'ի
վեր հայեցուցանելով զմիտս նորա,
ուտելով 'ի պտղոյ ծառոյն, յոր
հուպն չհրամացեաց երթալ, զի
լիցի աստուած: Իսկ նորա մոռա-
ցեալ զպատուիրանն Աստուծոյ,
խաբեցաւ զկնի մոլար խաբէու-
թեանն, կորոյս զոր ունէր զփառս
անմահութեանն, և չեհաս երա-
զայոյս կարծեացն: Ասան որոյ և

մերժեալ 'ի կենաց տեղւոյն, ընկեցաւ յապականելի աշխարհս՝ յորում և դուքս էք բնակեալ այժմ, և ցնորեալ մոլորիք զկնի նորին խրատտուի. ոչ եւս ուտելով 'ի պատուիրեալ ծառոյն, այլ զարարածս աստուած ասելով, և անխօս տարերցս երկիր պագանելով, և անորովայն դիւաց կերակուր մատուցանելով, և յարարէն բոլորեցունց 'ի բաց լինելով:

Ոչ յագի չար խրատտուն. այլ կամի՝ զի քան զինքն չարագոյն արասցէ: Քանզի դեւքն ոչ եթէ բռնաբար զոք վարեն 'ի կորուստ, այլ զմեղս քաղցրացուցանեն 'ի կամս մարդոյն, և ողորանօք որսան զանուամունս 'ի խաբէութիւն, որպէս բազում մարդիկ զընկերս իւրեանց 'ի գողութիւն և յաւազակութիւն. իբր ոչ եթէ բռնի ինչ վարելով, այլ պատիր խաբէութեամբ տան գործել բազում չարիս, զոմանս 'ի կա-

խարդութիւն և զումանս 'ի պոռնր-
կութիւն և զումանս յանթիւ 'ի բա-
զում յայլ իրս աղտեղութեան: Եւ
արդար դատաւորօք վրէժ առնուն
մահու չափ. իբր ոչ եթէ բարի աս-
տուծոյ դատաւորք իցեն բարեգործ,
և չարին չարագործ. զի բազում
անգամ է՝ զի 'ի բարի մարդկանէ
չարք լինին, և յետոյ 'ի չարագու-
նից անտի կատարելագոյն բարիք:

Եւ դատաւորք ստոյգ, որք դա-
տին զչարագործս, ոչ եթէ չարք
անուանին և չարչարիչք, այլ յոյժ
բարիք և բարեգործք. և բնութիւն
մի է, և ոչ երկու. իսկ 'ի միողէ ան-
տի գործք երկուութեան երեւին.
ումանց սատակիչք, և ոմանց պար-
գեւատուք: Եւ եթէ առ մարդիկ
այս պաշտի 'ի ձեռն թագաւորական
վիճակին իրատուն խնամ տանել
իւրում իշխանութեանն, որչափ եւս
առաւել Աստուծոյ բոլոր աշխարհս,
որ ընդամենեցուն կեանս կամի, և

ոչ զմահ: Իսկ ուր բազմացաւ յան-
ցաւորութիւն, տանջեաց զամենե-
սեան մահուամբ. իսկ ուր եղև
ունկնդրութիւն հնազանդութեան,
չնորհեաց պարգևս անմահութեան:

Մ. յն է ճշմարիտ Աստուած՝ բո-
լորեցունց մեր արարիչ, զոր դու-
աներեսանակ արձակ բերանով ան-
ահ աներկեղ համարձակ հայհոյ-
ես. թողեալ զՅիսուս Քրիստոս
զիրկական անունն, Փանդուրակայ
որդի անուանես, և մարդ մոլորե-
ցուցիչ կարծես. և զերկրաւոր փրո-
կութիւնն աղաւաղես և անարգես
ի կորուստ անձին և բոլոր աշխար-
հիս: Չոր տալոց և հատուցանելոց
ես զանանցական վրէժ տանջանացն
յանչէջ հուրն սպառնացեալ գե-
հնին, հանդերձ ամենայն գործա-
կցօք քոյովք, առաջնովք և միջնովք
և վերջնովք: Ա. յլ մէք այսպէս գի-
տեմք զԱստուած, և ՚ի սոյն հաւա-
տամք ՚ի յաներբայս:

Եւ որ արար զաշխարհս, նոյն
 եկն և ծնաւ 'ի սուրբ Կուսէն Մա-
 րիամայ, յառաջագոյն նկատելով
 մարգարէիցն, առանց իրիք պատ-
 ճառանաց մարմնաւոր կարգի: Որ-
 պէս յոչընչէ արար զայս մեծամար-
 մին աշխարհս, սոյնպէս առանց ի-
 րիք մարմնական միջնորդի առ զմար-
 մինն յանփորձ Կուսէն ճշմարտիւ,
 և ոչ առստուերագիր երեւմամբ:
 Էր Աստուած ճշմարտիւ, և եղև
 մարդ ճշմարտիւ. ոչ 'ի լինելն մարդ'
 կորոյս զաստուածութիւնն, և ոչ
 'ի կալ մնալ Աստուած՝ աղաւաղեաց
 զմարդկութիւնն. այլ նոյն և մի:
 Այլ քանզի ոչ կարէաք տեսանել
 զանտեսանելին և մերձենալ յան-
 մերձենալին, եկն եմուտ ընդ մերով
 մարդկութեամբս, զի և մէք մտցուք
 ընդ նորա աստուածութեամբն: Ոչ
 անարգանս ինչ համարեցաւ զգե-
 նուլ զիւր ստեղծուած մարմինս,
 այլ մեծարեաց իբրեւ աստուածա-

ստեղծ զիւր գործ : Ոչ առ սակաւ
 սակաւ շնորհեաց ինչ սմա զանմա-
 հութեան պատիւն , իբրեւ զանմար-
 մին հրեշտակաց , այլ միանգամայն
 զբոլոր բնութիւնն մարմնով՝ շնչով
 և հոգևով զգեցաւ , և միաբանեաց
 ընդ աստուածութեանն . միութիւն ,
 և ոչ երկուութիւն . և այսուհետեւ
 մի գիտեմք զաստուածութիւնն , որ
 յառաջ էր քան զաշխարհս , նոյն և
 այսօր :

Այս Յիսուս քրիստոս՝ որ յիւր
 մարմինն փրկեաց զբոլոր աշխարհս ,
 սա եկն կամօք ՚ի մահ , և որպէս ինքն
 աստուածութիւնն գիտէ , թան-
 ճրացաւ յանարատ կուսէն , և ծնաւ
 և պատեցաւ ՚ի խանձարուրս և ե-
 դաւ ՚ի մսուր , և շարժեաց ած զմոգ-
 սըն յարեւելից յերկրպագութիւն .
 սնաւ իբրեւ զտղայ կաթամբ , աճե-
 աց և մեծացաւ ամս երեսուն , մկր-
 տեցաւ ՚ի Յովհաննէ ՚ի յամլորդւոյն
 ՚ի Յորդանան գետ : Արարնշանս մե-

ծամեծս և արուեստս 'ի մէջ Հրէ-
իցն. մատնեցաւ 'ի քահանայից,
դատապարտեցաւ 'ի Պիղատոսէ
պոնդացւոյ: Խաչեցաւ, մեռաւ,
թաղեցաւ, յարեաւ յաւուր երրոր-
դի. երեւեցաւ երկոտասան աշակեր-
տացն և այլոց բազմաց աւելի քան
զՏինգ հարիւրոցն: Եւ շրջելով ընդ
նոսա զաւուրս քառասուն՝ վերա-
ցաւ յերկինս 'ի լիռնէն ձիթենեաց
յանդիման իւրոց աշակերտացն, ել
և նստաւ 'ի հայրենի աթոռն: Խոս-
տացաւ երկրորդ անգամ զալ ահա-
ւոր զօրութեամբ յարուցանել զմե-
ռեալս, նորոգել զբոլոր աշխարհս,
առնել դատաստան արդար 'ի մէջ
արդարոց և մեղաւորաց, տալ պար-
գեւս արժանաւորաց, և հատուցա-
նել պատիժս չարագործաց՝ որ այսմ
ամենայնի բարերարութեանց ոչ
հաւատան:

Յայսմ հաւատոց զմեզ ոչ ոք կա-
րէ խախտել, ոչ հրեշտակք և ոչ

մարդիկ, ոչ սուր և ոչ հուր, ոչ
ջուր, ոչ ամենայն զինչ և են դառն
հարուածք: Ամենայն ինչք և ստա-
ցուածք մեր 'ի ձեռս քո, և մար-
մինք մեր առաջի քո կան. ըստ կա-
մաց քոց արա զինչ և կամիս: Եթէ
սովին հաւատովք թողուս, ոչ յեր-
կրի այլ տէր փոխանակեմք ընդ
քեզ, և ոչ յերկինս այլ աստուած
փոխանակեմք ընդ Յիսուսի քրիս-
տոսի, որ չիք այլ աստուած բայց 'ի
նմանէ: Ապա եթէ յետ այսր մեծի
վկայութեան այլ ինչ հարցանես,
աւասիկ կամք, զբոլոր մարմին տը-
ւեալ 'ի ձեռս քո. վաղվաղակի ա-
րա զինչ և կամիս: Ի քէն տանջանք,
և 'ի մէնջ յանձնառու թիւնք. սուր
քո, և պարանոցք մեր: Չեմք ինչ
լաւ մէք քան զառաջինսն, որ յայսր
վկայութեան վերայ եդին զինչս
և զստացուածս և զմարմինս իւ-
րեանց:

Զի եթէ անմահք իսկ էաք, և

մարթ էր մեզ մեռանել վասն սիրոյն Քրիստոսի, արժան էր. քանզի և նա անմահ էր, և այնչափ սիրեաց զմեզ, մինչեւ մահ ՚ի յանձն էառ, զի և մէք նորա մահուամբն յաւիտենական մահուանէն ապրեսցուք: Եւ եթէ նա յիւր յանմահութիւնն ոչ խնայեաց, մէք զի կամօք եղաք մահկանացուք, կամօք մեռցուք վասն սիրոյ նորա, զի կամօք յանձն առցէ զմեզ յիւր յանմահութիւնն. մեռցուք իբրեւ ըզմահկանացուս, զի ընկալցի զմեր մահն իբրեւ զանմահից:

Մ. յու յայսր ամենայնի այլ զմեզ մի հարցաներ. զի ոչ եթէ ընդ մարդոյ է ուխտ հաւատոց մերոց, եթէ պատրիցիմք իբրեւ զտղայս. այլ անյուծութեամբ ընդ Աստուծոյ, որում չիք հնար քակտել և ՚ի բաց ելանել, ոչ այժմ, և ոչ յապա, և ոչ յաւիտեանս, և ոչ յաւիտենից յաւիտեանս. ✕

Ի սմին մեծի հաւանութեան ամենայն բազմութիւնն միաբանեաց ՚ի մեծամեծաց մինչ ցփոքունս. անտուտ երգամամբ եդին վկայութիւն՝ կենօք և մահու ՚ի նմին կալ հաստատուն:

Եւ իբրեւ եհաս նամակն յարքունիս, և ընթերցան ՚ի մեծի խոնաստանի յանդիման ամենայն բազմութեան կարաւանին, բազումք այնոքիկ էին՝ որ իբրև լսէին՝ գովէին զպատասխանին: Թեպէտ և երկնչէին յահէ տէրութեանն, սակայն ՚ի ծածուկ առ միմեանս զնոյն վկայութիւնս գովութեանց տային. առաւել քան ընդ ճարտարարանութիւնն, ընդ համարձակութիւն աներկիւղութեանն զարմանային: Եւ բազումք ահարեկեալք սկսան զրահել պնդապէս. և զնոյն շնջին լսէին յամենայն շրթանց:

Իսկ չարասէր մոգպետն հանդերձ մեծ հազարապետաւն շնչեաց չարա-

խօսութիւն, և բարբոքեաց զթագաւորն իբրեւ զհօր անշիջանելի: Եւ սկսաւ կրճտել զատամունսն իբրեւ զօրհասական վիրաւոր. և յայտ յանդիման ձայնարկեաց առ մեծ հրապարակին, և ասէ. Գիտեմ ես զչարութիւն բազմութեան մարդկանս, որ թերահաւատեն 'ի մերոց օրինացս, և զկնիկախարդութեան մոլորեալ են անդարձութեամբ: Եւ իմ' ևզեալ է 'ի մտի, թէ ոչ ումէք թողացուցից 'ի մեծամեծ հարուածոցն, մինչեւ ականայ 'ի բաց կայցեն յայնպիսի վրիպական օրինաց. և թէ որ կարի 'ի մերձաւորաց իցէ, զնոյն անցս և ընդ նոսա անցուցից:

Յայնժամ ծերն դառնացեալ բանրս 'ի ներքս ընկէց, և ասէ ցթագաւորն. Առ ի՞նչ է քոյ այդ մեծ տրամութիւնդ. զի եթէ կայսր չէլանէ ըստ քո հրաման, և Հոնք կան քեզ 'ի ծառայութեան, ո՞ր մարդ է յեր-

կրի՝ եթէ կարող է ընդդէմ դառնալ քում հրամանիդ: Տիրաբար հրաման տուր 'ի ներքս, և ամենայն որ զինչ և ասես՝ վաղվաղակի կատարի:

Եւ անդէն թագաւորն 'ի ներքս կոչեալ զդպրապետն, հրամայէր զրել հրովարտակ. և ոչ եւս ըստ սովորութեանն, այլ բանս զայրագինս իբր առ ատելիս և անպիտանս, չի շեղով ամենեւին զմեծամեծ վաստակս տիրասէր մարդկանն, այլ միայն կոչոյ հրաման տուեալ յականէ յանուանէ զարս՝ զոր ինքն ճանաչէր. որոց անուանքն են այս: Ի տոհմէն Սիւնեաց Վասակ անուն, 'ի տոհմէն արծրունեաց Ներշապուհ անուն, 'ի տոհմէն ռըշտունեաց Արտակ անուն, 'ի տոհմէն խորխոռունեաց Գաղեշոյ անուն, 'ի տոհմէն մամիկոնենից Վարդան անուն, 'ի տոհմէն Մոկաց Արտակ անուն, 'ի տոհմէն ապահունեաց Մանէճ ա-

նուն, 'ի տոհմէն ամատունեաց Վա-
 Տան անուն, 'ի տոհմէն վահեւու-
 նեաց Գիտ անուն, 'ի տոհմէն ան-
 ձեւացոց Շմաւոն անուն: Չայս
 նախարարքս յականէ յանուանէ
 կոչեցին 'ի դուռն արքունի. և կէսքն
 առ նմա իսկ էին 'ի կարաւանին, և
 այլքն 'ի կողմանց հիւսիսոյ 'ի Հո-
 նաց պահակին. [Թողեալ էր զոմանս
 'ի նախարարացն անդէն յաշխար-
 հին Հայոց:

Արդ թեպէտ և ոչ համագունդ
 'ի միոջ վայրի դիպեցան ամենեքե-
 ան, սակայն յառաջագոյն զիտա-
 ցեալ զխորհուրդսն չարաբարոյ
 բռնաւորին, և զհեռաւորսն եւս
 իբրեւ ըզմերձաւորսն 'ի միոջ վայրի
 առ միմեանս համարէին: Եւ 'ի ձեռն
 Յովսեփու եպիսկոպոսինոյն ուխ-
 տիւ հաստատեալ խաղացին զնացին
 յիւրաքանչիւր տեղեաց 'ի դուռն
 արքունի: Եւ յոյժ փութային վասն
 եղբարց և որդեաց և սիրելի դայե-

կասնունդ բնակացն, որ չարաչար
կային 'ի մեծի նեղութեանն: Ասան
որոյ և նոքա զանձինս 'ի մահ մատ-
նեցին, ոչ ինչ զանգիտելով իբրեւ
զանարի վատասիրտս. այլ յոյժ քա-
ջութեամբ պնդէին զանձինս, զի
թերեւս կարասցեն փրկել զնոսա 'ի
մեծամեծ հարուածոցն:

Եւ իբրեւ հասին 'ի դուռն ար-
քունի, և 'ի մեծի շաբաթու զատ-
կին յանդիման լինէին մեծի թագա-
ւորին: Քայց թէպէտ և տեսանէին
զեղբարս իւրեանց 'ի մեծամեծ վիշտս
տառապանաց, որ վասն անուանն
Քրիստոսի ճգնեալք էին պնդա-
պէս, ոչ ինչ տրտում և տխուր զե-
րեսս ցուցանէին հրապարակին: Եւ
որչափ նոքա զուարթագին երեւէին
ամենեցուն, առաւել զարմանային
չարասէրքն:

Եւ զի օրէնք էին յառաջ ժամա-
նակաւ, յորժամ 'ի Հայոց այրու-
ծի 'ի դուռն երթայր 'ի ձեռն պա-

տուաւորի զօրագլխի ուրուք, այր
ընդ յառաջ յղէր, և հարցանէր
զողջոյն և զխաղաղութիւն Հայոց
աշխարհին. և երկիցս և երիցս ան-
գամ զնոյն առնէր, և զհանդէս գն-
դին ինքնին տեսանէր: Եւ յառաջ
քան ՚ի գործ պատերազմին հասա-
նել, զգալն իսկ առ նա՝ մեծ շնոր-
հակալութիւն համարէր. և առաջի
աթոռակցացն իւրոց և ամենայն
մեծամեծացն ամենեցուն գովու-
թիւն մատուցանէր, և յիշէր զնախ-
նեացն զվաստակս, և զառն առն
քաջութիւն պատմէր նոցա:

Իսկ այն օր և ոչ մի ինչ յայսցա-
նէ ամենեւին ինչ ոչ յիշեաց. այլ
իրրեւ զչարագեւ մի՞ ոչ եւս դադա-
րէր յուզել և շարժել զբուք ձմե-
րայնոց. որպէս և նմանեալ իսկ էր
ծովածուի ալէկոծ խռովութեան.
և ոչ գուղնաբեայ վեր ՚ի վերոյ, այլ
անդստին յանդնդոց բարձրանալ
փրփրել կուտակել՝ վիշապաձայն ո-

րոտալով, գազանաբար գոչելով առ
 հասարակ դողացուցանէր զտիեզե-
 րական իշխանութիւնն, որպէս փը-
 լեալ տարածանիցի համատարած
 ամենայն 'ի վերայ լերանց, խորոց,
 ձորոց, ապականել միանգամայն
 զլայնութիւն դաշտացն վայելու-
 թեան :

Մոնչելով բարբառ արձակեալ,
 և ասէ. Երդուեալ իցէ իմ յարե-
 գակն, 'ի մեծ աստուածն, որ ճա-
 ոագայթիւքն իւրովք լուսաւորէ
 զամենայն տիեզերս, և ջերմու-
 թեամբն կենդանածնէ զամենայն
 գոյացեալսն, և թէ ոչ վաղիւ ընդ
 առաւօտն, ընդ երեւումն սքանչե-
 լոցն, ընդ իս զիւրաքանչիւր ծունր
 նմա ոչ կրկնեսջիք՝ խոստովանելով
 զնա աստուած, ոչ ինչ թողացու-
 ցից ձեզ՝ զամենայն նեղութիւնս
 չարչարանացն 'ի վերայ ածելով,
 մինչև ակամայ կատարեսջիք զկամս
 հրամանաց իմոց :

Իսկ հաւատացեալքն հաստատեալք 'ի Քրիստոս, ոչ 'ի սառնամանեաց ձմերայնւոյն հովանային, և ոչ 'ի տապոյ խորշակին ջեռնուին, և ոչ յահագին ձայնէն սարսէին, և ոչ 'ի սպառնալեաց տանջանացն զանգիտէին. այլ 'ի վեր հայեցեալք՝ զգորութիւնն Քրիստոսի յօգնականութիւն եկեալ տեսանէին. և զըւարթագին դիմօք և համեստ բանիւք յառաջ մատուցեալ՝ տային պատասխանի թագաւորին:

Ինդրէմք 'ի քէն, արքայ քաջ, ունկն դիր սակաւ բանից մերոց, և քաղցրութեամբ լուր զոր ասելոցս եմք: քանզի յիշեցուցանեմք քեզ զժամանակն Շապհոյ արքայից արքայի, որ էր հայր հաւուն քո Յազկերտի. և ետ նմա Աստուած զերկիրն Հայոց 'ի ժառանգութիւն սովին օրինօք, որով և մէք իսկ վարիմք այժմ, և հարքն մեր և հաւքն հարցն մերոց կացին նմա 'ի ծառայութեան

վաստակս . և սիրով կատարէին զամենայն հրաման բանինորա , և բազում անգամ 'ի նմանէ մեծապարգեւք լինէին : Եւ յայնց ժամանակաց մինչև 'ի քո հայրենիաթող' և մէք զնոյն ծառայութիւն ծառայեցաք . բայց թերևս քեզ լաւագոյն քան զառաջնոցն :

Օ այս ասելով ցուցանէին զքաջութիւն արութեանցն լաւագոյն քան զառաջնոցն ըստ զինուորութեան կարգի : Իսկ զմտից և զսակից , և որ այլ եւս էին հարկ աշխարհին , բազմագոյն քան առ հարբն նորա երթայր յարքունիս , նա և 'ի սուրբ Եկեղեցւոյն , որ էր ազատ 'ի Քրիստոս' ըստ կարգի նախնեացն մերոց իսկզբանէ , և դու ընդ հարկաւ եղիր . և մէք առ սէր քոյոյ տէրութեանդ ոչ ինչ ընդդիմացաք քեզ : Արդ վասն էր յուզեալ իցէ ցասումնս այս 'ի վերայ մեր . ասա դու մեզ զպատաճառս

վնասուն. եթէ օրէնքն մեր պատ-
ճառք իցեն անվաստակ լինելոյ
առաջի քոյ:

Իսկ չարադուն լի ամենայն նեն-
գութեամբ՝ զերեսս 'ի մի կոյս դար-
ձուցեալ, և ասէ. Անաս համարիմ
ընդունել 'ի գանձ արքունի զհարկս
աշխարհին ձերոյ, և անօգուտ զքա-
ջութիւն արութեան ձերոյ. քան-
զի տգիտաբար մոլորեալ էք 'ի ճշմա-
րիտ օրինացս մերոց, և զաստուածս
անարգէք և զկրակ սպանանէք և
զչուրս պղծէք, և զմեռեալս 'ի հող
թաղելով զերկիր ապականէք, և
քրտիկար չառնելով ոյժ տայք
չարամանոյ, և որ մեծ քան զամե-
նայն, զի հանապազ 'ի կանայս ոչ
մերձենայք. և մեծապէս լինի դիւաց
խընդութիւն, չխրատելով ձեր և
չպահելով զամենայն կարգս մոզաց:
Տեսանեմ զձեզ իբրեւ զխաշինս
ցրրուեալս և զվայրատեալս յանա-
պատի. և յոյժ զեղջ է մտաց իմոց,

Թէ գուցէ աստուածքն բարկացեալ
 վասն ձեր՝ ՚ի մէնջ վրէժ առնուցուն:
 Այլ դուք եթէ կամիք կեալ և կե-
 ցուցանել զանձինս ձեր և մեծարա-
 նօք անդրէն յուղարկիլ, զոր ասա-
 ցի՝ վաղիւ վաղվաղակի կատարե-
 ցէք:

Յայնժամ՝ երանելի նախարարքն
 առ Հասարակ զձայնս իւրեանց բար-
 ձին և ասեն յանդիման ամենեցուն.
 Մի՛ դու, արքայ, և մի՛ զայդ այլ
 առ մեզ ասեր. քանզի ոչ է Եկեղե-
 ցի շինուած մարդոյ, և ոչ տուրք
 արեգական, որպէս դուդ այլ ընդ
 այլոյ կարծես՝ թէ աստուած իցէ.
 ոչ միայն զի աստուած չէ, այլ և
 կենդանի չէ: Այլ Եկեղեցիք ոչ են
 պարգեւք թագաւորաց, և ոչ ա-
 րուեստ ճարտարութեանց, և ոչ
 զիւտք իմաստնոց, և ոչ աւար քա-
 ջութեան զինուորաց, և ոչ պատիր
 խարէութիւնք դիւաց. նա և բնաւ
 իսկ ամենեւին զինչ և ասասցես

յերկրաւորացն, կամ 'ի վեհից կամ
 'ի վատթարաց, բնաւ ուրեք Եկե-
 ղեցի 'ի նոցանէ ոչ գտցի: Այլ
 շնորհք են մեծին Աստուծոյ, ոչ
 միում ումեք 'ի մարդկանէ տուեալ,
 այլ ամենայն բանաւոր ազգաց, որք
 վիճակեալք են 'ի բնակութիւն 'ի
 ներքոյ արեգականս: Հիմունք նորա
 եղեալ են 'ի վերայ հաստատուն վի-
 մի. ոչ ներքինք շարժել կարեն, և
 ոչ վերինք դրդուեցուցանել: Եւ
 զոր երկինք և երկիր ոչ դողացու-
 ցանէ, մի ոք 'ի մարդկանէ խրոխ-
 տասցի յաղթել նմա: Հայա, որով
 օրինակաւ զինչ կամիս առնել, կա-
 տարեա, պատրաստ եմք ամենեքեան
 առ ամենայն մեքենայս հարուա-
 ծոցն տանջանաց, զոր սպառնացար.
 ոչ միայն 'ի չարչարել, այլ և 'ի մե-
 ռանել: Եւ եթէ դարձեալ եւս
 զնոյն բանս հարցանես, 'ի միոջէ
 միոջէ լուիցես առաւել քան զդոյն
 պատասխանի:

Յայնժամ դառնացեալ քան զլեզի թագաւորն, փլուզանէր անդէն 'ի փորին զծով կամաւոր մաղձոյն իւրոյ. և ընդ քիթսն և ընդ բերանն առ հասարակ գոլոշի ջերմախառն ելանէր, իբրեւ 'ի սաստիկ հնոցէ ծուխ թանձրացեալ: Եւ առ չհանդարտել սրտին իւրոյ՝ կոտորէր զզօրութիւն մարմնոյն, և ծակոտէր զբազմամթեր աման խորհրդոցն. ցրուէր և վատնէր զամենայն խորհումն նենգութեան: Եւ զոր ոչ երբէք կամէր իւրոց սիրելեացն յայտնել, ակամայ առաջի ծառայիցն Քրիստոսի մերկանայր և դնէր զամենայն կարգաւ:

Արեքկնէր և չորեքկնէր զանսուտ երդումն յարեգակն, և ասէր այսպէս. Ոչ կարէք աւերել զանխաբամուրս իմ. և ոչ որում ցանկացեալդ էք՝ վաղվաղակի տամ գտանել ձեզ. այլ զամենեսեան զձեզ և որ 'ի գնդիս են՝ չարաչար կապանօք

'ի սագաստան տամ անցուցանել
 ընդ անձանապարհ տեղիս, որ և
 բազումք 'ի ձէնջ 'ի խորշակէ յեր-
 թայն սատակիցին. և մնացեալքն
 անկցին 'ի բերդս ամուրս և 'ի բան-
 դրս անելս: Եւ 'ի ձեր աշխարհն
 առաքեցից զօրս անթիւս հանդերձ
 փողօք, և զկին և զորդիս 'ի խու-
 ժաստան տամ խաղացուցանել. և
 զեկեղեցիս, և զոր անուանէք վկայ-
 արանս՝ քակեցից, քանդեցից և
 յապականութիւն դարձուցից. և
 եթէ ոք ընդդէմ դարձեալ գտցի,
 կոխան եղեալ գազանաց՝ անողորմ
 միռանիցի: Եւ զամենայն ասացեալս
 արարից և կատարեցից առ մնա-
 ցորդս աշխարհին:

Եւ վաղվաղակի հրամայէր զպա-
 տուական նախարարսն հանել մե-
 ծաւ անարգանօք յերեսաց իւրոց.
 և զգուշութեամբ հրաման տուեալ
 դահճապետին՝ առանց կապանաց
 յիւրաքանչիւր վանս պահել, և

ինքն զառածեալ անդրէն դառնայր
 անմխիթար տրտմութեամբ զօ-
 թեւանս ազանէր: Ասկ հաւատա-
 ցեալքն ճրշմարտութեամբ 'ի
 Քրիստոս՝ ոչ ինչ երկմտութեամբ
 թերահաւատէին յառաջին խրա-
 տուէն 'ի սուրբ վարդապետացն
 իւրեանց. այլ տակաւին խնդրէին
 հնարս իրացն, թէ որպէս զանձինս
 և զսիրելիս հանցեն 'ի մեծ նեղու-
 թենէն: Եւ բազում անգամ ջա-
 նալով, և մեծամեծացն՝ որ օգնա-
 կանք էին նոցա 'ի դրանն արքունի՝
 խոստմունս մեծամեծս առաջի դնէին
 նոցա առ 'ի յոյս կարասւոյ, և ոչ
 սակաւ գանձս առ ժամայն ծախէին
 նոցա:

Եւ իբրեւ յամենայն կողմանց եկն
 փակեցաւ անել արգելան նոցա,
 յայնժամ զխորհուրդն Աբրահա-
 մու 'ի մէջ առեալ՝ աղաղակէին և
 ասէին 'ի սիրտս իւրեանց. Ամենե-
 ցուն մեր նուիրեալ և եղեալ զեղ-

բարս և զորդիս և զամենայն սիրելիս ընդ կապանօք իբրեւ զՍահակ 'ի վերայ սուրբ սեղանոյն, ընկալ Տէր զկամաւոր պատարագս մեր, և միտար զԵկեղեցի . քո յայսպէն կատականաց անօրէն իշխանիս այսորիկ:

Մի ոմն 'ի ներքին խորհրդակցացն արքայի 'ի ծածուկ ունէր զանքակ սէրն 'ի Քրիստոս, քանզի մկրրտեալ իսկ էր յաւազանն կենդանի. և մեծապէս հոգ տանէր հնարից կենաց վշտացելոցն: Եւ իբրեւ ստուգեաց ճշգրտիւ, եթէ զոր բազում սպառնացաւ թագաւորն՝ զամենայն չարիսն կամի անցուցանել ընդ աշխարհն Հայոց, թէպէտ և ոչ ամենեցուն՝ այլ սակաւուց 'ի նոցանէ ուսոյց զխրատ հնարից. զի առ անգամ մի 'ի նեղութենէ անտի զանձինս ապրեցուսցեն:

Եւ մինչ դեռ գունդ կազմէին, որ զնոսա շկօթակ արասցեն յան-

դարձ օտարութիւն, որպէս զբա-
զում նախարարսն 'ի Արաց աշ-
խարհէն արարին, 'ի նմին ժամա-
նակի գուժկան հասանէր 'ի կող-
մանցն քուչանաց, եթէ գունդ հա-
տաւ 'ի թշնամեացն, որ ելին աւե-
րեցին զգաւառս բազումս արքունի:
Եւ այս լինէր մեծ օգնականութիւն
նոցա յերկնից: Եւ անօրէնն ճե-
պեալ տագնապէր զայրուձին յա-
ռաջ արձակեալ, և ինքն փութով
ստէպ զհետ երթայր. և 'ի խոր խո-
ցեալ զխորհուրդսն՝ ցրուէր զառա-
ջին հաստատուն երդումն:

Իսկ երկիւղածացն Տեառն զայս
տեսեալ, մեծաւ յուսով աղօթե-
լով ասէին միաբան. Գու Տէր ամե-
նայնի, որ գիտես զճածկեալս սրբ-
տից մարդկան, և յայտնի են առա-
ջի քո ամենայն աներեւոյթք խոր-
հրդոց, և ոչ ինչ խնդրես վկայու-
թիւն յերեւելեաց, որպէս զի և
զանգործս մեր տեսին աչք քո. արդ

առաջի քո հեղումք զխնդրուածս
մեր: Ընկալ, Տէր, զճաճկութիւն
աղօթից մերոց, և կատարեա զմեզ
ի հաճոյս պատուիրանաց քոց, զի
ամաչեսցէ չարն, որ խրոխտացեալ
մարտնչի ընդ մեզ իշխանութեամբ
անօրինին: Շարժեա, Տէր, զկա-
մակոր խորհուրդսն նենգաւորին,
և խափանեցո զկամս ամբարշտու-
թեան նորա, և դարձո զմեզ խա-
ղաղութեամբ խորհրդոցն անդրէն
ի սուրբ Եկեղեցին, զի մի յանկար-
ծակի յափշտակեալ աւերեսցի չա-
րաչար ի թշնամեաց:

Եւ անձամբք իւրեանց զայս ուխտ
եղեալ անքակութեամբ ընդ Աս-
տուծոյ, զի հաստատուն կայցեն
ըստ առաջին խորհրդոց, պատգամ
ի ներքս յղէին զնոյն խրատտուն
իւրեանց, իրր թէ կատարեսցին
կամք անօրէնութեան նորա:

Օայն իրրեւ լուաւ թագաւորն,
յոյժ ցնձացեալ բերկրեցաւ, կար-

ծեցեալ զդիսն հասանել նմա յօգ-
 նականութիւն, շրջեալ և աւերեալ
 զհաստատուն խորհուրդս ծառայ-
 իցն Աստուծոյ, և ահա մատու-
 ցանեն երկրապագութիւն արեգա-
 կան, պատուեալ զնա զոհիւք և
 ամենայն օրինօք մոգութեանն: Եւ
 զայն ոչ կարաց իմանալ ցնորեալն,
 եթէ անստուեր լոյսն արեգականն
 արդարութեան՝ սպառէր և մաշէր
 զխաւարային խորհուրդս նորա, և
 եղծեալ ապականէին զամենայն խե-
 ղաթեւր կամս նորա: Եւ կուրա-
 ցեալ ՚ի ճշմարիտ յայտնութենէն՝
 ոչ ինչ իմացաւ զպատրանս խա-
 բէութեանն, որով վրիպեացն: Հե-
 ղոյր արկանէր առաջի նոցա զպար-
 գեւս երկրաւորս, և վերստին ամե-
 նեցուն զպատիւս և զգահս նորո-
 գէր, յառաջ մատուցանելով և ե-
 րեւելի առնելով ընդ ամենայն տիե-
 ղերական իշխանութիւնն: Եւ ան-
 բաւ առատութեամբ ազարակս և

աւանս միում միում նոցա յարքու-
նուստ շնորհէր. սիրելիս և բարե-
կամս կարդայր զնոսա. և առ հպարտ
յանդգնութեան մտացն կամակո-
րութեան՝ կարծէր եթէ փոխանա-
կիցի ճշմարտութիւնն ընդ ստու-
թեանն:

Եւ զայս արարեալ, բազում այր-
ուծի գումարէր ընդ նոսա, և ՚ի
մոզացն ոչ սակաւս, աւելի քան
զեւթն հարիւր վարդապետս յղէր
ընդ նոսա, և զմեծ ոմն իշխան մոզ-
պետ կացուցանէր ՚ի վերայ նոցա:
Խոնարհէր և աղաչէր պատուիրե-
լով, թէ մինչ ես ՚ի պատերազմէս
դարձեալ գայցեմ խաղաղութեամբ,
ձեր արարեալ և կատարեալ իցէ
զամենայն ըստ կամաց իմոց: Եւ այս-
պէս շքով և պատուով առաջնոր-
դէր նոցա զերկարութիւն ճանա-
պարհին անդրէն յերկիրն Հայոց:
Եւ ինքն աւետիս խնդալիս առա-
քէր յատրուշանս բազումս, զրէր և

ցուցանէր մոգաց և մոգպետաց և
ամենայն մեծամեծաց կողմանց կող-
մանց աշխարհաց՝ որպէս դիցն օգնա-
կանութեամբ զգործ քաջութեան
իմոյ յառաջ մատուցեալ:

Իսկ խոհերականքն այնուհետեւ
յարուցեալ յիւրաքանչիւր խաւա-
րային դարանաց՝ իղձք լինէին վաղ-
վաղակի զհրամանն կատարել. ձայն
արարեալ յաշխարհս հեռաւորս՝
միանգամայն խաղալ գնալ յերկիրն
արեւմտից: Եւ մինչ չեւ հասեալ
էին յերկիրն Հայոց, փայտ ընկե-
նուին և վիճակս արկանէին, թէ
որ լեզու որում դասու հասցէ յա-
շակերտութիւն: Զի առ հասարակ
հրաման առեալ էր յարքունուստ,
որպէս աշխարհին Հայոց՝ նոյնպէս
և Արաց և Աղուանից և Լփնաց,
Աղձնեաց և Աորդուաց և Ծօգէից
և Դասան և որ այլ եւս ուրեք ու-
րեք ՚ի ծածուկ յիշխանութեանն
Պարսից ունէին զբրիստոնէութիւն:

Եւ յանդգայ յարձակմամբ յաւարի
 առնուլ փութային զդանձս սուրբ
 եկեղեցեացն. և իբրեւ զդեւս այ-
 նուհետեւ միմեանց պատահէին:
 Եւ լինէր գունդ զօրաց բազմաց, և
 չարասէրն սատանայ իբրեւ զօրա-
 վար 'ի մէջ նոցա երեւէր, և ան-
 դադար յորդորելով զամենեսեան
 ճեպեալ փութացուցանէր: Ահտ
 եղեալ զժամանակն՝ զամիսն վեցե-
 րորդ, տագնապէին և ստիպէին ար-
 քունի հրամանաւ: ॥

Մինչեւ 'ի նաւասարդէ նաւա-
 սարդ, ասէ, յամենայն տեղիս՝ ուր
 իցեն ընդ իշխանութեամբ. թագա-
 ւորին մեծի, բարձցին կարգ եկե-
 ղեցւոյ, փակեսցին և կնքեսցին զը-
 րունք սուրբ տաճարացն, գրով հա-
 մարով առցին նուիրեալ սպասքն-
 յարքունիս, լռեսցեն ձայնք սաղ-
 մոսացն և դադարեսցեն ընթեր-
 ցուածք անսուտ մարդարէիցն: Քա-
 հանայք մի իշխեսցեն 'ի տունս իւ

րեանց ուսուցանել զժողովուրդս ,
 և հաւատացեալքն 'ի Քրիստոս՝
 արք և կանայք , որ բնակեալ են յիւ-
 րաքանչիւր մենանոցս , փոխեսցեն
 զհանդերձս իւրեանց ըստ աշխար-
 հական կարգաց :

Գարձեալ և կանայք նախարա-
 րացն կալցին զուսումն վարդապե-
 տութեան մոզացն : Ուստերք և
 դստերք ազատաց և շինականաց
 կրթութեսցին 'ի հրապարակս նոցուն
 մոզաց : Արձեսցին և արգելցին
 օրէնք սուրբ ամուսնութեան , զոր
 ունէին 'ի նախնեաց ըստ կարգի
 քրիստոնեութեանն . այլ փոխանակ
 ընդ կնոջ միոյ՝ բազում կանայս ա-
 րասցեն , զի աճեցեալ բազմասցին
 ազգք Հայոց : Գստերք հարանց լի-
 նիցին , և քորք եղբարց . մարք մի՛
 ելցեն յորդւոց , այլ և թուունք
 ելցեն յանկողինս հաւուց :

Պատրուճակք մի մեռցին անյազ ,
 եթէ յօդեաց իցէ և եթէ յայծեաց

և եթէ յարջառոց և եթէ 'ի հա-
 ւուց և եթէ 'ի խողաց: Հայսք ա-
 ռանց փանդամի մի զանգցին, ծիւղք
 և քակորք 'ի կրակ մի՛ եկեսցեն,
 ձեռք առանց գոմիզոյ մի լուսացին.
 շնջոիք և աղուեսք և նապաստակք
 մի՛ մեռցին: Օձք և մողէզք, գորտք
 և մրջմունք, և որ այլ եւս խառ-
 նափնդոր բազմաճճիք են, մի՛ կայ-
 ցեն. այլ վաղ թուով համարով 'ի
 մէջ բերցեն ըստ արքունի չափոյն:
 Եւ որ այլ եւս ինչ սպասք իցեն,
 կամ զոհից կամ սպանդից, ըստ տօ-
 նական կարգին՝ տարեւոր թուա-
 կանին, և ըստ կապճաթիւ մոխրա-
 չափի կարգին:

Զայս ամենայն որ ասացաք, առ
 ժամանակ մի մինչեւ 'ի գլխի տա-
 րոյ կատարեսցեն ամենեքեան. և
 զայլն ամենայն առ յապապատրաս-
 տեսցեն:

Իսկ զայս ամենայն հրաման պա-
 տուիրանաց առեալ մոզաց և մոզ-

պետաց, զտիւ և զգիշեր փութային
հասանել յաշխարհն Հայոց. և առ
յոյժ խնդու թեանն ոչ երբէք յագէ-
ին երկայնու թեամբ ճանապարհին:

1774
1775
1776
1777
1778
1779
1780
1781
1782
1783
1784
1785
1786
1787
1788
1789
1790
1791
1792
1793
1794
1795
1796
1797
1798
1799
1800

ԵՐՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

Վասն յաբանո-խեան սորբ ուխտին
 Եկեղեց-ոյ:

ԹԻՒՊԷՏ և ոչ իցեմք բաւական
 ասել զամենայն չարիսն, որ անցք
 անցին անդէն ՚ի կարաւանին ընդ
 գունդն Հայոց, սակայն և ոչ լուել
 կամիմք ծածկելով զվիշտս նեղու-
 թեանն. այլ ասացուք փոքր ՚ի շա-
 տէ, զի ձայնակիցք լիցուք այնոցիկ,
 որք դառնապէս զմեզ ողբային. զի և
 դու իբրեւ լուիցես, ոչ սակաւ ար-
 տասուս հեղուցուս ՚ի վերայ ազգին
 թշուառութեան:

Օ ՚ի ահա անդէն ՚ի մեծ բանակին
 Պարսից՝ յազգաց ազգաց, որք են
 հաւատացեալ ՚ի սուրբ աւետարանն

Քրիստոսի, իբրեւ տեսին զչար
 յանձնառութիւնն Հայոց, յոյժ
 հարան 'ի միտ իւրեանց, և կործա-
 նեցան անկան 'ի վերայ դիմաց իւ-
 րեանց: Բազումք 'ի նոցանէ թաղ-
 ծեալք 'ի սուգ ծանրութեան, հա-
 րեալ յոգիս և դառնացեալ յարտա-
 սուս եկին և յանդիմանեցին զնա-
 խարարեանն, և յոյժ դարովեցին
 զուխտ քահանայութեանն: Զզու-
 էին զամենեսեան և ասէին. Զի՞
 առնիցէք զսուրբ կտակարանսդ, և
 կամ յո՞ տանիցէք զպաստէրունեան
 սեղանոյն. մոռանայցէք արդեւք
 զհոգեւոր օրհնութիւնսդ, և կամ
 լռեալ դադարիցէք 'ի մարգարէա-
 կան ձայնիցդ: Ասիուցէք զաչս յըն-
 թերցուածոց, և խցէք զականջս 'ի
 լսելոյ. միթէ զմտացդ անմոռացու-
 թիւն ո՞չ յիշիցէք. զի՞նչ առնիցէք
 զպատուիրեալսն 'ի Տեառնէ. Որ
 ուրասցի զիս առաջի մարդկան, յու-

րաստ եղէց և ես առաջի հօր խնոյ,
 որ յերկինս է, և հրեշտակաց սրբոց:
 Արդապետք էիք առաքելական
 քարոզութեանցն, արդ աշակերտք
 լինիցիք մոլար խաբէութեանն: Աւ-
 սուցիչք էիք ճշմարտութեանն: արդ
 ուսուցանէք զպատիր խաբէութիւն
 մոգաց: Քարոզք էիք արարչական
 զօրութեանցն, արդ զտարերս աս-
 տուած խոստովանիք: Յանդիմա-
 նիչք էիք ստութեան, արդ և քան
 զսուտն ստագոյնք լինիցիք: Ի հուր
 և ՚ի հոգի էիք մկրտեալք, արդ ՚ի
 մոխիր և յաճիւն թաթաւիցիք.
 կենդանի մարմնով և անմահ արե-
 ամք էիք սնեալ, արդ ՚ի ճենճեր
 զոհից և ՚ի շարաւս աղտեղիս մրճո-
 տիցիք: Տաճար էիք Հոգւոյն սրբոյ,
 արդ զոհարան դիւաց լինիցիք.
 քրիստոսազգեացք էիք ՚ի մանկու-
 թենէ, արդ մերկացեալք ՚ի փա-
 ռացն դիւաբար արեգական կաքա-
 լիցէք. թառանգ էիք արքայու-

Թեանն, արդ անձամբ զանձինս արարէք ժառանգ գեհնին: Նոցա է սպառնացեալ հուրն անշէջ, ընդէր դուք ընդ նոսա պրեցեալ տոչորեցայք. նոցա պարարի որդն անմահ, իսկ արդ դուք պարարիցէք զմարմինս ձեր նմա ՚ի կերակուր. խաւարն արտաքին նոցա Թանձրացեալ պահի, դուք լուսազգեստք ընդէր յուղարկեցայք ընդ նոսա ՚ի նոյն խաւար: Նոքա ՚ի վաղընջուց հետէ էին իսկ կուրացեալք, դուք զկնի կուրացն կուրացարուք. նոցա էր փորեալ զխորխորատն, դուք ընդէր լցէք յառաջագոյն: Երբ ուսանիցիք զբազմաթիւ անուանս աստուածոց նոցա, այն՝ որ չիք ուրէք ՚ի միջի և ոչ մի: Թեթեւացեալք ՚ի ծանր բեռանց՝ անձին անձամբ առէք զբեռն ծանրութեան. ազատեալք ՚ի մանկութենէ՝ չարաչար մտէք յանազատելի ծառայութիւնն:

Աթէ գիտէիք և երեւէր ձեզ
 յայտնի, սուգ առին երբինք 'ի վե-
 րայ ձեր, և թաղծեցաւ երկիրս 'ի
 ներքոյ ոտից ձերոց: Հրեշտակք 'ի
 վերուստ են ձեզ բարկացեալք, և
 'ի յերկրէս մարտիրոսքն են ձեզ
 ցասուցեալք: Ողորմիմ, ողորմիմ
 սիրելեաց ձերոց, և բազում անգամ
 ողորմիմ անձանց ձերոց: Զի թէ
 մարդոյ փրկեալ էր զձեզ 'ի ծա-
 ոայութենէ, և դուք անձամբ զան-
 ձինս այլում 'ի ծառայութիւն ար-
 կանէիք, 'ի մեծ բարկութիւն բրդէիք
 զառաջին տէրն ձեր: Իսկ արդ զի՞նչ
 առնիցէք զաստուածասաստ հրա-
 մանն. Ես եմ Աստուած, և չիք
 այլ ոք բայց յինէն, և ոչ զկնի իմ
 այլ ոք լիցի Աստուած. Աստուած
 նախանձոտ եմ ես, հատուցանեմ
 զմեզս հարց յորդիս, մինչև և յեւթն
 դար: Իսկ եթէ որդիքն արդարք վասն
 հարցն մեղաց ընդունին զսատա-
 կումն, իսկ յորժամ ինքեանք որ-

դիքն իսկ մեղիցեն՝ ոչ ահա միան-
գամայն զանձանց և զհարց տայցեն
ի միասին :

Գուք էիք մեր ամուր պարիսպ
ապաստանի . յորժամ աստի վտանգ
հասանէր , առ ձեզ յանդորր ելա-
նէաք . արդ մեծ ամուրդ այդ հիմն
ի վեր տապալեցաւ : Գուք էիք մեր
պարծանս առ թշնամիսն ճշմար-
տութեան . արդ դուք էք մեր նա-
խատինք առ նոյն թշնամիս : Յայժմ
վասն ձերոյ ճշմարիտ հաւատոցն և
ի մեզ փոքր ի շատէ խնայէին . և
արդ ի պատճառս ձեր և զմեզ ան-
ողորմ դատին : Ոչ միայն զանձանց
դատաստան տալոց էք առաջի ա-
հեղ ատենին Աստուծոյ , այլ բազ-
մաց ամենեցուն՝ որ ի ձեր պատ-
ճառս և զնոսա եւս չարչարեսցեն :

Օ , այս և առաւել քան զսոյն
խօսեցան ընդ մեծամեծս աւագան-
ւոյն , և յաւելին ցաւս ի վերայ
ցաւոց : Յայտնել և ցուցանել նոցա

զխորհուրդն ոչ կամէին, լռել և
չառնել պատասխանիանհնար էր.
Տեղձամղձուկ եղեալ մեծապէս
յարտասուս հարկանէին: Ընդ նո-
սին դառնացեալ լսողք և տեսողք
յանմխիթար սուգ լինէին ամենե-
քեան:

Յայնմ ժամանակի քահանայքն՝
որ էին անդէն ՚ի զօրուն, առ չժու-
ժեալ սրտիցն բարկութեան, քա-
կեալ որոշեցան ՚ի նախարարացն և
յամենայն բազմութենէն. և զմի
ոմն դեսպան ձիով առաքեցին փու-
թապէս յաշխարհն Հայոց: Գոյժ
՚ի բերան առեալ և զօձիս պատա-
ռեալ. հասեալ ՚ի ժողովս եպիսկո-
պոսացն, մեծապէս յարտասուս
հարեալ, կայր և պատմէր զամենայն
անցս չարչարանացն. այլ ոչ յայ-
տնէր նոցա զճաճկութիւն խորհր-
դոցն:

Յայնմ ժամանակի սփռեցան ե-
պիսկոպոսքն յիւրաքանչիւր իշխա-

նութիւնս, և առաքեցին զքորեպիակոպոսս 'ի գեօղս և յագարակս և 'ի բազում ամուրս լեռնային գաւառացն: Գրդեցին ժողովեցին ըզբազմութիւնարանց և կանանց, շինականաց և ազատաց, զբահանայից և զմենակեցաց. խրատ եղին, պնդեցին և արարին զամենեսեան զինուորս Բրիստոսի:

Աւ յառաջին բան խորհրդին այս հաստատեցաւ. Չեռն եղբօր հարազատի 'ի մերձաւոր իւր լիցի՝ որ անցեալ իցէ ըստ ուխտ պատուիրանին աստուծոյ. և մի խնայեսցէ հայր յորդի, և մի ակն առնուցուորդի հօր պատուոյն: Աին կռուեսցի ընդ առն ամուսնոյ, և ծառայ դարձցի ընդդէմ տեառն իւրոյ: Օրէնք աստուածային կացցեն թագաւոր 'ի վերայ ամենայնի, և 'ի նմին օրինաց ընկալցին յանցաւորք զպատիժս դատապարտութեան:

Աւ իբրեւ այս այսպէս հաստա-

տեցաւ կազմեցաւ, երեւեցան ամենեքեան զինեալք և սաղաւարտեալք, սուր ընդ մէջ և վահան 'ի ձեռին՝ ոչ միայն արանց քաջաց, այլ և կանաց առնականաց:

Իսկ գունդն Հայոց ամենայն օգնականօքն հանդերձ և մոգացն բազմութեամբ յամսեանն չորրորդի եկին հասին յաշխարհն Հայոց, 'ի գիւղաքաղաք միմեծ՝ որում անուն էր Անգղ: Բանակեցան, բոլորեցան, զետեղեցան, և յամենայն կողմանց անդր ժողովեցան, և էին անթիւ բազմութիւն:

Այլ եղև յետ աւուրց քսան և հնգից, մոգպետն ինքնին մոգօքն հանդերձ հասանէր մեծաւ զօրութեամբ՝ քակել զգրունսն եկեղեցւոյն յաւուր միաշարաթուն, ըզփորձ առնուլ կամէր զառաջարկութեան գործոյն: Իսկ սուրբն Ղեւոնդ երէց միաբանութեամբ առաջին խորհրդակցօքն և բազում ուխ-

տիւ 'ի տեղւոջ անդ պատրաստա-
կան դիպեցաւ, ոչ ետ թոյլ: Թե-
պէտ և ոչ էր տեղեկագոյն մտացն
ամենեցուն նախարարացն, և ոչ
զօրութեան ուժոյ մոգպետին, ոչ
ինչ եկաց մնաց ամենայն եպիսկո-
պոսացն, և ոչ առ սակաւ մի համ-
բեր անօրէն իշխանին թողացուցա-
նել. այլ բազում ամբօխ աղաղակի
զօրացն և մոգացն հասուցանէր:
Քանզի վիրգս 'ի ձեռն առեալ՝ զկա-
ռափունս մոգացն և մոգպետին
ջարդեցին. փախստական յիւրա-
քանչիւր վանս արկանէին, և ին-
քեանք զպաշտօնն բարձրացուցեալ
յեկեղեցւոջն՝ զտերունական կա-
նօնն կատարէին, մինչեւ 'ի նոյն
միաշաբաթին անդադար լինելով:

Եւ յետ այս տագնապի խռովու-
թեանն՝ յամենայն կողմանց յաշ-
խարհէն Հայոց բազմութիւն արանց
և կանանց 'ի տեղին հասանէին: Եւ
անդ էր տեսանել զմեծ աղէտ տա-

րակուսին . ոմանք զգերարտօսըն իբր
 յաղբերականց հոսէին յաչաց իւ-
 րեանց . այլքն բարձրաճիչ աղաղա-
 կաւ՝ իբր այն թէ զերկինս դողա-
 ցուցանէին . իսկ կէսքն խիզախե-
 լով և ՚ի զէնս ընթանալով՝ զմահ
 քան զկեանս ընտրէին : Իսկ ոմանք
 ՚ի սուրբ ուխտէ եկեղեցւոյն՝ զաւե-
 տարանն ՚ի ձեռն առեալ , աղօթիւք
 առ Աստուած կարդային . և այլք
 ըղձանային զպատառումն երկրին ,
 զի անձանց լիցի գերեզման : Եւ
 այսպէս շտապ տագնապի ՚ի վերայ
 մոգպետին հասուցանէին : Բազում
 անգամ աղաչէր զօգնականսն իւր ,
 զի ՚ի մահուանէ կարասցեն զնա ա-
 պրեցուցանել , և ողջանդամ անդէն
 յարքունիս հասուցանել :

Այլ վասն գործոյն յոր եկեալն
 էր՝ ստիպէր զնոսա և ասէր . Թող
 գրեմ և ցուցանեմ մեծ թագաւո-
 րին , զի ՚ի բաց թողացուցանէ զայս-
 պիսի իրաց առաջարկու թիւն . զի

Եթէ ինքեանք աստուածքն եկեսցին
 յօգնութիւն, չէ՛հնար օրինացս մո-
 գութեան 'ի Հայս առնուլ զհաս-
 տատութիւն. որպէս զփորձ առ ի
 միաբանութեան ուխտին եկեղե-
 ցւոյ: Զի թէ էին զօրք աշխարհիս
 մոգք, ոչ ինչ խնայէին սոքա 'ի նո-
 սա սատակմամբ՝ ոչ միայն զարտա-
 քինան, այլ և յեղբարս և յորդիս
 և յամենայն մերձաւորս իւրեանց,
 նա և ոչ յանձինս իւրեանց: Մարդք
 որք ոչ 'ի կապանաց զանգիտեն, և
 ոչ 'ի տանջանաց երկնչին, և ոչ 'ի
 ստացուածոց պատկառին. և որ յե-
 տին չար է քան զամենայն չարիս,
 մահ քան զկեանս ընտրեն. ո՞վ է որ
 կարէ նոցա դիմակաց լինել:

Առեալ իսկ իմ էր 'ի նախնեաց
 մերոց, եթէ յաւուրս Շապհոյ ար-
 քայից արքայի, իբրեւ սկսաւ ու-
 սումնդ այդ աճել և բազմանալ և
 ընուլ զամենայն երկիրն Պարսից, և
 եւս անդր յարեւելս հասանել, իսկ

որ վարդապետքն էին օրինացն մե-
րոց՝ յորդորեցին զԹագաւորն, զի
մի բնաւ ամենեւին բարձցին օրէնք
մոգութեան յաշխարհէն. ետ հրա-
ման սաստիկ՝ զի լռեալ դադարեա-
ցէ քրիստոնէութիւնն: Եւ որչափ
նա կամեցաւ արգելուլ, եւս քան
զեւս աճեցին և բազմացան, և հա-
սին մինչեւ յաշխարհն Քուշանաց,
և անտի՛ի հարաւակողմն մինչեւ՛ի
Հնդիկս տարածեցաւ:

Եւ այնպէս աներկեւզ և համար-
ձակք էին յաշխարհին Պարսից,
մինչեւ յամենայն քաղաքս աշխար-
հին եկեղեցի շինեցին, որ զանցու-
ցանէր պայծառութեամբ զԹագա-
ւորաբնակ արքունեօքն: Շինէիր և
վկայարանս իմն անուանեալս, և
զնոյն զարդ եկեղեցեաց զարդարէին,
և յամենայն տեղիս՝ յապատս և
յանաապատս միայնանոցս շինէին:
Եւ իբրեւ ոչ ինչ երեւէր յայտնի
օգնութիւն ուստեք, աճելով աճէին

և բազմանալով բազմանային. և մարմնաւոր մեծութեամբք մեծանային: Չպատճառս հարստութեան մէք ինչ ոչ գիտեաք. բայց այսչափ ինչ ճշմարտիւ իմանայաք, զի տիեզերք ամենայն զկնի ուսմանց նոցա գնային:

Թէպէտ և արկ ՚ի նոսա թագաւորն զձեռն իւր խստութեամբ, և զբազումս կալաւ և չարչարեաց ՚ի նոցանէ, և զեւս բազումս մահուամբ սատակեաց, դառնացաւ և ձանձրացաւ յանձն իւր, և զնոսա ոչ կարացնուազեցուցանել ՚ի բազմութենէն: Գարձեալ թէպէտ փակեաց և կնքեաց զգրունս եկեղեցեաց ընդ ամենայն աշխարհն Պարսից, նոքա զամենայն տուն եկեղեցի արարին. և յամենայն տեղ ոչ զիւրեանց օրէնսն կատարէին: Եւ զանձինս իւրաքանչիւր վկայարանս համարէին, և լաւագոյն զշինուածս մարդկեղէնս քան զհողեղէնս հա-

շուէին: Սուրբ սպանողացն բթե-
ցան, և նոցա պարանոցքն ոչ ձան-
ձրացան. աւարառութ ստացուածոց
նոցա աշխատեցան, և աւարն օր
քան զօր աճեցեալ բազմացաւ:
Սրտմտեալ էր թագաւորն, և յոյժ
դառնացեալ դահիճք բարկու-
թեանն. իսկ նոքա արթունք և զու-
արթունք, և խնդալից ընդունէին
զամենայն հարուածս տանջանացն,
և սիրով տանէին զամենայն յաւի-
շտակութիւն ընչից իւրեանց:

Իբրեւ ետես թագաւորն եթէ
գոռհ տուեալ դիմեցին ՚ի մահ ի-
բրեւ խաշինք սուրբք յաղներկնա-
ւոր, արգել և կարճեաց ՚ի նոցա-
նէ զհարուածս տանջանացն. և
հրաման ետ մոզաց և մոզպետացն,
զի մի ամենեւին ոք խուեսցէ զնո-
սա, այլ հաստատեալ կայցեն աներ-
կիւղութեամբ յիւրաքանչիւր ուս-
մունս, մոզն և զանդիկն և հրեայն
և քրիստոնեայն, և որ այլ բազում

կեչտք են 'ի կողմանս կողմանս աշխարհին Պարսից: Եւ ապա ա՛ռ երկիրն զխաղաղութիւնն հաստատութեամբ, և լռեալ դադարեցին ամենայն խռովութիւնք յուզմանց: Քանզի ընդ մերոյ աշխարհին շարժմանն՝ և արեւմուտք եւս մեծապէս շարժեցան, և ամենայն տաճկասաան ընդ նոսին խռովեցան:

(Օ) այն ահա 'ի լսելոյ գիտեմք. բայց այս որ ես ինձէն աչօք տեսի, թուի ինձ՝ թէ մեծագոյն եւս լինի քան զառաջինն: Արդ դու որ մարզպանդ ես աշխարհիս, պարտ է քեզ հոգ յանձին ունել, գրել և ցոցանել յարքունիս զմիաբանութիւն բռնութեանս, որպէս աներկիւղութեամբ առ ոչ ինչ համարեցան ըզհրամանս արքունի: Եւ եթէ չէր մեր աճապարեալ և 'ի փախուստ դարձեալ, միում 'ի մէնջ ոչ տային ապրել: Եւ եթէ անզէն մարդիկ այդպէս բռնացան, եթէ յանկարծ

զինուորս եւս ընդ ինքեանս միաբանեցուցանեն, ո՞կարիցէ կալ առաջի դոցա յանդուզն յարձակմանդ:

Եւ ահա անտեղեակ էի անքակուխտի եկեղեցւոյդ ՚ի միմեանց. զի այլ է՝ զոր լսէ մարդ, և այլ է՝ զոր տեսանէ հաստատուն իւրովք աչօք: Ղու որ ՚ի մանկութենէ յայդմ օրէնս սնեալ էիր, և ճշմարտեալ գիտէիր զպնդութիւնդ մարդկանդ, եթէ առանց բազում արիւն հեղոյ դոքա մեզ ոչ տան ձեռն արկանել յեկեղեցիսդ, ընդէր ոչ զայդ ամենայն հաւաստեալ յանդիման չասացեր ցթագաւորն: Քանզի ամենայն նախարարացն աւագ դու էիր, և զբոլոր աշխարհս քեզ յանձնարարեալ էր մարդպանութեամբ. ընդէր ոչ մեծապէս հոգ տարար յանձն քո: Զի յայլ ժամս իմաստուն էիր, և ես գիտէի. զայս՝ գործ իմաստութեան ոչ գործեցեր: Ապա թէ ոչ, յայտ է եթէ դու ՚ի նոցա

բանի ես, և քոյով խորհրդով
անցուցին զայս անցս ընդ իս և ընդ
զօրս :

Արդ եթէ այդ այդպէս է, և
քեզ քամք չէ ունել զմոգութիւն,
մի ինչ պատկառեր դու երկիրդիւ
յարքայէ. ես գրեմ և ցուցանեմ
ի դուռն մովպետան մովպետի և
դերանդարձապետի և մեծ հազար
ապետին, զի ածցեն զարքայ ՚ի հա-
ւանութիւն, որպէս զի ՚ի բաց թո-
ղացուսցէ ըստ առաջին հրամանին,
և ՚ի կամս մարդկան ապաստան ա-
րասցեն, զի առ սակաւ սակաւ ըն-
դելցին ընդ օրէնս մոգութեանս, զի
որք կալցին՝ սիրով երեւեսցին կա-
տարեալ զհրամանս արքունի: Քան-
զի մարզ է աշխարհս, գուցէ յոր-
ժամ մնաս ինչ առնիցեն, և ին-
քեանք ցրուեալ վատնեսցին յօտա-
րութիւն. իսկ յորժամ աշխարհս
թափուր լինիցի ՚ի մարդկանէս,
յայնժամ և քեզ գլխովին մեծա-

պէս վնաս յասանէ յարքունուստ:

Եւ պատասխանի մարզպանն մոզպետին, և ասէ. Ամենայն բանք խրատուդ, զոր ասացեր, ճշմարիտ են. բայց զառաջինն զոր չիմացաք՝ տեսեր, և մեծապէս զղջացաք այժմ: Բայց դու արդ զոր ասեմս արա, և բարիօք թուեսցի քեզ. սակաւիկ մի երկայնամիտ լեր և զխորհուրդս քոյ արգել 'ի բազմաց, բայց արանց՝ որոց նս ասեմ, նոցա յայտնեա. մինչեւ նս ինձ ոյժ ժողովեցից զօր 'ի թիկունս ածելոյ, և զուխտ եկեղեցւոյդ թերեւս կարացից երկփեղկել: Եւ եթէ զայդ այդպէս արարից, գիտեմ ապա թէ զհրամանն արքունի կարող եմ կատարել:

Եւ անդէն հրոս հանեալ 'ի Սիւնեաց աշխարհէն, զիւր գունդն ըստուարացոյց 'ի թիկունս օգնականութեան մոզաց և մոզպետին: Եւ ապա սկսաւ ասել. Աղէ՛ դու անգամ մի հրուարտակ 'ի դռնտուր

վասն այրուձիցն՝ որ Աղուանսն է տասն հազար, զի ՚ի ձմերոց ՚ի Հայաս եկեսցեն. եւ յորժամ զնոսա ՚ի ձեռին ունիցիմք, չիք ոք որ եղծանել կարէ զհրաման արքունի:

Պատասխանի ետ մոգպետն և ասէ ցմարզպանն. Այդ խորհուրդ դարձեալ իմոց բանիցս ընդդէմ է. քանզի մէք յորժամ բռնութեամբ կռուեսցուք ընդ աշխարհիս, աշխարհս ՚ի բաց քանդի, և մէք ՚ի պատուհասէ չապիմք. անձանց մնաս, և արքունի մեծապէս զեան:

Եւ ոչ ինչ կամեցաւ ամենեւին ունին դնել նմա մարզպանն, զի սրտի մտօք կալեալ էր զպարսկական օրէնսն: Սկսաւ այնուհետեւ պատրել զոմանս կարասւով և զոմանս ողոքական բանիւք. զուամիկն ամենայն՝ ահեղ բանիւք սպառնացեալ սրտաթափ առնէր: Հանապազորդ առատացոյց զուձիկսն տաճարին, և յերկօրէր զնուազսն ուրախու-

Թեան, մաշելով զերկայնութիւն
 գիշերացն յերգս արբեցութեան և
 ՚ի կաքաւս լկտութեան, քաղցրա-
 ցուցանէր ոմանց զկարգս երաժշտա-
 կան և զերգս հեթանոսականս, մե-
 ծապէս գովութիւն մատուցանէր
 օրինաց թագաւորին: Բերեալ էր
 և յարքունուստ բազմութիւն կա-
 րասւոյ, և միում միում կաշառ
 գաղտ խթէր ՚ի պատճառս պար-
 գեւի և պատուոյ, և բազում նեն-
 գութեամբ զանմեղ մարդիկ հրա-
 պուրէր և յինքն արկանէր:

Իսկ զայս ամենայն իբրեւ տեսին
 սուրբ եպիսկոպոսունքն, եւս քաջ
 դրդեալ յորդորեցան ՚ի նոյն միա-
 բանութիւն. և հնարագէտ իմաս-
 տութեամբ ընդ երկուս բաժանեցին
 զբանակն: Մանաւանդ իբրեւ հաս-
 տատեալ գիտացին ՚ի միտս իւրեանց,
 եթէ անօրէն իշխանն Սիւնեաց զօր-
 հասական վէրսն ՚ի յոգիսն ընկա-
 լեալ էր, շորչեցան մերժեցան և
 ՚ի բաց փախեան ՚ի նմանէ:

Խորհուրդ արարեալ 'ի գիշերի միում ամենայն ուխտին բազմութեամբ, կոչեցին և զսպարապետն զօրաց 'ի խորհուրդն. հարցին և քննեցին և 'ի վերայ հասին մտացն անշարժութեան, որոյ ոչ եւս առ սակաւ մի թերացեալ էր 'ի սիրոյն քրիստոսի: Եւ միաբան աղօթս արարեալ 'ի վերայ նորա, վերստին ընկալան զնա յառաքինութիւն: Եւ նովաւ որսացեալ զբազումս 'ի նոյն միաբանութիւն, որք ոչ էին քակեալ յառաջին միաբանութենէն, եկին և ժողովեցան զունդ զօրաց բազմաց: Եւ եւս առանել հեռագոյն զատան 'ի մոզացն և 'ի մոզպետէն և յանօրինէն Վասակայ:

Իսկ նա այնչափ յիմարեցոյց և ամիշեցոյց զմիտս մոզպետին, մինչեւ չետ նմա իմանալ զելս իրացն: Սկսաւ բաշխել մոզս 'ի տունս նախարարացն և մեծամեծ ոռճիկս կարգել, զոհել պատրուճակս, և

բոնարար կնքաւոր մարդկանն տալ
ուտել միս յազածոյ, և երկիր պա-
զանել արեգականն: Իբրև սկսաւ
բազմանալ ընդ ամենայն աշխարհն
այնպիսի պղծագործ խառնակու-
թիւն, յանդգնեցան և եւս կա-
նայք փշտիպանացն յաւուր կիրա-
կէի անցուցանել զճրագունս եկե-
ղեցւոյն և պատառել զհանդերձս
հաւատաւոր կանանցն:

Օ այս գուժկան աղմկի իբրև տե-
սին միարան սուրբ եպիսկոպոսուն-
քրն, զաւետարանն 'ի ձեռն առեալ
հասին և անկան առանց հարցանե-
լոյ 'ի վանս սպարապետին, ուր ժո-
ղովեալ էին զօրքն Հայոց: Համբար-
ձին զձայնս իւրեանց և ասեն. Աղա-
չեմք զձեզ զամենևսեան սուրբ ա-
ւետարանաւս, եթէ ձերով խորհր-
դիւ գործէ զայն անօրէնութեան
չարիս մարդպանն և մոգպետն, նախ
զմեր պարանոցս հատէք, և ապա
յեկեղեցին ձեռնարկեցէք: Ապա

Թէ առանց ձեր կամաց նորա զայն
չարն գործեն, այսօր խնդրեսցի
վրէժդ այդ 'ի նոցանէ:

Իսկ որք էին 'ի ներքս 'ի վանս
սպարապետին՝ յոտն կացին, միա-
բան համբարձին զձայնս իւրեանց
առ Աստուած և ասեն. Գու, Տէր,
սրտագէտ ամենեցուն, ոչ ինչ պիտի
քեզ վկայութիւն 'ի մարդկանէ.
Եթէ խոտորեալ իցեմք 'ի քէն սրտի
մտօք, զայն դու ինքնին քաջ գիտես.
այսօր իսկ դատեա զմեզ ըստ մեղաց
մերոց: Ապա եթէ հաստատուն կամք
յուխտի սուրբ աւետարանիս, դու,
Տէր, լեր մեր օգնական այսօր, և
տուր զթշնամիսն ճշմարտութեան
'ի ձեռս մեր, զի արասցուք ընդ նոսա
ըստ կամաց մերոց ॥

Չայս իբրեւ ասացին, ամենեքեան
զգլուխ զգետնի հարկանէին. և ող-
ջունեցան յաւետարանէն և յեպիս-
կոպոսացն: Իսկ մի ոմն 'ի նախարա-
րացն որ անդր դիպեցաւ, էր 'ի նո-

ցա խորհրդի, և ոչ միաբանեաց ընդ նոսա 'ի մեծ վկայութիւնն. և անդէն առ ժամայն 'ի նոցունց 'ի տեղւոջն քարկոծեցաւ, և ահ մեծ անկաւ 'ի վերայ ամենեցուն:

Յայնժամ ամենեքեան 'ի նախանձ քարկութեան բրդեցան, մինչեւ ամենայն տեսողացն երիկամունքն դողային, որք առ ոչինչ համարեցան զպարգելս արքունի, և առ ոտն հարին զհրամանս ահագինս: Ընթացան վաղվաղակի 'ի զէնս իւրեանց, վառեցան կազմեցան զգիշերն ամենայն, և ընդ ծագել արեգականն զգունդն յերիս մասունս բաժանեալ 'ի բանակն արկանէին: Վունդրն առաջին յարեւելից կուսէ, և գունդն երկրորդ յարեւմտից կողմանէ, և գունդն երրորդ 'ի հիւսիսոյ կողմանէ, շուրջանակի 'ի մէջ առեալ փակեցին զբազմութիւն բանակին. և զբազումս կոտորեցին, և զելս բազմագոյնս կապեցին զերե-

ւելի մարդիկ, և արկին 'ի բերդս ամուրս ընդ իւրեանց իշխանութեամբ: Եւ զառ և զապուռ զաւար բանակին 'ի մի վայր ժողովեալ պահէին իւր Տրամանաւ արքունի:

Իսկ զմարդպանն ձերբակալ արարեալ, և միաբանէր ընդ նոսա երգմամբ՝ հաստատուն կալ յուխտին, զղջանայր զառաջին քակումն 'ի նոցանէ: Անկանէր ապաշխարութեամբ յոտս սուրբ եպիսկոպոսացն, և աղաչէր խաղապատելով զի մի մերժեալ ընկեսցի առ 'ի նոցանէ: Արկնէր և երեքկնէր զանսուտ երգումն առաջի բաղմութեանն 'ի սուրբ աւետարանն, գրէր և կնքէր զերգումն և կապէր զաւետարանէն. և աղաչէր զի Քստուծոյ խնդրեսցի վրէժխնդրութիւնն, և մի նոքա մարդկաբար սատակեսցեն զնա: Իսկ նոքա թէպէտ և հաստատեալ գիտէին զնենգաւոր կեղծաւորութիւնն նորա, և թէ խարէութեամբ զառ-

նայ անդրէն 'ի Հին մոլորութիւնն,
 ոչ ինչ փոյթ առնէին ձեռն ար-
 կանել 'ի նա վասն առաջին յան-
 ցանացն, այլ սուրբ աւետարանին
 թողին 'ի դատապարտութիւն:

Իսկ որք եկեալ էին յաւարի առ-
 նուլ զսուրբ գանձս եկեղեցոյն,
 ահամայ եղին զանձինս և զաւար
 իւրեանց առաջի սուրբ եպիսկոպո-
 սացն և ամենայն զօրացն. և եղ-
 ծեալ ապականեցաւ հրաման թա-
 գաւորին: Եւ յաջողեալք զօրու-
 թեամբն Աստուծոյ՝ աղաղակէին և
 ասէին գոհանալով արք և կանայք
 և ամենայն ռամիկ բազմութիւնն.
 Պատրաստ եմք 'ի հալածել և 'ի մե-
 ռանել և յամենայն նեղութիւնս և
 'ի չարչարանս վասն սուրբ եկեղե-
 ցեաց, զոր աւանդեցին հարքն մեր
 առաջինք՝ զօրութեամբ գալստեան
 Տեառն մերոյ Յիսուսի քրիստոսի,
 որով վերստին ծնաք 'ի մի յոյս հա-
 ւատոցն մկրտութեամբ 'ի Քրիստոս

Յիսուս . ըստ նմին նմանութեան
կամիմք չարչարանօք և արեամբ նո-
րոգել զանձինս : Քանզի Հայր մեր՝
զսուրբ աւետարանն գիտեմք , և
մայր՝ զառաքելական եկեղեցի կա-
թողիկէ . մի ոք չար անջրպետ՝ ի մէջ
անկեալ՝ զմեզ քակեսցէ ՚ի սմանէ :

Աչ երևէր այնուհետեւ առա-
ւել տէր քան զճառայ , և ոչ ազատ
փափկացեալ քան զգեղջուկ վշտա-
ցեալ . և ոչ ոք քան զոք նուազեալ
՚ի յարութենէ : Մի սիրտ յօժա-
րութեան ամենեցուն արանց և կա-
նանց , ծերոց և տղայոց և ամենայն
միաբանելոց ՚ի Քրիստոս : Քանզի
առ հասարակ զմի զինուորութիւն
զինուորեցան , և զմի ազան զրահս
հաւատոց պատուիրանին Քրիստո-
սի . միով գօտեաւ ճշմարտութեան
պնդեցին զմէջս առք և կանայք :

Ի նկեցեալ կայր այնուհետեւ ոս-
կի , և ոչ ոք առնոյր իւր առանձինն
արծաթ . և արհամարհեալ առանց

ազահու թեան, անարգեալ պատուական հանդերձք առ 'ի զարդս մեծարանաց: Նա՛ իւրաքանչիւր ստացուածք ոչ ինչ համարէին յաչս իւրեանց ստացողին. տեսանէին զանձինս իւրեանց իբրեւ զմեռեալ դիակունս, և զիւրաքանչիւր գերեզմանս ինքեանք փորէին. և կեանք իւրեանց 'ի մահ համարեալ էին, և մահք իւրեանց անշուշտ կեանք:

Եւ այց այս բարբառ ստէպ ստէպ ընթանայր. քաջութեամբ միայն մեռցուք, զանուն և զոգիս եւեթ ժառանգեսցուք. զի կենդանի իցէ 'ի մեզ քրիստոս, որում դիւրին է միւս անգամ նորոգել զմեզ 'ի հողոյ և զամենայն զյառաջագոյն զննջեցեալսն, և հատուցանել ըստ իւրաքանչիւր զգործս իւրեանց:

Օ, այս եւ առաւել քան զսոյնս խօսելով, և մխիթարելով զանձինս և զմիմեանս, դարձեալ միւսանգամ զինուորքն պատրաստեցին զզէնս իւ-

րեանց, և աղօթականքն անդադար լինէին յաղօթսն իւրեանց, և պահողքն ճգնէին 'ի պահս իւրեանց: Չայնք պաշտօնէիցն 'ի տուէ և 'ի գիշերի անհատ էին 'ի սուրբ սաղմոսն, ընթերցուածք աստուածային կտակարանացն ոչ երբէք առնուին դադարումն յամենայն ժամ: սոյնպէս և մեկնիչքն 'ի մխիթարութիւն երկնաւոր վարդապետութեանն:

Յայնմ ժամանակի դարձեալ յարձակեցան 'ի վերայ բերդիցն և աւանաց, զոր ունէին պարսիկքն 'ի տեղիս տեղիս, յամրոցս աշխարհին. տապալէին քանդէին զբնակութիւնս նոցա: Առաջին զմեծն Արտաշատ հանդերձ աւանօք իւրովք. և առնուին զանմատոյց ամուրսն՝ զԳառնի քաղաքն, զԱնին, զԱրտագերս, և զաւանս իւրեանց. զԵրկայնորդսն և զԱրհնին, և զաւանս իւրեանց. զՔարձրարուղն, զԽո-

րանիստն, զՏախանիստն, զանկասկածելի Ողականն, և ընդ նոսա և զաւանս իւրեանց. զԱրփանեալն, զԱննաւան, ընդ նմին և զաւանսն իւր. զԳռեալն և զԱսփոյտն, զՈրոտն և զԱսսակաշատն:

Չամենեսին զայս իւրաքանչիւր գեղիւք և ագարակօք, զօրօք և զօրագլխօք 'ի նմին ամի առեալ տապալեցին, և 'ի գերութիւն վարեցին զարս և զկանայս ընչիւք և ստացուածովք, հանդերձ պատուական գանձիւք և նոցին սպասուք: Տապալէին քանդէին զշինուածս նոցա, և այրէին կիզուին զտունս պաշտօնարկի և պաշտաման կրակի: Սրբէին զպղծութիւն կռապաշտութեանցն, և առնուին զկահ և զկազմածս ատրուշանացն, բերէին և դնէին 'ի սուրբ եկեղեցւոցն. և 'ի ձեռն սուրբ քահակայիցն նուիրէին 'ի սպաս տերունական սեղանոյն: Եւ փոխանակ սնոտի պաշտամանցն՝

զոր տապալեցին յամենայն տեղիս
 Հեթանոսացն, զփրկական խաչն
 Քրիստոսի կանգնէին. զամենա-
 սուրբ սեղանն ուղղէին, և զկենդա-
 նարար խորհուրդն կատարէին սրբ-
 բութեամբ. պաշտօնեայս և քահա-
 նայս 'ի տեղւոջն կացուցանէին:
 Յուսով հաստատեալ խնդայր ամե-
 նայն երկիրն առ հասարակ:

Եւ մինչ դեռ յայսմ մեծի առա-
 քինութեան կատարեալ գործէին
 զգործ նահատակութեանն, երեւէր
 իմն 'ի վերայ ամենեցուն աստուա-
 ծային շնորհք. քանզի առանց հրա-
 մանի 'ի զօրացն Հայոց, յարեւելից
 կողմանէ աշխարհին, յարձակեցան
 ոմանք Ատրպատական աշխարհն,
 և 'ի տեղիս տեղիս բազում վնաս
 արարին՝ առնլով և աւերելով և
 քանդելով զբազում ատրուշանս:

Իսկ որ 'ի մեծ ամուրսն անկա-
 նէին, խաչանշան արարեալ 'ի վե-
 րայ զօրուն յարձակէին. որ և եր-

կու մեծամեծ բերդացն պարիսպքն
առանց ուրուք մերձենալոյ անկեալ
կործանեցան . մինչեւ ամենայն բը-
նակչաց երկրին զահի հարեալ 'ի մեծ
նշանէն , ինքեանք ինքեանց ձեռօք
զկրակատունս այրէին . ուրանալով
զօրէնս մոգութեանն՝ խոստովանէին
'ի սուրբ աւետարանն :

Եւ այլ մեծամեծ աջողութիւնք
կատարէին 'ի ձեռն զօրականին .
քանզի ուր ոչ էր ակնկալութիւն ,
եթէ զանուն Աստուծոյ ոք յիշես-
ցէ , արհաւիրք մեծ անկանէին 'ի
վերայնոցա . և ամենայն մարդ պատ-
մեր ընկերի իւրում տեսիլս նորս և
զարմանալիս : Սոյնպէս և աստեղք
'ի յերկինս երեւէին յոյժ լուսալիր
պայծառացեալ , զոր ոչ ունէին յա-
ռաջին բնութեանն : Եւ ամենայն
տղայք աշխարհին իբրեւ զարս պա-
տերազմողս խիզախէին :

Եւ ահա յետ աւուրց բազմաց
եկնեհաս հազարապետն Աղուանից

սուրբ եպիսկոպոսաւ աշխարհին,
մեծաւ տագնապաւ փութացուցա-
նէր զգօրսն ասելով. Գունդ Պար-
սից, որ էր 'ի կողմանս աշխարհին
Հոնաց, դարձաւ այսրէն, եկն ե-
մուտ յաշխարհս մեր, և բազում
եւս և այլ այրուծի որ 'ի դրանէ
եկն: Եւ թող զայս ամենայն, այլ
երեք հարիւր մոգ վարդապետ ա-
ծեալ ընդ իւրեանս, պառակտե-
ցին զաշխարհն, և զոմանս ոմանս
յինքեանս արկին, և կամէին յեկե-
ղեցին ձեռն արկանել. և հրամանաւ
Թագաւորին ստիպէին զամենեսեան
և ասէին. Եթէ կամօք յանձն առ-
նուք զօրէնսն, պարգեւս և պա-
տիւս գտանէք 'ի նմանէ, և թողու-
թիւն հարկացն յարքունուստ լիցի
ձեզ. ապա թէ կամօք չառնէք, հրա-
ման ունիմք 'ի գեօղս և ի քաղաքս
շինել ատրուշանս, և զվճամական
կրակն 'ի ներքս դնել, և կացուցա-
նել մոգս և մոգպետս օրէնսդիր ա-

մենայն աշխարհիդ: Եւ եթէ ստամբակեալ որ ընդդէմ դարձցի, ինքն մահու պատուհաս ընդունի, և կին և որդիք այնպիսւոյն անաշխարհիկ եղեալ՝ յարքունիս երթիցեն:

Իսկ գունդն Հայոց իբրեւ լուաւ զայս գոյժ դառնութեան, ոչ ինչ թուլացեալ լքան՝ ի քաջ արութէն. այլ դարձեալ համագունդ ժողով լինէր ամենայն աշխարհին վասն գուժաբեր հրեշտակացն, որ հասին առ նոսա: Եւ միաբան քաջալերս տուեալ, արձակեցին զնոսա, զի առ ժամանակ մի զնոսա պատիր խաբէութեամբ կալցեն, զի խափանեսցին ՚ի չար կամացն, չձեռնարկել ՚ի ՚ի սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն իւրեանց, և զօրութեամբն Աստուծոյ խորհուրդ ՚ի մէջ առեալ՝ իրացն հնարիւք ելս խնդրէին:

Յայնմ ժամանակի զմի ոմն ՚ի մեծ նախարարացն, ՚ի տոհմէն գնունեաց, Ատոմ, ճեպով առաքեցին

յերկիրն արեւմտից ցուցանել զայս
 ամենայն խորհուրդ զչարիմաց թա-
 գաւորին արեւելից. միանգամայն
 և պատմել զիւրեանց քաջութիւն
 արութեանցն, զոր գործովք կատա-
 րեցին՝ առ ոտն հարկանելով զհրա-
 մանն ահեղ, և մեծապէս սատա-
 կումն ՚ի վերայ մոգացն հասուցա-
 նել. խնդրել ՚ի նմանէ օգնականու-
 թիւն սատարութեան, և եթէ նա
 կամեսցի՝ նմա իսկ մտանել ՚ի ծա-
 ռայութիւն: Եւ այս է պատճէն
 հրովարտակին զոր գրեցին առ Թեո-
 դոս կայսր:

ՅՈՎՍԷՓ եպեսկոպոս, բազում
 եպիսկոպոսակցօք իմովք և ամենայն
 զօրօք Հայոց, Վասակ մարզպան և
 Ներշապուհ ումրոսեան, հանդերձ
 սպարապետաւս և ամենայն մեծա-
 մեծ նախարարօքս՝ առ մեծանունդ
 Թէոդոս կայսր, բազմացի ողջոյն
 մեր առ քեզ և ամենայն զօրաց

քոց, որ խաղաղասէր մարդասիրու-
թեամբ ձերով տիրէք ծովու և ցա-
մաքի, և չէք ոք յերկրաւորացս որ
ձերում անարգել տէրութեանդ
ընդդէմ դառնայցէ: Արպէս մեք իսկ
ունիմք զանսուտ յիշատակարանսն
զառաքինի նախնեացն ձերոց. ու-
նելով զԵւրովպէ՝ անցին և տիրեցին
և ասիացւոց կողմանցն ՚ի սահմա-
նացն Սերաց մինչեւ ՚ի կողմանս
Գաղերովնի, և ոչ ոք գտաւ ստամ-
բակեալ և ելանել ըստ ձեռննոցա:

Եւ յայնչափ մեծ իշխանութեան՝
Գաստակերտ մեծ և սիրելի զՀայոց
աշխարս անուանէին: Ասան որոյ
և նախնին մեր Տրդատիոս յիշելով
զառաջին սէրն ձեր, որ ՚ի տղայու-
թեան փախուցեալ ՚ի Հայրասպան
մարդաստղխող հօրեղբարցն իւրոց՝
ապրեալ սնաւ յերկրիդ Յունաց,
և ՚ի ձէնջ թագաւորեալ՝ տիրէր
հայրենի աշխարհիս, սոյնպէս և
զհաւատսն որ ՚ի Քրիստոս՝ ընկա-

լեալ 'ի սուրբ եպիսկոպոսապետէն
Հռովմայ, որ լուսաւորեաց զխա-
ւարային կողմանս հիւսիսոյ. զոր և
այժմ կամին 'ի մէջ կորզել հանել
խաւարասէր որդիքն արեւելից:

Եւ մեք 'ի ձեր քաջութիւն արու-
թեանդ խիզախեալ, էրինչ՝ որ ընդ-
դէմ դարձաք նոցա հրամանացս,
և բազում այն է՝ որ արդ առաջի
պատրաստեալ եմք: Ընտրեցաք ըզ-
մահաստուածպաշտութեամբ քան
զկեանս ուրացութեամբ. եթէ դուք
եւս 'ի ձեռն առջիք զմեզ, ահա կրր-
կին կենաց դիպեցաք և ոչ մի ան-
գամ մահու: Եւ եթէ սակաւիկ մի
հեղգայք, գուցէ բազում և այլ
աշխարհաց հասանիցէ տապ բոցոյ
սորա:

Եւ իբրեւ յանդիման եղեն մեծի
թագաւորին, և ընթերցան զգիր
պաղատանաց Հայոց աշխարհին, և
զյիշատակարանսն նախնեաց, բա-
զում մատեանք 'ի մէջ եկեալ ըն-

Թերցան, որ զնոյն ուխտ հաստա-
տութեան 'ի ներքս գտանելին: Եւ
մինչ դեռ երանելին Թէոդոս հար-
ցանէր զամենայն սինկղիտոսն, և
հնարս իրացն կամէր գտանել խա-
ղաղութեամբ, և հոգ տանէր մե-
ծաւ յօժարութեամբ, զի մի եկե-
ղեցիքն արեւելից յափշտակեսցին
յանօրէն հեթանոսացն, 'ի նմին
ժամանակի անդէն վաղվաղակի հա-
սանէր վախճան կատարածի կենաց
նորա, և կարի չար խափան լինէր
գործոյն օգնականութեան:

Եւ թագաւորէ փոխանակ նորա
Մարկիանոս կայսր. և 'ի ձեռն վատ-
թար արանց խրատտուացն, իւրոց
ծառայիցն, Անատոլեայ՝ որ սպա-
րապետն էր, և Եփղարիոս ասորի.
Երկոքեան անարգք և վատթարա-
րանց, միանգամայն և անաստու-
ածք. 'ի նոցա բանս ելեալ թագա-
ւորն, ոչ կամէր անսալ միարան
ուխտին հաւատոց, որ ամենայն

ուժովն իւրեանց ընդդէմ կացեալ
էին չարութեանն հեթանոսաց:
Իսկ անարիս այս լաւ համարէր
պահել զուխտն հեթանոսաց վասն
մարմնական խաղաղութեան, քան
պատերազմակից լինել ուխտին
քրիստոնէութեան: Ասան այսորիկ
փութացաւ արձակեաց դեսպանս
առ թագաւորն Պարսից զնոյն Եփ-
ղարիոսն, և եմուտ ընդ նմա յուխտ
հաստատութեան՝ ձեռնթափ լինել
ի զօրացն Հայոց զօրու և զինու և
ամենայն օգնականութեամբ: Ը

Եւ իբրեւ այսպէս հաստատեցաւ.
և հատաւ օգնականութիւն յուսոյ
նոցա՝ ի մարդկանէ, դարձեալ սուրբ
եպիսկոպոսքն քաջալերել սկսան
զանձինս և զօրսն Հայոց: Թէպէտ և
հայէին յիւրեանց սակաւութիւնն
և յերկոցունց թագաւորացն միա-
բանութիւն, ոչ ինչ վատասրտեալ
դողային. այլ ըստ առաջին ուխտին
խիզախէին և ասէին. Պատրաստ եմք

ի սպանանել և ՚ի մեռանել. դիւ-
րին է Աստուծոյ սակաւութիւնս զբազ-
մաց գործ գործել, և անարգօք զմե-
ծամեծ իրս կատարել:

Թէպէտ և ոչ ունէին թագաւոր
առաջնորդ, և ոչ արտաքուստ օ-
գնական զոք յօտարաց, սակայն ան-
ձանց առաքինութեամբ և սուրբ
վարդապետացն մխիթարութեամբ
համագունդ ամենայն զօրօք նախա-
րարացն յիւրաքանչիւր տանէ ՚ի մի
վայր գային հասանէին վաղվաղակի-
բազում և այլ այրուծի, որ յար-
քունի տանէ անտի էր: Եւ զամե-
նայն զօրս յերիս գունդս բաժա-
նէին: Զգունդն առաջին տային
ցՆերչապուհ ումբոսեան, և գու-
մարէին զնա պահապան աշխարհին
մերձ ՚ի սահմանս Ատրպատական
աշխարհին: Եւ զգունդն երկրորդ
տային ՚ի ձեռնս Արդանայ զօրավա-
րին Հայոց՝ անցանել ընդ սահմանս
Արաց ՚ի վերայ մարզպանին Ճորայ,

որ եկեալ էր աւերել զեկեղեցիսն Աղուանից: Իսկ զգունդն երրորդ տային 'ի ձեռս Ասասկայ իշխանին Սիւնեաց, որ ոչ 'ի բաց կացեալ էր յուխտէն հեթանոսաց ըստ ներքին խորհրդոցն իւրոց:

Ի նտրեաց և առ ընդ իւր զորոց գիտէր զթուլութիւն հաւատոցնոցա. զիշխանն Բագրատունեաց զօրօք իւրովք, զիշխանն Խորխոռունեաց զօրօք իւրովք, զիշխանն Ապահունեաց զօրօք իւրովք, զիշխանն Ահալունեաց զօրօքն իւրովք, զիշխանն Պալունեաց զօրօքն իւրովք, զիշխանն Գաբեղենից զօրօք իւրովք, զիշխանն Ուրծայ զօրօքն իւրովք: Եւ զայլս բազում զորս յարքունիտանէն արկ յինքն, և զսեպուհս ոմանս յայլմէ տոհմէ: Եւ խորամանկ խարէութեամբ դարանամուտ լինէր յամուրս իւրոց աշխարհին, 'ի պատճառս կեղծաւորութեան՝ եթէ ընդ ճապուկ

անդր անցանէ 'ի վերայ գնդին
Պարսից՝ հալածականս առնել յաշ-
խարհէն Աղուանից: ✓

Իսկ նա յամրածածուկ հաւալո-
ցէն ճեպով դեսպանս արձակէր առ
գունդն Պարսից. Ահա աւադիկ քա-
կեցի զմիբանու թիւն ուխտիս Հայ-
ոց, և ընդ երիս կողմանս զգունդն
քակեալ բաժանեցի: Չգունդն ա-
ռաջին հեռացուցի 'ի կողմանս Հե-
րայ և Չարաւանդայ, և գունդս
երկրորդ ընդ իմով ձեռամբ է, որոց
ոչ ինչ տամ մնաս առնել զօրաց ար-
քունի: Եւ զայլ ամենայն, որ այր
կռուոյ յաշխարհի աստ գտանէր,
ցանեցի ցրուեցի ընդ ամենայն մի-
ջոցս աշխարհիս: Բայց զգունդն
երրորդ արարի ընդ Արդանայ Ա-
ղուանս՝ սակաւաձեռն և ոչ բազմա-
թիւ: Եւ համարձակ ընդ առաջ նո-
րա, և մի զանգիտեր ամենեւին տալ
պատերազմ. գիտեմ՝ զի 'ի պարտու-

Թիւն մատնին առաջի քոյոյ մեծի
զօրու թեանդ :

Օ, այս գրեաց և եցոյց մարդպա-
նին, որում անունն էր Սերուխտ :
Իսկ նա իբրեւ լուաւ զայս ամենայն
զքաջալերս 'ի Ասսակայ, և ստու-
գեալ հաստատեաց 'ի միտս իւր, ե-
թէ սակաւաձեռն գնդաւ զայ սպա-
րապետն Հայոց 'ի վերայ նորա, ոչ
եկաց մնաց 'ի կողմանս Ճորայ . այլ
կուտեաց զամենայն բազմութիւն
զօրու իւրոյ, և փութանակի ան-
ցանէր ընդ մեծ գետն Աուր անուն,
և պատահէր նմա մերձ 'ի սահմանս
Արաց հանդէպ Խաղխաղ քաղաքի,
որ ձմերոց էր թագաւորաց Աղուա-
նից : Անցանէր բաւանդակէր ամե-
նայն զօրօք իւրովք . ուազմ արա-
րեալ զբոլոր մեծութիւն դաշտին 'ի
ներքս փակէր, զինեալք և վառեալք
ամենայն պատրաստութեամբ 'ի
մարտ պատերազմի ընդդէմ գնդի
Հայոց :

Իսկ քաջն Աարդան և ամենայն
զօրքն, որ ընդ նմա էին, իբրեւ տե-
սին զբազմութիւն պատրաստու-
թեան գնդին հեթանոսաց, հայե-
ցան և յիւրեանց սակաւութիւնն,
թէպէտ և կարի յոյժ նուազունք
էին քան զնոսա, ոչ ինչ զանգիտե-
ցին առ յոյժ բազմութենէն, այլ
հասարակ միաբանեցին և համբար-
ձին յերկինս զձեռս իւրեանց, ա-
ղաղակէին և ասէին. Գատեա, Տէր,
զայնոսիկ՝ ոյք դատին զմեզ. մար-
տիր ընդ այնոսիկ, որ մարտնչինս
ընդ մեզ. զինու և ասպարաւ քով
օգնեա մեզ: Հարժեա և դողացո
զգունդագունդ բազմութիւն ան-
օրինացս ցրուեա և վատնեա զչար
միաբանութիւն թշնամեաց քոցա-
ռաջի քոյոյ փրկական մեծի նշա-
նիս, և տուր ՚ի ձեռն սակաւուցս
զքաջութիւն յաղթութեան ՚ի վե-
րայ անհնարին բազմութեանս: Ոչ
՚ի պարծանս սնտի փառաւորու-

Թեան անօգուտ վաստակոց ինչ աղաչեմք՝ յազահու թիւն ընչասիրութեան զանցաւոր մեծութիւն կայտելոյ, այլ զի ծանիցեն և գիտացեն ամենեքեան այնօրիկ՝ որ հնազանդին սուրբ աւետարանին քարոզութեան, եթէ դու ես Տէր կենաց և մահու, և ՚ի ձեռս քո է յաղթութիւն և պարտութիւն: Եւ մէք պատրաստ եմք ՚ի մեռանել վասն քո սիրոյդ, և եթէ սպանանել եւս հասանէ զնոսա, եղիցուք վրէժխընդիրք ճշմարտութեան: 4

Եւ զայս ասելով խումբ արարեալ յարձակէին, և զաջ թեւն բեկեալ՝ զձախոյ կողմամբն արկեալ, և սրոյ ճարակ զամենեսեան տային ընդ երեսս դաշտին, և փախստական առնէին մինչեւ յամուր տեղիս մայրեացն առ խորագոյն դարիւքն Լոփնաս գետոյ: Աւր ընդդէմ դարձեալ թագաւորազանց ոմանց բաղասական արքայի, ընկեցին զոմն ՚ի

ձիոյ 'ի նախարարաց Հայոց, 'ի զընդէն Գիմաքսենից զՄուշ սպանին, և զԳազըիկ վիրաւորեցին:

Յայնմ տեղւոջ դէտ ակն 'ի վեր ամբառնայր Արշաւիր արշարունի, գոչէր առիւծաբար և յարձակէր վարազաբար, հարկանէր և սատակէր զԱուրկն քաջ զեղբայր [Թագաւորին Լինաց, և զբազում համհարզս նորին ընդ նմին սատակէր: Եւ այնպէս ամենեքեան առ հասարակ այր զախոյեան իւր յերկիր կործանէր: Եւ առ յոյժ յանդուգն յարձակմանն՝ յոլովագոյն այն էր զոր գետամոյնս առնէին քան զանկեալս սրոյ 'ի ցամաքի: Ի բազմութենէ դիականցն անկեւոց՝ յստակ ջուրք գետոյն յարիւն դառնային, և ոչ գտանէր ոք ամենեւին 'ի նոցանէ ապրեալ և [Թաքուցեալ յանտառախիտ մայրիս դաշտացն: Բայց մի ոմն 'ի զօրականէ [Թշնամեաց զինու հանդերձ ելեալ

Ինչուս երիվարին անցանէր ընդ մեծ գետն, մազապուր պրծեալ ՚ի պատերազմէն՝ գոյժ տանէր ՚ի մնացեալ բուն բանակն, որք փախստական անկանէին ՚ի մեծ շահաստանն:

Յայնմ ժամանակի զօրքն Հայոց կատարելով զմեծ գործ պատերազմին, դիակապուտ դառնային, ժողովէին զբազում աւար բանակին, և կողոպտէին զանկեալ դիակունսն. և կուտէին բազում արծաթ և ոսկի, զզէնս և զզարդս զարի արանց և զքաջ երիվարաց:

Ղարծեալ յարձակէին ոչ սակաւ քաջութեամբ ՚ի վերայ բերդիցն և քաղաքացն, զոր ունէին Պարսիկքն յաշխարհին Աղուանից. հզօրապէս մարտնչելով և պրելով զամուրս արգելանաց նոցա, և զերամս երամս մոգացն՝ զոր պատրաստական ածեալ աշխարհին գայթակղութիւն, ուր և գտանէին յամուրս ամուրս վայրացն, սրոյ ճարակ տուեալ՝ դնէ-

ին գէշ թուչնոց երկնից և գազանաց
երկրի: Սրբէին զտեղիսն յամենայն
պղծագործ զոհիցն, և փրկեալ ա-
զատէին զեկեղեցիսն յանհնարին
նեղութենէն:

Եւ բազումք 'ի նախարարացն
Աղուանից և յամենայն շինակա-
նացն, որք վասն անուանն Աստու-
ծոյ ցրուեալ և վատնեալ էին յա-
մուրս լերանց Ապակոհի, իբրեւ տե-
սին զաջողութիւն գործոյն՝ զոր կա-
տարէր Աստուած 'ի ձեռն գնդին
Հայոց, գային ժողովէին և նոքա,
և խառնէին 'ի զօրս նոցա. և միա-
բանք և հաւասարք կցորդք լինէին
գործոյն նահատակութեան: Խա-
ղային գնային այնուհետեւ 'ի վե-
րայ պահակին Հոնաց, զոր ունէին
բռնութեամբ Պարսիկքն. առնուին
քանդէին զպահակն, և կոտորէին
զզօրսն՝ որ 'ի ներքս բնակեալ էին.
և զղուռնն տային 'ի ձեռն Ահա-
նայ, որ էր յազգէ թագաւորացն

Աղուանից : Եւ յայսր ամենայն քա-
ջութեան վերայ ոչ ոք անկեալ վի-
րաւորեցաւ ամենեւին 'ի նոցանէ,
բայց 'ի միոյ երանելոյ որ կատարե-
ցաւ նահատակութեամբ 'ի մեծ
պատերազմին :

Եւ անդէն 'ի նմին տեղւոջ զայրն՝
որում զդուռնն յանձն յարարին,
զնոյն դեսպանս արձակեցին յաշ-
խարհն Հոնաց, և 'ի բազում յայլ
ազգս բարբարոսաց, որ համագործք
էին Հոնաց աշխարհին, բանս դնել
ընդ նոսա և ուխտ հաստատել՝ ան-
քակութեամբ ունել զմիաբանու-
թիւն : Իսկ նոքա իբրեւ զայն ամե-
նայն լուան, փութապէս վաղվա-
ղակի հասանէին 'ի տեղին, և ակա-
նատեսք լինէին գործոյն յաղթու-
թեան : Եւ ոչ ինչ յապաղեցին եր-
զմամբ յուխտ մտանել ըստ կարգի
իւրեանց օրինաց, յանձն առին և
զերդումն քրիստոնէից՝ պահել ընդ
նոսա հաստատութեամբ զմիաբա-
նութիւն :

Իսկ իբրեւ զայս կատարեցին և արարին իւրեանց մեծապէս հաստատութիւն, և դեռ անդէն ՚ի տեղւոջն զետեղեալ էին խաղաղութեամբ, գութկան հասանէր յաշխարհէն Հայոց, զճակատ հարեալ և զօճիս պատառեալ վասն ապրտամբին Ասսակայ. յետս կացեալ յուխտէն քրիստոնէութեան և աւերեալ զբազում տեղիս Հայոց աշխարհին, մանաւանդ զձմերոցս արքունի, որ կայեանք զօրացն էին, զԳառնին և զԵրամօնս և զԳրսհանակերտն՝ զմեծ դաստակերտն ըզԱրդանաշատն և զամուրն Օշական, զՓառախոտն, զԱրդեանսն, զՉողկերտն աւան և զբերդն Արմաւրի, զԿուաշն աւան, զԱրուճն, զԱշնակն և զամենայն ոտն Արագածու, և զնահանգն Արտաշատու և զԱրտաշատն ինքնին գլխովին, և զամենայն գեւղս և զաւանս՝ որ շուրջ զնովաւ էին, առեալ աւե-

րեալ և հրճիգ արարեալ, և զամենեցուն ձեր զընտանիս փախուցեալ մերժեալ յիւրաքանչիւր բնակու թենէ:

Չեռն արկեալ և ՚ի սուրբ եկեղեցիսն, տարեալ և զսուրբ սպաս եկեղեցւոյն սեղանոյ. զերի վարեալ զընտանիս քահանայից, և զնոսին կապեալ և եղեալ ՚ի բանդի, և ինքն սփռեալ տարածեալ ասպատակաւ աւերէր զերկիրն ամենայն: Եւ գունդն՝ որ էր ՚ի կողմանս Ատրպատականի, ոչ ժամանեաց ձեռն տալ ՚ի միջոց աշխարհին: Եւ զօրքն՝ որ անդ մնացեալ էին, խոյս տուեալ յանօրինէն մերժեցան յեզր աշխարհին, և դեռ պահեն ընդ ձեզ զուխտ միաբանու թեան սիրոյն Քրիստոսի: Բայց այն որ ընդ նմայն էին, են ումանք՝ որ փախեան յիւրաքանչիւր տեղիս, և բազումք այն են՝ որ զհետ մոլորեցան նորա ամբարշտութեանն:

Չու արարեալ 'ի տեղեղէ անտի՝
 դառնալ անդրէն յաշխարհն Հայոց
 մեծաւ ստիպով և բազում աւա-
 րաւ և անչափ մեծութեամբ, և ան-
 տրտում ուրախութեամբ երգս 'ի
 բերան առեալ և ասէին ձայնիւ.
 Խոստովան եղերուք Տեառն, զի բա-
 րի է, զի յաւիտեան է ողորմութիւն
 նորա. ո եհար զազդս մեծամեծս և
 սպան զիշխանս հզօրս, զի բարի է,
 զի յաւիտեան է ողորմութիւն նո-
 րա: Եւ զայս սաղմոսս երգելով մին-
 չեւ 'ի վախճան կատարեալ աղօ-
 թիւք փառա տրութիւն սուրբ եր-
 րորդութեանն մատուցանէին: Անդ
 յանձանձէր ածէր զօրավարն զկաց
 և զմնաց զօրականին առաջապահօք
 և վերջապահօք, կողմապահօք ողջ
 և առողջ հասուցեալ յաւուրս երե-
 սուն մերձ 'ի սահմանս հայրենի աշ-
 խարհին:

Ազդ եղեւ ուրացեալն Ասասկայ
 և իշխանացն որ ընդ նմա էին՝ քա-

ջութիւն նահատակութեան գնդին
 Աարդարայ յաշխարհին Աղուանից,
 և միաբանութիւնն եւս Հոնաց:
 Մինչչեւ յանդիման եղեալ էին մի-
 մեանց, զգիշեր մի օգնական գտեալ
 նորա՝ փախստեայ անկանէր յա-
 մուրս իւրոյ աշխարհին. և այնպէս
 տագնապաւ մերժեցաւ, զգերի և
 զաւարն զոր առեալ էր յԱյրարատ
 գաւառէ, ականայ զիւրն եւս ՚ի վե-
 րայ եթող և փախեաւ:

Եւ քանզի ժամանակ ձմերայնոյ
 հասեալ էր, և զռոճիկս՝ թշնամեաց
 գնդին հարեալ էր, ոչ կարէր զմիով
 տեղեաւ համագունդ զգօրսն դար-
 մանել. այլ սփռէր տարածանէր
 ընդ գաւառս գաւառս աշխարհին
 առ ՚ի հանգիստ ձմերոցին: Պատուէր
 հրամանի տայր պաարաստական լի-
 նել կազմութեամբ առ ժամանակ
 գարնայնոյն: Եւ զսակաւս ՚ի գրն-
 դէն յաւագ նախարարացն գործա-
 կից իւր թողեալ, բռնանայր ՚ի վե-

րայ՝ ունելով զթագաւորանիստ տեղիսն :

Եւ գունդս գունդս արձակէր յաշխարհն Սիւնեաց, առնոյր և աւերէր զբազում գաւառս. և այնպէս ՚ի նեղ արկանէր զնա և զամենայն զօրսն որ ընդ նմա էր, զի զէշս և զձիս մեռելոտիս առ սովոյն վտանգի անխտիր ուտէին: Եւ բազում հարուածս հասուծանէին ՚ի վերայ ուրացելոյն. մինչեւ ժողով սուրբ եպիսկոպոսացն և ամենայն ուխտ քաղանայութեանն դառնապէս արտասուս իջուցանէին ՚ի վերայ չարաչար վշտացելոցն, որ բոկ և հետի վարէին զարս և զկանայս փափկասունս, և բազում տղայքն զքարի հարեալ ընկեցան յանցս ճանապահաց :

Իբրեւ այս ամենայն աջողութիւն լինէր երկիւղածացն Աստուծոյ, ամենայն եպիսկոպոսունք և երիցունք պատուէր հրամանի տուեալ աշ-

խարհին, զողջոյն ամիսն քաղոց
 պահօք և աղօթիւք առնել խնդրու-
 ածս առ Աստուած, և զտօն պատե-
 րազմացն յաղթութեան խառնել 'ի
 սուրբ տօն յայտնութեանն Քրիս-
 տոսի, զի անխափան կացցէ մեծ յի-
 շատակարանս այս ընդ աստուածայ-
 ին անանց տօնին: Եւ զսոյն զայս ա-
 մենայն այցելութիւնս Աստուծոյ,
 որ 'ի վերայ աշխարհին Հայոց մեծա-
 պէս երեւեցաւ, գրեցին սուրբ ե-
 պիսկոպոսունքն և ետուն տանել
 յաշխարհն Յունաց 'ի մեծ քաղաքն
 առ սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն. զի և
 նոքա աղօթս առնելով խնդրեսցեն
 յԱստուծոյ: որպէս սկսաքս 'ինմին
 և կատարեսցուք:

Եւ զոմն յառաջին կապելոց
 պարսկաց լուծեալ և ածեալ զառա-
 ջեաւ նախարարացն, խօսէին ընդ
 նմա և ցուցանէին զամենայն մնասն
 որ եղեւ, կամ աշխարհացն աւե-
 րելն, կամ զօրացն արքունի հար-

կանելն, և կամ որ այլ իրք առաջոյ լինելոց էին: Եւ իբրեւ զայս ամենայն բովանդակ ցուցին նմա, միաբան լինէր ամբաստանութիւն երկոցունց կողմանցն՝ զառաքինեացն և զյետս կացելոց. ո՛րպէս զուր և տարապարտուց նեղեաց զնոսա՝ ՚ի հայրենի օրինացն յետս կալ, և զխարէութիւն ապստամբին Ասասկայ, ո՛րպէս Հայոց բանիւ խաբեաց զԹագաւորն, յանձն առնուլ զմոգութիւն. իբրեւ չէր ուրուք ընդ նմա բանս եղեալ, նա յանձնէ սուտակասպաս լինէր:

Իբրեւ լիով զայս ամենայն իմացուցին, արձակեցին զնա հրեշտակութեամբ յաղերս ապաբանութեան և ՚ի հնարս հայթայթանաց, թերեւս կարասցեն զեղբարս իւրեանց ՚ի նեղութենէն գողանալ: Այլ առ նա՝ անօրէնն Ասասկայ գութկանքն յառաջագոյն հասեալ էին, պատմել զաղէտս տարակու-

սանացս, զոր անցուցեալ էր ընդ զօրսն արքունի. և ամենայն ամբաստանութիւնն 'ի սուրբուխտ եկեղեցւոյն կրթեալ էր: Քանզի այն իսկ կամք էին անօրինին, եթէ զմիարբանութիւն եպիսկոպոսացն քակեսցէ 'ի նախարարացն. և զայս ոչ էր տեղեկացեալ տակաւին, եթէ հոգի և մարմին բաժանիցին առ ժամանակ մի՞ գոյ տեսանել 'ի բնութեանս, այլ որ սիրովն Աստուծոյ յուխտ մտեալ է այսմ անհնար է լինել:

Արդ երթեալ այրն 'ի տեղի ձմերոցին, պատմեաց զայս ամենայն յականջս թագաւորին, շարժեալ դողացոյց, որ և յամենայն զօրութենէն պակասեալ գտաւ. մանաւանդ զի յարեւելից պատերազմէն կորակոր և ոչ բարձրագլուխ էր դարձեալ: Իբրեւ ստուգեալ հաստատեաց 'ի վերջին հրեշտակէն՝ որ եհաս առ նա, զամենայն վնասս զիւր

գործոցն զխորհրդակցօքն արկանէր:
 Եւ անդէն շիջանէր 'ի բազմաբոց
 բորբոքմանէն. քանզի խցաւ բերան
 չար խրատտուացն, որ անդադար
 յորդորէին զնա 'ի գործ դառնու-
 թեան: Խոնարհեցաւ 'ի բարձր
 հպարտութենէն, և զվայրենացեալ
 սիրտն դարձոյց 'ի մարդկային բնու-
 թիւն. հայեցաւ և ետես զինքն լի
 տկարութեամբ. գիտաց եթէ զամե-
 նայն զոր կամի առնել՝ ոչ կարէ
 կատարել: Ասան այնորիկ և դա-
 դարեաց յանդուզն յարձակմա-
 նէն, և լռեցոյց զմոլեգնոտաբար
 գոչումնն:

Եւ որ մեծաձայն բարբառով ու-
 բոտայր, և եւս ահագին հրամանօքն
 զհեռաւորս և զմերձաւորս դողա-
 ցուցանէր, սկսաւ քաղցր և աղերս
 բանիւք խօսել ընդ ամենեսեան և
 ասել. Զէ՞նչ ինչ մնաս գործեալ
 է իմ, և կամ զո՞ր յանցս յանցու-
 ցեալ կամ առ ազգս կամ առ լե-

զուս կամ առ անձն իւրաքանչիւր :
 Ոչ ահա բազում ուսմունք են յաշ-
 խարհիս Արեաց, և իւրաքանչիւր
 պաշտամունք յայտնի են. ո՞ երբէք
 նեղեաց պնդեաց դարձուցանել 'ի
 մի օրէնս մոզու[թեան. մանաւանդ
 վասն օրինաց քրիստոնէութեանն .
 որպէս հաստատուն և ճշմարիտ կա-
 ցեալ են յիւրեանց դենին, նոյնպէս
 և առ մեզ լաւագոյն քան զամենայն
 կեշտան նոքա երեւեալ են : Եւ բիժ
 իսկ ոչ կարէ որ դնել ընտրեալ օրի-
 նաց նոցա. այլ զոյգ և հաւասար
 համարիմ դենիս մազդեզանց, որ-
 պէս և յարգեալ իսկ էին նոքա առ
 նախնեօքն մերովք, զոր ես ինձէն
 իսկ յիշեմ առ հարբն իմով՝ որնըս-
 տէր 'ի մեծ գահոյս յայսմ :

Յորժամ սկսաւ անդաճել և
 քննել զամենայն ուսմունս և հաս-
 տատութեամբ 'ի վերայ եհաս, ա-
 ռաւել վեհ գտանէր զօրէնս քրիս-
 տոնէից քան զամենեցուն. վասն

այսորիկ մեծարեալք և պատուեալք շրջէին 'ի դրան արքունի, և առատաձեռն պարգեւօք երահիկք լինէին 'ի նմանէ, և համարձակութեամբ շրջէին ընդամենայն երկիր: Նա և որ գլխաւորքն էին քրիստոնէիցն, զոր և եպիսկոպոս անուանեն, ընծայից և պատարագաց արժանիս առնէր զնոսա, իբր հաւատարիմ ոստիկանս: Յանձն առնէր նոցա զհեռաւոր մարզսն, և ոչ երբէք սխալ լինէր 'ի մեծամեծ իրացն արքունի:

Եւ դուք զմի զայն երբէք ոչ յիշեցէք, այլ հանապազօր ձանձրացուցէք զլսելիս իմ, խօսելով զնոցանէ զամենայն չարութիւն: Տեսէք՝ զի ետուք դործել ինձ զորինչ ոչ կամէի, և եղեն մնասք մեծամեծք 'ի սահմանսն 'ի մէջ երկուց անհաշտ թշնամեաց: Եւ մէք դեռ 'ի հեռաւոր ձանապարհի, և ոչ մի ինչ գործ 'ի պատերազմիս 'ի գլուխ

երթեալ, և դուք աստէն յիմում տանս յարուցէք ՚ի վերայ պատերազմ, որոյ չարագոյն եւս լինելոց է կատարածն իւր քան զարտաքին թշնամեացն,

Զայս ամենայն և առաւել քան զսոյն խօսէր ընդ ամենայն աւագանին, և զվնասս յանցանացն արկաներ զմոգպետաւն և զմոգօքն: Եւ ամենայն վզրուկքն և պատուական նախարարքն, որ նստէին յատենին և ունկն դնէին յեղեղուկ լեզուի նորա, ամաչեցեալ կորանային և ընդ երկիր պշնուին, և զգլուխ ՚ի վեր ոչ կարէին համբառնալ:

Տայց սակաւք ՚ի նոցանէ զմիտս հաճելով ասէին զայս. Այո, արքայ քաջ, այդ այդպէս է որպէս ասացերդ, և արդ կարես զամենայն ուղղութեամբ նուաճել. չիք ինչ այն, որ ըստ քո կամսդ արտաքս կարէ ելանել, զի տուեալ է քեզ աստուածոցն, զի զամենայն զոր և կա-

միս, կարես առնել: Մի նեղեալ
տազնապիր յանձն քո և հարկաներ
զմիտս մեր ամենեցուն. թերեւս և
դէւր իցեն հնարք իրացն կատարա-
ծի: Երկայնամիտ լեր և համբերու-
թեամբ թողացո մարդկանդ ան-
դրէն զքրիստոնէութիւն, և դոքօք
զապստամբսն ածցես 'ի հաւանու-
թիւն:

Հաճոյ թուեցաւ բանքն առաջի
թագաւորին. և անդէն վաղվաղա-
կի կոչէր զառաջեաւ յամենայն ազ-
գացն որ ունէին զքրիստոնէու-
թիւնն, որ 'ի զօրու նորա էին, և
բռնաբար արգելեալ էր զնոսա, զի
մի ոք իշխան լիցի յանդիման պաշ-
տել զԱստուած: Քանզի որ ընդ-
դէմ կացին, չարչարեաց և արգել
'ի նոցանէ զյայտնի պաշտօնն, և ո-
մանց ոմանց ակամայ երկիր ետ պա-
զանել արեգականն, և նստոյց 'ի
սուգ տրտմութեան զամենայն զօ-
րականսն:

Իսկ այն որ հրամայէր անդրէն համարձակութեամբ ըստ առաջին կարգին հաստատուն կալ յօրէնս քրիստոնէութեանն: Իսկ որք յանցաւորքն էին, ոչ կամէին վաղվաղակի առանց մեծի ապաշխարութեանն զալ և խառնել ՚ի կարգ քրիստոնէութեան. հրամայէր թագաւորն՝ զի բռնի կալցին և տարցեն յեկեղեցին իւրեանց: Եւ երիցանցն համարձակէր, որպէս զհարդ և գիտիցեն՝ ըստ կարգին իւրեանց արասցեն: Եւ զհատեալ ոռճիկսն կարգէր անդրէն իւրաքանչիւր, և զարգելեալ բազմականն ՚ի նոցանէ՝ ՚ի տեղի հրամայէր մատուցանել, և հանապազորդ յարքունիս մտանել ոչ արգելոյր զնոսա. և զամենայն որ զհարդ և կարգեալ էին յառաջագոյն՝ անդրէն յօրինէր: Խոնարհէր և խօսէր ընդ նոսա սիրով ըստ առաջին սովորութեանն:

Եւ իբրեւ զայս ամենայն արար և

կարգեաց, յանդիմաննոցա թողու-
 թեան հրովարտակա առաքէր ընդ
 ամենայն երկիր իշխանութեան տէ-
 րութեան իւրոյ վասն քրիստոնէից .
 Եթէ 'ի կապանս ոք կայցէ, արքու-
 նի հրամանաւ արձակեալ լիցի . և
 եթէ ինչք ուրուք յափշտակեալ ի-
 ցեն, դարձցին անդրէն : Այնպէս և
 երկիրք, եթէ հայրենիք, եթէ պար-
 զեւականք և եթէ քսակագինք, և
 հանեալ ուրուք իցէ, հրամայեցաք
 զի դարձցին : Եւ իբրեւ այսմ ամե-
 նայնի զնոսա տեղեակ առնէր, խըն-
 դրէր 'ի նոցանէ վկայութիւն հաւա-
 տարմութեան յերկիրն Հայոց, և
 երդամամբ յուխտ մտանէր առաջի
 նոցա՝ հաստատութեամբ ամենայն
 մեծամեծաց իւրոց, եթէ ոչ ինչ
 յիշեցից ամենեւին զքէն վրիժուցն
 խնդրելոյ : Որպէս ունէիք յառաջ
 ճշմարտութեամբ զօրէնս ձեր, այ-
 սուհետեւ առաւել կալարուք . բայց

միայն 'ի ծառայութենէ մերմէ մի
եւլանէք:

Օ այս ամենայն գրէր և ցուցա-
նէր յերկրին Հայոց և 'ի բազում
յայլ աշխարհս, որ ունէին զօրէնս
քրիստոնէութեանն. և ինքն դաղտ
խորամանկեալ փութացեալ դես-
պանս առաքէր առ Մարկիանոս
կայսր: Եւ իբրեւ ստուգեալ ճշ-
մարտեաց, եթէ Հռոմք 'ի բաց կա-
ցին ձեռնստու լինել քրիստոնէու-
թեանն ոչ զօրու օգնականութեան
և ոչ այլ իրօք, դարձեալ անդրէն
'ի նոյն յառաջին կարծիս մոլորու-
թեանն շրջեցաւ: Զի յաջողու-
թեան իրացն, 'ի ձեռն իւրոց պաշ-
տօնէիցն հրամայէր, և այնպէս ա-
ծէր զմտաւ, եթէ ըստ առաջին
կարծեացն կատարեսցեն զամենայն:

Իսկ Հայք թէպէտ և ընկալան
զգիրն խաբերայ ողորանաց թագա-
ւորին, որ 'ի վերոյ ունէր զաւետիս
կենաց և 'ի ներքոյ զդառնութիւն

մահու, զարմացեալ էին ընդ թերի
խորհուրդսն, ասէին ցմիմեանս.
Քանի լիրբ է խորամանկ խարէու-
թիւն նորա, զի երկիցս և երիցս ըզ-
փորձ առեալ կշտամբեցաւ, և ոչ
ամաչէ: Եւ տեղեակ եղեալ մերոյ
անքակ միաբանութեանս, տակա-
ւին լրբի և լկնի. զՏետ մտեալ՝ կամի
զմեզ լքուցանել:

Իսկ հաւատացուք անհաստատ
հրամանի նորա. զոր բարեգործու-
թիւն տեսաք առ ամենայն եկեղե-
ցիս, որ են յաշխարհին Պարսից:
Ձի որ ինքն իւր չար է, այլում բա-
րի ոչ կարէ լինել. և որ ինքն ընդ
խաւար գնայ, այլում ոչ առաջնոր-
դէ ճշմարտութեան լուսով: Որպէս
զի չիք յանիրաւութենէ արդարու-
թիւն, այսպէս ՚ի ստութենէ ճշ-
մարտութիւն, սոյնպէս և ՚ի խռո-
վասէր մտաց ակնկալութիւն խաղա-
ղութեան:

Եւ յլ մեք ապրեալքս զօրու-

Թեամբն Աստուծոյ, և հաստա-
տեալք հաւատովքն ՚ի յոյսն քրիս-
տոսի, որ եկն և էառ ՚ի սուրբ Կու-
սէն զմարմին մերոյ բնութեանս, և
միացեալ անբաժանելի աստուա-
ծութեամբն՝ ընկալաւ զչարչարանս
մերոյ մեղաց ՚ի յիւր մարմինն, և
նովին խաչեցաւ և թաղեցաւ և յա-
րուցեալ երեւեցաւ բազմաց, և վե-
րացաւ յանդիման աշակերտացն առ
հայր իւր, և նստաւ ընդ աջմէ զօ-
րութեանն, զսոյն հաւատամբ Աս-
տուած ճշմարիտ, և նմին ակն ու-
նիմք, որ փառօք հօր և զօրութեամբ
գայ յարուցանել զամենայն ննջե-
ցեալս, և նորոգել զհնութիւն ա-
րարածոց, առնել համառօտս յա-
ւիտենից ՚ի մէջ արդարաց և մեղա-
ւորաց:

Աչ պատրիմք իբրեւ զտղայ, և
ոչ մոլորիմք իբրեւ զանտեղեակս, և
ոչ էնարիմք իբրեւ զտգէտս. այլ
պատրաստ եմք ամենայն փորձու-

Թեանց: Եւ աղաչեմք զԱստուած,
 և անդադար խնդրեմք 'ի բազում
 ողորմութենէ նորա, զի յորում
 սկսաք, 'ի նմին և կատարեսցուք
 քաջութեամբ, և ոչ վատութեամբ:
 Զի արդ արեւելք և արեւմուտք
 գիտացին զձեր աստուածամարտդ
 լինել, և զմեզ 'ի զուր սպանանել
 'ի վերայ ամենայն վաստակոցն մե-
 րոց: Ակայեն մեզ երկինք երկնաւո-
 րօք և երկիր երկրաւորօք, եթէ չեմք
 ինչ մեղուցեալ 'ի միտս մեր անգամ.
 և 'ի վերայ պարգեւաց և բարիս առ-
 նելոյ մեզ՝ զճշմարիտ կեանս կամիք
 հանել 'ի մէնջ, որում չիք հնար,
 և այլ մի լիցի:

Եւ արդ հաւատասցուք անար-
 ժան բերանոյ նորա, որ ստիպէր չա-
 րաչար յուրացութիւն, և այսօր ա-
 ռանց մի ինչ բարիս գործելոյ լինի-
 ցի՞նա քարոզիչ աւետեաց: Եւ որ
 հայհոյէրն զՔրիստոս, և ուրացու-
 զանէր 'ի նմանէ զհաւատացեալս,

այսօր ահամայ խոստովանութեանն ոչ կարեմք վաղվաղակի յանձն առնուլ: Եւ որ երդնոյրն 'ի սնտի պաշամունս իւրոյ մոլորութեանն, անցուցանել զամենայն չարչարանս ընդ պաշտօնեայս եկեղեցւոյ, արդ եկեալ գողանալով գոհութիւն մատուցանէ. և այնու կամի զամենայն չարութիւն իւր 'ի մեզ հեղուլ: Ոչ այդմ հաւատամք, և ոչ զսուտ հրամանդ յանձն առնումք:

Իսկ նա իբրեւ գիտաց, եթէ ոչ կարեմ քակել զհաստատութիւն միաբանելոցն, յայնժամ քակեաց յինքենէն զծերն լի դառնութեամբ, յորում հանգուցեալ էր սատանայ զօրութեամբ իւրով, և բազում գործեալ էր նորա նախճիրս. որոյ կերակուր կամաց իւրոց էր 'ի մանկութենէ անարատ մարմին սրբոց, և ըմպելի անյագութեան նորին՝ արիւն անմեղացն: Յաւելոյր եւս 'ի

վերայ չարութեան նորա և զիւր մահարեր հրամանն. գունդս գունդս յամենայն աշխարհացն գումարէր ընդ նմա, և բազում երամակս փղաց յղէր ընդ նմա:

Հասեալ մերձ ՚ի սահմանս Հայոց, մտանէր ՚ի քաղաքն Փայտակարան, և զգօրսն ամենայն սիռէր տարածանէր շուրջ զքաղաքաւն առ ՚ի զգուշութիւն պատրաստութեան իւրոյ չարահար խորհրդոցն: Եւ յամուր որջն մտեալ հին վիշապն չարաթոյն, և բազում կեղծաւորութեամբ զինքն թաքուցանելով յաներկեղութիւն, հեռաւորացն ահագին ձայնիւ սաստէր, և ՚ի մերձաւորսն իբրեւ զօձ սողալով փչէր: Սա էր իշխան և հրամանատար ամենայն տերութեանն Պարսից, որում անունն էր Միհրնեբսեհ. և չէր ոք ամենեւին, որ իշխէր ըստ ձեռն նորա ելանել: Եւ ոչ միայն

Մեծամեծք և փոքունք, այլ և ինքն
 Թագաւորն Հրամանի նորա անսայր-
 որոց և ձախող իրացն իսկ բունն
 Հարեալ էր նորա:

2000000 664

ՉՈՐՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

Վասն Երկարատեմանն իշխանին
Սինեայ և անօրին ընկերաց ի-րոց :

ՍԻՆՉԵՒ ցայս վայր ոչ ինչ կա-
րի զանգիտէի պատմել զհարուածս
ազգիս մերոյ, որ յարտաքին թշնա-
մեացն ճշմարտութեանն չարաչար
յարեան ՚ի վերայ մեր. որք սակա-
ւագոյնք հարին զմեզ, և յոլովա-
գոյնք հարեալ գտան ՚ի մէնջ. քան-
զի դեռ եւս միաբանք և հաւասարք
էաք : Թէպէտ և ոմանք ՚ի ծածուկ
ունէին զերկմտութիւն նենգու-
թեանն, սակայն յաչս արտաքնոցն
ահաւոր երեւէր միաբանութիւն.
որպէս, յերկուս և յերիս տեղիս ոչ
կարացին կալ առաջի :

Արդ յայսմ հետէ և անդր, ուր սպրդեալ անկանի երկպառակութիւն 'ի ներքս, ընդ քակել միաբանութեանն՝ և երկնաւոր առաքինութիւնն հեռանայ, և անձնընտիրք լինելով՝ յոյժ բազմանայ լալումն ողբոյս: Քանզի հատեալ անկեալ անդամքն, որ յառաջագոյն սորուն սուրբ մարմնոյս էին, դառնայ մարդ յարտասուս առաջի մերձակայ դիականն: Եւս առաւել շնու դառնութեամբ 'ի վերայ այնորիկ, որ յոգի և մարմին առ հասարակ դիակնանայ: Եւ եթէ 'ի վերայ միոյ անձին այսպէս, որչափ եւս առաւել 'ի վերայ անոջն ազգի միոջ:

Այլ յայսմ տեղուջ ոչ միայն 'ի վերայ միոյ ազգի է ողբումնս մերայլ 'ի վերայ ազգաց և աշխարհաց. զոր և յառաջ մատուցեալ ասացից ըստ կարգի, թէպէտ և ոչ խնդութեան մտօք: Ահա ականայ ճառագրեմ զբազումս, որպէս կորեան

ումանք 'ի ճշմարիտ կենացն իւրեանց,
 և պատճառք եղեն բազմաց կորս-
 տեանն, ումանց՝ երեւելեացս միայն,
 և այլոց՝ երեւելեաց և աներեւու-
 թից: Եւ այն՝ եւս չար է քան զա-
 մենայն. դուռն՝ զոր բացին կորս-
 տեան, Աստուծոյ միայն կարողու-
 թիւն է փակել զնա. այլ ըստ մար-
 դկան սահման՝ ահա անցեալ է
 հնար:

Այս անօրէն Միհրնբերսեհ, քան-
 զի յառաջագոյն ստուգեալ գիտէր
 զամբարշտութիւնն Ասսակայ, և
 յայնմ ժամանակի եւս յղէր և կո-
 չէր զնա առ ինքն: Որպէս նորա
 իսկ յառաջագոյն զատեալ և որո-
 շեալ էր 'ի միաբանութենէն Հայոց,
 եկն և յանդիման եղել. և ստու-
 գէր զիւր հաւատարմութիւնն և ըզ-
 Հայոց անիրաւ ապստամբութիւնն:
 Յաւել և պատմեաց եւս առաւե-
 լաբանութեամբ զոր ինչ ոչ էր գոր-

ծեալ Հայոց . և կամէր ընդաներար
ընդ միտ մտանել անօրինին : Ե

Եւ այց նա թէպէտ և ՚ի ներքոյ
յոյժ դսրովէր զնա , այլ արտաքին
դիմօք մեծարեաց զնա , և եղ առա-
ջի նորա զմեծամեծ պարգեւս եր-
կրաւորս : Եւ խոստացաւ նմա իշ-
խանութիւն աւելի քան զոր ու-
նէրն . և հայեցոյց զնա ՚ի կարծիս
սնոտիս , որ ՚ի վերէր քան զիւրտէ-
րութիւնն . իբր թէ անկ իցէ նմա
հասանել մինչ ՚ի թագաւորական
վիճակն . բայց միայն հնարս իրացն
խնդրեսցէ , թէ որպէս քակտեսցի
միաբանութիւն ուխտին Հայոց , և
թագաւորին կամքն կատարեսցին
յաշխարհին :

Եւ իբրեւ յանձնէառ զամենայն
ինչ՝ երթալ զկնի կամացնորա , գի-
տաց և ձերն դառնացեալ , եթէ
թմբրեալ և ցնորեալ և քակեալ է
՚ի հաստատութենէ միաբանելոցն .
յոյժ մխիթարեցաւ ՚ի միտս իւր

տրտմեալս, և ամ զմտաւ՝ թէ և զամենեւեան այսպէս կարիցեմք որսալ յանգիւտ կորսւստն: Եւ իւրոյ հնարագիտութեանն տայր զիմաստութիւնն. և այնմ ոչ էր տեղեակ, թէ նա իւրովի զիւր անձն զատեալ և որոշեալ է ՚ի սուրբ եկեղեցւոյն, հեռացեալ և օտարացեալ ՚ի սիրոյն քրիստոսի:

Քանզի մոռացօնք եղեն նմա գալուստ որդւոյն Աստուծոյ, և ոչ յիշեաց զքարոզութիւն սուրբ աւետարանին. և ոչ ՚ի սպառնալեացն զանգիտեաց, և ոչ յաւետիսն մխիթարեցաւ: Ուրացաւ զաւազանն՝ որ յղացաւ զնա, և ոչ յիշեաց զընկալուչ սուրբ հոգին՝ որ ծնաւ զնա: Անարգեաց զմարմինն պատուական՝ որով սրբեցաւն, և առ ոտն եհար զարիւնն կենդանի՝ որով և քաւեցաւն ՚ի մեղաց: Զնջեաց զգիր որդէգրութեանն, և իւրովք ձեռօք խորտակեաց զհաստատուն կնիք

մատանւոյն: Եւ 'ի թուոյ երանել
եացն, և ապստամբեցոյց ընդ իւր
զբազումս:

Չեռն արկ կամակորութեամբ և
եմուտ յորդէզրութիւն դիւապաշ-
տութեանն, և եղեւ աման չարին,
և ելից զնա սատանայ ամենայն խո-
րամակութեամբ: Ի ձեռն էառ
իբրեւ զվահան, և ագաւ զնա ի-
բրեւ զրահս, և եղեւ իբր զինուոր
կատարեալ կամաց նորա: Մար-
տեաւ հնարիւք ընդ իմաստունս, և
յոյժ խորագիտուտեամբ ընդ զի-
տունս, յայտնի ընդ անմեղս, և 'ի
ծածուկ ընդ խորհրդականս. ձեռն
էարկ և եհան զբազումս 'ի գնդէն
Քրիստոսի, և խառնեաց 'ի գունդս
դիւաց: Եւ 'ի բազում յայլ տեղիս
գողաբար սողեցաւ և եմուտ իբրեւ
զօձ 'ի մէջ ամրացելոցն. և խրամ
հատեալ յափշտակեաց և էառ և ե-
հան յայտնութեամբ զբազումս յա-
ղատաց և զբազմագոյնս 'ի շինակա-

նաց, և զայլ ոմանս յանուանեալ
քահանայից:

Արոց անուանքն են այս գործա-
կցաց նորա. իշխանն ոչտունեաց
Արտակ անուն, իշխանն խորխո-
ռունեաց Գաղիչոյ անուն, իշխանն
վահեւունեաց Գիտ անուն, իշխանն
բագրատունեաց Տիրոց անուն, իշ-
խանն ապահունեաց Մանէճ ա-
նուն, իշխանն գաբեղենից Արտէն
անուն, իշխանն Ակէոյ Ընջուղ ա-
նուն, իշխանն Ուրծայ Ներսէճա-
նուն, իշխանն մեւս եւս պալու-
նեաց Վարազշապուհ անուն, սե-
պուհ մի ամատունեաց Մանէն ա-
նուն. բազում և այլ ազատ մար-
դիկ, զոր ոստանիկսն անուանեն
յարքունի տանէ:

Եւ բովանդակ զիւր բոլոր աշ-
խարհն ապստամբեցոյց յուրացու-
թիւն, ոչ միայն ըստ աշխարհին
բազմութեանն, այլ և զբազումս
յուխտէ եկեղեցոյն. մանաւանդ

սուտ էրիցամբքն, որով գործէր
զչարիսն. երէց մի Չանգակ անուն,
երէց մի Պետրոս անուն, սարկաւագ
մի սահակ անուն. զորս յղէր առ
անմեղ մարդիկ, խաբէր և պատրէր.
սուրբ աւետարանաւն երդնուին և
ասէին, եթէ 'ի թապաւորէն շնոր-
հեսցի ամենեցունց քրիստոնէու-
թիւնդ: Եւ այսպէս խորամանկու-
թեամբ հանէին զբազումս 'ի սուրբ
միաբանութենէն, ածէին և խառ-
նէին 'ի գունդս ուրացաղացն:

Եւ ժողովեաց զամենայն գայ-
թակղութիւն, և արար գունդ զօ-
րաց բազմաց. գրեաց և եցոյց զբա-
զումս 'ինոցանէ յականէ յանուանէ
մեծ հազարապետին, և զիւր քա-
ջութիւն արութեանն, մեծապէս
պարծելով՝ որպէս աշակերտեաց 'ի
մոլորութիւն խաբէութեան, և բա-
ժանեալս և՛ երկցեղս երեւեցոյց ըզ-
զօրսն Հայոց:

Եւ իբրեւ այս ամենայն չարիք

յաջողեցան նմա, քակեաց և զմիա-
 բանութիւն աշխարհին վրաց 'ի
 Հայոց, և Աղուանիցն ոչ ետ յա-
 ռաջ խաղալ. և զաշխարհն Աղ-
 ձնեաց ըստնմին իսկ օրինակի յետս
 կալաւ: Գրեաց հրովարտակ և աշ-
 խարհին Յունաց, ցուցանելով նո-
 ցա այլ ընդ այլոյ ստութեամբ, առ
 այր մի, որոյ վասակ անուանէր,
 յայնց մամիկոնենից, որ կան 'ի ծա-
 ռայութեան Յունաց: Եւ 'ի թը-
 շուառութեան ժամանակին այրն
 այն սպարապետ էր ստորին Հայոց,
 և հաւատարիմ զօրացն Հռովմոց
 'ի սահմանին Պարսից. և արտաքոյ
 էր օրինացն Աստուծոյ գործովք իւ-
 ըովք: Եղիտ այս վասակ զայն վա-
 սակ իւր գործակից 'ի մեծամեծ չա-
 րին, զոր միաբանեցին երկոքեանն:

Գրէր և ցուցանէր հանապազորդ
 նա, իբր թէ ամենայն Հայք զկնի
 իւր միաբանեցին. և զնոյն զիր մե-
 ծաւ զգուշութեամբ ներքին վա-

սակն տայր տանել 'ի Թագաւորա-
 նիստ քաղաքն կայսեր. մինչեւ ըզ-
 սուրբ եպիսկոպոսացն զմիտսն եւս
 ուժացոյց 'ի նոցանէ, և զամենայն
 զօրսն Յունաց յերկրայս արար
 յուխտէն: Մանաւանդ զի 'ի ձեռն
 սուտ քահանայիցն պատրէր և խա-
 բէր իբրեւ ճշմարիտ մարդովք, աւե-
 տարան հանդերձ խաչիւ տայր տա-
 նել, և զիւր զամենայն սատանայ-
 ական ստուԹիւնն նոքօք ծածկէր:
 Գնէր զինքն յաստուածպաշտու-
 Թեան կարգի և զամենայն կողմ ու-
 րացելոցն. առաւել զինքն հաստա-
 տէր հաստատուն քան զամենայն
 զօրսն Հայոց. երդնոյր և հաստա-
 տէր, եւս և զամենայն հրամանս
 Թողութեան յարքունուստ ցու-
 ցանէր: Կ

Եւ յն էին և կամք Յունաց աշխար-
 հին, լսել զայն ախորժութեամբ.
 այլ 'ի ձեռն նորա առաւել եւս 'ի
 նոյն յեղեալ տապալեցան: Սոյն-

պէս առնէր և ընդ ամենայն կողմանս ամրականաց աշխարհին, 'ի Տմորիսն և 'ի Կորդիսն, յԱրցախ և յԱղուանսն, 'ի Վիրս և յաշխարհն Խաղտեաց. յղէր պնդէր, զի ասպնջականութեան ոք արժանի մի արասցէ:

Եւ ըստ մեծի չարութեան նորա առաւել եւս ժամանակն եբեր նմա զյաջողութիւն իրացն. զի ամենեւին արտաքուստ օգնական ոք ոչ գտաւ զնդին Հայոց, Բայց յայնց Հոնաց, որոց բանս եղեալ էր: Սակայն և վասն նոցա կուտեաց զբազում այրուձին Արեաց, արգել և փակեաց զդրունս ելին նոցա. քանզի ոչ տայր դադար ամենեւին թագաւորին Պարսից, այլ յղէր և կոչէր զգունդրս բազումս 'ի պահակն Ճորայ, և զՎրաց աշխարհին բովանդակ գումարէր, զգօրսն Լփնաց և զՃղբաց, և զՎատն, զԳաւն և զԳղուարն և զԽրսանն և զՀեճմատակն, զՓասխն

և զՓոսխն և զՓիւքաւնան և զամենայն զօրսն Թաւասպարանն, զլեռնայինն և զդաշտայինն, և զամենայն ամրակողմն լեռանցն: Էր՝ զոր կարասեալ, մեծալ պարգեւօք և առատաձեռն բաշխելով զգանձան արքունի, և էր՝ զոր հրամանալ Թագաւորին սաստիկ տակնապէր:

Օ այս ամենայն իբրեւ արար և կատարեաց ըստ հրամանի Թագաւորին, օր ըստ օրէ գրէր և ցուցանէր մեծ հազարապետին Պարսից, որ զողեալ և թաքուցեալ էր ՚ի քաղաքն Փայտակարան: Համարձակեցաւ այնուհետեւ և նա ցուցանել զինքն բազում ազգաց. էր՝ որոց ահարկանէր, և էր՝ որոց սիրով պարգեւս բաշխէր: Առչէր առ ինքն զՎասակ, և որք ընդ նմա իշխանքն ամենեքեան. բազում պարգեւս բաշխէր նոցա յարքունուստ, և զօրացն՝ որ ՚ի նոցա բանի էին: Տանէր զառաջեալ և զուրացեալ երիցուն-

սըն . ցուցանէր , հաստատէր և յայտ
առնէր , եթէ սօքօք որսացայց զնո-
սա՝ քակտել 'ի միաբան ուխտէն :
Իսկ հազարապետն իբրեւ զայն լսէր ,
յոյժ շնորհակալ լինէր երկոցուն-
ցրն , և յոյս առաջի դնէր նոցա .
եթէ լիցի մեր յաղթութիւն , զայ-
լոց քահանայից կեանս դոցա շնոր-
հեցից , և զմեծ վաստակ դոցա ցու-
ցից թագաւորին :

Եւ այսպէս շարժեաց և շփո-
թեաց զաշխարհն Հայոց , մինչեւ
զբազում եղբարս հարազատս քա-
կեաց 'ի միմեանց . ոչ եթող միա-
բան զհայր և զորդի , և 'ի մէջ խա-
ղաղութեան արար խռովութիւն :

Եւ անդէն իսկ յիւրում աշխար-
հին եղբորորդիք երկու էին նորա 'ի
սուրբ ուխտին առաքինութեան .
գրեաց և եցոյց վասն նոցա յարքու-
նիս , և էառ իշխանութիւն 'ի վե-
րայ կենաց նոցա , մերժեաց և եհան
զնոսա յաշխարհէն , զի մի այլ դարձ-

ցին անդրէն : Հալածեաց և փախոյց
 զամենայն միայնակեացս աշխար-
 Տին , ոյք հայհոյէին զանդարձ ամ-
 բարշտութիւն նորա : Արար և կա-
 տարեաց զամենայն չարիսն ընդ-
 դէմ ճշմարտութեանն . և զոր ինչ
 ոչ գիտէին անօրէն հեթանոսքն՝ ի-
 մացուցանէր նոցա , և վասն ուխ-
 տին քրիստոնէութեան , եթէ որ-
 պէս հնարիւք կարասցէ բառնալ
 յաշխարհէն Հայոց : ॥ .

Օ այս ամենայն չարիս իբրեւ
 ետես ՚ի նմա Միհրնեբսեհ , քան
 յանձն իւր՝ առաւել ՚ի նա էր յու-
 սացեալ : Հարցանէր և ստուգէր ,
 թէ քանի այր կայ ՚ի Հայոց աշ-
 խարհին ՚ի գնդին Ա արդանայ ընդ
 ամենայն բազմութիւն : Իբրեւ լուաւ
 ՚ի նմանէ՝ թէ աւելի քան զվաթ-
 սուն հազար են , խնդրէր եւս տե-
 ղեկութիւն վասն իւրաքանչիւր ան-
 ձին քաջութեան , և կամ քանի
 այնոք իցեն՝ որ սպառազէնքն իցեն ,

և կամ քանի այն ոք իցեն՝ որ մերկ առանց զինու աղեղնաւորք իցեն. սոյնպէս և վասն վահանաւոր հետեւակացն:

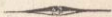
Աւ իբրեւ լուաւ զթիւ համարոյ բազմութեանն, առաւել եւս փութացաւ ուսանել՝ թէ քանիք իցեն պարագլուխք քաջ նահատակացն, զի երիս ընդ միոյ պատրաստեսցէ առ մի մի՝ ՚ի նոցանէ. թող զայլ ամենայն: Այլ և դրոշից անգամ իւրաքանչիւրոց տեղեկանայր ՚ի նմանէ. և թէ քանի գունդ զգօրսն բաժանիցեն, և որ ոք ՚ի նոցանէ սաղարք լինիցին, և որ զօրագլուխ յորմէ կողմանէ յուազմ մտանիցէ, և զինչ անուանք՝ իւրաքանչիւր համահարզ անցանիցեն, և քանի փողահարք ՚ի մէջ գնդին ձայնիցեն: Ղակի՞շ գործիցեն արդեւք, եթէ արձակ բանակեսցեն. ճակատ առ ճակատ գործիցեն, եթէ համագունդ ընդ մի տեղի դրդիցեն: Ո՛րք ՚ի նո-

ցանէ յերկբայս կայցէ, և կամ ո՛րք ՚ի նոցանէ զանձն ՚ի մահ զնելով գուն գործիցէ:

Եւ իբրեւ զայս ամենայն տեղեկացաւ ՚ի նմանէ, կոչէր զամենայն զօրագլխեանն, պատուէր հրամանի տայր ամենեցուն յանդիման նրմա, զի խրատու նորա լուիցեն ամենեքեան: Եւ զամենայն զօրսն զօրագլխօքն հանդերձ յանձն առնէր առն միում յաւագացն, որում անուն էր Մուշկան Նիւսալաւուրտ:

Եւ ինքն խաղայր անդրէր գնայր յերկիրն արեւելից, և յանդիման եղեալ մեծի թագաւորին, պատմէր զամենայն անցս իրացն, զիւր հնարաւոր իմաստութիւնն և զՎասակայ խաբերայ պատրանսն Հայթայթանացն. որպէս զառաջինն զիւր զամբարշտութիւնն կամեցաւ ծածկել այնու՝ զի քակեալ երկպառակեաց զգունդն Հայոց: Իբրեւ լուաւ զայս ամենայն թագաւորն ՚ի բերա-

նոյ մեծ հազարապետին, դառնա-
ցաւ յանձն իւր, և ասէ անսուտ
երդմամբ. Եթէ ապրեսցի անօրէնն
այն 'ի մեծ պատերազմէն, մեծաւ
անարգանօք տամ ըմպել նմա զբա-
ժակն դառնութեան մահու:

187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200

ՀԻՆԳԵՐՈՐԻ ՅԵՂԱՆԱԿ

Յարձակո՞՞մն արե՛-եւլեայց

ՄԵԾ է սէրն Աստուծոյ քան
զամենայն մեծութիւն երկրաւոր.
Ե այնպէս աներկեւղս առնէ զմար-
դիկ, իբրեւ զանմարմին զօրս Տրեշ-
տակաց. որպէս անդատին իսկզբանէ
է տեսանել զբազումս բազում ան-
գամ 'ի բազում տեղիս: Մարդիկ,
որ սիրովն Աստուծոյ իբրեւ զինու-
վառեալք էին, ոչ ինչ խնայեցին
զանգիտելով իբրեւ զանարի, գո-
լով վատասիրտք, կամ 'ի մահան-
ձանց, կամ յափշտակութիւն ըն-
չից, կամ 'ի խողխողումն սիրելեաց,
կամ 'ի գերութիւն ընտանեաց, ե-
լանել 'ի հայրենի երկրէն և անկա-

նել ՚ի ստրկութիւն յօտարու թեան.
 առ ոչինչ համարեցան զայս ամե-
 նայն անցս չարչարանացն. այլ մի-
 այն միաբան կալ ընդ Աստուծոյ. զի
 ՚ի նմանէ միայն մի գերի ելցեն. և
 ամենայն երեւելի մեծութեանս զնա
 բաւական համարեցան՝ ընտրեալ ՚ի
 միտս իւրեանց: Եւ զուրացութիւնն
 մեռելութիւն վարկանէին, և զմահ
 վասն Աստուծոյ անանց կենդանու-
 թիւն, և ծառայել յերկրի՝ ազա-
 տութիւն կենաց իւրեանց, և ըն-
 կենուլ զանձինս յօտարութիւն՝ ընդ
 Աստուծոյ գիւտից: Արպէս յայսմ
 ժամանակի տեսաք աչօք մերովք,
 զի զնոյն նահատակութիւն նահա-
 տակեցաւ և աշխարհս Հայոց:

Քանզի իբրեւ ետես մեծն Ար-
 դան զերկպառակութիւն աշխար-
 հին իւրոյ, ոչ ինչ թերահաւատու-
 թեամբ զանգիտեաց: Թէպէտ և
 ստուգեալ գիտաց զբազմաց այլոց
 եւս զերկմտութիւն, որ դեռ եւս

ընդ նմա միարանեալք էին, քաջա-
լերեցաւ յանձն իւր և քաջալերեաց
զգօրսն իւր. քանզի ինքն իսկ բռնա-
ցեալ ունէր զԹագաւորանիստ տե-
ղիսն միաբանութեամբ նախարա-
րացն, որ ոչ քակեցան ՚ի սուրբ ուխ-
տէն: Հրաման տուեալ ամենայն զօ-
րացն ժողովել Ռրտաշատ քաղաք,
փոխանակ յետս կացելոցն՝ որ ելին
զհետ իշխանին Սիւնեաց, զեղբարս
կամ զորդիս կամ զեղբարցն որդիս
՚ի տեղի նոցա մատուցանէր, և զիւ-
րաքանչիւր զօրս տայր նոցա, զի
դեռ եւս ինքն ունէր զամենայն աշ-
խարհն:

Եւ փութով ամենեքեան ՚ի տեղի
պատերազմին եկեալ հասանէին իւ-
րաքանչիւր զօրօք և ամենայն պա-
տրաստութեամբ, նոքա և որ բունքն
հաստատուն կացեալ էին ՚ի տե-
ղոցն, Ներշապուհ արծրունի, և
Խորէն խորխոռունի, և ինքն սպա-
րապետն, և Արտակ պալունի, և

Վահան ամատունի, և գունդն վահանունեաց, և Թաթուլ դիմաքսեան, և Արշաւիր արշարունի, և Շմաւոն անձաւացի, և Տաճատ գնթունի, և Ատով գնունի, և Խոսրով գարեղեան, և Աարէն սահառունի, և Հմայեակ դիմաքսեան, և մեւս եւս այլ Գաղղիկ դիմաքսեան, և Ներսէ՛ Քաջբերունի, և Փարսման մանդակունի. և Արսէն ընծայացի, և Այրուկ սլկունի, և Վրէն տաշրացի, և ապրսամ արծրունեացն, և Շահ խոռապետն արքունի, և Խուրս սրուանձտեաց, և քողեանքն և ակէացիքն և տրպատունիքն և զօրքն ոչտունեաց և ամենայն գործակալքն արքունի իւրաքանչիւր զօրօքն հանդերձ:

Սորա ամենեքեան համագունդք հասանէին ՚ի գործ պատերազմին ՚ի դաշտն Արտազու, և լինէր հանդէս համարուն վաթսուն և վեց հազար այր ընդ հեծեալ և ընդ հե-

տեւակ: Եկին ընդ նոսա սուրբքն
Յովսէփ և Ղեւոնդ երէց, և բա-
զում և այլ քահանայք, և եւս
բազմագոյն պաշտօնեայք: Քանզի
ոչ ինչ զանգիտեցին և նոքա գալ
ընդ նոսա ՚ի գործ պատերազմին.
զի ոչ եթէ մարմնական համարէին
զկռիւն, այլ հոգեւոր առաքինու-
թեան. ցանկային մահակից լինել
քաջ նահատակացն:

Ահաւ սպարապետն խօսել միա-
բանութեամբ նախարարացն ընդ
զօրսն և ասէ. Ի բազում պատե-
րազմունս մտեալ է իմ, և ձեր ընդ
իս. է ուրէք՝ զի քաջապէս յաղթե-
ցաք թշնամեացն, և է ուրէք՝ զի
նոքա մեզ յաղթեցին. և բազում
այն է՝ որ յաղթող գտեալ եմք և
ոչ յաղթեալք: Եւ միանպամայն
այն ամենայն էին մարմնոյ պար-
ծանք. քանզի հրամանաւ անցաւոր
թագաւորին մարտնչէաք: Որ փախ-
չէր, վատանուն յաշխարհի երեւ-

էր, և անողորմ մահ՝ ՚ի նմանէ գտանէր. իսկ որ քաջութեամբ յառաջ մատչէր, քաջ անուն ազգի ժառանգէր, և պարգեւս մեծամեծս յանցաւոր և ՚ի մահկանացու թագաւորէն ընդունէր: Եւ մէք իսկ աւասիկ յիւրաքանչիւր մարմինս ունիմք վէրս և սպիս բազումս. և բազում այն քաջութիւն իցէ, վասն որոյ առեալ իցէ և պարգեւս մեծամեծս: Անարգ և անօգուտ գքաջութիւնսն համարիմ, և առ ոչինչ զպարգեւսն զբազումս. վասն զի ամենեքեան խափանելոցն: Իսկ արդեթէ վասն մահկանացու հրամանատուին զայն արութիւնս կատարէաք, որչափ եւս առաւել վասն անմահ թագաւորին միոյ, որ տէրն է կենդանեաց և մեռելոց, և գատելոց է զամենայն մարդ ըստ գործոց իւրոց: Ապաքէն եթէ կարի շատ յառաջ մատուցեալ ծերացայց, սակայն ելանելոց եմք ՚ի մարմնոյ

աստի, զի մտցուք առ Աստուած
կենդանի, որ ոչ եւս ելանիցեմք 'ի
նմանէ:

Արդ աղաչեմ զձեզ, ո՛վք քաջնի-
զակակիցք իմ, մանաւանդ զի բա-
զումք 'ի ձէնջ լաւագոյնք էք քան
զիս արութեամբ, և գահու 'ի վեր
ըստ հայրենի պատուոյն. բայց յոր-
ժամ ձերով կամօք և յօժարու-
թեամբ առաջնորդ և զօրագլուխ
ձեզ կացուցէք, հեշտ և բաղձալի
թուեսցին բանք իմ 'ի լսելիս մեծա-
մեծաց և փոքունց: Մի երկուցեալ
զանգիտեսցուք 'ի բազմութենէ հե-
թանոսացն, և մի յահագին սրոյ
առն մահկանացուի զթիկունս դար-
ձուսցուք. զի եթէ տացէ Տեր յաղ-
թութիւն 'ի ձեռս մեր, սատակես-
ցուք զզօրութիւն նոցա, զի բար-
ձրասցի կողմն ճշմարտութեանն. և
եթէ հասեալ իցէ ժամանակ կենաց
մերոց սուրբ մահուամբ պատերազ-
միս, ընկալցուք խնդութեամբ սրբ-

տիւ . բայց միայն յարու թիւնս քա-
ջու թեան՝ վատու թիւն մի խառնեւ-
ցուք :

Մանաւանդ զի անմոռաց է ինձ ,
յիշելով զիմ և զումանց 'ի ձէնջ , 'ի
ժամանակին՝ զի զանօրէն իշխանն
խարեցաք , պատրեցաք իբրև զմա-
նուկ մի տղայ անպիտան . իբր այն
եթէ 'ի վերինն երեսս զկամս նորա
ամբարշտութեանն կատարեցաք .
բայց 'ի ծածուկ զխորհուրդս Տէր
ինքնին վկայէ մեզ , որպէս անքակ
կացեալ եմք 'ի նմանէ : Չոր և զուք
ինքնին իսկ գիտէք , վասն սիրելեաց
մերոց՝ որ 'ի մեծի նեղութեան էին ,
հնարս խնդրէաք վասն յանդորր
հանելոյ . զի նոքօք հանդերձ մարտ
եղեալ կռուեսցուք ընդ անօրէն իշ-
խանին վասն հայրենի աստուածա-
տուր օրինացն : Եւ իբրև նոցա ոչ
ինչ կարացաք օգնել , անհնար լիցի
այս՝ եթէ վասն մարմնաւոր սիրոյ

զԱստուած ընդ մարդկան փոխա-
նակիցեմք :

Իսկ արդ յերկուս և յերիս կռիւս
Տէր ինքնին մեծաւ զօրու թեամբ օգ-
նեաց մեզ, որպէս զի զանուն քա-
ջութեան ժառանգեցաք, և զզօրսն
արքունի չարաչար հարաք, զմոզ-
սրն անողորմ սատակեցաք, և զպրղ-
ծութիւն կռապաշտութեանն ՚ի
տեղեաց տեղեաց սրբեցաք, զանօրէն
հրաման թագաւորին եղծաք ապա-
կանեցաք, զխռովութիւն ծովուն
ցածուցաք, լեառնացեալ ալիքն
դաշտացան, բարձրադէզ փրփուրն
ըսպառեցաւ, գազանացեալ սրբո-
մտութիւնն դադարեաց : Որ ՚ի վերայ
ամպոց որոտայր, նկուն եղեալ՝ քան
զսովորական բնութիւնն ՚ի վայր
գտաւ ընդ մեզ խօսելով : Որ բանիւ
հրամանաւ կամէր կատարել զչա-
րութիւնն իւր ՚ի վերայ սուրբ եկե-
ղեցւոյ, արդ աղեղամբ և նիզակաւ
և սրով կռուի : Որ իբրեւ զհանդերձ

Ստորագրւած ընդ Ստեփանոս Բ. Կաթողիկոսի
մեծաւ զօրութեամբ և քաջութեամբ

կարծէր ունել մեզ դքրիստոնէութիւնն, արդ իբրեւ զգոյն 'ի մարմնոյ՝ չկարէ շրջել. թերեւս և ոչ այլ կարասցէ մինչեւ 'ի կատարած: Քանզի հիմունք սորա հաստատութեամբ եղեալ են 'ի վերայ վիմին անշարժութեան, ոչ 'ի վերայ երկրի, այլ 'ի վեր յերկինս, ուր ոչ անձրեւք իջանեն և ոչ հողմք շնչեն և ոչ հեղեղս յարուցանեն: Եւ մէք թէպէտ և մարմնով յերկրի եմք, այլ հաւատով յերկինս եմք շինեալ. ուր ոչ ոք կարէ հասանել յանձնազործ շինուածն քրիստոսի:

Հաստատուն կացէք յանշուշտ զօրագլուխն մեր, որ ոչ երբէք մոռասցի զգործս նահատակութեան ձերոյ: Ո՛վ քաջք, մեզ այս մեծապէս է՝ զոր կատարեաց Աստուած 'ի ձեռն մերոյ բնութեանս, յորում և զօրութիւնն Աստուծոյ մեծապէս երեւի: Զի եթէ զայլս կոտորելով 'ի վերայ աստուածային օրի-

նացն՝ պարծանս անձանց ժառանգեցաք, և զքաջ անուն ազգատոհմին մերոյ թողաք եկեղեցւոյ, և վարձուց ակնկալութիւն՝ի Տեառնէ, որ պահի իւրաքանչիւր ու մէք՝ի մէնջ ըստ սրտին յօժարութեան և ըստ գործոց առաջարկութեան, որչափ եւս առաւել եթէ մէք մեռանիցիմք՝ի վերայ մեծիվկայութեան Տեառն մերոյ Յեսուսի Քրիստոսի, որում և երկնաւորքն են ցանկացեալ, եթէ գոյր հնար: Եւ զի այս պարգեւք ոչ ամենեցուն է անկ, այլ որում պատրաստի՝ի բարերար Տեառնէն, և մեզ այս ոչ եթէ յարդար գործոց ինչ պատահեաց, այլ յաննախանձ պարգեւատուէն. որպէս և ասէ իսկ՝ի սուրբ կտակարանին. Ուր առաւել եղեն մեղքն, անդէն առաւելան շնորհք Աստուծոյ:

Եւ մեզ կարի քաջ ՚ի դէպ ելանէ հրաման պատասխանելոյս այսո-

րիկ, որպէս և առաւելապէս երեւե-
ցաք մարդկան ամբարշտեալք, կրր-
կին առաւելապէս երեւեսցուք ար-
դարացեալք մարդկան և հրեշտա-
կաց և հօրն ամենեցուն: Զի որ օր
լուան ապաքէն զմէնջ մարդիկ ՚ի
գործ ամբարշտութեանն, արտա-
սուս բազում հեղան ՚ի սուրբ եկե-
ղեցւոջն, և եւս բազմագոյն ՚ի մէջ
սիրելեաց մերոց: Նա և ընկերք
մեր սրով սրտմտեալ սպառնային
մեզ, և մահ գառնութեան ՚ի վե-
րայ հասուցանել կամէին, և ծա-
ռայքն մեր սարտուցեալ փախչէին
՚ի մէնջ: Եւ հեռաւորաց, որոց
լուեալ էր զանուն քրիստոնէու-
թեան մերոյ, քանզի ոչ էին տե-
ղեակ խորհրդոյն մերոց, ողբս ՚ի բե-
րան առեալ անդադար աշխարհէին
զմեզ, և անգիտութեամբ հայհոյ-
ութիւնս բազումս խօսէին զմէնջ:
Եւ որ մեծն քան զամենայն ասա-
ցից, ոչ միայն մարդիկ յերկրի, այլ

Լ հրեշտակք յերկինս զերեսս իւրեանց դարցուցին 'ի մէնջ, զի մի տխուր դիմօք հայեսցին 'ի մեզ:

Եւ ահա եկն եհաս ժամանակ, զի զամենայն զկեղտ անուն 'ի մէնջ 'ի բաց բարձցուք: Յայնժամ իբրեւ զթախծեալ սգաւոր՝ յոգի և մարմին էաք տրտմեալք, այսօր զըւարթացեալ և զգաստացեալք յերկոսեան առ հասարակ եմք լըջացեալք. քանզի և զՏէրն բարերար ընդ մեզ տեսանեմք յառաջնորդութիւն. չէ մեր մարդ զօրավար, այլ զօրագլուխն ամենայն մարտիրոսաց: Երկեւղ թերահաւատութեան է նշանակ. զթերահաւատութիւն մէք 'ի մէնջ վաղ մերժեցաք, ընդ նմին և երկիւղն փախիցէ 'ի մտաց և 'ի խորհրդոց մերոց:

Օ, այս ամենայն առաքիլնի զօրավարն խօսեցաւ ընդ ամենայն բազմութեանն. դարձեալ և զմի մի 'ի նոցանէ քաջալերէր 'ի ծածուկ և

սրտապնդէր, և զամենայն պակա-
 սութիւն աղքատութեան լնոյր:
 Որոյ ոչ ինչ գոյր զօրականին, յան-
 ձնէ և յընկերաց մատուցանէր. որոյ
 զէն չէր, զէն պատրաստէր. և ո-
 րում հանդերձ պիտոյ էր, հանդերձ
 զգեցուցանէր, և որում երիւար՝
 երիւար տայր: Եւ առատ ոռճկօք
 ուրախ առնէր զամենեսեան, և զը-
 ւարթագին զինքն ցուցանէր ամե-
 նեցուն: Եւ ըստ պատերազմական
 կարգին զքաջ արանց զյիշատակա-
 րանս հանապազ երկրորդէր առաջի
 նոցա. զի և ինքն իսկ տեղեակ էր
 ՚ի մանկութենէ իւրմէ սուրբ կտա-
 կարանաց: Չոր և ՚ի ձեռն առեալ
 զքաջ նկարագիրն մակաբայեցւոցն
 ընթեռնոյր ՚ի լսելիս ամենեցուն.
 և յորդառատ բանիւք զելս իրացն
 իմացուցանէր նոցա. որպէս մար-
 տուցեալ կռուեցան ՚ի վերայ աս-
 տուածատուր օրինացն ընդդէմ
 թագաւորին անտիրքացւոց: Չի

Թէպէտ և ՚ի նմին կատարեցան մահուամբ, սակայն անուն քաջութեան եկաց մինչեւ ցայսօր ժամանակի, ոչ միայն յերկրի, այլ և անմոռաց յերկինս: Նա և զայն յուշառնէր զօրականին, որպէս ազգատոհմն Մատաթեայ քակտեալ բաժանեցան ՚ի միութենէ նորա, դարձան ՚ի հրաման թագաւորին, շինեցին մեհեանս, մատուցին զոհս պրղծութեան, խոտորեցան. Աստուծոյ, և ընկալան զպատիժս պատուհասի մահուան ՚ի սուրբ միաբանելոցն: Իսկ Մատաթի և որք ընդ նմայն էին՝ ոչ ինչ լքեալ թուլացան, այլ եւս առաւելապէս պնդեցան, և ձեռնամուխ եղեն ՚ի գործ պատերազմին բազում ժամանակս: Ջայս ասէր, և անդէն ՚ի դաշտին զտեղի առեալ՝ զզօրսն զետեղէր, և յամենայն կողմանց տակաւ զայրուծին կազմէր:

Իսկ յետ բազում աւուրց զօրա-

գլուխն Պարսից խաղայր գայր ամե-
նայն հեթանոսական բազմու թեամ-
բրն, և եկեալ հասանէր յաշխարհն
Հայոց 'ի Հեր և 'ի Չարաւանդ գա-
ւառ: Եւ անդէն 'ի գաւառին զտե-
ղի առեալ նորա, բանակ բորրէր,
փոս հատանէր, պատնէշ կանգնէր,
շերտաւոր փակէր, ամրացուցանէր
իբրեւ զքաղաք մի ամուր ամենայն
պատրաստու թեամբ: Գունդ բա-
զում հատանէր 'ի զօրաց նորա, աս-
պատակաւ արշաւէր, յաւարի առ-
նուլ կամէր զգաւառս բազումս:

Օայն իբրեւ լուան զօրքն Հայոց
սեպուհ մի յազգէն ամատունեաց,
Առանձար անուն, ընտրեցին յամե-
նայն զօրականէն լի իմաստու թեամբ
և քաջու թեամբ: Եւ ընդ առաջ նո-
րա հազարօք երկու, հար սատա-
կեաց զբազմու թիւն գնդին, և ըզ-
մնացեալսն 'ի նոցանէ անդրէն փա-
խստական 'ի բանակն արկանէր: Եւ
ինքն ողջանդամ այսրէն դառնայր

և լինէր տօն ուրախութեան մեծ
 յաւուրն յայնմիկ զօրացն Հայոց:

Գարձեալ միւսանգամ ուրա-
 ցիայն Վասակ անդրէն 'ի հնարս
 հայթայթանաց մտանէր ըստ առա-
 ջին կեղծաւորութեանն իւրոյ. շըր-
 ջեցաւ 'ի ձեռն սուտ երիցանցն՝ զոր
 յառաջագոյն ասացաք, նոքօք հրա-
 մանաւ արքունի 'ի պատգամաւ ո-
 րութիւն խօսէր, և երգմամբ հաս-
 տատէր զքրիստոնէութիւնն ան-
 դրէն ունել: Եւ զայս արարեալ զբա-
 զում աւուրս՝ ոչ կարաց զմիաբա-
 նութիւնն քակտել, մանաւանդ ըզ-
 սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն, որ ոչ էր
 հեռացեալ 'ի զօրականէն: Արպէս
 երանելի երէցն Վեռոնդ հրամանա-
 ուեալ 'ի սուրբ ընկերացն՝ 'ի մեծէն
 Յովսեփայ և յամենայն մեծամե-
 ծացն, 'ի քահանայիցն և 'ի զօրա-
 գլխացն, եբաց զբերան իւր և ասէ
 բարձրբարբառով առաջի հրեշտա-
 կացն:

Յիշեցէք ամենեքեան զհարսն զառաջինս, որ յառաջ քան զծագումն որդւոյն Աստուծոյ յիւրաքանչիւր ժամանակս: Քանզի իբրև մերժեաց և ընկէց զմեզ չարն յաստուածային տեղւոյն, գտաք մէք անկեալք ընդ անողորմ դատաստանօք ըստ մեղացն յանցաւորութեան, որ ՚ի կամս ազատութեան մերոյ գործեցաք զանարժանս, և զարարչական զօրութիւնն շարժեցաք ՚ի վերայ մեր ՚ի ցասումն բարկութեան, և սողորմած դատաւորն յուզեցաք վրէժ առնուլ անաչառութեամբ յարարածոցս. մինչև հրաման տրւեալ երկնային ծովուն հեղուլ ՚ի վերայ ցամաքիս, և հաստատուն յատակք երկրիս ծակոտեալ՝ ընդդէմ զհակառակսն գործեցին: Աւերինք և ներքինք եղեն մեզ գործիք տանջանաց՝ առանց բարն խօսի վրէժ առնուլ յանցանաց մերոց:

Ապաքէն արդարն Նոյ միայն գը-

տաւ կատարեալ յազգի մարդկու-
 թեանս, որ ցածոյց զսրտմտութիւն
 բարկութեան տերունեան ցաս-
 մանն, և եղև սկիզբն առաջարկու-
 թեան առ աճումն բաղմութեան
 մարդկային ազգիս: Գարձեալ և Աբ-
 րահամ ՚ի փորձութեանն իւրում
 գտաւ առաքինի և զընկալեալ պար-
 գեւան Աստուծոյ ինքեան ձեռօք
 փոխ անդրէն նմին մատուցանէր.
 վասն այսորիկ և յառակս ընկալաւ
 զնա Աստուած, զի ՚ի նմա տպաւո-
 րեալ տեսանէր զաներևոյթ գա-
 լուստ որդւոյն Աստուծոյ, և զըմ-
 բռնումն անբմբռնելոյն և զզենումն
 անմահին, որ իւրով մահուամբն
 խա:իանեաց զիշխանութիւն մա-
 հու: Եւ եթէ մահուամբ մահ մե-
 ոանի, մի երկիցուք մահակիցք լի-
 նել Քրիստոսի. զի ընդ որում մէք
 մեռանիմք, ընդ նմին և կենդանա-
 նամք:

Յիշեցէք, առաքինիք, զմեծն Մովսէս, որ մինչ չեւ հասեալ էր յարութեան հասակն՝ խորհուրդ սուրբ նահատակութեանն ՚ի տիտ տղայութեանն երեւէր ՚ի նմա. և տուն թագաւորին եզիպտացւոց ՚ի ծառայութիւն մտանէր նմա, և աւկամայ դայեկութեամբ անուցանէր զնա. և ՚ի ժամ փրկելոյ զժողովուրդն ՚ի նեղութենէն, միջնորդ եղեւ երկնի և երկրի, միանգամայն և Աստուած անուանեցաւ ՚ի վերայ Եզիպտացւոցն: Քանզի ուր գտաւ սուրբ խորհուրդն զօրացեալ, անձամբ իւրով վրէժառնոյր յԵզիպտացւոցն. իսկ ուր աստուածային յայտնութիւնն ՚ի վերայ նորա լինէր, ՚ի ձեռն գաւազանին գործէր զմեծամեծ սքանչելիսն: Եւ վասն սուրբ նախանձուն՝ զոր ունէր, եհար զԵզիպտացին և ընդաւազեաց. վասն որոյ զմեծ անուն դնէր նմա, և առաջնորդ ժողովրդեանն զնա կա-

ցուցանէր: Եւ բազում այն է, որ
 հեղմամբ արեամբն արդարացաւ, և
 անուանեցաւ մեծ քան զամենայն
 մարգարէս. ոչ միայն զարտաքին
 թշնամիսն կոտորելով, այլ զազգա-
 տոհմսն, որ փոխանակեցին զԱս-
 տուած ընդ որթուն յանապատին:

Եւ եթէնա՛ի հեռուստայնպիսի
 վրէժ խնդրէր գալստեան որդւոյն
 Աստուծոյ, մեք որ ականատեսք ե-
 ղաք, և մեծամեծ վայելեցաք յեր-
 կնաւոր պարգեւսն շնորհաց նորա,
 եւս առաւել պարտիմք վրէժ խնդիր
 լինել մօտակայ ճշմարտութեանս:
 Ար եդ մահուամբ զանձն իւր՛ի վե-
 րայ մեղաց մերոց, արդարացոյց ըզ-
 մեզ յանհնարին դատապարտու-
 թենէն, դիցուք և մեք զանձինս
 մեր մահուամբ ՛ի վերայ անմահ զօ-
 րութեանն, զի մի նուազք քան
 զվրէժ խնդիրսն գտանիցիմք:

Յիշեցէք զմեծ քահանայն Փենե-
 հեղ, որ սպանմամբ երարձ զպրղ-

ծութիւնն 'ի ժամ պատերազմին,
 և ազգէ յազգ երդմամբ հաստա-
 տեաց զքահանայութիւնն: Մի մո-
 ռանայք և զսուրբ մարգարէն զԵ-
 ղիաս, որ ոչ կարէր հանդարտել
 հայել 'ի կռապաշտութիւնն Ա. քա-
 բու. և արդար նախանձուն իւրոյ
 զութ հարել րան ինքեան ձեռօք սա-
 տակեաց, և զերկուս յիսունսն ան-
 շէջ հրոյն մատուցանէր լուցկիս,
 և զաստուածային վրէժն խնդրե-
 լով՝ անբռնելի և ահագին կա-
 ոօքն յերկրէ 'ի յերկինս վերացաւ:
 Գուք՝ եւս մեծի մասին վիճակի հա-
 սեալ էք. զի ոչ եւս կառք առա-
 քին ձեզ 'ի վերացումն, այլ ինքնին
 Տէրն կառաց և երիւարաց հզօր զօ-
 րութեամբ և սրբովք հրեշտակօք
 ընդ առաջ եկեալ՝ ձեզ իւրաքան-
 շիւր թեւս բուսուցանէ, զի նորա
 ուղեկիցք լինիցիմք և նմին քաղա-
 քակիցք:

Եւ այլ զի՞նչ եւս երկրորդեցից

առաջի ձերոյ քաջ նահատակու-
 թեանդ, զի քան զիս տեղեկագոյնք
 և հմուտք էք սուրբ կտակարանացն:
 Գաւիթ ՚ի մանկու թեան ժամանա-
 կին քարիւ կործանեաց զձեժ բլուրն
 մսեղէն, և ոչ ինչ զանգիտեաց յա-
 հագին սրոյ հսկային. ցրուեաց ըզ-
 գունդս այլազգեացն, և ապրեցոյց
 զզօրսն ՚ի մահուանէ, և զժողո-
 վուրդսն ՚ի գերութենէ. եղև ան-
 դրանիկ թագաւորացն Իսրայէլի, և
 անուանեցաւ հայր որդւոյն Աստու-
 ծոյ: Նա անուանեցաւ առ ՚ի պէտս
 ժամանակին, և դուք ճշմարիտ ծը-
 նեալք ՚ի սուրբ Հոգւոյն որդիք էք
 Աստուծոյ և ժառանգակիցք Քրիս-
 տոսի: Մի՛ ռք զձեր բաժինն ՚ի ձէնջ
 հատանիցէ, և զձեզ օտարախորթս
 արարեալ՝ տարաբաժին հանիցէ:

Յիշեցէք զամենայն զօրավարսն
 զառաջինսն Իսրայէլի, զՅեսու զԳե-
 դէոնն զԼւիթայեա և զայլս ամե-
 նեսեան: Արք ճշմարիտ հաւատովք

էին, հարին կոտորեցին զզօրսն հե-
թանոսաց, և սրբեցին զերկիրն 'ի
պիղծ կռապաշտունենէն: Եւ վասն
հաստատուն արդարագործութեն,
որ ոչ ինչ երկմտեցին 'ի խորհուրդս
իւրեանց, արեգակն և լուսինն ա-
ռանց ականջաց լուան և կատարե-
ցին զբան հրամանի նոցա, ծով և
գետք ճանապարհ գործեցին առաջի
նոցա ըստ ոչ սովորութեան: Եւ
բարձրացեալ պարիսպք քաղաքին
Երիքովի ձայնիւ լոկով անկեալ կոր-
ծանեցաւ: Եւ այլքն ամենայն՝ որ
ըստ հաւատոց քաջութիւնս կատա-
րեցին 'ի դարս իւրաքանչիւր, գո-
վեցան 'ի մարդկանէ և արդարացան
յԱստուծոյ:

Ապաքէն նոյն Տէր է իսկզբանէ
և մինչև ցայսօր և առ յապա, և
յաւիտենից յաւիտեանս, և անդր
քան զամենայն յաւիտեանս: Աչ
նորոգի, զի ոչ հնանայ, ոչ մանկա-
նայ, զի ոչ ծերանայ, ոչ փոփոխի

անյեղևողուկ բնութիւնն Աստուծոյ .
որպէս և ինքն ասէր բերանով սուրբ
մարգարէիցն . Ես եմ, ես եմ, նոյն
եմ իսկզբանէ մինչեւ յաւիտեան .
ոչ տամ զփառս իմ այլում, և ոչ
զքաջութիւնս իմ դրօշելոց :

Օ այս գիտելով, եղբարք, մի
թուլութեամբ ւքանիցիմք, այլ
պնդութեամբ սրտիւ և հաստատուն
հաւատովք կամակար յարձակես-
ցուք ՚ի վերայ թշնամեացն, որ յա-
րուցեալ գան ՚ի վերայ մեր : Մեր
յոյսն մեզ կրկին երեւի . եթէ մե-
ռանիմք՝ կեանք, և եթէ մեռուցա-
նեմք՝ մեզ նոյն կեանք առաջիկան :
Յիշեսցուք զբանն առաքելոյ, որ
ասէ, թէ՛ Փոխանակ ուրախու-
թեան՝ որ նմա առաջիկայր, յանձն
էառ զհամբերութիւն մահու, և
մահու խաչի . վասն այսորիկ և
Աստուած զնա առաւել բարձրա-
ցոյց, և ետ նմա անուն՝ որ ՚ի վեր
է քան զամենայն անուն . զի յա-

նուն Յիսուսի Քրիստոսի ամենայն
ծունր կրկնեսցի երկնաւորաց և
երկաւորաց և սանդարամետակա-
նաց :

Եւ քանզի որ ճշմարտութեամբ
միացեալ է ընդորդւոյն Աստուծոյ,
հոգւոյն աչօք տեսանէ զաներեւոյթ
յստակ լոյսն ճառագայթից իմա-
նայի արեգական, որ յամենայն
Ժամ և յամենայն օր գեր ՚ի վերոյ
ծագեալ երեւի ամենեցուն. և սրբ-
բատեսիլ և սրբահայեացս անպղ-
տոր յստակութեամբ ձգտեցուցա-
նէ զհայեցուածս, և թափանցանց
եղեալ ընդ երկինս՝ յանմատոյց տե-
սիլն մերձեցուցանէ, և կորովու-
թեամբ կշռէ զերկրպագութիւն զե-
րից հատուածոցն միաւոր զօրու-
թեան: Եւ արդ որ ընդ Աստու-
ծոյ աստիճանն ոտնիօխ եղեալ
իցէն, և բարձրութեամբ յարքու-
նիսն հասեալ, և զամենայն մեծու-
թիւն բովանդակ տեսեալ, նա մի-

այն է՝ որ ժառանգէ զանանց ուրախութիւնն և զանտրտմական մխիթարութիւնն :

Մի՛, տեսարք իմ պատուականք, յետ այսչափ ՚ի բարձունս վերանալոյ, այսրէն յերկիր անկեալ թաւալիցիմք, այլ տեղի առեալ անդրէն ՚ի բարձրութեանն հաստատեսցուք : Թէպէտ և հայեսցուք ՚ի ստորին կողմ՝ Երկրիս, տեսանեմք զսալի ամենայն ապականութեամբ և անսուրբ պղծութեամբք : Քանզի զի՞նչ աղէտք տարակուսի են, որ ոչ գործին յերկրայինս ախտաբերս, թշուառութիւնք աղքատաց և անթիւ չարչարանք նոցուն, աղցաւոր ծանրութիւնք հարկահանաց, զըզուանք և կռփանք ՚ի բռնաւոր ընկերակցաց, քաղց և ծարաւ ըստ կարօտութեան բնութեանս : Սառնամանիք ձմերայնոյ և խորշակք ամարայնոյ, հիւանդութիւնք տարածամք և ախտք մահաբերք հա-

նապազ տանջեն զմարդիկ. երկեւղ
 արտաքնոց, և արհաւիրք 'ի ներ-
 քնոց անդադար 'ի վերայ հասանեն.
 ցանկան մահու յառաջ քան զժա-
 մանակն, և ոչ գտանեն. և բա-
 զումք են՝ որ փորեն և խնդրեն, և
 խնդալից լինին յորժամ գտանեն:
 Իսկ որ թուին մեզ, եթէ յաջողեալ
 իցեն 'ի մեծութեան և փափկա-
 նան ուրախութեամբ 'ի պակասելի
 կեանս, մեծամտեալ հպարտանան
 յանցաւոր մասունս աշխարհիս,
 նոքա են՝ որ կուրացեալ են 'ի ճշմա-
 րիտ կենացն: Իսկ արդ զի՞նչ այն
 չարիք իցեն՝ որ 'ի նոսա ոչ գործի-
 ցին. ընդ մեծութիւն խառնեալ
 է յափշտակութիւն ընչից աղքա-
 տաց, ընդ սուրբ ամուսնութիւնն՝
 գէճ պղծութիւն: Յորս վայելեն
 ընտրութեամբ, նոցուն երկրպա-
 գութիւնս իրրեւ Աստուծոյ մա-
 տուցանեն, մոլորեալք 'ի ճշմարիտ
 կենացն:

Ահա ամենայն աշխարհս
 արարչին բոլորեցուն է գոյացու-
 թիւն. և զոր նոքայն պաշտեն և
 պատուեն՝ ապաքէն 'ի սմին նիւ-
 թոց է մասն. իսկ արդ մասունքն
 մասանց կան 'ի ծառայութիւն: Զի
 եթէ մի մասն աշխարհիս ապակա-
 նացու է, հարկ է թէ և ամենայն
 մասունքն ընդ նմին ապականին:
 Նա և 'ի մասանց անտի՝ պարտ է թէ
 և ընտրութիւնք երեւեսցին. իսկ
 արդ որ լաւ է՝ յայտնի է ամենե-
 ցուն, և որ գիտէն իմանալ՝ նա է
 ընտիր 'ի մասանցն: Ապա թէ այդ
 այդպէս է, քան զամենայն պաշ-
 տամունս հեթանոսաց, որում՝ եր-
 կիր պագանեն, երկրկրպագութն են
 առաւելեալք քան զանբան տարեր-
 սըն, որոց շարաշար կան 'ի ծառայ
 ութեան. և զէն Աստուած՝ որ 'ի
 մարդ կերպարանեցաւ՝ չպաշտեն,
 այլ արարածոց տանին երկրպագու-

Թիւն . որոց մեղաց չիք . քաւու Թիւն
յարդար ատենին :

()ն անդր 'ի բաց Թողցուք զխա-
ւարային խորհուրդս մոլորելոցն .
եղկելիս և ողորմելիս . քան զամենայն
մարդիկ զնոսա համարեսցուք . մա-
նաւանդ զի կամօք են կուրացեալք
և ոչ 'ի հարկէ , և ոչ երբէք գրտ-
ցեն զճանապարհն ճշմարտու թեան :
Այլ մեր բացահայեաց աչօք տե-
սեալ զլոյսն երկնաւոր , մի պատա-
հեսցէ մեզ խաւարն արտաքին : Զի
ոյք էին 'ի խաւարի , եկն առ նոսա
լոյսն ճշմարիտ . կուրացեալք վրի-
պեցան 'ի կենացն : Իսկ որք ընկա-
լայքդ հաւատովք՝ որդիք էք և ոչ
օտարախորթք , սիրելիք և ոչ թշնա-
միք , բաժանորդք և ժառանգորդք
վերին իմանալի . քաղաքին : Մ

Անդ է առաջնորդ փրկու թեան
մերոյ . աստ քաջու թեամբ նահա-
տակեցաւ , և զնոյն ուսոյց ամենայն
նիղաճակից գործակցաց իւրոց Ա-

ուաքելոց . յորմէ և դուք էք այսօր
կրկին երեւեալք , օրհնեալք հա-
ւատովք ընդդէմ աներեւոյթ թըշ-
նամուցն , պատենաղէն զըահիւք
դէմ ընդ դէմ ընկերակից սատա-
նայական գործոցն : Եւ եթէ այս-
պէս և եթէ այնպէս , զերկոսեան
կողմանսն 'ի պարտութիւն մատ-
նէք , որպէս և Տէրն ինքնին արար
աշխարհի . թուեցաւ թէ մեռաւ ,
այլ նա յայնժամ տարաւ զկատա-
րեալնահատակ առաքինու թեանն .
զախոյեանն ընկէց , զպատերազմն
եհար , զթշնամիսն ցրուեաց , զա-
ւարն ժողովեաց , զգերիսն դարձոց ,
զպարզելսն բաշխեաց ամենայն սի-
րելեաց իւրոց 'ի ձեռն իւրաքան իւր
առաքինու թեանց :

Վիտէք դուք ամենեքեան , յա-
ռաջ ժամանակաւ հասեալ ձեր 'ի
գործ պատերազմի , թէպէտ և էր
ձեր սովորութիւն՝ քահանայից հա-
նապաղորդել 'է մէջ բնաակիս , 'ի

Ժամ՝ ճակատուցն յանձեալ ձեզ
 'ի նոցանէ աղօթիւք՝ յամուր տե-
 ղոջ ուրեք թողուիք զնոսա. իսկ
 այսօր եպիսկոպոսք և երիցունք և
 սարկաւագունք, սաղմոսերգողք և
 գրակարդացք իւրաքանչիւր կար-
 գեալ կանոնաւ՝ իբր վառեալք զի-
 նու և պատրաստեալք 'ի պատե-
 րազմ, կամին ընդ ձեզ յարձակել
 հարկանել զթշնամիսն ճշմարտու-
 թեան: Եւ եթէ մեռանել եւս հա-
 սանէ 'ի նոցանէ, սակայն և յայն-
 մանէ ոչ են զանդիտելոց. քանզի
 լաւագոյն զմեռանելն կամին քան
 զմեռուցանելն: Արպէս զի կրկին
 աչս ստացեալ ունիցին. հաւատսյ
 աչօք զքարկոծանս մարգարէիցն
 տեսանեն, և մարմնոյ աչօք զքաջու-
 թիւն ձերոյ նահատակութեանդ:
 Մանաւանդ թէ 'ի ձեզ զերկոսեան
 իսկ տեսանեմք. քանզի և դուք իսկ
 տեսանէք զչարչարանս սուրբ առա-
 քելոցն և զսպանմունս զամենայն

սուրբ մարտիրոսացն, որոց մահուամբն հաստատեցաւ սուրբ եկեղեցի, և հեղումն արեան իւրեանց եղեւ ՚ի պարծանս վերնոցն և ներքնոցն: Արդ մինչեւ ՚ի գալուստ երկրորդ՝ նոյն նահատակութիւն կատարի չարչարանօք:

Յայս վայր խօսեցաւ ՚ի գիշերին յայնմիկ սուրբ երէցն Ղեւոնդ, և փառատրելով կատարեաց զԱմենն ասելով: Եւսեղան ուղղեալ՝ զամենասուրբ խորհուրդն կատարեցին, ուղղեցին և աւազան, և եթէ գոյր ոք երախայ ՚ի բազմութեան զօրուն՝ զգիշերն ամենայն մկրտեցին. և ընդ առաւօտս սուրբ օրինացն հաղորդեցան, և այնպէս լուսազգեստ եղեն՝ որպէս ՚ի տերունեան մեծի սուրբ զատկին: Եւ մեծաւ զուարճութեամբ և յոյժ խնդութեամբ աղաղակեաց ամենայն բազմութիւն զօրացն և ասեն. Հաւասարեսցէ մահ մեր ընդ մահու արդարոցն և

Հեղումն արեան մերոյ ընդ արիւն
 սուրբ մարտիրոսացն. և հաճեսցի
 Աստուած կամաւոր պատարագաւս,
 և մի տացէ զեկեղիցի իւր 'ի ձեռս
 Հեթանոսաց:

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

Արհիւն անգամ ընդդէմ իսկ Հայոց
պատերազմաւ Բագասարին
Պարսից:

ՅԵՏ այսորիկ իբրեւ ետես զօ-
րավար գնդին Պարսից, եթէ հա-
տան պատգամաւորքն ՚ի միջոյ՝ խա-
բել զնոսա, և բարձաւ յոյս ակն-
կալութեան իւրոյ ցրուել զնոսա
յանքակ միաբանութենէն, յայնմ՝
ժամանակի յառաջ կոչէր զանօրէնն
Վասակ և զամենայն ուրացեալ իշ-
խանան, որ էին ընդ նմա յաշխար-
հէն Հայոց. հարցանէր զնոսա, և
ուսանէր ՚ի նոցանէ զհնարագիտու-
թիւն յաղթութեան: Եւ իբրեւ
ուսեալ տեղեկացաւ զառն առն իւ-
րաքանչիւր քաջութիւնս, կոչէր և

զբազումս 'ի զօրագլխացն՝ որ էին
 ընդ իւրով ձեռամբ, և հրամայէր
 ածել զառաջեալ զերամակս փը-
 ղացն, և 'ի գունդս գունդս զգա-
 զանսն բաժանէր, և առ մի մի փիղ
 երէք հազար սպառազէնք. թող
 զայլ զօրս ամենայն:

Խօսէր և ընդ մեծամեծսն ար-
 քունի հրամանաւ և ասէր. Յիշե-
 ցէք այր իւրաքանչիւր զպատուէր
 մեծ թագաւորին, և դիք առաջի
 զանուն քաջութեանն. ընտրեցէք
 զմահ քան զկեանս վատութեամբ:
 Մի մոռանայք զեւղն և զպսակն և
 զուռսն և զառատաձեռն պարգեւ-
 սրն, որ շնորհի ձեզ յարքունուստ:
 Տեարքէք իւրաքանչիւր գաւառաց,
 և ունիք իշխանութիւն բազում.
 Դուք ինքնին գիտէք զքաջութիւն
 աշխարհին Հայոց և զառն առն իւ-
 րաքանչիւր նահատակութիւն ա-
 րութեան, դուցէ ձեր 'ի պարտու-
 թիւն մատնեալ, կենդանեալ վրի-

պիցիք 'ի մեծ կենացն զոր ունիցիք :
Յիշեցէք զկին և զորդիս ձեր , յի-
շեցէք զսիրելի բարեկամս ձեր . գու-
ցէ ոտնահար լինիցիք յարտաքին
թշնամեացն և ողբակիցք 'ի ներքին
սիրելեացն :

Վա և յուշ եւս առնէր նոցա ըզ-
բազում ընկերակիցս փախուցեալս ,
որք թէպէտ և 'ի պատերազմէն ապ-
րեցան , սրով ընկալան զվճիռ մա-
հուն իւրեանց . ուստերք և դստերք
և ամենայն ընտանիք իւրեանց յան-
աշխարհիկս գրեցան , և ամենայն
հայրենի գաւառք հատան 'ի նո-
ցա՛ն է :

Օ այս ասէր , և առաւել քան
զսոյն սաստկացուցանէր զհրամանն
արքունի : Արդէր կազմէր զգօրսն
ամենայն , և տարածանէր երկայնէր
զճակատն յերկայնու թիւն դաշտին
մեծի : Եւ իւրաքանչիւր գազանացն
յաջմէ և յահեկէ զերեք հազարեան
սպառազէնսն պատրաստէր , և զըն-

տիր ընտիր նահատակացն շուրջ
 զիւրեաւ գումարէր . և այսպէս ամ-
 րացուցանէր զգունդն Մատեան իբ-
 րեւ զաշտարակ մի հզօր և կամ իբ-
 րեւ զբերդ մի անմատոյց : Նշանս
 բաշխէր , դրօշս արձակէր , և 'ի ձայն
 մեծի փողոյն պատրաստ հրամայէր
 լինել : Իսկ զգունդն զապարհայիկ ,
 և զԱատշաց և զՀոնաց և զԳեղաց ,
 և զայլս եւս ամենայն զընտիր ըն-
 տիր զօրուն մարդիկ 'ի մի վայր ժողո-
 վէր , և հրաման պատուիրանի տայր
 ընդ աջմէ կողմանէ գնդին իւրոյ
 պատրաստ լինել ընդդէմ Հայոց
 զօրավարին : ::

Իսկ արին Աարդան յառաջ մա-
 տուցեալ և զաւագանին հարցա-
 նէր , և միաբան ամենեցուն խրա-
 տու զզօրագլուխան կարգէր : Զգուն-
 դրն առաջին տայր 'ի ձեռն իշխա-
 նին արժրունեաց , և նիզակակից
 նմա զմեծ իշխանն Մոկաց . և զայն
 ամենայն նախարարեան համահար-

զըս երկոցունցն, և զամենայն բազմութիւն գնդին թեւս աստի և անտի կազմէր նոցա: Եւ զգունդն երկրորդ տայր 'ի ձեռն Խորենայ խորխոռունեաց, և նիզակակից նմա զԸնծայինն և զՆերսէ՛՛՛՛ քաջբերունի: Եւ զգունդն երրորդ մատուցանէր 'ի ձեռն Թաթլոյ վանանդեցւոյ, և նիզակակից նմա Տրամայէր զՏաճատ գնթունի, և զբազումս 'ի քաջ արանց աստի և անտի 'ի թեւս նոցա: Յանձն իւր առնոյր զգունդն չորրորդ, և նիզակակից իւր զքաջն Արշաւիր և զՏարազատ եղբայր իւր զՀամազասպեան: Աարգէր և կազմէր զճակատն յորդորելով ընդ ամենայն երեսս դաշտին դէմ յանդիման Արեաց գնդին, առ ափն Տրղմուտ գետոյն:

Եւ իբրեւ այս այսպէս պատրաստեցան, երկոքեան կողմանքն լի սրամտութեամբ և մեծաւ բարկութեամբ զայրանային, և զազանա-

ցեալ զօրութեամբ յիրեարս յար-
 ձակէին երկոքեան, և ամբոխ աղա-
 ղակին երկոցունց կողմանց՝ իբրեւ ՚ի
 մէջ ամպոց շիտթելոց՝ ճայթմունս
 գործէր, և հնչումն ձայնից զքար-
 անձաւս լերանացն շարժէր: Ի բազ-
 մութենէ սաղաւարտիցն և ՚ի փայ-
 լիւն պատենազէն վառելոցն իբրեւ
 նշոյլք ճառագայթից արեգական
 հատանէին: Նա և ՚ի բազում սու-
 սերացն շողալ, և ՚ի ճօճել բազմա-
 խուռն նիզակացն իբրեւ յերկնուստ
 ահագին հրաձգութիւնք եռային:
 Քանզի ո՛վ իսկ է բաւական ասել
 զմեծամեծ տազնապ ահաւոր ձայ-
 նիցն, որպէս կոփիւնք վահանաւո-
 րացն և ճայթմունք լարից աղեղան-
 ցրն զլսելիս ամենեցուն առ հասարակ
 խլացուցանէին:

Անդ էր տեսանել շտապ մեծի
 տազնապին և զաղէտս անբաւ տա-
 րակուսանացն երկոցունց կողման-
 ցրն, առ ՚ի յանդունդն յարձակմա-

նէն զմիմեանս բախելով. քանզի
 թանձրամիտքն յիմարէին և վատա-
 սիրտքն և քանէին, քաջքն խիզախէին
 և նահատակքն գոչէին: Եւ խումբ
 արարեալ ամենայն բազմութեանն՝
 զգետն 'ի մէջ փակէին, և զանգի-
 տեալ գունդն Պարսից 'ի դժուա-
 րութենէ գետոյն՝ զտեղեաւն զե-
 ոալ սկսան: Իսկ գունդն Հայոց
 հասեալ անցանէին, ձի 'ի վերայ
 առեալ յարձակէին մեծաւ զօրու-
 թեամբ: Սաստկապէս բախեալք
 ընդ միմեանս, յերկոցունց կողմանց
 բազում վիրաւորք յերկիր անկեալ
 դիաթաւալ խաղային:

Յայնմ մեծ տազնապի 'ի վեր
 հայեցաւ քաջն Արդան, և տեսա-
 նէր զընտիր ընտիր քաջ նահատա-
 կաց Պարսից զօրուն, զի զձախա-
 կողմն շարժեցին զՀայոց գնդին. մե-
 ծաւ ուժով յարձակէր 'ի տեղին,
 և զաջ թեւն Պարսից գնդին բե-
 կեալ՝ արկանէր զգազանօքն, և շըր-

ջան առեալ կոտորէր մինչեւ 'ի նոյն տեղի: Եւ այնպէս շտապ տագնապի 'ի վերայ հասուցանէր, մինչեւ զունդն Մատեան քակեալ բաժանեցան 'ի մեծամուր պատրաստութենէն, դեռ եւս քաջ քաջ 'ի փախուստ դառնային:

Ապա դէտ ահն 'ի վեր համբառնայր Մուշկան Նիսալաւուրտն, քակեալ զոմանս տեսանէր 'ի գնդէն Հայոց, և զկնի մնացեալ 'ի հովիտս լերանցն: Ասն որոյ զաղաղակ բարձեալ՝ քաջալերէր շուրջ զիւրեաւ զզօրս Արեաց, որք զտեղի առեալ կային ընդդէմ գնդին Աարդանայ: Եւ անդէն 'ի տեղւոջն երկոքին կողմանքն զպարտութիւն խոստովանէին, և առ յոյժ թանձր անկեալ դիականց իբրեւ զքարակոյտս դերբկաց երեւէին:

Օայն իբրեւ ետես Մուշկան Նիսալաւուրտն, մնայր գազանացն Արտաշրի, որ 'ի վերայ գազանացն նըս-

տէր 'ի բարձր դիտանոցին և կամ
 իբրեւ յամուր քաղաքին, և 'ի ձայն
 մեծ գալարափողոցն զիւր գունդան
 ստիպէր, և յառաջամարտիկ զօրօքն
 զնա 'ի մէջ փակէր: Իսկ կորովին
 Աարդան իւրովք քաջ նիզակա-
 կցօքն ոչ սակաւ նախճիրս 'ի տե-
 ղեոցն գործեաց, յորում տեղեոջ
 և ինքն իսկ արժանի եղեւ առնուլ
 զկատարեալ նահատակութիւնն:

Եւ յերկարեալ գործոյ պատե-
 րազմին՝ օրն տարաժամէր, և մօտ
 առ երեկս կարճատէր. բազմաց օ-
 րահասք մահու հասանէին, մանա-
 ւանդ 'ի թանճութենէ: դիականց
 մօտ առ մօտ խտացեալ իբրեւ զփայ-
 տահարս մայրաւորաց: Անդ էր տե-
 սանել զբեկումն նիզակացն և զխոր-
 տակումն աղեղանց. վասն այնորիկ
 և ոչ կարէին կալ ճշմարտիւ 'ի վե-
 րայ սուրբ մարմնոյ երանելեացն.
 և սաստիկ խուճապ տազնապի էր
 կողմանցն երկոցունց անկելոց: Եւ

որք մնացեալքն էին, վատնեալք և
ցրուեալք լինէին 'ի լեռնադաշտս
ամուր ձորոցն. և յորժամ պատա-
հէին միմեանց, դարձեալ միւսան-
գամ զմիմեանս սատակէին: Եւ մին-
չեւ 'ի մուտս արեգականն անդադար
լինէր գործ դառնութեանն:

Եւ քանզի գարնանային էր ժա-
մանակն, ծաղկալից դաշտքն դառ-
նային յորդահոսանս արեանց բազ-
մաց: Մանաւանդ յորժամ տեսա-
նէր ոք զբազմակոյտ դիականցն ան-
կելոց, սիրտն բեկանէր և աղիքն գա-
լարէին՝ լսել զմնչիւն խոցելոցն և
զմնչիւնս բեկելոցն, զթաւալգլոր
խաղալ սողալ վերաւորացն, զփա-
խուստ վատացն, զթաքուստ լքե-
լոցն, զսրտաթափումն զանարի ա-
րանցն, զճչիւն կանացեացն, զողբս
սիրելեաց, զաշխարումն մերձաւո-
րաց, զվայ և զաւաղ բարեկամացն:
Քանզի ոչ եթէ կողմ էր՝ որ յաղ-
թեաց, և կողմ էր՝ որ պարտեցաւ,

այլ քաջք ընդ քաջս ելեալ երկոքին
կողմանքն ՚ի պարտութիւն մատնե-
ցան :

Բայց քանզի անկեալ էր զօրա-
վարն Հայոց ՚ի մեծ պատերազմին ,
ոչ ոք գոյր այնուհետեւ ՚ի մէջ
գլխաւոր , յոր յեցեալ ժողովէին
գունդն մնացելոցն : Թէպէտ և բա-
զում այն էր որ ապրեցան , քան
թէ որ մեռանն , սակայն ցանեալ
ցրուեցան , և հասեալ անկանէին
՚ի տեղիս տեղիս յամուրս աշխար-
հին , և բռնանային ՚ի վերայ բազում
գաւառաց և բերդից , զոր և ոչ առ-
նուլ իսկ ոք կարէր :

Եւ այս անուանք են քաջ նահա-
տակացն՝ որ անդէն ՚ի տեղւոջն
կատարեցան : Յազգէն մամիկոնէից
քաջն Վարդան հարեւր երեսուն և
երեք արամբք , յազգէն խորխոռու-
նեաց Խորէնն կորովի իննեւտասն
արամբք , յազգէն պալունեաց արին
Արտակ յիսուն և եւթն արամբք ,

յազգէն գնթունեաց զարմանալին
 Տաճատ իննեւտասն արամբք, յազ-
 գէն դիմաքսենից իմաստունն Հմայ-
 եակ քսան և երկու արամբք, յազ-
 գէն քաջբերունեաց հրաշակերտն
 Ներսէհ եւթն արամբք, յազգէն
 գնունեաց մանուկն Ահասն երիւք
 արամբք, յազգէն ընծայնոց ար-
 դարն Արսէն եւթն արամբք. յազ-
 գէն Սրուանձտայ յառաջադէմն
 Գարեգին երկու հարազատօքն և
 ութուտասն արամբք:

Եւ յս երկերիւր ութսուն և եւթն
 նահատակք, ընդ նմին և մեծամեծ
 նախարարքն անդէն ՚ի տեղւոջն կա-
 տարեցան: Եւ յարքունի տանէն և
 ՚ի տանէն անձրունեաց և յիւրա-
 քան չիւր նախարարաց տանէն, թող
 զայս երկերիւր ութսուն և եւթնս,
 և այլ եւս եւթն հարել և քառա-
 սուն այր. որք զանուանս իւրաքան-
 չիւր ՚ի դպրութիւն կենաց գրեցին
 ՚ի նմին աւուր ՚ի մեծ պատերազմին:

Եւ միահամուռ լինի ամենայն հազար և երեսուն և վեց :

Իսկ ՚ի կողմանէ ուրացելոցն անկանէր յայնմ աւուր երեք հազար հինգ հարեր քառասուն և չորք այր : Ինն այր ՚ի նոցանէ ՚ի մեծ պատուաւորացն էր , վասն որոյ և կարի յոյժ ՚ի խոր խոցեցաւ Մուշկան Նիսալաւորտն : Մանաւանդ իբրեւ ետես զանհնարին հարուածսն եւ թնպատիկ զիւրոյ գնդին քան զՀայոցն , բեկաւ անկաւ զօրութիւն ուժոյն իւրոյ , և ոչ հանդարտէր կալ ՚ի վերայ խորհրդոյ մտացն . քանզի ոչ որպէս կարծէր զպատերազմն՝ կատարեցաւ : Մանաւանդ իբրեւ հայէր տեսանէր զբազմութիւն անկելոց իւրոյ կողմանն , և թիւ համարոյ եւս առնէր , և իբրեւ այնչափ յոլով գտանէր զիւր անկեալսն քան զՀայոց գնդին , եւս առաւել վասն երեւելի արանցն , զորս յականէ յանուանէ գիտէր

Թագաւորն, 'ի մեծ տագնապի լի-
նէր այրն յանձն իւր: Արդարու-
թեամբ զիրսն գրել և ցուցանել 'ի
Թագաւորէն երկնչէր, դարձեալ և
Թաքուցանել եւս ոչ կարէր, քան-
զի ոչ ծածկէր այնպիսի մեծ կռիւ:

Եւ մինչ դեռ յայսմ մտաց խոր-
հրդի էր յանձն իւր և նեղէր 'ի միտս
իւր, ուրացեալն Ասասկ՝ որ զանձն
իւր 'ի մէջ գազանացն Թագուցեալ
ապրեցուցանէր, մխիթար մատու-
ցանէր մտացն լքելոց, և ուսուցա-
նէր նմա հնարս նենգութեամբ, թէ
որպէս կարասցէ մարտնչել ընդ ա-
մուրսն խաբէութեամբ: Երդմունս
կնքէր արքունի հրամանաւ և վկայ-
ութեամբ անձին իւրոյ և խաբերայ
երիցամբքն, որ ընդ նմայն էին. պատ-
գամաւորս առնէր զնոսա, և երեւե-
ցուցանէր զթողութիւն ապստամ-
բութեանն առ 'ի շինութիւն եկե-
ղեցւոյ շնորհել անդրէն, և զամե-
նայն կարգս անդրէն յարմարել ըստ

առաջին սովորութեանն: Թէպէտ
 հրաման թագաւորին հաստատու-
 թեամբ էր տուեալ, վասն զի յոյժ
 բեկաւ զօրութիւն նորա, որպէս զի
 երկօքին կողմանք նորա հարան, սա-
 կայն զօրքն Հայոց վասն նենգու-
 թեանն Վասակայ, որ բազում ան-
 դամ հասեալ էին ՚ի վերայ ստու-
 թեան նորա, վասն այնորիկ և հրա-
 մանի թագաւորին վաղվաղակի ոչ
 կարէին հաւատալ:

ԵՒԹՆԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

Յորո՞ճ նկարագրի դարձեալ առատի-
նս-խի-նն Հայոց, և շարագոյն էսս
երէ-ի անօրէնս-խի-նն Ասասկայ:

ԸՐԴ դարձեալ յայնժամ զըր-
դեաց զՄուշկան Նիւսալաուրտ և
զամենայն աւագանին Արեաց, ա-
ռեալ զզօրսն հասանէր ՚ի վերայ
ամրոցին, յոր անկեալ էին գունդ մի
՚ի զօրացն Հայոց հանդերձ սուրբ
քահանայիւքն, և մարտ եղեալ
կռուէին շուրջ զբերդաւն: Եւ ի-
բրեւոչ ինչ կարացին ազդել նոցա,
դարձեալ յերդմունս ապաստան ե-
ղեալ, զի ուխտիւ իջուսցեն զնոսա
առանց դաւ ինչ գործելոյ, և եր
կիցս և երիցս անգամ ետուն տա

նել զաւետարանն : Թէպէտ և քահանայքն յանձն առնուին զիջանելն կալ առաջի, բազումք 'ի զօրականացն ոչ կարէին հաւատալ սուտ ուխտին Ասսակայ . քանզի սկսաւ երթալ Մուշկան Նիւսալաւուրտ զհետ չար խրատուն Ասսակայ :

Եւ ոմն 'ի քաջ զօրականէն Հայոց, որ անկեալ էր 'ի բերդն փախրստեամբ, Բակ անուն, ելեալ 'ի պարիսպն թշնամանս դնէր անօրիրինին, և յիշեցուցանէր առաջի Պարսից զօրագլխին զամենայն չարիսն, զոր անցուցեալ էր նորա ընդ աշխարհն Հայոց : Յորոց բազում իսկ լուեալ՝ արդարացուցանէին զամբաստանութիւնն, ոչ միայն 'ի Հայոց կողմանէն, այլ եւս առաւել զօրքն Պարսից : Սոյն այրս այս 'ի նմին գիշերի եւթն հարեւր արամբք ել գնաց 'ի բերդէ անտի, և ոչ կարացին ձեռն արկանել 'ի նա :

Իսկ որ 'ի ներքս յամրին մնացին,

Թէպէտ և գիտէին ճշմարտիւ զխա-
բերայ երզմունս նոցա, ոչ ունէին
համբար ՚ի ներքս: Իբրև ոչ կա-
մաւ իջեալ կացին առաջի, հրամայ-
եաց սպանանել ՚ի նոցանէ երկերիւր
և երեքտասան այր: Աղաղակեցին
ամենեքեան և ասեն. Գոհանամք
զքէն Տէր Աստուած մեր, մինչ գեռ
չէն են եկեղեցիք և անքակ տաճարք
վկայից և միաբան սուրբ ուխտ ե-
կեղեցւոյ և առաքինացեալ, արժա-
նի արարեր զմեզ կոչմանդ երկնա-
ւորի: Հաւասարեսցէ մահս մեր ընդ
մահ քաջ նահատակացն, և խառ-
նեսցի արիւնս մեր ընդ արիւն ան-
կեալ վիրաւորացն, և հաճեսցի Տէր
ընդ եկեղեցիս իւր՝ բազմութեամբ
կամաւոր զուարակացն, որ ելանեն
ի վերայ սուրբ սեղանոյս: Զայս ա-
սելով ՚ի տեղւոջն կատարեցան եր-
կերիւրքն և երեքտասանքն:

Իսկ սուրբ քահանայքն՝ որ անդ
դիպեցան յամուրսն, երանելիքս

այս Յովսէփի և Ղեւոնդ բազում ընկերակցօքն իւրեանց, մատուցին և նորա զպարանոցս իւրեանց առաջի սրոյ դահճապետին, ասելով զնոյն բանս՝ զոր խօսեցան երկերիւրքն: Քանզի ոչ եթէ անկնալութիւն ինչ էր երանելեացն ըստ մարմնաւոր կենացն, այլ իմաստութեամբ հնարս խնդրէին լինել փոխանակ ամենայն աշխարհին շինութեան: Ասան որոյ և բողոք ՚ի դուռն կարդային, և զամենայն ամբաստանութիւն արկանէին զանօրէնն զԱսսակաւ: Չայս իբրեւ լուաւ Մուշկան Նիւսալաւուրտ, ոչ իշխեաց ՚ի նոսա ձեռն արկանել մահուամբ, այլ զՅովսէփի և զՂեւոնդ զան հարեալ, հրամայեցին պահել զգուշութեամբ. քանզի բողոք ՚ի դուռն կարդացին: Իսկ զայլ քահանայսն արձակեցին յիրաքան չեք տեղիս, հրաման տուեալ վասն շինութեան և խաղաղութեան աշխարհին:

Այլ մարդիկն Հայոց, որ հա-
 սեալ էին ՚ի վերայ յեղյեղուկ հրա-
 մանաց թագաւորին և ուրացեալ
 չարիմացին Ասսակայ, ոչ ինչ հա-
 ւատային սուտ թողութեանն. այլ
 քաջալերէին զմիմեանս և ասէին.
 Զի՞ պիտոյ է մեզ բնաւ կեանք ան-
 ցաւոր աշխարհիս, և կամ ընդէր
 տեսանեմք զարեւ յետ մերոյ սիրե-
 լեացն: Զի եթէ քաջ նահատակքն
 մեր անկան ՚ի մեծ պատերազմին,
 և բազում վիրաւորք տապալեցան
 յարիւն յապաժոյժ ՚ի մէջ դաշտին,
 և ամենեցուն մարմինքն եղեն գէշ
 թռչնոց և կերակուր գազանաց, և
 պատուական նախարարքն մեր հա-
 սին յանարգութիւն թշուառու-
 թեան, լքին զհւրաքանչիւր իշխա-
 նութիւն և են ՚ի հալածանս նե-
 ղութեան, որ և ամենայն փափկու-
 թիւնն Հայոց եհաս ՚ի վիշտն վտան-
 գի, և յանհնարին ապականութիւն,
 ոչ անսամք խաբերայ հրամանացդ

և անկանխիմք 'ի ձեռս անօրէն իշխանացոյ:

(Ժ)ողին այնուհետեւ իւրաքանչիւր զգեօղս և զաւանս և զագարակս. ելին հարսունք յառագաստից և փեսայք 'ի Կենեկաց, անկան ծերք յաթոռոց և տղայք 'ի գրկաց. երթային երիտասարդք և կուսանք և ամենայն բազում թիւն արանց և կանանց, հասեալ ունէին զամուրս անապատին և զանխաբ տեղիս բազում լերանց: Լաւ համարէին զգզանաբար բնակու թիւնն աստուածպաշտութեամբ 'ի քարանձաւս կելոյ, քան ուրացութեամբ փափկանալ յիւրաքանչիւր շինուածս: Առանց տրտնջելոյ համբերէին խոտաբուս կերակրոցն, և ոչ յիշէին զսովորական խորտիկան: Համարեալ էիննոցա դարանափորքն իբրեւ ըզյարկս բարձր շինուացոց, և գեանանկողինքն իբրեւ զնկարեալ պատրշգամս:

Սաղմոսք էին նոցա մրմունջք երգոց, և ընթերցուացք սուրբ գրոց կատարեալ ուրախութիւնք: Ամենայն մարդ յանձն իւր եկեղեցի էր, նոյն ինքն քահանայ. մարմինք իւրաքանչիւր սուրբ սեղան, և ոգիք նոցունց՝ պատարագ ընդունելի: Քանզի ոչ ոք ՚ի նոցանէ որբայր յուսահատութեամբ զանկեալսն ՚ի սրոյ, և ոչ ոք հեծեծելով հառաչէր ՚ի վերայ մերձաւոր սիրելեաց իւրոց: Խնդութեամբ ընկանալ զյափշտակութիւն ընչից բազմաց, և ոչ յիշէին ամենեւին՝ եթէ եղեալ իցեն նոցա ստացուածք: Համբերութեամբ ճգնէին և մեծաւ առաքինութեամբ ասնէին զքաջ նահատակութիւնն: Զի եթէ ոչ բացաւ աչօք տեսանէին զյոյսն խնդալից, և ոչ կարէին իսկ գործել զայնպիսի մեծ առաքինութիւն:

Քանզի բազումք յազգէ ՚ի մեծ նախարարացն էին, և եղբարք և

որ դիք և դատերք, հանդերձ ամենայն սիրելեօք իւրեանց 'ի մէջ ամրական վայրացն, ոմանք յանլոյս երկիրն Խաղտեաց, և այլ բազումք 'ի կողմանս հարաւոյ՝ յանմատոյց ամուրսն Տմորեաց, և կէսքն 'ի Թանձրախիտ մայրիսն Արձախոյ, և այլ ոմանք անդէն 'ի միջոց աշխարհին բռնացան 'ի վերայ բազում ամրոցացն: Եւ ամենեքին մեծաւ համբերութեամբ տանէին զբազում ներդութիւնն վասն յուսոյն Աստուծոյ. աղաչելով զայս միայն, և խնդրէին յԱստուծոյ, մի տեսանել նոցա զաւեր սուրբ եկեղեցեաց:

Մ. յլ որպէս ցուցաք բազում անգամ զամբարշտին չարութիւն. յորդորէր և ստիպէր զզօրսն Պարսից 'ի մօտաւոր կողմանց աշխարհին, զի հրամանաւ արքունի զօր եկեսցէ յօգնականութիւն նոցա: Եւ հասեալ բազում այրուծի յաւելոյր 'ի Թիւ անկելոցն, և լինէր գունդ

բազմութեան իբրեւ զառաջինն : Եւ
յառաջ խաղային 'ի միջոյ աշխար-
հին, մարտ եղեալ կռուէին ընդ
մեծ ամուրս կապոյտ լերինն : Իսկ
որ 'ի ներքսն էին՝ քաջութեամբ
մարտուցեալ հարկանէին զբազումս
'ի գնդէն Պարսից, և զմնացեալսն
փախստական 'ի բանակն արկանէին :
Իսկ նորա դարձեալ յողորմանս մա-
տուցեալ, նուաճել խարէութեամբ
կամէին :

Իբրեւ ոչ որ հաւատաց իջանել
առ նոսա, զի մի մատնեսցին չարա-
չար 'ի ձեռս թշնամեացն, սակայն
վասն երդմանցն հարկեղեւ քահա-
նայի մի իջանել առ նոսա, որում
անունն էր Արշէն : Իսուէր ընդ նո-
սա յաղերս ընտանութեամբ, և
ցուցանէր զանմնաս փախուստ ան-
մեղացն, արկանէր զութ առաջի ու-
րացելոյն Ասսակայ, և պաղատե-
լով յիշեցուցանէր նմա զառաջին
կարգ ուխտին քրիստոնէութեան,

զի թերեւս սակաւիկ մի քաղցրասցի յանհնարին դառնութենէն: Այլ նա ոչ ինչ լուաւ և անսաց բազում բանիցն նորա, կապեաց և խաղացոյց զերանելին և որք ընդ նմա իջեալ էին:

Սանաւանդ իբրեւ ետես եթէ երթայ զօրավարն զՏեա խրատու կամաց նորա, սկսաւ այնուհետեւ ՚ի բազում տեղիս արձակել զասպատակաւորն, և զոր արտաքոյ քան զամուրսն գտանէր զբազմութիւն մարդկանն, վարեցին ՚ի գերութիւն և զամբար ՚ի ձեռն առեալ հրձիգ առնէին զբազում տեղիս: Իսկ որք էին յամուրս Տմորեաց, իբրեւ լուան զայս ամենայն չարիս, զոր գործեցին զօրքն արքունի, ոչ ինչ շահ օգտի համարէին զկայն ՚ի մէջ ամրականացն: Քաջութեամբ ելեալ յարձակեցան օգնականութեամբ ամրականացն, և հասեալ ՚ի մօտաւոր աշխարհն Պարսկաց, յանխնայ

կոտորելով՝ նախճիրս արեան գործէին, և զմնացեալսն գերի առեալ տանէին, և անդէն յամուրսն արկանէին, և զշինուածսն աշխարհին՝ զամբար ՚ի ձեռն առեալ հրոյ ճարակ տային:

Գարձեալ և որք էին ՚ի լերինս Խաղտեաց, իբրեւ տեսին եթէ յանդրգնաբար զօրքն Պարսկաց յաներկեւ զս իջանէին յամուրս աշխարհին Հայոց, յարձակեցան և նոքա մեծաւ զօրութեամբ ՚ի ձորագաւառն Տայոց: Եւ գտին անդ գունդ բազում ՚ի զօրացն արքունի, որ գերի առնուլ կամէին զամրականս աշխարհին. դարձեալ և կարծէին եւս եթէ գանձք նախարարացն անդ իցեն, վասն այնորիկ և յանխնայ յուզէին զվայրսն:

Սա և տեսին եւս անդ ՚ի դեօղս երկուս, որ զեկեղեցիսն այրեցեալ էր. առաւել եւս վասն այնր ՚ի նախանձ բրդեցան բարկութեամբ:

Յարձակեցան, հարան ՚ի դիմի մի-
մեանց, և կամակարու թաամբ յաղ-
թեալ, բեկեալ արկին զզօրութիւն
գնդին Պարսից, և կոտորեցին զբա-
զումս ՚ի նոցանէ, և զմնացեալսն
փախստական հանէին յաշխարհէն:
Եւ յայնչափ յանդուգն յարձակ-
մանէն՝ միայն երանելին Հմայեակ,
եղբայր սպարապետին Հայոց՝ ար-
դանայ, յանխնայ քաջութեամբ
մարտուցեալ՝ կատարեցաւ նահա-
տակութեամբ ՚ի վերայ սուրբ ուխ-
տին միաբանութեան: Եւ այլքն
ամենայն ողջանդամ ապրեալք եր-
թային զհետ փախստականին:

Եւ իբրեւ այս այսպէս կատարե-
ցաւ, դադարեցին զօրք թագաւո-
րին խառնամուխ լինել յամենայն
տեղիս անխտրութեամբ, և եւս
առաւել ձեռնպահ լինել եկեղե-
ցեացն: Գարձեալ մի սանդամ անդ-
րէն հարցանել սկսան յարքունիսն:
Սա և որ յարձախայ մայրիսն

անկեալքն էին փախստականք, ոչ
ինչ լռեալ դադարեցին խաղաղու-
թեամբ. այլ հանապազ յղէին յաշ-
խարհն Հոնաց, շարժէին և յորդո-
ւէին զգունդն Հոնաց, և յիշեցու-
ցանէին նոցա զուխտն՝ զոր եղեալ
էր ընդ Հայս և անսուտ երդամբ
հաստատեալ: Հաճոյ թուէր բազ-
մաց ՚ի նոցանէ լսել զբանսն քաղց-
րութեամբ: Նա և մեղադիր եւս
յոյժ լինէին նոցա, եթէ ՚ի կռիւն
ընդէր ոչ եկիք պատրաստութեամբ:
Եւ իբրեւ յառաջնումն ինչ ոչ հնա-
րէին զմիմեանս հաւանեցուցանել,
ապա գունդ բազում գումարէին,
և անդէն յարձակեալ հասանէին ՚ի
սահմանս տերութեանն Պարսից. և
զբազում գաւառս հարեալ, բազ-
մազոյն եւս գերի առեալ տանէին
յաշխարհն իւրեանց, և յայտնի
ցուցանէին թագաւորին զմիաբա-
նութիւն՝ զոր ունէին ընդ գնդին
Հայոց:

Իսկ իբրեւ այս ամենայն ազդումն
 Հասանէր առ զօրավարն Պարսից,
 սրտմտեալ զայրանայր. և մեծա-
 բարկութեամբ կուտէր զվնասն 'ի
 վերայ անօրինին Ասակայ, իբր թէ
 նա իցէ սկիզբն և առաջնորդ ամե-
 նայն չարեացն որ գործեցան: Եւ
 անդէն չու արարեալ գնայր, խա-
 ղայր Հասանէր յաշխարհն Պարսից.
 գրէր և ցուցանէր յարքունիս զա-
 մենայն ստուգութեամբ, և զվնաս
 գործոյն անկանէր զուրացելովն:

Իբրեւ լուաւ թագաւորն զամե-
 նայն, աւեր աշխարհին, և ստու-
 գեաց զիրս մեծի պատերազմին, բե-
 կանէր արկանէր 'ի մեծ խրոխտա-
 լոյն և լռեալ դադարէր 'ի Հանա-
 պազորդ և 'ի խաբերայ խորհրդոցն.
 յուզէր և քննէր զվրիպումն ան-
 Հանձար գործոյն, և կամէր տեսա-
 նել՝ ասելով. Ո՞րք իցէ որ զիս ճրշ-
 մարտութեամբ 'ի վերայ իրացդ Հա-
 սուսցէ: Իսկ որ էր զիտակ անօրէն

գործոյն, անդրէն 'ի դրան արքու-
նի, նոյն հազարապետն Միհրնե-
սեհ, յառաջ մատուցեալ ասէ ցթա-
գաւորն. Չայդ ես ասեմ քեզ, ար-
քայ քաջ. եթէ կամիս ստուգու-
թեամք լսել զարդարն, որք գլխա-
ւորք քրիստոնէիցն են 'ի Հայս, տուր
կոչել, և զան յօժարութեամբ և
ասեն քեզ զամենայն արդարու-
թեամբ:

Յայնժամ զմի ոմն յաւագ նա-
խարարացն, Ատրորմիզդ անուն, ո-
րոյ իշխանութիւնն իսկ խառն էր
ընդ Հայոց աշխարհին և գործակից
էր զօրաւարին 'ի նմին պատերազմի,
գրէր և յանձն առնէր նմա զաշ-
խարհն Հայոց մարզպանութեամբ:
Եւ զՄուշկան Նիսալաւուրտ հան-
դերձ ամենայն մնացեալ զօրուն
գումարէր յաշխարհն Աղուանից և
Լինաց և Ճղբաց և 'ի Հեճմատա-
կաց և 'ի Թաւասպարաց և 'ի Խի-
բիովան, և յամենայն ամրականն,

զորս աւերեալ էր գնդին Հոնաց
 վասն ուխտին Հայոց: Որպէս և
 յոյժ իսկ տրտմեալ էր Թագաւորն,
 ոչ միայն ընդ աւեր աշխարհացն և
 ընդ անկանելն զօրացն, այլ եւս ա-
 ռաւել ընդ աւերել պահակին՝ զոր
 ՚ի բազում ժամանակաց հազիւ ու-
 րեմն կարացին շինել, որ և յայնմ
 ժամանակի դիւրեալ առեալ քան-
 դեցաւ, որում և չէր իսկ ակնկա-
 լութիւն շինութեան: Իսկ զՎա-
 սակ հանդերձ գլխաւոր քրիստո-
 նէիւքն ՚ի դուռն հրամայեաց կոչել:

Արդ եկն եմուտ մարդպանն Ատ-
 րորմիզդ յաշարհն Հայոց սիրով
 խաղաղութեամբ: Հրամանաւ ար-
 քունի կոչեաց առ ինքն զՎահակ
 սուրբ եպիսկոպոսն ուրշտունեաց,
 ուսանել ՚ի նմանէ զիրացն ամբաս-
 տանութիւնն: Բայց թէպէտ և նո-
 րա աւերեալ էր ատրուշան մի, և
 բազում չարչարանօք հարեալ էր
 ըզպաշտօնեայս կրակին, ոչ ինչ

զանգիտեաց զալ յատեան հրապա-
 րակին: Գարձեալ և ՚ի տանէն արժ-
 րունեաց բարեպաշտօն երէց մի
 Մուշէ անուն, որ առաջնորդ էր աշ-
 խարհին արժրունեաց, աւերեալ էր
 և նորա ղկրակատուն մի, և կապա-
 նօք և տանջանօք բազում չարչա-
 րանս անցուցէալ էր ընդ մոզսն. և
 սա ոչ ինչ զանգիտեաց, այլ կամաւ
 եկն և յանգիման եղել մարզպա-
 նին: Եւ երկու եւս այլ քահանայք
 երանելիք, որոց անուանքն են Սա-
 մուէլ և Աբրահամ. քանդեալ էր
 և սոցա զատրուշանն Մրտաշատ,
 և յառաջագոյն ըմբռնեալ էին ՚ի
 կապանս յուրացեալն Վասակայ-
 ածին և զնոսա յառաքինի ընկերսն:
 Եւ ժողովեցին եւս ՚ի նոյն տեղի
 զմեծն Յովսէփ և զՂեւոնդ և զՔա-
 ջաջ և զԱրշէն: Եւ իբրեւ ուսաւ
 և տեղեկացաւ յամենեցունց մարզ-
 պանն, գրեաց և եցոյց յարքունիս

զամենայն ճշմարտութեամբ որպէս
զհարդ լուաւ 'ի բերանոյ նոցա :

Բայց Ասակ թէպէտ և յառա-
ջագոյն հասեալ էր 'ի դուռն, ըստ
կամաց իւրոց այլ ընդ այլոյ եր-
թեալ պատմէր զամենայն ստու-
թեամբ, սակայն 'ի միտս թագաւո-
րին ոչ կարէր զանձն արդարացու-
ցանել. այլ պատասխանի արարնմա
և ասէ. Յորժամ քրիստոնեայքն
եւս եկեսցեն, հասարակ լուայց
յատենի:

Իսկ զսուրբ քահանայսն վասն զի
կապանօք տանէին, յետ երկուց ամ-
սոց և քսան աւուր հասանէին 'ի
ձմերոցն արքունի: Իբրեւ լուաւ մեծ
հազարապետն, եթէ ածին զնոսա
'ի քաղաքն, ինքնին իսկականատես
լինէր նոցա: Բայց թէպէտ և տե-
ղեկութեամբ լսէր 'ի նոցանէ զամե-
նայն, ոչ կարէր ձեռն արկանել և
չարչարել զնոսա. քանզի բազումք
'ի նախարարացն Հայոց դեռ եւս

բռնացեալ ունէին զամուրս աշխարհին, և դեռ եւս մարգպանն յերկիւղի էր: Ասան որոյ զգուշութեամբ հրամայեաց պահել զսուրբսրն, և զաշխարհն հրամայէր սիրով նուաճել. վասն որոյ և ինքն իսկ շրջէր և ժողովէր և շինէր ուխտիւ հաստատութեան:

Եւ եպիսկոպոսացն հրաման տայր ունել զիւրաքանչիւր իշխանութիւնն, և ըստ առաջին սովորութեանն պաշտել յայտնութեամբ, և համարձակ եւս գալ 'ի հրապարակ: Նա և ընծայից և պատարագաց արժանի առնէր թողուլ զառաջեալ: Եւ քանզի բազում գաւառս առեալ և աւերեալ էր զօրականին, թողուլ հրամայէր զհարկըս աշխարհին. և զայրուծին եւս զարքունի թեթեւացոյց առ ժամանակ մի: Եւ միայնակեացք որք ելեալ և կորուսեալ էին, հրամայէր

գալ և ունել զհւրաքանչիւր տեղիսն :

Եւ զամենայն կարգս աստուածայաշտութեանն, որպէս զհարդ և ունէին յառաջ ժամանակաւ առ նախնեօքն, նոյնպէս և այժմ, ասէ, կալցին: Եւ եթէ ոք ՚ի հեռի աշխարհ ուրեք գնացեալ իցեն, ունիմ իշխանութիւն յարքունուստ, ասէ մարդպանն, եթէ յազատաց իցեն, եթէ ՚ի շինականաց իցեն, եթէ յեկեղեցւոյ, զինչ կեանս և թողեալ իցէ եկեսցեն և կալցեն զհւրաքանչիւր զարարս. երդմամբ կնքէր և առաքէր ՚ի կողմանս կողմանս: Ար և բազումք իսկ եկին և ժողովեցան, և կալան զհւրաքանչիւր կալուածս:

Վա և որ մեծն է քան զամենայն, որ ՚ի բռնութենէ ոք ակամայ կալեալ էր զմոգութիւնն, հրովարտակրս առաքէր յարքունուստ, անդրէն ունել զբրիստոնէութիւնն: Եւ

յանդիման խօսէր թագաւորն, որք էին 'ի տանն արքունի, եթէ Որք ոչ սիրով ունին զդէնիմազդէզն, այնպիսեաց և աստուածքն են ցասուցեալ և ես ոչ ինչ եմ շնորհակալ. և այսօր զնոյն հրաման տամ ամենեցուն. 'ի կամս մարդոյն թողեալ ըստ իւրաքանչիւր մտաց, որպէս զինչ և կամի պաշտել՝ պաշտեսցէ. ամենեքեան իմ ծառայք են: Չայս ասէր, և գրով հրաման տայր ամենայն աշխարհի:

Իբրեւ զայս լուան և տեսին բազումք՝ որ էին ցանեալ և ցրունեալք 'ի հեռաւոր տեղիս, գային և ունէին զիւրաքանչիւր արարս: Իսկ նախարարքն որ էին յամուրս աշխարհին և կամ 'ի հեռաւոր օտարութեան, իբրեւ տեսին զչինութիւն երկրին՝ մանաւանդ զեկեղեցւոյն հաստատութիւն, քաջալերեցան համարձակեցան և նոքա յանդիման լինել արքային: Ասան որոյ

Լ պատգամ յղեցին առ մարդպան աշխարհին, զի 'ի դուռն ցուցցէ զբանս նախարարացն: Իսկ նա վաղվաղակի յարքունուստ գիր ողորանաց և ուխտ հաստատութեան տայր տանել առ նոսա հրամանաւ արքունի: Բայց թէպէտ և գիտէին նոքա զգառնութիւն տէրութեանն՝ թէ սուտ են յամենայնի, կամեցան չարչարակից լինել սրբոցն. զի եթէ մահ եւս առաջի կայցէ, ոչ ինչ զանգիտեսցեն երկիւղիւ:

Եւ զայս լուեալ թագաւորին, ոչ կապանօք, այլ արձակ ոտիւք և արձակ ձեռօք հրամայեաց առ ինքն կոչել: Ածին վաղվաղակի զկին և զորդիան, և զինչս իւրաքանչիւր ետուն 'ի ձեռս մարդպանին. և ինքեանք փութանակի գնացին 'ի ձմերոցն արքունի:

Եւ մինչ գեռ անդրէն 'ի ձմերոցին էր թագաւորն, ատեան հարցափորձի 'ի մէջ նոցա հրամայէր լի-

նել: Եւ նստաւ հազարապետն՝ զի
 լուիցէ կողմանցն երկոցունց: Եւ
 իբրեւ յերկարեցաւ ամբաստանու-
 թիւնն զաւուրս բազումս, պարտա-
 ւորեցաւ կողմ ուրացելոցն: Քան-
 զի ցուցանէին զթուղթսն՝ զոր տը-
 ւեալ էր Ասասկայ և ամենեցուն
 որ ընդ նմա էին, զի միաբանք ի-
 ցեն ընդ նմա յուխտ ապստամբու-
 թեանն. թուղթ մի՛ ՚ի Արաց աշ-
 խարհէն, և թուղթ մի Աղուանից
 աշխարհէն. սոյնպէս և թուղթ մի
 Աղճնիս, և հրովարտակ մի առ
 թագաւորն Յունաց, և թուղթ մի
 առ մեծ սպարապետն Անտիոքոս:
 Եւ ՚ի բոլորեսին յայսոսիկ թուղթ-
 սրն վաւերականի մատանի Ասաս-
 կայ եղեալ էր: Սոյնպէս խառն էր
 նա և ՚ի մահ մոգուցն ՚ի Ջարե հա-
 ւանի: Եւ զբազում բերդս՝ զոր հա-
 նին ՚ի Պարսկաց, յայտ առնէին
 զնորա թուղթսն և զհրամանսն.

քանզի նա էր մարզպան 'ի ժամանակին :

Արպէս և հրեշտակութեամբ իսկ զոր յղէր առ յոյնս նախարար մի, որում անունն էր Ատոմ, յազգէն գնունեաց, սա մատուցեալ յանդիմանէր զնա առաջի մեծիատենին հրովարտական իսկ՝ զոր տուեալ էր նորա իւրով մատանեալ : Նա և 'ի մէջ իսկ բերէր զամբաստանութիւնն նորա Մուշկան Նիւսալաւուրտ, և յայտ առնէր պատերազմակից ընկերօքն իւրովք, որ և յետ վճարելոյ պատերազմին բազում արիւն ետ հեղուլ Աասակ. թէ ո՞րպէս սուտ երդմամբք խարէր և իջուցանէր յամբողջաց անտի. էր՝ զոր կոտորէր, և էր՝ զոր գերի տանէր զճառայս և զաղախնայս արքունի : Եւ 'ի վերայ այսր ամենայնի վնասու և գող եւս գտանէր հարկի աշխարհին, որ յարքունիսն երթայր :

Նա և յուրացեալ ընկերացն նորա բազումք էին, որ յայտարարին զչարիս նորա՝ զոր գործեալ էր ընդ աշխարհն Հայոց։ Եւ 'ի մնացեալ մոգացն և 'ի փշտիպանացն՝ որք 'ի կապանսն ապրեալ էին և ապա ածին յարքունիս, հարցին և ցնոսա վասն նորա և ասեն. Գուք էք ինչ տեղեակ վասն չարութեան սորա։ Ետուն պատասխանի և ասեն. Ամենայն անցք չարչարանաց՝ որ անցին ընդ մեզ, և բազում հարուածք որ եղեն 'ի զօրքն արքունի, և աւեր և գերութիւն աշխարհին Հայոց, և կորուստ հարկացն արքունի, ըսկիզբն և առաջնորդ չարեաց այրդ այդ եղել։

Եւ մինչ զեռ այս ամենայն ամբաստանութիւն զնմանէ էր զայնչափ բազում աւուրս, յառաջ մատեան և իւր ազգականքն, որ եւս յառաջագոյն դատախազ լեալ էին զնմանէ առաջի արքային, սկսան

կարգաւ ցուցանել և յայտ առնել, որպէս զի բարեկամացեալ էր նա ընդ Հեռանայ Հոնի միաբանութեամբ բաղասական արքային, 'ի ժամանակին՝ զի կոտորեաց Հեռանն այն զզօրսն Պարսից յԱղուանս, և ասպատակաւ եհաս յերկիրն Յունաց, և բազում գերի և աւար խաղացոյց 'ի Հոռոմոց և 'ի Հայոց և 'ի Արաց և յԱղուանից. որպէս զի 'ի վերայ իսկ եհաս խորհրդոցն ինքն իսկ թագաւորն, և սպան զբաղասականն արքայ: Եւ Ասակ մարզպան էր Հայոց 'ի ժամանակին, և թշնամեացն արքունի խորհրդակից գտաւ: Յուցին և յայտ արարին ազգականքն նորա, որպէս զի հմուտ և տեղեակ իսկ էին չար խորհրդոց նորա. զամենայն ցուցանէին և յայտ առնէին առաջի թագաւորին. և զայլ եւս բազմագոյն խարդախութիւնսն, որ ստութեամբ վարէր զկեանս իւր՝ ոչ միայն առ ընկերս,

այլ և առ թագաւորն ինքնին գլխովին . զի ոչ երբէք արդարութեամբ վաստակեալ էր 'ի մանկութենէ :

Յայնմ ժամանակի հրաման ետ հազարապետն . Ածէք այսր և 'ի կապելոցն , որք են 'ի բանտի անդ : Լուծին և ածին յերանելեացն ըզՍահակ եպիսկոպոս ուրշտունեաց և զսուրբն Յովսէփի և զՂեւոնդ երէց : Եւ իբրեւ մերկացան ամենայն բանք ատենին առաջի նոցա , ետ պատասխանի Սահակ եպիսկոպոսն և ասէ . Որ յայտնի ուրացեալն են 'ի ճշմարիտն Աստուծոյ , ոչ գիտեն զինչ գործեն և կամ զինչ խօսին , քանզի խաւարեալ է խորհուրդք նոցա . զտեսարս պաշտեն սուտ պատճառանօք , և ընդ ընկերս մտանեն յուխտ ստութեան : Եւ են նոքա դարանք սատանայի , զի նոքօք իսկ կատարէ զդառնութիւն կամացն իւրոց , որպէս երեւի իսկ 'ի դոյն յայդ վասակ : Քանզի մինչ ունէր

զանուն քրիստոնէութեան, վերին
երեսօք կարծէր ծածկել և թագու-
ցանել զամենայն չարութիւն իւր
առաջի ձերոյ անգէտ տէրութեանդ,
և զամենայն նենգութիւնն իւր
քրիստոնէութեամբն ծածկէր:

Աստի և ձեր իսկ կարծեցեալ՝
մեծապէս պատուեցէք զդա առա-
ւել քան զարժանն իւր: Հաւատա-
ցէք դմազաշխարհն Արաց. հարցէք,
եթէ գոհ իցեն զդմանէ: Ետուք
դմա զտէրութիւնն Սիւնեաց. լուա-
րուք յազգականաց այտի դորա,
զի՞նչ պատմեն զդմանէ: Արարէք
զդա մարզպան Հայոց. զոր նախ-
նեացն ձերոց մեծաւ աշխատու-
թեամբ գտեալ էր, դա ՚ի միում
ամի կորոյս զերկիրն ամենայն: Տե-
սեր, իբրեւ բարձաւ ՚ի դմանէ պա-
տուական անունն Աստուծոյ, զոր
ունէր ստութեամբ, մերկ երեւեցաւ
ամենայն չարագործութիւն դորա:
Զի եթէ առ Աստուածն իւր սուտ

գտաւ, առ ո՞ր ոք 'ի մահկանացուաց
աստի, դա արդար գտցի:

Արդ ամենայն ամբաստանու-
թիւն՝ որ այժմ յայտնի եղեւ զդմա-
նէ, ո՞չ ահա ձեր իսկ յառաջագոյն
լուեալ էր, բայց յոր դէմն ծած-
կեցէքն, դուք ձեզէն իսկ քաջ գի-
տէք: Ինձ այսպէս թուի, եթէ
սուտ յուսով դա զձեզ խնդացոյց:
Այլ ոչ դուք և ոչ դա ոչ և որ զկնի
ձեր գալոցն է, զայն 'ի մեզ ոչ կա-
րէ տեսանել: Արդ արարէք զդա
որպէս և կամիք, ցմեզ զի՞ հարցա-
նէք:

() արմացաւ մեծ հազարապետն
ընդ միտս իւր, և 'ի խորհուրդս իւր
քննէր զամենայն բանս ատենին:
Քանզի հասեալ էր 'ի վերայ, եթէ
յիրաւի դատապարտեցաւ այրն ըստ
անարժան գործոցն իւրոց, եմուտ
և եցոյց զամենայն բանս ատենին
յարբունիսն: Եւ իբրեւ լուաւ թա-
գաւորն և ստուգեաց 'ի հազարա-

պետէն զառնն պարտաւորութիւն,
բարկացաւ յոյժ և ՚ի խոր խոցեցաւ.
բայց միայն երկայմտութեամբ կա-
մեցաւ հասուցանել զնա ՚ի մեծ ան-
արգութիւն: Լուռ եկաց աւուրս
երկոտասան, մինչ ՚ի գլուխ չոգաւ
փուրսիչ ամբաստանութեանն: Վ

Եւ եղել յաւուր միոջ մեծի զա-
մենայն երեւելի և զպատուական-
սըն հրամայէր յընթրիս կոչել: Առ-
չեցին և զուրացեալն. և նա ըստ ա-
ռաջի կարգի օրինացն արքունի ար-
կանէր զպատուական հանդերձն,
զոր ունէր ՚ի թագաւորէն. կապէր
և զպատուաւորսն, և զխոյրն ոս-
կեղէն զնէր ՚ի վերայ, և զկռանա-
կուռ ձոյլ ոսկի կամարն ընդելու-
ղեալ մարգարտով և ակամբք պա-
տուականօք ընդ մէջ իւր ածէր,
և զգինդսն յականջսն, և զգու-
մարտակն ՚ի պարանոցին, զսամոյր-
սըն զթիկամբն, և զամենայն օրէնս
պատուոյն զանձամբ արկեալ՝ եր-

Թայր յարքունիս . շքեղ և երեւելի ,
քան զամենեսեան երեւէր բազմու-
թեանն :

Իսկ նախարարքն որք կամօք 'ի
Հայոց չոզան անձամբ տուեալ զան-
ձինս 'ի փորձութիւնն , և սուրբքն որ
յառաջագոյն հասեալ էին , կապա-
նօք ունէին զամենեսեան առ դրանն
արքունի : Իբրեւ տեսին զնա զար-
դարեալ և շքեղացեալ , և բազմամ-
բոխ գնդաւ գայր յարքունիս , 'ի
միտս իւրեանց սկսան այպանել և
ասել . Ո՛վ անմիտ վաճառական ,
զանմահ և զանանց պատիւ ետուր ,
և զանցաւորդ գնեցեր , զոր և զայդ
եւս ընդ մօտոյ աւուրս կորուսանե-
լոց ես :

Ահա և նստաւ 'ի ներքին զահ-
լիճսն , որ էր հրապարակ մեծամե-
ծացն : Արդ եկն եւ սննեկապանն
յարքունուստ , հարցանէր ցնա և
ասէր . Արքայ յղեաց առ քեզ , յոր-
մէ գտեալ է քո զայդ ամենայն պա-

տուական պատիւդ, ասա ինձ վաղ-
 վաղակի, վասն որոյ արդար վաստա-
 կոց: Եւ յուշ առնէր նմա զամե-
 նայն բանս ատենին, յորում դա-
 տապարտեցան. նա և զոր ոչ եւս
 անդ խոսեցան՝ զայն եւս յայտնէր
 նմա: Զի ոչ ըստ կարգի ունէր նա
 զտէրութիւնն Սիւնեաց աշխարհին,
 այլ նենգութեամբ և քսութեամբ
 ետսպանանել զՏօրեղբայր իւր ըզ-
 Վաղինակ, և ինքն տարաւ զտէ-
 րութիւնն իրրեւ քրտիկար յարքու-
 նիս: Նա և այլ եւս բազում բա-
 նիւք դատապարտեցին զնա, որում
 ամենայն աւագանին վկայ զային:
 Պապանձեցաւ ամենեւին, և չգտաւ
 բան ճշմարիտ ՚ի բերան նորա: Ի-
 բրեւ կրկնեցին և երեք կնեցին ցու-
 ցանելով ՚ի ներքս յարքունիսն, հա-
 տաւ վճիռ մահու ՚ի վերայ նորա:
 Արդ եկն ել դահճապետն, և
 մատուաւ առաջի ամենայն մեծա-
 մեծացն մերկեաց ի նմանէ զպա-

տիւն զոր ունէր յարքունուստ, և զգեցոյց նմա հանդերձ մահապարտի: Ասպեցին զոտս և զձեռս, և կանանցարար նստուցին 'ի ձի մատակ. տարան և ետուն յայն յընդան, ուր կային մահապարտք ամենայն:

Իսկ նախարարքն Հայոց և սուրբ եպիսկոպոսքն հանդերձ երիցամբքն, թէպէտ և էին 'ի մեծի պատուհասի, ոչ ինչ յիշէին զնեղութիւնսն՝ որ անցեալ էր ընդ նոսա, և կամ որ այլ եւս ակնկալութիւն էր դալ 'ի վերայ, այլ զարմացեալ էին ընդ մեծ յայտնութիւնն՝ որ եղել յԱստուծոյ: Մխիթարէին զմիմեանս և ասէին. Քաջութեամբ պատերազմեցաք, առաւել եւս համբերութեամբ ճգնեսցուք: Լուեալ է մեր 'ի սուրբ հարցն մերոց, եթէ գլուխ ամենայն առաքինութեան համբերութիւն է, և իմաստութիւն երկնաւոր՝ կատարեալ աստուածպաշ-

տութիւն, և զայս ոչ որ կարէ զըտանել առանց չարչարանաց: Իսկ չարչարանքն յորժամ ընդերկարանայ 'ի վերայ, յայնժամ բաղմանայ վարձ հատուցմանց պարգեւին:

Ապա թէ այդ այդպէս է, զայս միայն աղաչեսցուք զԱստուած, զի համբերել կարասցուք ամենայն փորձութեանց. և Տէր ինքնին արասցէ հնարս մերում փրկութեան: Առեալ է մեր զդատաստան քառասուն զինուորացն Քրիստոսի, որք բազում հարուածս տանջանաց ընկալան: Մինն 'ի նոցանէ փութացաւ 'ի բաղանիսն, և վրիպեաց 'ի պսակէն. իսկ երեսուն և ինն համբերութեամբ կատարեցան, և հասին այնմ աւետեացն, որում ցանկացեալն էին: Իսկ մեր ընկերակիցն աւանիկ, որ յառաջագոյն որոշեցաւ 'ի մէնջ, ահա եղև գործակից սատանայի: Մինչ զևս ոգիքն 'ի մարմնին են, ընկալաւ զառ հաւատ-

չեայ զեհնին տանջանաց, որ ոչ միայն սրբոց է ողբալի, այլ և ամենայն գազանաբարոյ մարդկան:

Օ, այս ասէին, և բազում արտասուս ՚ի վերայ կորուսելոյն հեղուին. և անդէն զերգս հոգեւորս ՚ի բերան առեալ ասէին. Բարի է յուսալ ՚ի Տէր քան յուսալ ՚ի մարդիկ. բարի է յուսալ ՚ի Տէր քան յուսալ յիշխանս. ամենայն ազինք շըրջեցան զինեւ և անուամբ Տեառն յաղթեցի նոցա: Քաջալերէին զմիմեանս և ասէին. Չայս գիտելով, եղբարք, մի երկիցուք յանաստուած ազգէս հեթանոսաց, որ քան զմեզուս վատթարագոյն եւս են ՚ի զայրանայն իւրեանց. զի և նորա ցաւումն ՚ի սատակումն անձանց իւրեանց լիցի. այլ մէք զանուն Տեառն կարդասցուք, և վանեցուք զամենեւեան:

Իսկ ուրացեալն Աստակ հայէր ՚ի միաբանութիւն սուրբ կապելոցն,

որք մեծաւ խնդութեամբ ընդունէին զչարչարանսն, և զուարթագոյն և պայծառք երեւէին որպէս յառաջագոյն յարքունիսն, հայէր և կարօտէր, և ոչ որ խառնեաց զնա 'ի նոսա, այլ ուրոյն նովին կապանօք պահէին: Եւ որ ըստ օրէ բերէին իբրեւ զգէշ ընկենուին 'ի մեծ հրապարակին, ձաղէին և այպանէին, և տեսիլ ամենայն կարաւանին զնա առնէին: Աողոպտեցին հանին և ոչ ինչ թողին զոր ընդ իւրն ունէր. այնպէս ձաղեցին աղքատութեամբ, մինչ հաց մուրանային և բերէին նմա իւր ծառայքն: Եւ այնպէս սաստիկ արկին զպարտերս հարկաց աշխարհին 'ի վերայ տան նորա, որ մինչեւ զհարց և զհաւուց և զիւր արարս և զզարդս կանանց եւս եղ 'ի վերայ, և ետ և տուժեցաւ, և ոչ կարաց հատուցանել զպարտսն արքունի: Եւ յայն տեղի

Հասուցին, մինչեւ հարցանել նմա՝
եթէ կայցէ՞ ինչ գանձ 'ի դերեզ-
մանս նախնեացն մերոց: Եւ եթէ
գտեալ էր նորա, հանէր և տայր
ընդ իւր և ընդ ընտանեացն տու-
գանս, որպէս զի բազում մարդիկ
իսկ չոգան 'ի տուժի:

Եւ իբրեւ այսպէս յամենայն կող-
մանց հարեալ վատթարացաւ, ան-
կաւ յախտս դժնդակս անդէն 'ի
կապանսն: Զեռաւ փոր նորա, և
հարան և սրորեցան գողք նորա,
և քամեալ մզեցաւ թանձրամսու-
թիւն նորա: Եռացին որդունք ընդ
աչս նորա, և 'ի վայր սորեցին ընդ
ոնգունս նորա. էցան լսելիք նո-
րա, և ծակոտեցան չարաչար շըր-
թունք նորա. լուծան ջիւք բազկաց
նորա, և յետ կոյս կորացան կըր-
կունք ոտից նորա: Քղխեաց 'ի նմա-
նէ հօտ մահու, և փախստական ե-
ղեն 'ի նմանէ ձեռնասուն ծառայք

նորա: Լեզուն միայն կայր կեն-
դանի 'ի բերան նորա, և ոչ գտաւ
խոստովանութիւն 'ի շրթունս նո-
րա: Ճաշակեաց զմահ հեղձամրղ-
ձուկ, և էջ 'ի դժոխս անհնարին
դառնութեամբ: Ոտնհար եղեն նմա
ամենայն սիրելիք նորա, և ոչ յա-
գեցան սաստիկ հարուածովք ամե-
նայն թշնամիք նորա:

Եւ այն որ կամէրն թագաւոր լի-
նել մեղօք՝ Հայոց աշխարհին, ոչ
երեւեցաւ տեղի գերեզմանի նորա.
քանզի իբրեւ զշուն մեռաւ և ի-
բրեւ զգէշ քարշեցաւ: Ոչ յիշեցաւ
անուն նորա 'ի մէջ սրբոց, և ոչ մա-
տեաւ յիշատակ նորա առաջի սուրբ
սեղանոյն յեկեղեցւոջն: Ոչ ինչ ե-
թող չարիս՝ զոր ոչ գործեաց 'ի
կեանս իւր, և ոչ ինչ մնաց 'ի մե-
ծամեծ չարեաց՝ որ ոչ անցին ընդ
նա 'ի մահուան նորա:

Վրեցաւ յիշատակարանս այս
 վասն նորա, առ ՚ի կշտամբումն յան-
 դիմանու թեան մեղաց նորա. զի ա-
 մենայն՝ որ զայս լուեալ զիտասցէ,
 նզովս ՚ի հետ արկցէ, և մի լիցի
 ցանկացող գործոց նորա:

The first part of the paper is devoted to a
 description of the general principles of the
 method. It is shown that the method is
 applicable to a wide class of problems
 and that it is capable of yielding
 results of high accuracy. The method
 is then applied to the solution of
 a number of specific problems, and
 the results are compared with those
 obtained by other methods. It is
 shown that the method is superior
 to the other methods in many
 respects. The method is then
 applied to the solution of a
 number of other problems, and
 the results are compared with those
 obtained by other methods. It is
 shown that the method is superior
 to the other methods in many
 respects.

The second part of the paper is devoted to
 a description of the details of the
 method. It is shown that the method
 is applicable to a wide class of problems
 and that it is capable of yielding
 results of high accuracy. The method
 is then applied to the solution of
 a number of specific problems, and
 the results are compared with those
 obtained by other methods. It is
 shown that the method is superior
 to the other methods in many
 respects. The method is then
 applied to the solution of a
 number of other problems, and
 the results are compared with those
 obtained by other methods. It is
 shown that the method is superior
 to the other methods in many
 respects.

ԱՐՏԱՔՈՅ

ԵՒԹՆ ՅԵՂԱՆԱԿԻՆ

ՈՒԹԱՐՈՐԳ

Ղաւրճեալ զամն նորին պատերազմին
և զարչարանաց սուրբ Ժահանայիցն:

ԱՐԳ 'ի վնշտասաներորդի ամի
տէրութեան նորին թագաւորի
զարձեալ անդրէն խաղայր գնայր
յաշխարհն քուշանաց մեծաւ սրտ-
մտութեամբ 'ի գործ պատերազմի:
Եւ գնացեալ 'ի Արկանէ, և ելեալ
Սպար աշխարհ, նովին կապանօք
զնախարարսն և զքահանայսն հրա-
մայեաց պահել 'ի դղեկ քաղակի 'ի
Նիւշապուհ. և զերկուս յերանելի
կապելոցն ընդ իւր խաղացոյց: Ահ
արկանէր ամենայն քրիստոնէու-
թեան ընդ որ անցանէր:

Իբրեւ զայն տեսանէր Հոն մի, որ էր յազգէ թագաւորացն 'ի Խայլանդրաց աշխարհէն, Բէլ անուն, և 'ի ծածուկ խոնարհէր առ քրիստոնեայսն, և սիրով յօժարութեամբ ուսանէր 'ի նոցանէ զճշմարտութիւնն, և կամօք իւրովք նուաճեալ էր ընդ իշխանութեամբ թագաւորին, և կարի յոյժ դառնանայր 'ի միտս իւր յորժամ տեսանէր չարչարեալ զսուրբսն: Եւ իբրեւ այլ ոչ ինչ էր ձեռնհաս, փախստական անկանէր առ արքայն Քուշանաց: Երթայր և պատմէր նմա զամենայն անցս չարչարանացն, զոր անցոյց թագաւորն ընդ աշխարհն Հայոց. տեղեակ եւս առնէր զնա վասն խրամատութեանն պահակին Հոնաց. ցուցանէր և զերկպառակութիւն զօրացն, որ բազում ազգք բաժանեցան 'ի սիրոյ թագաւորին. ազդէր նմա և զտրտունջ զԱրեաց աշխարհին:

Օ այս իբրեւ լուաւ թագաւորն
 քուչանաց, ոչ ինչ երկմտութեամբ
 թերանայր յառնէն, և ոչ կարծիք
 լրտեսի անկանէին 'ի սիրտս նորա :
 Քանզի սակաւ մի յառաջագոյն նո-
 րա լուեալ էր, դարձեալ իբրեւ
 ստուգեաց եւս 'ի Բէլայն յայնմ՝
 եթէ խաղացեալ գայ 'ի վերայ աշ-
 խարհին քուչանաց, փութացաւ
 վաղվաղակի զօր ժողովէր, գունդ
 կազմէր՝ ելանել նմա ընդ առաջ
 հզօր ձեռամբ : Չի թէպէտ և ոչ
 կարէր յանդիմանտալ պատերազմ
 ընդդէմ նորա, այլ 'ի վերջի թեւ-
 ղն անկեալ, բաղում հարուածս
 հասուցանէր 'ի վերայ զօրացն ար-
 քունի : Եւ այնպէս նեղեալ շտա-
 պէր, զի անձուկ լաշկարաւ վա-
 տախարակ արարեալ՝ այսրէն դար-
 ձուցանէր, և ինքն ասպատակաւ
 զհետ մտեալ աւերէր զբազում գա-
 ւառս արքունի, և ինքն ողջանդամ
 անդրէն յերկիրն իւր դառնայր :

Եւ իբրեւ ետես եթէ անարգա-
նօք և վատթարութեամբ դարձեալ
եմ 'ի պատերազմէս, զիջաւ փոքր
մի 'ի հպարտութենէն, և զիտաց
եթէ յերկպառակութենէ զօրացն
եղեն չարիքն ամենայն: Եւ առ
մղձկել սրտին՝ չգիտէր թէ յո՛ թա-
փէր զթոյնս դառնութեան: Իսկ
մեծ հազարապետն յոյժ էր յեր-
կիւղի, քանզի ինքն էր պատճառք
ամենայն չարեացն՝ զոր գործեաց:

Ակսան բանս 'ի բերան դնել մոգ-
պետին և մոգացն, որք մատուցեալ
յանդիման ասէին ցթագաւորն.
Արքայ քաջ, մէք 'ի դենէ իսկ գի-
տեմք, զի ոչ ոք 'ի մարդկանէ կա-
րէ դալ առաջի քոյոյ մեծի զօրու-
թեանդ, այլ վասն քրիստոնէից, որ
են ընդդէմ օրինաց մերոց, բարկա-
ցեալ են մեզ աստուածքն, զի մին-
չեւ ցայսօր կենդանի պահեցեր զնո-
սա: Եւ յիշեցուցանէին եւս նմա,
որպէս նորա 'ի բանտի անդ անիծա-

նէին զքեզ: Եւ բազում և այլ հայ-
հոյութիւնս խօսէին զսրբոցն, և
զոր հանապազ զնոսա յաչաց հա-
նէին, և զմիտս թագաւորին ածէին
ի ցասումն բարկութեան. մինչև
փութացաւ վաղվաղակի հեղուլ զա-
րիւն անմեղացն:

Եւտ հրաման վասն երկուցն՝ որ
անդէն ՚ի կարաւանին առ իւրն էին,
Սամուէլ և Աբրահամ, զի գաղտ
կորուսցեն զնոսա: Իսկ որք էին ՚ի
դղեկ քաղաքին, հեռի էին ՚ի կարա-
ւանէն իբրև օթիւք հնգետասան:
Հրամայեաց համբարակապետին, ո-
րում անունն էր Գենշապուհ, զի
յառաջ քան զնա երթիցէ ՚ի քա-
ղաքն, ուր էին, սուրբ քահանայքն
Տեառն, և չարաչար տանջանօք իշ-
խեսցէ դատել և հարցանել, և սրով
վախճանել:

Այլ զնոսա մոգպետին յառա-
ջագոյն, որում յանձն արարեալ
էր, բազում անգամ աւելի քան

զհրամանն արքունի չարչարեալ էր .
 քանզի իշխան դենպետ էր Ապար
 աշխարհին , և առաւել ջերմագոյն
 էր 'ի մոզութեանն . քան զբազում
 գիտունս եւս տեղեակ էր զըրադեշ-
 տական օրինացն : Նա և զոր մեծ
 պարծանս համարէին ըստ իւրեանց
 մոլորութեանն կարգին , համակ-
 դեն անուն էր . գիտէր և զամպարտ-
 քաշն , ուսեալ էր և զբողպայիտն ,
 ունէր և զպալհաւիկն և զպարսկա-
 դենն . քանզի այս հինգ կեշտք են՝
 որ գրաւեալ ունին զամենայն օրէնս
 մոզութեանն : Բայց արտաքոյ սոցա
 է մեւս եւս այլ վեցերորդ , զոր մոզ-
 պետն կոչեն :

Թուէր իմն անձին , եթէ կատա-
 րեալ իցէ ամենայն գիտութեամբ .
 հայէր ընդ երանելիսն , եթէ առ 'ի
 տգիտութեան մոլորեալ են 'ի մեծ
 գիտութենէս մերմէ : Նդ սնտի
 կարծիս 'ի մտի՝ անդադար չարչա-
 րել զնոսա , զի թերեւս առ չժու-

Ժալմարմնոյն նեղութեանց՝ լուայց
 'ի նոցանէ բանս ինչ ողորանաց :
 Ասան որոյ զատ և որոշեաց 'ի նա-
 խարարացն զքահանայսն, և հեռա-
 ցոյց 'ի նոցանէ բացագոյն . և արկ
 զնոսա 'ի ներքնատուն մի գէճ խա-
 ւարչտին : Եւ հրամայէր վեց առն
 երկու քաշկէնս ժամէ 'ի ժամ, և
 դորակ և կէս ջուր . և ամենեւին
 ոչ զոք թողոյր մօտ երթալ 'ի դուրս
 բանտին :

Եւ իբրեւ աւուրս քառասունս
 այսու նեղէր զնոսա, և ոչ լուաւ
 'ի նոցանէ բան թուլութեան, այլ
 իմն ած զմտաւ, եթէ ոք յիւրոց
 ծառայիցն գաղտ եգիտ ինչ 'ի նո-
 ցանէ, և 'ի ծածուկ տացէ նոցա
 կերակուր : Ինքն երթեալ կնքէր
 զերդ և զդուռն բանդին, և զկար-
 գեալ ռոճիկն տայր յիւր հաւատա-
 րիմսն տանել նոցա . և արար զայս
 աւուրս հնգետասան : Սակայն և
 այնպէս երանելիքն ոչ ինչ շտա-

պեալ տազնապեցան. այլ մեծա-
 համբերութեամբ տանէին զճգնու-
 թիւնն, և անդադար սաղմոսիւք
 կային ՚ի հանապազորդ պաշտա-
 մանն. և ՚ի կատարել աղօթիցն
 զուարթագին գոհանալով, սակա-
 ւիկ մի հանգչէին ՚ի գետնախշտի
 յանկողինսն:

Իսկ պահապանքն, որ ՚ի վերայ
 կապելոցն կային, յոյժ էին զարմա-
 ցեալ ընդ առողջութիւնան հիւան-
 դութեան նոցա, իբրեւ լսէին զան-
 դադար հնչումն ձայնիցն: Ասան
 այնորիկ պատմեցին յականջս մոզ-
 պետին և ասեն. Աչ են արքն այն
 լոկ առանց մեծի զօրութեան. զի
 եթէ պղնձի մարմինք ունէին նոքա,
 արդ լուծեալ էր ՚ի գէճ խոնաւոյ
 անտի: Բազում ժամանակք են մեր,
 զի յանձն է մեզ պահպանութիւն
 բանդիս. ոչ յիշեմք՝ եթէ ՚ի կապե-
 լոց ոք ամսօրեայ ժամանակ կեցեալ
 է ՚ի տանդ յայդմիկ: Արդ մէք ա-

սեմք քեզ, եթէ առեր հրաման մա-
հու նոցա և սպանանես, դու գի-
տես. ապա թէ ոչ, պահել յանձն
արարաւ քեզ և ոչ դատել զնոսա,
չարաչար վտանդ է կապելոցն: Նա
և մէք զահի հարեալ եմք և յոյժ
երկնչիմք, յորժամ տեսանեմք
զայնպիսի անհարին նեղութիւնս:

Եւ իբրեւ զայս լուաւ մոզպետն,
յարուցեալ ինքնին երթայր 'ի մէջ
գիշերին յերդ բանդին: Եւ հայե-
ցեալ 'ի ներքս ընդ մութ գիշերոյն,
այն ինչ լինէր նոցա 'ի պաշտամա-
նէն հանդչել, և տեսանէր զանձն
իւրաքանչիւր կապելոցն, զի իբրեւ
զկանթեղ անշիջանելի վառեալ
բորբոքէր: Չահի մեծի հարաւ, և
ասէր ընդ միտս իւր. Չինչ է այս
մեծ սքանչելիքս, աստուածք մեր
ուրեմն եկեալ իջեալ են 'ի բանդս,
և նոցա փառաւորութիւնն լու-
ցեալ բորբոքի: Եւ եթէ նոքա առ
սոսա ոչ մերձենան, մարդոյ լոկոյ

անհնարին է զայսպիսի պայծառութիւն լուսոյ զգե՛նուլ: Իմ այսպէս լուեալ էր վասն կեշտիս այսորիկ, եթէ առ յոյժ յիմարութեանն մոլորեալ են, և ստութեամբ կերպարանին 'ի յաչս տգէտ մադկան. թերեւս և այս տեսիլ այնպէս ինչ երեւեցաւ ինձ:

Եւ ոչ կարէր համօրէն կալ 'ի վերայ իրացն երեւման: Եւ մինչդեռ յայսմ մտաց խորհրդի էր, դարձեալ սուրբքն յիւրաքանչիւր խըշտեկացն կանգնեցան կացին 'ի սովորական պաշտամանն: Յայնժամ ճշմարտեալ զիտաց մոզպետն. եթէ ոչ այլ ընդ այլոյ տեսանէր՝ որ երեւեցաւ նմա, այլ 'ի նոցունց յանձանց փայլէր լուսաւորութիւն: Յայնժամ կրկին անգամ զահի հարաւ և ասէ. Ո՛ւմ 'ի կապելոցն եղև այսպիսի յայտնութիւն. ես և ոչ զմի ոք ոչ զիտեմ, և ոչ լուեալ է իմ 'ի հարցն յառաջնոց: Եւ քան-

զի անհնարին շարժեցաւ 'ի մեծ
սքանչելեացն, և դողացին ամենայն
մարմինքն, և թմբրեալ կիսամեռ լի-
նէր 'ի վերայ տանեացն մինչեւ յա-
ռաւօտն. և 'ի ծագել լուսոյն ի-
բրեւ զբաղմօրեայ հիւանդ յարու-
ցեալ երթայր 'ի վանս իւր, այլ և
ոչ ումեք իշխեաց ամենեւին պատ-
մել զոր ինչ ետեսն:

Առչեաց առ իւր զպահապանսն
և ասէ ցնոսա. Երթայք հանէք ըզ-
կապեալսն 'ի վերնատուն մի ցամա-
քագոյն, և անդ պահեցէք զնոսա
զգուշութեամբ, որպէս և ասա-
ցէքն: Մի ոմն 'ի դահճաց անտի,
իբրեւ լուաւ զհրամանս մոգպետին,
փութով ընթացեալ երթայր, ի-
բրեւ մեծ իմն աւետիս տանէրնոցա:
Հրամայեաց ձեզ, ասէ, ելանել 'ի
ցամաք վերնատուն մի. արիք վաղ-
վաղակի և մի հեղգայք, քանզի և
և մէք իսկ պաղատեցաք վասն ձերոյ
տառապանացդ:

Իսկ սուրբն Յովսէփի հեղաբար սկսաւ խօսել ընդ դահճապետին և ասէ. Երթ և ասա ց յիմար առաջնորդն ձեր. չէ լուեալ քովասն հանդերձեալ գալստեան Տեառն մերոյ և կամ վասն մերոյ հրաշակերտ շինուածոցն, որք մեզ կան պահին իսկզբանէ պատրաստութիւնքն. վասն որոյ դիւրեալ համբերեմք մեծի նեղութեանս առ սէր այնր յուսոյ՝ զոր տեսանեմք: Գու բարւոք արարեր, զի արգահատեցեր մեծի նեղութեանս մարմնոյ. այլ ոչ ինչ եմք ձանձրացեալք իբրեւ զանաստուած ոք, որ չիք այլ ինչ յոյս ՚ի միտս նորա քան որ երեւինս: Այլ մէք առ սէրն Քրիստոսին մերոյ ընդ այս յոյժ եմք խնդացեալ. և կատարեալ պարգեւս զսա իսկ համարիմք, զի ժամանակեայ վշտօքս զանժամանակ երանութիւնսն ժառանգեսցուք:

Եթէ շինուածոց իցեմք ցանկա-
ցեալք, ունիմք շինուածս յերկինս
առանց մարմնաւոր ձեռագործի, որ
ոչ երեւին ձեր արքունիքդ առ նո-
քօք: Նոյպէս և հանդերձից և փա-
ռաց և անաստ կերակրոց, զոր ե-
թէ որ կամեսցի ասել ձեզ, չհան-
դարտէ լսել ձեր տկարութիւնդ.
Վասն զի կուրութեան հնութեամբն
չտեսանէք և ոչ լսէք և ոչ իմանայք,
յայն սակս զմեզ զուր և անիրաւ և
առանց յանցանաց անողորմն դա-
տիր: Այլ մեր թագաւորն առատ
է և բարերար, և բաց է դուռնար-
քայութեան նորա, եթէ կամեսցի
որ դիմել՝ դիմեսցէ համարձակ. ՚ի
դարձելոց յապաշխարութիւն չնա-
խանձի և ոչ ընդ ումէք երբէք:

Բայց վասն դիւրութեանս՝ որ
դու հրամայեցեր առնել մեզ, էր
մեր իշխանութիւն անդրէն յաշ-
խարհին մերում չանկանել մեզ ՚ի
ձեռս թագաւորիդ, որպէս և այլ-

քրն՝ զի ապրեցան յայսպիսի փոր-
 ձանաց . այլ որպէս կամօք և յօժա-
 րութեամբ եկաք , իբրեւ թէ գի-
 տէաք զվիշտ վտանգիս , ոչ ինչ զան-
 գիտեցաք յայսպիսի ճգանց , սոյն-
 պէս և կամիմք՝ զի և այլ եւս ծան-
 րացուսցես 'ի վերայ մեր , մինչեւ
 քո չարութիւն կամացդ յագեսցի
 'ի մեզ : Զի թէ Աստուածն մեր ,
 որ է արարիչ երկնի և երկրի և ամե-
 նայն երեւելեաց և աներեւութից ,
 և առ սէր իւրոյ բարերարութեանն
 խոնարհեցաւ առ ազգս մարդկան ,
 և զգեցաւ մարմին չարչարելի , և
 անց ընդ ամենայն հանդէս առաքի-
 նութեան , և կատարեաց զամենայն
 գործ տնտեսութեան , 'ի կամս իւր
 մատնեցաւ 'ի ձեռս խաչահանուա-
 ցրն , մահու մեռաւ և եղաւ 'ի գե-
 րեզմանի , և զօրութեամբ աստուա-
 ծութեանն իւրոյ յարուցեալ երե-
 ւեցաւ աշակերտացն և այլոց բազ-
 մաց , և վերացաւ առ հայր իւր յեր-

կինս, և նստաւ ընդ աջմէ հայրենի
 աթոռոյն, և շնորհեաց մեզ զօրու-
 թիւն երկնաւոր, զի ըստ նորա ան-
 մահու թեանն՝ և մեք մերով մահկա-
 նացու մարմնովս կարիցեմք չարչա-
 րակից լինել անմահ մեծութեանն,
 և նա ոչ եւս իբրեւ զմահկանացու
 համարի զմեր մահն, այլ իբրեւ ան-
 մահից հատուցանէ մեզ զվարձս
 վաստակոց մերոց, արդ փոքր հա-
 մարիմք մեք զչարչարանս զայս առ
 սէր փոխարինին, զոր էարկ առ ազգս
 մարդկան:

Իբրեւ լուաւ զայս ամենայն բանս
 մոզպետն ՚ի դահճապետէ անտի,
 խռովեցաւ, պղտորեցաւ ՚ի միտս
 իւր, և հատաւ քուն յաչաց նորա
 զբազում գիշերս: Իսկ յաւուր միոջ
 յերեկուն պահուն յարուցեալ եր-
 թայր առ նոսա միայնիկ լռիկ, և
 ոչ զոք առնոյր ընդ իւր ՚ի սպասա-
 ւորացն: Եւ իբրեւ եհաս ՚ի դուրս
 տանն, հայէր ընդ ծակ մի ՚ի ներքս

Լ տեսանէր ըստ առաջին տեսլեանն. բայց նորա 'ի քուն կային խաղաղիկ: Հեղաբար կարգաց յանուանէ զեպիսկոպոսն, քանզի քաջ իսկ գիտէր պարսկերէն: Եկն 'ի դուրս և հարցանէր. Ո՞վ ես դու: Ես ինքն իսկ եմ, ասէ. կամիմ 'ի ներքս մտանել և տեսանել զձեզ:

Եւ իբրեւ եմուտ 'ի մէջ սրբոցն, ոչ եւս երեւէր նմա այլ նշանն. և պատմեաց նոցա զերկիցս երեւումն սքանչելեացն: Ետ պատասխանի Ղեւոնդ երէց և ասէ. Աստուած, որ ասաց 'ի խաւարի լոյս ծագել, որ և ծագեաց և՛ լուսաւորեաց իմաստութեամբ զաներեւոյթ արարածս, նոյն զօրութիւն և այսօր ծագեաց 'ի խաւարեալ միտս քո, և բացան աչք կուրացեալ ոգւոյդ, և տեսեր զանշիջանելի լոյս շնորհացն Աստուծոյ. փութա, մի հեղգար. գուցէ դարձեալ կուրացեալ ընդ խաւար գնայցես:

Ալ զայս իբրև ասաց, յոտն կա-
 ցին ամենեքեան ասելով զքառաս-
 ներորդ երկրորդ սաղմոսն. Առա-
 քեա, Տէր, զլոյս քո և զճշմարտու-
 թիւն քո, զի նոքա առաջնորդեա-
 ցեն և ածցեն զմեզ ՚ի լեառն սուրբ
 և ՚ի յարկս քո: Արդարև ճշմար-
 տիւ, Տէր, առաջնորդեցեր և ածեր
 զմոլորեալս զայս յանանց ուրախու-
 թիւնդ և յանմերժելի հանգիստդ:
 Ահա նմանեալ է օրս այս սուրբ չար-
 չարանացն քոց, որպէս ապրեցու-
 ցեր զմահապարտ աւազակն յեր-
 կրորդ մահուանէն, և նովաւ բացեր
 զաղխեալ դուռն Ադենայ, այսպէս
 գտեր և զայս կորուսեալս: Որ էր
 պատճառք մահու բազմաց, արդ-
 արարեր զսա պատճառք կենաց մեզ
 և անձին իւրում: Գոհանամք զքէն,
 Տէր, գոհանամք և ձայնակիցք լի-
 նիմք սուրբ մարգարէին: Մի մեզ
 Տէր, մի մեզ, այլ անուան քո տուր
 փառս վասն ողորմութեան և ճրշ-

մարտու թեան քո, զի մի երբէք ա-
սասցեն 'ի հեթանոսս, թէ ո՛ւր է
Աստուած նոցա. որպէս և այսօր
իսկ յայտնի եղեւ զօրութիւն քո մեծ
'ի մէջ ապարասան խաւարազգեստ
ազգիս :

Իսկ որ ձրին եգիտ զաստուածա-
տուր շնորհան, սկսաւ և նա առան-
ձինն ասել, Տէր լոյս իմ և կեանք
իմ, ես յու՛մմէ՞ երկեայց. Տէր ապա-
ւէն կենաց իմոց, ես յու՛մմէ՞ դողա-
ցայց : Քանզի գիտեմ ճշմարտիւ,
եթէ բազում են այսու հետեւ թըշ-
նամիք իմ, և կամին մերձենալ և
ուտել զմարմինս իմ. այլ դու, Տէր
ամենայնի, եկիր վասն ամենեցուն
կենաց, զի դարձցին և կեցցեն ա-
ռաջի քոյոյ մարդասիրութեանդ :
Մի որոշեր զիս 'ի սուրբ գառանցս՝
յորս խառնեցայ, զի մի ըստ քո փա-
րախդ արտաքս ելեալ՝ չար գազան
դարձեալ բեկանիցէ զիս : Մի հայիր,
Տէր, 'ի բազմամեայ ամբարշտու-

Թիւնս իմ, զի մի մոլորեալ 'ի ճրշմարիտ կենացդ՝ զբազումս անդրէն 'ի կորուստ աշակերտիցեմ, այլ որոց եղէ պատճառք մահու, նոցին եղէց և պատճառք կենաց: Սատանայ՝ որ ինեւ խրոխտացեալ պարծէր 'ի մէջ մեծի կորստականացս, ինեւ կորացեալ ամաչեսցէ 'ի մէջ իւրոց աշակերտացն:

Եւ զայս իբրեւ ասացին, նմին իսկ ետուն կատարել զաղօթսն, և դարեցին նովաւ հանդերձ մինչեւ 'ի պահն երրորդ, և այնպէս խաղաղացեալ կացին 'ի քուն ամենեքեան մինչեւ 'ի ժամ առաւօտուն: Իսկ նորա յոտն կացեալ, և 'ի քուն ոչ մտանէր. այլ զձեռսն իւր 'ի վեր համբարձեալ՝ կայր յաղօթս: Եւ մինչ դեռ ընդ երդ պշուցեալ հայէր յերկինս, յանկարծակի տունն լի եղեւ լուսով. և երեւեցան նմա սանդուղք լուսեղէնք՝ որ կանգնեալ էր յերկրէ և 'ի յերկինս, և գունդք

գունդք զօրաց ելանէին 'ի վեր. և էր ամենեցուն տեսիլն նոր և չքնաղ և ահաւոր և սքանչելի իբրեւ զտեսիլ հրեշտակի: Ունէր և զթիւ համարոյ 'ի միտս իւր զիւրաքանչիւր գնդիցն, զոր տեսանէր. էր՝ որ զհազարի, էր՝ որ զերեսուն և զերից, էր՝ որ զերկերիւրոց և զերեքտասանից: Եւ այնպէս մօտագոյնս մերձենայր, մինչեւ ճանաչել նմա զերիս 'ի նոցանէ, զԱարդան և զԱրտակ և զԽորէն: Եւ ունէին ինն պսակ 'ի ձեռին, խօսէին ընդ միմեանս և ասէին. Ահա եկն եհաս ժամ, զի և սոքա խառնեցին 'ի գունդս մեր. քանզի և մէք սոցա իսկ մնայաք, և առ հաւատչեայ պատիւ սոցա բերաք: Եւ որում ոչ եւս մնայաք, եկն երեւեցաւ և խառնեցաւ, և եղեւ իբրեւ զմի 'ի զինուորաց Քրիստոսի:

Մ. յս երիցս անգամ երեւեցաւ չքնաղ տեսիլս առն երանելոյ:

Զարթոյց զսուրբսն 'ի քնոյ անտի,
 և պատմեաց նոցա զամենայն տե-
 սիլն կարգաւ: Իսկ նոքա յարու-
 ցեալ կանցին յաղօթս և ասէին. Տէր
 Տէր մեր, զի սքանչելի է անուն քո
 յամենայն երկրի. համբարձաւ մեծ
 վայելչութիւն քոյ 'ի վերոյ քան զեր-
 կինս. 'ի բերանոց մանկանց տղայոց
 սարնդիացաց հաստատեցեր զօրհ-
 նութիւն, զի եղծցի թշնամին և
 հակառակորդն: Զի ոչ եւս է այ-
 սուհետեւ ասել, եթէ տեսից զեր-
 կինս զգործս մատանց քոց, այլ թէ
 տեսից զքեզ Տէր երկնի և երկրի.
 որպէս երեւեցար իսկ այսօր 'ի ձեռն
 սուրբ զօրականացն քոց հեռաւոր
 օտարիս, որ անցեալ էր ըստ ակն-
 կալութիւն կենաց իւրոց:

Մհա դու Տէր ողորմութեամբ
 քով պսակեցեր զսիրելիս քո, և
 գտութեամբ քով ելեր 'ի խնդիր
 կորուսելոյս, դարձուցեր և խառ-
 նեցեր 'ի դասս սրբոց քոց: Ոչ միայն

ետես սա զերկինս՝ զգործս մատանց
 քոց, այլ ետես զերկինս և զբնա-
 կիչս նորա, և մինչ դեռ է յերկրիս՝
 խառնեցաւ ՚ի գունդս բիւրաւոր
 հրեշտակաց քոց: Ետես և զոգիս
 արդարոց կատարելոց, ետես և ըզ-
 նմանութիւն փառաց աներեւոյթ
 պատրաստութեանցն, ետես և ՚ի
 ձեռին նոցա զանշուշտութեանայն,
 որ հանդերձեալ պահի ՚ի ձեռն ճար-
 տարապետին: Երանի՛ սմա վասն
 սուրբ տեսլեանս, և երանի է մեզ
 վասն սորա մերձաւորութեանս առ
 մեզ. քանզի հաստատեալ գիտացաք
 սովաւ, եթէ որում այսպիսի սքան-
 չելիք յայտնին, մեծ մասն ընկալաւ
 սա յանսպառ քոց բարութեանցդ:
 Անսպառ են պարգեւքն քո, Տէր,
 և առանց խնդրելոյ տասում և կա-
 միս քոյով յորդ և աննախանձ ա-
 ռատութեանմբդ: Եւ եթէ որ ոչ
 խնդրեն՝ չարգելուս ՚ի նոցանէ, բաց
 մեզ, Տէր, զգուռն ողորմութեան

քո, որ 'ի մանկութենէ մերմէ ցանկացեալ եմք բարեմասնութեան սրբոց քոց: Չնորագիւտ դաստակերտըս քո բարեխօս առնեմք վասն անձանց մերոց. մի ընկղմեսցի նաւ հաւատոց մերոց 'ի մէջ ալեկոծեալ ծովու մեղաց:

Եւ այսպէս յերկար կատարելով զաղօթսն, յորդ և առատ արտասուս հեղուին 'ի վերայ անձանց իւրեանց: Գութ ողորանաց արկանէին առաջի բարերարին, զի լսելի լիցի ձայն պաղատանաց նոցա, և հաստատուն կացցեն 'ի վիշտս ճրգանցն, զի մի զրկեսցին 'ի ցանկալի պսակացն, զոր ունէին սուրբքն 'ի ձեռս իւրեանց, որպէս և ազդեցաւ նոցա 'ի ձեռն Հոգւոյն սրբոյ, զի մերձեալ էր ժամանակ կոչման նոցա. որպէս զի երթիցեն և աներկեւղ դադարեսցին 'ի կասկածելի ակնկալութենէն. որում համբերէին բազում տառ ապանօք, զի առ-

Հաւատչէիւ փոքու հասցեն երկնա-
ւոր մեծութեանն, որում ՚ի վաղըն-
ջուց իսկ էին ցանկացեալք:

Եւ քանզի ինքն իսկ մոզպեան
իշխան էր աշխարհին, և նմա յանձն
արարեալ էր զկապեալսն քաղաքին,
վասն այնորիկ և համարձակու-
թեամբ ընդ առաւօտն հանեալ տա-
նէր յապարանսն իւր: Լուանայր
և սրբէր զնոսա ՚ի չարչարանաց բան-
դին, առնոյր զջուր լուացմանն սրբ-
բոցն և արկանէր զիւր մարմնովն:
Ուղղէր ՚ի տան իւրում աւազան,
և ընդունէր ՚ի նոցանէ զսուրբ մկր-
տութիւնն, հաղորդէր ՚ի կենդա-
նարար մարմինն և ՚ի քաւիչ արիւնն
Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի:
Բարձր բարբառով աղաղակէր և ա-
սէր. Մկրտութիւնս այս լիցի ինձ
՚ի լուացումն մեղաց իմոց, և ՚ի ծը-
նունդս նորոգութեան վերստին Հո-
գւոյն սրբոյ. և ճաշակումն անմահ
խորհրդոյս ՚ի ժառանգութիւն եր-

կնաւոր որդէգրութեանն: Գնէր և ըստ մարմնոյ առաջի նոցա սեղան կերակրոյ, և մխիթարութեան բաժակ մատուցանէր նոցա, և միաբանէր ընդ նոսա հացին օրհնութեան:

Այլ թէպէտ և ինքն եհաս յերկնաւոր բարիսն, և աներկեւղ էր ՚ի մարդկանս հարուածոց, սակայն վասն ընտանեացն յոյժ ունէր կասկած, զի մի իբրեւ վնասակարք մատնեսցին յիրս արքունի: Ասան այնորիկ ՚ի ծածուկ կոչէր ՚ի գիշերի և զնախարարսն, որ ՚ի նմին քաղաքի էին ՚ի կապանս, և առնէր ծախս մեծամեծս: Եւ էին ամենեքեան ՚ի մեծի խնդութեան վասն սքանչելեացն, որ երեւեցաւ նոցա: Աչ յիշէին ամենեւին, եթէ վիշտք ինչ անցեալ էին ընդ նոսա:

Բայց ՚ի ժամ բազմականացն կարծիք իմն եղեն ՚ի միտս սրբոցն վասն երիցու միոյ, որ էր ընդ նոսա ՚ի սուրբ կապանսն. զի ՚ի մէջ շինա-

կան մարդկան կեցեալ էր, և տգիտագոյն եւս էր ՚ի գրոց մխիթարութենէ: Հրամայեցին ունել զգլուխ բազմականին. ետ պատասխանի երանելին և ասէ. Չի՞նչ է այդ՝ զոր դուքդ գործէք. և կամ յինէն զի թաքուցանէք զծածուկս խորհրդոցդ: Ես քան զկրսերս ձեր խոնարհագոյն եմ, և քան զեւս փոքունս յաշակերտաց ձերոց տգիտագոյն եմ, զի ա՛րդ կարացից այդմ տանել: Այս իսկ մեծ էր ինձ, զի սուրբ կապանաց ձերոց հաղորդեալ եմ այսօր: Եթէ արժանի համարիք ձերում սեղանոյդ, կալարուք դուք զիւրաքանչիւր տեղի բազմանանիդ, և հրամայեցէք ինձ զիմ տեղին: Եւ բռնադատեաց սուրբ եպիսկոպոսն միաբանութեամբ ամենայն սրբոցն, և ՚ի վերոյ քան զամենեսեան բազմեցուցին զնա:

Եւ իբրեւ բոլորեցաւ ակումբ բազմականին, և հաղորդեցան ամե-

նեքեան 'ի կերակուրն զուարթու-
 թեամբ, յոտն եկաց սուրբ Յով-
 սէփ, և սկսաւ զուրախութեան նը-
 ւագն մատուցանել և ասել այս-
 պէս. Ուրախ լերուք ամենեքեան 'ի
 Քրիստոս. քանզի վաղիւ այս ժամ
 իցէ, ահա մոռացեալ իցէ մեր զա-
 մենայն նեղութիւնս և զչարչարանս՝
 զոր կրեցաք: Եւ փոխանակ սակաւ
 աշխատութեանս մերոյ՝ բազմապա-
 տիկ հանգիստ ընդունելոց եմք, և
 փոխանակ խաւարային արգելանի
 բանդին՝ մտանելոց եմք յերկնից
 քաղաքն լուսաւոր, որոյ քաղաքի
 քաղաքապետ ինքն Քրիստոս է,
 հանդիսապետ՝ յորում ասպարիսի
 նախ ինքն առաքինացաւ առնելով
 զնշան յաղթութեան: Եւ այսօր
 նոյն Տէր է, որ յաջողէ մեզ զնոյն
 նշան ընդունելով 'ի փրկութիւն
 անձանց մերոց և 'ի պարծանս մե-
 ծափառ սուրբ եկեղեցւոյ: Եւ զոր
 օրինակ տեսէք դուք զեղբայրս զայս

՚ի գլուխ բազմականիս մերոյ, սոյն-
պէս սա նախ ընդունելոց է վաղիւ
զպսակն ՚ի ձեռն կատարմանն իւրոյ:
Ձի ահաւասիկ եկն եհասս և մեր-
ձեցաւ առ մեզ թշնամին կենաց
մերոց և պսակիչ սուրբ շարձարանաց
ծառայիցս Քրիստոսի:

Օ այս իբրեւ ասաց, լուաւ ՚ի
նմանէ բանս պնդութեան, որով
յոյժ մխիթարեցան ամենեքեան:
Ասէ Ի սուրբ աղօթից ձերոց այդպէս
արասցէ ինձ Քրիստոս, և կատա-
րեսցէ զելս վախճանին իմոյ յաշ-
խարհէս ըստ բանի քում: Եւ ահա
ընդ ասելոք քո ազդումն եղեւ հո-
գւոյս իմոյ, և յիշեցի ես զմարդա-
սիրութիւնն Քրիստոսի, որոյ և գա-
լուստ իսկ նորա յաշխարհս վասն
մեր մեղացն եղեւ: Գթասցի յիս
որպէս և յաւազակն ՚ի ժամ խա-
չին, որպէս նովաւ զգրունս փա-
կեալ գրախտին երաց, և յառա-
ջեցաւ լինել կարապետ այնոցիկ՝ որ

անդրէն 'ի նոյն տեղի դառնալոց էին յուրախութիւն, արասցէ և զիս այսօր Տէր Յիսուս Քրիստոս սպասաւոր ձերում մեծաշուք գնդիդ:

Աւանիկ վասն միոյ մեղաւորի՝ որ դառնայ յապաշխարութիւն, անվախճան լինի ուրախութիւն հրեշտակաց յերկինս. որպէս զի գիտեն իսկ զկամս Տեառն իւրեանց: Քանզի վասն միոյ կորուսելոյ ոչխարին եկն 'ի խնդիր, վասն այնորիկ և նոքա խնդակիցք լինին վասն միոյ դարձելոյ յապաշխարութիւն: Թերեւս վասն իմ եկեալ էր մեծ զօրավարն Հայոց բազում սուրբ ընկերակցօքն իւրովք. զպասակն վասն ձեր բերեալ էր, այլ զուրախութեան աւետիսն հասարակաց տայր: Եւ առաւել եւս ընդ ես էին զարմացեալ. զի ոչ ճանաչէին զիս 'ի կեանս իւրեանց, ահա 'ի սուրբ մահն իւրեանց՝ կամէին զի և ես մասն ընկալայց ընդ երանելիսն:

Աղաչեմ զձեզ, տեարք իմ և
 հարք. աղօթս արարէք ՚ի վերայ ան-
 արժանութեանս իմոյ, զի արժա-
 նի եղէց մեծի աւետեացն հասա-
 նել, որ յանսուտ ձերոց բերանոցդ
 բարբառեցաւ ՚ի լսելիս իմ: Արդ
 փութամ տեսանել զօրն, և յաւուր
 անդ զժամն եկեալ հասեալ ՚ի վե-
 րայ մեր: Եւ երբ իցէ՝ զի ելից ՚ի
 թանձրադանդաղ ձանձրալի մար-
 մնոյս այսորիկ, երբ իցէ՝ զի տեսից
 գրեզ Տէր Յիսուս, երբ իցէ՝ զի ան-
 երկիւղ եղէց ՚ի մահուանէ, երբ ի-
 ցէ՝ զի տգիտութիւնս իմ հասցէ ՚ի
 կատարեալ գիտութիւն: Օգնեա
 ինձ, Տէր, օգնեա ինձ, և կարկա-
 ռեա զամենաղօր աջդ յօգնակա-
 նութիւն. զի խոստման բանիցս ի-
 մոց և գործք արդեամբք կատարես-
 ցին ՚ի վերայ մեր, և փառաւոր լի-
 ցի յիս ՚ի մեղաւորս անուն Տեառն
 մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի:

Օ, այս իբրեւ՝ ասաց երանելին,

յոտն կացին 'ի բազմականացն, անդ
գոհանային ասելով. Փառք քեզ,
Տէր, փառք քեզ թագաւոր, զի ե-
տուր մեզ կերակուր ուրախութեան.
Լցո զմեզ Հոգւովդ սրբով, զի զըտ-
ցուք առաջի քո հաճոյք և միամա-
չեցեալք, զի դու հատուցանես իւ-
րաքանչիւր ըստ գործս իւր:

Ի նմին ժամու եղև խորհուրդ
մեծ 'ի մեջ նոցա, թէ զինչ օրինա-
կաւ կարասցեն ապրեցուցանել ըզ-
մոգպետն. զի մի լուեալ յարքու-
նիսն, իբրև զհուր բորբոքեսցի
բարկութիւն 'ի վերայ մնացելոցն:
Իբրև ոչ ինչ կարացին 'ի ժամուն
վճարել, միաբանութեամբ աղօթս
արարեալ՝ Աստուած ապաստան
առնէին զկեանս առնն հաւատա-
ցելոյ:

Իսկ նախարարքն հրաժարեցին
'ի սրբոցն յորդառատարտասուօք,
և ողբալից ուրախութեամբ ան-
կեալ յոտս նոցա աղաչէին մեծաւ

պաղատանօք՝ յանձն առնել զնոսա
Հողոյն սրբոյ . Չի մի ոք ՚ի մէնջ,
ասեն, թուլացեալ և ելեալ ար-
տաքս ՚ի հաւասար միաբանութե-
նէս, կերակուր լիցի չարաբարոյ դա-
զանին:

Իսկ երանելիքն միաբան քաջալե-
րէին զնոսա և ասէին . Չօրացա-
րուք, եղբարք, ՚ի Տէր . մսիթարե-
ցարուք ՚ի մարդասիրութիւնն Աս-
տուծոյ, որ ոչ թողու զձեզ որքս
և ոչ ՚ի բացէ առնէ զողորմութիւնն
իւր ՚ի մէնջ հաւատով ՚ի Քրիստոս .
բազում բարեխօսիւքն՝ զոր ունիմք
առ նա, ոչ շիջանի վառումն կան-
թեղաց ձերոց, և ոչ ուրախ լինի
խաւարասէր թշնամին կենաց ձե-
րոց: Այլ նոյն Տէր է, որ զօրացոյց
զառաջին նահատակսն ի առնելով
զնոսա ՚ի գունդս հրեշտակաց իւրոց .
նոցուն սուրբ ոգիք և ամենայն դասք
արդարոց հասցեն ձեզ յօգնակա-
նութիւն համբերութեան, զի ընդ

նոսին նոցունց պսակացն արժանի լինիջիք:

Օ այս խօսէին ընդ նոսա, և զգի-
չերն ամենայն սաղմոսիւք 'ի գլուխ
տանէին. իսկ 'ի ժամ առաւօտուն
ասէին ամենեքեան. Ծագեա, Տէր,
զողորմութիւնս քո՝ ոյք ճանաչեն
դքեզ, զարդարութիւնս քո՝ ոյք ու-
ղիղ են սրտիւք: Մի եկեսցէ 'ի վե-
րայ մեր ոտն ամբարտաւանից, և
ձեռք մեղաւորաց մի զողացուսցեն
զմեզ, անդ անկցին ամենեքեան, որ
գործեն զանօրէնութիւն, մերժե-
ցան, և այլ մի կարասցեն հաս-
տատել:

Եւ անդէն վաղվաղակի հասին
դահիճքն 'ի դուռն բանդին, մտին
'ի ներքս և տեսին, զի որ յառաջ
մոզպետն էր, և նմա իսկ յանձն ա-
րարեալ էր պահել զնոսա, նստէր
'ի մէջ նոցա և լսէր 'ի նոցանէ, նա
և քաջալերէր եւս զնոսա չերկնչել
'ի մահուանէ: Իբրեւ տեսին զմեծ

սքանչելիսն դահիճքն, յոյժ զար-
 մացան ընդ իրան, այլ ոչ ինչ իշխեին
 հարցանել ցնա, բայց չորան և պատ-
 մեցին Գենչապհոյ, որում յանձն
 արարեալ էր զչարչարանս սրբոցն:
 Իսկ նա իբրեւ լուաւ 'ի դահճացն
 արքունի, զահի մեծի հարաւ 'ի մի-
 տրս իւր, թէ գուցէ և ինքն ան-
 ձամբ 'ի ներքս լիցի, քանզի և ծա-
 նոթագոյն եւս էր առնն: Հրամայ-
 եաց հանել 'ի բանդէ անտի զամե-
 նեսեան կապանօք, և հեռացու-
 ցանէր 'ի քաղաքէ անտի երկոտա-
 սան պարսիկ հրասախաւ: Եւ 'ի ծա-
 ծուկ խօսէր ընդ մոզպետին, եթէ
 զի՞նչ պատճառք իցեն կապանաց
 նորա: Ետ պատասխանի այրն և
 ասէ ցնա. Մի խօսիր ընդ իս 'ի ծա-
 ծուկ, և մի լսեր զխորհուրդս լու-
 սոյ 'ի մէջ խաւարի, զի բացան աչք
 իմ արդ, քանզի տեսի զլոյսն եր-
 նաւոր: Եթէ կամիս լինել խորհր-
 դակից կենաց, հարց ցիս յանդի-

ման, և պատմեմք քեզ. զի տեսի
զմեծամեծսն Աստուծոյ:

Եւ իբրեւ լուաւ 'ի նմանէ զամե-
նայն, և ստուգեաց եւս վասն իւ-
րոյ միաբանութեանն, եթէ ոչ քակ-
տի 'ի սրբոցն հաւանութենէ, ոչ
իշխեաց ձեռն արկանել 'ի նա, թէ-
պէտ և ունէր հրաման յարքու-
նուստ: Այլ փութացաւ, և ինքն
երթեալ պատմէր թագաւորին 'ի
ծածուկ զամենայն որպէս զիարդ
լուաւ 'ի նմանէ:

Եւ պատասխանի թագաւորն և
ասէ ցԳենշապուհ. Մի ոք ամենե-
ւին լուիցէ զայդ 'ի քէն, մանաւանդ
վասն տեսլեանն մեծի՝ որ երեւեալ
է նմա, զի մի տգէտ մարդիկ երկ-
մտեալ՝ բաժանեսցին 'ի մեր հաստա-
տուն օրինացս: Մինչ մէք զայլս կա-
մէաք հնազանդեցուցանել՝ թերեւս
զոգիս գտցեն, իբրեւ նոցա ոչ ինչ
կարացաք առնել. մեր որ վարդա-

պետ օրինացդ էին, զկնի նոցա մա-
լորու թեանն խոտորեցան:

Նա և այն եւս չար է մեզ քան
զամենայն, զի ոչ զուզնաքեայ ոք
խոտորեցաւ ՚ի նոցա օրէնսն, այլ
այր մի համակղեն, երեւելի ընդ ա-
մենայն վերին աշխարհս: Եթէ փայ-
քարիմք ընդ նմա, նա տեղեկագոյն
է քան զամենայն վարդապետս աշ-
խարհիս. գուցէ ՚ի հիմանէ խար-
խարեալ աւերէ զօրէնս մեր: Եւ
եթէ զատիմք զնա ընդ այլ չարա-
գործսն. նա և այնպէս հռչակեալ
ելանէ համբաւ քրիստոնէութեան
նորա. և մեծ անարգանք զկնի գե-
նիս ձգին: Եւ եթէ սրով եւս վախ-
ճանեսցի, բազում են քրիստոնեայք
՚ի կարաւանիս, ընդ ամենայն եր-
կիր ցանեալ ցրուեսցեն զոսկերս նո-
րա: Սակաւիկ ինչ էին մեզ անար-
գանք առ ամենայն մարդիկ, ուր մե-
ծարեալ պատուէին ոսկերքդ նա-
ծրաց: ոցդ, իսկ եթէ մոզացդ և մոզ-

պետացդ զնոյն պատիւ կրեսցեն,
մէք մեզէն լինիցիմք քակտիչք օրի-
նացն մերոց:

Այլ այժմ իմ է քեզ երդումն
տուեալ յանմահ դիմն նախազգառ-
նացեալ ծերն կոչեա առաջն քո:
Եթէ հաւանեսցի սիրով, և զղջա-
ցեալ ապաշաւեսցէ զկախարդու-
թիւն նոցա, մեծարեսցիր զնա սի-
րով պատուով ըստ առաջին կար-
գին. և մի ոք գիտասցէ զթշնա-
մանս նորա ամենեւին: Ապա թէ
ոչ հաւանեսցի, և ոչ կամեսցի ան-
սալ բանից իմոց, յարուսցիր ՚ի վե-
րայ նորա բազում ամբաստանս յաշ-
խարհէ անտի, զի վնասակար գտցի
յիրս արքունի, և աշխարհաւ փուր-
սիչն ՚ի վերայ յարուսցիր, և շի-
թակարասցիր յայն կոյս քան զԿու-
րան և զՄակուրան. և անդ ընկե-
ցեալ զնա ՚ի վերապ մի, և ընկալցի
զմահ թշուառութեան: Եւ զայլա-
դեմսն փութանակի կարճեա ՚ի կե-

Նաց աշխարհիս, զի մի դղրդեսցեն զօրէնս մերոյ աշխարհիս: Զի եթէ զճարտար մոգպետն այնպէս արագ աշակերտեցին, տգէտ մարդիկ զիւրդ կարասցեն կալ առաջի նոցա պատիր խարէութեանն:

Արդ ել նստաւ Գենչապուհարտաքոյ բանակին յատենի, որպէս ասացաք, հեռի երկոտասան հրասախաւ: Հարցանէր ցմոգպետն և ասէր. Իշխանութիւն առի վասն քո, ոչ միայն բանիւ հարցանել, այլ և ամենայն հարուածովք տանջանաց: Մինչ չեւ ձեռն արկեալ է իմ ՚ի քեզ, ընկալ զմեծարանս և արհամարհեա զանարգանս, և խնայեա ՚ի պատուական ալիսդ: Թող անդր ՚ի բաց զքրիստոնէութիւնդ՝ զոր ոչ ունէիր ՚ի բնէ, և դարձիր անդրէն ՚ի մոգութիւնն, որպէս զի վարդապետ էիր բազմաց:

Ատ պատասխանի երանելի և ասէ. Աղաչեմ զքեզ, աէր, որ յա-

ուաջ իբրև զհարազատ եղբայր համարեալ էիր յաչս իմ, և այսօր թշնամի կատարեալ, մի ըստ առաջին սիրոյն զթար դու յիս, այլ կատարեալի վերայ իմ զկամս չարութեան թաղաւորին ձերոյ. և որպէս առեր իշխանութիւն ՚ի վերայ իմ, դատեա զիս:

Յայնժամ իբրև ետես Գենչապուհ, եթէ առ ոչինչ զսպառնալիսն արքունի համարեցաւ, և ոչ ողորանացն երեսս ինչ արար, և քան ՚ի ծածուկ՝ յայտնի եւս կամէր զի խօսեսցի, կատարեաց ՚ի վերայ նորա ըստ խրատուն արքունի: Եւ գաղտագողի ընկեցաւ ՚ի հեռաւոր օտարութիւն, որպէս զիարդ և ուսաւ ՚ի վարդապետէն և արար:

Եւ հրամայեաց եւս Գենչապուհոյ երկուս եւս ընկերակիցս օգնականս յաւագ գործակալացն, զԶնիկանն՝ որ էր մարզպետ արքունի, և զՄո-

վան հանդերձապետ ՚ի ձեռանէ մով-
պետան մովպետի :

Արդ երեքեան սոքա խրաքան-
չխր սպասաւորօք առին զսուրբն
յայնմ՝ անապատէ, և փոխեցան
նոյնչափի եւս հեռագոյն ՚ի մեւս եւս
գժեղակ տեղի ՚ի նմին զիշերի : Աւ-
զոք ՚ի կարաւանէ անտի ոչ թողին
տեսանել, ոչ ՚ի Հայոց և ոչ յամե-
ն : յն քրիստոնէից, և ոչ բնաւ յար-
տաքին հեթանոսաց : Աւ սպասա-
ւորքն՝ որ էին ՚ի վերայ կապելոցն
անդէն ՚ի քաղաքին, հրամայեցին
պահել զուշութեամբ, զի զհետս
նոցա մի ոք զիտասցէ՝ ընդ որ տա-
նիցեն ՚ի մահու տեղի, մի նոքա և
մի ամենեւին ոք ՚ի մարդկանէ :

Եւ այց այր մի Նուժիկ անուն ՚ի
զօրացն արքունի որ ՚ի ծածուկ ու-
նէր զքրիստոնէութիւնն, և վիճա-
կեալ էր ՚ի դասն դահճացն, և կայր
՚ի սպասու օրսպահացն հանդերձ
զօրծիական տանջանարանօքն, և կն

եմուտ ՚ի մէջ զիշերին և խառնե-
ցաւ ՚ի դասս նախարարացն : Առա-
ջին դասն ՚ի միջնոյն կարծէր զնա ,
և միջինն երրորդին , և երկրեանն
միմեանց համարէին զնա , և ոչ որ
՚ի նոցանէ և հարց՝ եթէ դու ո՞վ ես
ընդ մեզ , ոչ ՚ի տերանցն և ոչ ՚ի
սպասաւորացն :

Երբև հասին ՚ի տեղի անապա-
տին , որ ամենեւին անբոյս էր ՚ի դա-
լարոց , և այնպէս էր ապառաժ
դժնեայ , զի և ոչ նստելոյ անդամ
տեղի դտաւ անդ նոցա , իջին հե-
ռազոյն նախարարքն երկրեան , և
հրամայեցին դահճացն իւրեանց
կապել զոտս և զձեռս նոցա : Եւ ար-
կին պարանս երկայնս յոտս նոցա ,
և երկու երկու լծեցան և առին ՚ի
քարշ : Եւ այնպէս ձգեցին և ճող-
քեցին ընդ ապառաժ տեղիսն քար-
շելով , զի ամենեւին խոցծ ոչ մնաց
՚ի մարմինս երանելեացն : Եւ ապա
լուծին և ածին ՚ի մի տեղի : †††

Աւ թու էր իմն նոցա այսպէս, և
 թէ կակզեցաք զխստու թխն նոցա,
 և հնազանդեցուցաք զբիրտ ապրս-
 տամբու թխն նոցա, և արդ զինչ
 և խօսիցիմք, անսայցեն բանից մե-
 րոց, և առնիցեն զկամն թազա ու-
 րին, և ապրեալ լիցին յանհարին
 տանջանացն: Աւ զայն ոչ կարացին
 քաջ իմանալ. և թէ իբրեւ զքաջ
 զինուորս վառեցին զնոսա, և ՚ի
 հրահանգս կրթու թեան վարժեցին
 զնոսա, և իբրեւ զգազանս վայրե-
 նիս, արխնախանձս ուսուցին զնո-
 սա: Աւ և թէ ունէին սակաւ ինչ
 կասկած յառաջագոյն, հայեցեալ
 նոցա ՚ի չարաչար վէրս մարմնոյն իւ-
 րեանց, զառաջին երկեւզն ՚ի բաց
 մերժեցին: Սկսան իբրեւ արբեալք
 անզգայք զմիմեամբք ելանել ՚ի բա-
 նից սրատասխանիս, և փու թային
 իբր ծարաւիք յաղբեր, և թէ ո՛
 նախ վաղ զիւր արխնն հեղցէ յեր-
 կեր:

Եւ մինչ դեռ յայսմ պատրաստութեան էին սուրբքն, խօսել սկըսաւ ընդ նոսա Գենչապուհէ ասէ, Արքայ յղաց զիս առ ձեզ. ամենայն աւեր աշխարհին Հայոց, ասէ, և կոտորածք զօրացն՝ որ հասին ՚ի վերայ, ՚ի ձէնջ եղեն վնասքն ամենայն. և բաղում նախարարքն՝ որ այժմ կան կապանօք չարչարեալ, վասն ձերոյ յամառութեանդ եղև այդ ամենայն: Այլ և արդ եթէ կամիք ինձ լսել, ասեմ ձեզ. որպէս եղերուք պատճառք ամենայն չարչարանաց մահուն, այսօր լերուք պատճառք կենաց ձերոց: Եւ նախարարքն՝ որ կան ՚ի կապանս, ՚ի ձեռն ձեր է իշխանութիւն արձակել զնոսա, և աւեր աշխարհին ձերոց ձեւք շինի, և բաղումք որ վարեալ են ՚ի գերութիւն, անգրէն դառնան:

Ահա դուք ձերոյին աջօքդ տեսէք այսօր, եթէ զորպիսի այր տոհմիկ, զոր թագաւորն ինքնին յակա-

նէ յանուանէ ճանաչէր վասն մեծի գիտութեան օրինացս մերոց, և կատարեալ էր յամենայն ՚ի դէնիս և ամենայն մեծամեծաց սիրելի, և գրէ թէ բոլոր աշխարհս կախեալ էր զնմանէ. և վասն զի անարգեաց զդէնիսազգէզն, և պատրեցաւ ՚ի ձեր տխմար գիտութիւնդ, ոչ ինչ իննայեաց թագաւորն ՚ի մեծ պատիւ նորա, այլ իդրեւ զգերի մի զանաշխարհիկ շկօթակ արարիզնա յայնչափ օտարութիւն հեռաւոր, զի ընդ երթալն իսկ ոչ ժամանէ ՚ի տեղի պատու հասինիւրոյ:

Արդ եթէ ՚ի բուն դայեկութիւնն վասն պատուական օրինացն ոչ իննայեաց ՚ի նա. որչափ և ս առաւել ՚ի ձեզ յօտարաշխարհիկսդ, որ մահապարտ իսկ էք յիրս արքունի: Եւ չիք ինչ ձեզ այլ հնար կենաց, բայց էթէ երկիր պագանիցէք արեգական, և կատարիցէք զկամս թագաւորին, որպէս և ուսոյց զմեզ

մեծն Ջրադեշտն: Եւ եթէ զայդ
առնէք, ոչ միայն արձակիք 'ի կա-
պանացդ և ապրիք 'ի մահուանէ,
այլ և մեծամեծ պարգևօք յու-
ղարկիք յաշխարհն ձեր:

Յառաջ մատուցեալ Ղեւոնդե-
րէց և թարգման կացոյց զՍահակ
կախկոպոս. Ջիարդ լուիցութ, ա-
սէ, երկդիմի հրամանացդ քոց. ա-
հա զերկրպագութիւնդ նախևտուր
արեգական, և զկատարումն երկր-
պագութեան 'ի կամս թագաւորին
ձգեցեր. մեծարեցեր զարեգակն՝
յառաջ ձայնելով զանուն նորա,
և մեծածուցեր զթագաւորն աւե-
լի քան զարեգակն. և յայտ արա-
րեր՝ եթէ առանց կամաց իւրոց սպա-
սաւորէ արեգակնն արարածոց, իսկ
թագաւորն 'ի կամս ազատութեանն
իւրոյ՝ զոր կամի աստուածացուցա-
նէ, և զոր կամի ծառայեցուցանէ.
և ինքն 'ի ճշմարտութեանն վերայ
չեւ է հասեալ: Մի խօսիր ընդ մեզ

իրրեւ ընդ տղայս , զի հասակաւ կատարեալ եմք , և գիտութեանն ոչ եմք անտեղեակ . ուստի սկսարդու , այտի տաց քեզ պատասխանի :

Ապաքէն զմեզ եղիր պատճառս աւերածոյ աշխարհին մերոյ և հարուածոց զօրացն արքունի . մեր օրէնքն զմեզ այդպէս ոչ ուսուցանեն , այլ յոյժ պատուել հրամայեն զերկրաւոր թագաւորս . և սիրել զնոսա յամենայն զօրութենէ մերմէ , ոչ իրրեւ զմարդ ոք դուզնաքեայ 'ի մարդկանէ , այլ իրրեւ Աստուծոյ՝ ճշմարիտ կալ 'ի ծառայութեան . և եթէ զըկիմք 'ի նոցանէ , փոխանակ ընդ երկրաւորիս զերկնիցն խոստացաւ մեզ զարքայութիւն : Եւ ոչ միայն զարքանեկութիւն հպատակութեան պարսիմք հարկանել նոցա , այլ և մահուչափ զանձինս 'ի վերայ դնել սիրոյ թագաւորին : Եւ որպէս յերկրի ոչ ունիմք իշխանութիւն փոխանա-

կել զնա ընդ այլում տեառն, նոյն-
պէս և յերկինս չունիմք իշխանու-
թիւն փոխանակել զճշմարիտ Աս-
տուածն մեր ընդ այլում, որ չիք
Աստուած բայց 'ի նմանէ:

Բայց ասեմ քեզ՝ որում սակա-
ւիկ մի տեղեկագոյն ես: Ա՞լ 'ի քաջ
զօրականէն զկնի մտանիցէ 'ի պա-
տերազմ. և եթէ զայս արասցէ, ոչ
քաջ անուանի նա, այլ յոյժ վատ:
Եւ կամ ո՞ յիմաստուն վաճառակա-
նաց զպատուական մարդարիտն փո-
խանակիցէ ընդ անարգ թրուշայի,
բայց եթէ յիմարեալ իցէ տղիտու-
թեամբ, որպէս և ձեր մոլորու-
թեան առաջնորդքդ:

Միայն գտեր զմեզ 'ի բազում
յառաքինեացն մերոց, և կամիս գո-
ղու թեամբ աւերել զամուրս խոր-
հրդոց մերոց. չեմք մէք միայն՝ որ-
պէս և դուդ կարծես. չիք տեղե-
ունայն, ուր չիցէ Քրիստոս թա-
գաւորն մեր. բայց միայն այնոքիկ

Լն թափուր ՚ի նմանէ, որ իրրև
 զքեզ և զչարադեւ իշխանն .քո,
 որք ուրացեալ էք ՚ի նմանէ: Զի
 թէ զինուորք աշխարհին մերոյ, որ
 աշակերտեալքն էին մեւք ՚ի Քրիստոս,
 առ ոտն հարին զահագին հրամանս
 թագաւորին ձերոյ, և զմեծամեծ
 պարգևս առ ոչինչ համարեցան,
 և զհայրենի տէրութիւն ՚ի
 րաց կողոպտեցան, չխնայեցին ՚ի
 կին և յորդիս և ՚ի գանձս մարմնաւորս
 կենաց աշխարհիս: Նա և ոչ
 զարիւնն իւրեանց ածէին զմտաւինչ
 վասն սիրոյն Քրիստոսի, այլ
 զերկրպագուս արեգականն՝ որ ձեր
 վարդապետք էին, չարաչար հարուածովք
 սատակեցին զնոսա, և մեծամեծ
 չարիս հասուցին ՚ի վերայ
 զօրացն ձերոյ, և բազումք ՚ի նոցանէ
 անկանէին ՚ի նմին պատերազմի,
 և այլք մատնեցան ՚ի պէս պէս
 փորձութիւնս, և կէսքն ընկեցան
 ՚ի հեռաւոր օտարութիւն, և

և և բաղմագոյնք վարեցան ՚ի գե-
 րու թիւն: Եւ ամենեւին նորա յստա-
 ջեցին քան զմեզ յարքայու թիւնն
 Աստուծոյ, և խառնեալ են ՚ի գուն-
 դրս վերին հրեշտակացն, և ցնծան
 ՚ի պատրաստեալ յուրախու թիւնս,
 յոր հասեալ խառնեցաւ երանելի
 այրն զոր դու ասես շկօթակ արա-
 րի: Երանի տամ նմա, և երանի
 երկրին՝ ընդ որ նայն անցանիցէ, և
 տեղւոյն՝ ուր նայն վախճանեսցի.
 ոչ միայն զարքունեօք ձերոքք ան-
 ցանէ պատուականու թեամբ, այլ
 և զերկնից լուսաւորօքդ՝ որում
 դուքդ երկիր պագանէք: ✠

Ետ պատասխանի Մովան հան-
 գերձապետ և ասէ ցնոսա. Աս-
 տուածքն բարերար են, և երկայ-
 նամտու թեամբ ջանան ընդ ազգի
 մարդկան, զի գիտացեն և ծանի-
 ցեն զլուրեանց փոքրկու թիւնն և
 զնոցա մեծու թիւնն, և փայելեսցեն
 ՚ի պարգևս աշխարհիս, զոր տը-

ւեալ է յիշխանութիւն 'ի ձեռս
 թագաւորի, և 'ի բերանոյ 'նոցա
 եղանեն հրաման մահու և կենաց:
 Եւ ձեզ ոչ է իշխանութիւն այդ-
 պէս ընդդիմանալ կամաց 'նոցա և
 ոչ առնուլ յանձն զերկրպագու-
 թիւն արեգական, որ ճառագայ-
 թիւք խրովք լուսաւորէ զամենայն
 տիեզերս, և ջերմութեամբ խրով
 հասուցանէ զկերակուր մարդկան
 և անասնոց, և վասն հասարակա-
 ր:աշխատատու թեան և անաչառ
 մատակարարութեանն անուանե-
 ցաւ Միհրաստուած, զի չիք 'ի նմա
 նենդութիւն և անխմաստութիւն:
 Ասան որոյ և մէք երկայնամիտ լի-
 նիմք 'ի վերայ տղիտութեան ձերոյ.
 քանզի չեմք մարդատեացք իբրեւ
 զդազանս շողղակերս և արիւնար-
 բուս: Խնայեցէք յանձինս ձեր, և
 մի խառնէք զմեզ ակամայ յարիւնդ
 ձեր: Թողէք անդր զառաջին յան-
 ցանս ձեր, և զառաջիկայ իրս ուղ-

զիցէք, զի և այլոցն վասն ձեր լիցի
ողորմութիւն ՚ի մեծ թագաւորէն:

Առ այս ևս պատասխանի Սա-
հակ Լախիսկոպոս և ասէ. իբրև
ուսեալ և յոյժ խրատեալ՝ զգեղե-
ցիկ հոգ յանձին ունիս շինու թեան
աշխարհի և փառաց թագաւորին.
բայց զայս կարի տգիտարար ուսու-
ցանես, զի աստուածս բազումս խոս-
տովանիս և զմի կամս ոչ ասես ա-
մենեցուն: Եթէ վեհքն առ մի-
մեանս մարտուցեալ են, մէք խո-
նարհագոյնք քան զնոսս զխորդ
կարասցուք հաւանել բանից քոց:
Միաբանեա զչոր և զկարկ, զի ուս-
ցուք ՚ի նոցանէ զխաղաղութիւն.
Կոչեա զարեգակն ՚ի տուն որպէս
կրակ, եթէ նմա ոչ մարթի դալ՝
զի մի աշխարհ ՚ի խաւարի մնացէ.
յղևա զդա առ նա, զի ուսցի ՚ի նմա-
նէ զանկարօտութիւնն:

Եւ եթէ մի է բնութիւն աս-
տուածոցն քոց, հաւասարեցեն առ

ջան առեալ կոտորէր մինչև 'ի նոյն տեղի: Եւ այնպէս շտապ տագնապի 'ի վերայ հասուցանէր, մինչև գունդն Մատեան քակեալ բաժանեցան 'ի մեծամուր պատրաստութենէն, դեռ եւս քաջ քաջ 'ի փախուստ դառնային:

Ապա դէտ ահն 'ի վեր համբառնայր Մուշկան Նիսալաւուրտն, քակեալ զոմանս տեսանէր 'ի գնդէն Հայոց, և զկնի մնացեալ 'ի հովիտս լերանցն: Ասան որոյ զաղաղակ բարձեալ՝ քաջալերէր շուրջ զիւրեալ զզօրս Արեաց, որք զտեղի առեալ կային ընդդէմ՝ գնդին Աարդանայ: Եւ անդէն 'ի տեղւոջն երկոքին կողմանքն զպարտութիւն խոստովանէին, և առ յոյժ թանձր անկեալ դիականց իբրեւ զքարակոյտս դերբկաց երեւէին:

Օ այն իբրեւ ետես Մուշկան Նիսալաւուրտն, մնայր գազանացն Արտաշրի, որ 'ի վերայ գազանացն նրս-

տէր 'ի բարձր զիտանոցին և կամ
 իբրեւ յամուր քաղաքին, և 'ի ձայն
 մեծ գալարափողոցն զիւր գունդան
 ստիպէր, և յառաջամարտիկ զօրօքն
 զնա 'ի մէջ փակէր: Իսկ կորովին
 Աարդան իւրովք քաջ նիզակա-
 կցօքն ոչ սակաւ նախճիրս 'ի տե-
 ղւոցն գործեաց, յորում տեղւոջ
 և ինքն իսկ արժանի եղեւ առնուլ
 զկատարեալ նահատակութիւնն:

Եւ յերկարեալ գործոյ պատե-
 րազմին՝ օրն տարաժամէր, և մօտ
 առ երեկս կարճատէր. բազմաց օ-
 րահասք մահու հասանէին, մանա-
 ւանդ 'ի թանճրութենէ գիականց
 մօտ առ մօտ խտացեալ իբրեւ զփայ-
 տահարս մայրաւորաց: Անդ էր տե-
 սանել զբեկումն նիզակացն և զխոր-
 տակումն աղեղանց. վասն այնորիկ
 և ոչ կարէին կալ ճշմարտիւ 'ի վե-
 րայ սուրբ մարմնոյ երանելեացն.
 և սաստիկ խուճապ տազնապի էր
 կողմանցն երկոցունց անկելոց: Եւ

որք մնացեալքն էին, վատնեալք և
ցրուեալք լինէին 'ի լեռնադաշտս
ամուր ձորոցն, և յորժամ պատա-
հէին միմեանց, դարձեալ միւսան-
գամ զմիմեանս սատակէին: Եւ մին-
չեւ 'ի մուտս արեգականն անդադար
լինէր գործ դառնութեանն:

Եւ քանզի դարնանային էր ժա-
մանակն, ծաղկալից դաշտքն դառ-
նային յորդահոսանս արեանց բաղ-
մաց: Մանաւանդ յորժամ տեսա-
նէր ոք զբազմակոյտ դիականցն ան-
կելոց, սիրտն բեկանէր և աղիքն գա-
լարէին՝ լսել զմնչիւն խոցելոցն և
զմոնչիւնս բեկելոցն, զթաւալգլոր
խաղալ սողալ վերաւորացն, զփա-
խուստ վատացն, զթաքուստ լքե-
լոցն, զսրտաթափումն զանարի ա-
րանցն, զճչիւն կանացեացն, զողբս
սիրելեաց, զաշխարումն մերձաւո-
րաց, զվայ և զաւաղ բարեկամացն:
Քանզի ոչ եթէ կողմ էր՝ որ յաղ-
թեաց, և կողմ էր՝ որ պարտեցաւ,

այլ քաջք ընդ քաջս ելեալ երկոքին
կողմանքն՝ ի պարտութիւն մատնե-
ցան :

Ի այց քանզի անկեալ էր զօրա-
վարն Հայոց ՚ի մեծ պատերազմին ,
ոչ ոք գոյր այնուհետեւ ՚ի մէջ
գլխաւոր , յոր յեցեալ ժողովէին
գունդն մնացելոցն : Թէպէտ և բա-
զում այն էր որ ապրեցան , քան
թէ որ մեռանն , սակայն ցանեալ
ցրուեցան , և հասեալ անկանէին
՚ի տեղիս տեղիս յամուրս աշխար-
հին , և բռնանային ՚ի վերայ բազում
գաւառաց և բերդից , զոր և ոչ առ-
նուլ իսկ ոք կարէր :

Եւ այս անուանք են քաջ նահա-
տակացն՝ որ անդէն ՚ի տեղւոջն
կատարեցան : Յազգէն մամիկոնէից
քաջն Վարդան հարեւր երեսուն և
երեք արամբք . յազգէն խորխոռու-
նեաց Խորէնն կորովի իննեւտան
արամբք , յազգէն պալունեաց արին
Արտակ յիսուն և եւթն արամբք ,

յազգէն գնթունեաց զարմանալին
 Տաճատ իննեւտասն արամբք, յազ-
 գէն դիմաքսենից իմաստունն Հմայ-
 եակ քսան և երկու արամբք, յազ-
 գէն քաջբերունեաց հրաշակերտն
 Ներսէհ եւթն արամբք, յազգէն
 գնունեաց մանուկն Վահան երիւք
 արամբք, յազգէն ընծայնոց ար-
 դարն Արսէն եւթն արամբք. յազ-
 գէն Սրուանձտայ յառաջադէմն
 Գարեգին երկու հարազատօքն և
 ութուտասն արամբք:

Այս երկերիւր ութսուն և եւթն
 նահատակք, ընդ նմին և մեծամեծ
 նախարարքն անդէն ՚ի տեղւոջն կա-
 տարեցան: Եւ յարքունի տանէն և
 ՚ի տանէն անձրունեաց և յիւրա-
 քան չիւր նախարարաց տանէն, թող
 զայս երկերիւր ութսուն և եւթնս,
 և այլ եւս եւթն հարելր և քառա-
 սունայր. որք զանուանս իւրաքան-
 չիւր ՚ի դպրութիւն կենաց գրեցին
 ՚ի նմին աւուր ՚ի մեծ պատերազմին:

Եւ միաՏամուռ լինի ամենայն Տա-
զար և երեսուն և վեց :

Իսկ ՚ի կողմանէ ուրացելոցն ան-
կանէր յայնմ՝ աւուր երեք Տազար
Տինգ Տարեր քառասուն և չորք
այր : Ինն այր ՚ի նոցանէ ՚ի մեծ պա-
տուաւորացն էր , վասն որոյ և կա-
րի յոյժ ՚ի խոր խոցեցաւ Մուշկան
Նիսալաւուրտն : Մանաւանդ ի-
բրեւ ետես զանՏնարին Տարուածսն
և թնպատիկ զիւրոյ գնդին քան
զՀայոցն , բեկաւ անկաւ զօրու թիւն
ուժոյն իւրոյ , և ոչ Տանդարտէր
կալ ՚ի վերայ խորՏրդոյ մտացն .
քանզի ոչ որպէս կարծէր զպատե-
րազմն՝ կատարեցաւ : Մանաւանդ
իբրեւ Տայէր տեսանէր զբազմու-
թիւն անկելոց իւրոյ կողմանն , և
թիւ Տամարոյ եւս առնէր , և ի-
բրեւ այնչափ յոլով գտանէր զիւր
անկեալսն քան զՀայոց գնդին , եւս
առաւել վասն երեւելի արանցն ,
զորս յականէ յանուանէ զիտէր

Թագաւորն, 'ի մեծ տազնապի լինէր այրն յանձն իւր: Արդարութեամբ զիրսն գրել և ցուցանել 'ի Թագաւորէն երկնչէր, դարձեալ և Թաքուցանել եւս ոչ կարէր, քանզի ոչ ծածկէր այնպիսի մեծ կռիւ:

Եւ մինչ դեռ յայսմ մտաց խորհրդի էր յանձն իւր և նեղէր 'ի միտս իւր, ուրացեալն Ասասկ՝ որ զանձն իւր 'ի մէջ գազանացն Թագուցեալ ապրեցուցանէր, միսիԹար մատուցանէր մտացն լքելոց. և ուսուցանէր նմա հնարս նենգութեամբ, Թէ որպէս կարասցէ մարտնչել ընդ ամուրսն խաբէութեամբ: Երդմունս կնքէր արքունի հրամանաւ և վկայութեամբ անձին իւրոյ և խաբերայ երիցամբքն, որ ընդ նմայն էին. պատգամաւորս առնէր զնոսա, և երեւեցուցանէր զԹողութիւն ապստամբութեանն առ 'ի շինութիւն եկեղեցւոյ շնորհել անդրէն, և զամենայն կարգս անդրէն յարմարել ըստ

առաջին սովորութեանն: Թէպէտ
 հրաման թագաւորին հաստատու-
 թեամբ էր տուեալ, վասն զի յոյժ
 բեկաւ զօրութիւն նորա, որպէս զի
 երկոքին կողմանք նորա հարան, սա-
 կայն զօրքն Հայոց վասն նենգու-
 թեանն: Ասակայ, որ բազում ան-
 դամ հասեալ էին ՚ի վերայ ստու-
 թեան նորա, վասն այնորիկև հրա-
 մանի թագաւորին վաղվաղակի ոչ
 կարէին հաւատալ:

unreine, ungeschliffene, ungeschliffene
Steine, die man nicht zu gebrauchen
kann, sind die meisten, die man findet.
Die meisten sind so klein, dass man
sie nicht sehen kann, wenn man
sie nicht mit einem Vergrößerungsglas
ansieht. Die meisten sind so klein,
dass man sie nicht sehen kann,
wenn man sie nicht mit einem
Vergrößerungsglas ansieht. Die
meisten sind so klein, dass man
sie nicht sehen kann, wenn man
sie nicht mit einem Vergrößerungsglas
ansieht. Die meisten sind so klein,
dass man sie nicht sehen kann,
wenn man sie nicht mit einem
Vergrößerungsglas ansieht.

ԵՒԹՆԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

Յորո՞ժ նկարագրի դարձեալ առա՞փ-
նա-լի-նն Հայոց, և շարագոյն է-ս
երե-ի անօրէնա-լի-նն Առասկայ:

ԱՐԴ դարձեալ յայնժամ զըր-
դեաց զՄուշկան Նիւսալաւուրտ և
զամենայն աւագանին Արեաց, ա-
ռեալ զգօրսն հասանէր ՚ի վերայ
ամրոցին, յոր անկեալ էին գունդ մի
՚ի զօրացն Հայոց հանդերձ սուրբ
քահանայիւքն, և մարտ եղեալ
կռուէին շուրջ զբերդաւն: Եւ ի-
բրեւ ոչ ինչ կարացին ազդել նոցա,
դարձեալ յերդմունս ապաստան ե-
ղեալ, զի ուխտիւ իջուսցեն զնոսա
առանց դաւ ինչ գործելոյ, և եր
կիցս և երիցս անգամ ետուն տա

նել զաւետարանն : Թէպէտ և քահանայքն յանձն առնուին զիջանելն կալ առաջի, բազումք 'ի զօրականացն ոչ կարէին հաւատալ սուտ ուխտին Ասասկայ . քանզի սկսաւ երթալ Մուշկան Նիւսալաուրտ զհետ չար խրատուն Ասասկայ :

Եւ ոմն 'ի քաջ զօրականէն Հայոց, որ անկեալ էր 'ի բերդն փախրստեամբ, Քակ անուն, ելեալ 'ի պարիսպն թշնամանս դնէր անօրիրինին, և յիշեցուցանէր առաջի Պարսից զօրագլխին զամենայն չարիսն, զոր անցուցեալ էր նորա ընդ աշխարհն Հայոց : Յորոց բազում իսկ լուեալ՝ արդարացուցանէին զամբաստանութիւնն, ոչ միայն 'ի Հայոց կողմանէն, այլ եւս առաւել զօրքն Պարսից : Սոյն այրս այս 'ի նմին գիշերի եւթն հարեւր արամբք ել գնաց 'ի բերդէ անտի, և ոչ կարացին ձեռն արկանել 'ի նա :

Իսկ որ 'ի ներքս յամրին մնացին,

Թէպէտ և գիտէին ճշմարտիւ զխաբերայ երդմունս նոցա, ոչ ունէին համբար ՚ի ներքս: Իբրև ոչ կամաւ իջեալ կացին առաջի, հրամայեաց սպանանել ՚ի նոցանէ երկերիւր և երեքտասան այր: Աղաղակեցին ամենեքեան և ասեն. Գոհանամք զքէն Տէր Աստուած մեր. մինչ դեռ շէն են եկեղեցիք և անքակ տաճարք վկայից և միաբան սուրբ ուխտ եկեղեցւոյ և առաքինացեալ, արժանի արարեր զմեզ կոչմանդ երկնաւորի: Հաւասարեսցէ մահս մեր ընդ մահ քաջ նահատակացն, և խառնեսցի արիւնս մեր ընդ արիւն անկեալ վերաւորացն. և հաճեսցի Տէր ընդ եկեղեցիս իւր՝ բազմութեամբ կամաւոր զուարակացն, որ ելանեն ՚ի վերայ սուրբ սեղանոյս: Զայս ասելով ՚ի տեղւոջն կատարեցան երկերիւրքն և երեքտասանքն:

Իսկ սուրբ քահանայքն՝ որ անդ զիպեցան յամուրսն, երանելիքս

այս Յովսէփի և Ղեւոնդ բազում ընկերակցօքն իւրեանց, մատուցին և նոքա զպարանոցս իւրեանց առաջի սրոյ դաճապետին, ասելով զնոյն բանս՝ զոր խօսեցան երկերիւրքն: Քանզի ոչ եթէ անկնալութիւն ինչ էր երանելեացն ըստ մարմնաւոր կենացն, այլ իմաստութեամբ հնարս խնդրէին լինել փոխանակ ամենայն աշխարհին շինութեան: Ասան որոյ և բողոք ՚ի դուռն կարդային, և զամենայն ամբաստանութիւն արկանէին զանօրէնն զԱսսակաւ: Չայս իբրեւ լուաւ Մուշկան Նիւսալաւուրտ, ոչ իշխեաց ՚ի նոսա ձեռն արկանել մահուամբ. այլ զՅովսէփի և զՂեւոնդ գան հարեալ, հրամայեցին պահել զգուշութեամբ. քանզի բողոք ՚ի դուռն կարդացին: Իսկ զայլ քահանայսն արձակեցին յիւրաքանչեք տեղիս, հրաման տուեալ վասն շինութեան և խաղաղութեան աշխարհին:

Այլ մարդիկն Հայոց, որ հասեալ էին 'ի վերայ յեղյեղուկ հրամանաց թագաւորին և ուրացեալ չարիմացին Ասսակայ, ոչ ինչ հաւատային սուտ թողութեանն. այլ քաջալերէին զմիմեանս և ասէին. Զի՞ պիտոյ է մեզ բնաւ կեանք անցաւոր աշխարհիս, և կամ ընդէ՞ր տեսանեմք զարեւ յետ մերոյ սիրելեացն: Զի եթէ քաջ նահատակքն մեր անկան 'ի մեծ պատերազմին, և բազում վիրաւորք տապալեցան յարիւն յապաժոյժ 'ի մէջ դաշտին, և ամենեցուն մարմինքն եղեն գէշ թռչնոց և կերակուր գազանաց, և պատուական նախարարքն մեր հասին յանարգութիւն թշուառութեան, լքին զհւրաքանչիւր իշխանութիւն և են 'ի հալածանս ներդութեան, որ և ամենայն փափկութիւնն Հայոց եհաս 'ի վիշտն վտանգի, և յանհնարին ապականութիւն, ոչ անսամք խաբերայ հրամանացդ

որ դիք և դատերք, հանդերձ ամենայն սիրելեօք իւրեանց 'ի մէջ ամրական վայրացն, ոմանք յանլոյս երկիրն Խաղտեաց, և այլ բազումք 'ի կողմանս հարաւոյ՝ յանմատոյց ամուրսն Տմորեաց, և կէսքն 'ի Թանձրախիտ մայրիսն Արձախոյ, և այլ ոմանք անդէն 'ի միջոց աշխարհին բռնացան 'ի վերայ բազում ամրոցացն: Եւ ամենեքին մեծաւ համբերութեամբ տանէին զբազում նեղութիւնն վասն յուսոյն Աստուծոյ. աղաչելով զայս միայն, և խնդրէին յԱստուծոյ, մի տեսանել նոցա զաւեր սուրբ եկեղեցեաց:

Այլ որպէս ցուցաք բազում անգամ զամբարշտին չարութիւն. յորդորէր և ստիպէր զզօրսն Պարսից 'ի մօտաւոր կողմանց աշխարհին, զի հրամանաւ արքունի զօր եկեսցէ յօգնականութիւն նոցա: Եւ հասեալ բազում այրուծի յաւելոյր 'ի Թիւ անկելոցն, և լինէր գունդ

բազմութեան իբրեւ զառաջինն : Եւ
 յառաջ խաղային 'ի միջոյ աշխար-
 Տին, մարտ եղեալ կռուէին ընդ
 մեծ ամուրս Աապոյտ լերինն : Իսկ
 որ 'ի ներքսն էին՝ քաջութեամբ
 մարտուցեալ հարկանէին զբազումս
 'ի գնդէն Պարսից, և զմնացեալսն
 փախստական 'ի բանակն արկանէին :
 Իսկ նորքա դարձեալ յողորմանս մա-
 տուցեալ, նուաճել խաբէութեամբ
 կամէին :

Իբրեւ ոչ որ հաւատաց իջանել
 առ նոսա, զի մի մատնեսցին չարա-
 չար 'ի ձեռս թշնամեացն, սակայն
 վասն երդմանցն հարկ եղել քահա-
 նայի մի իջանել առ նոսա, որում
 անունն էր Արշէն : Խօսէր ընդ նո-
 սա յաղերս ընտանութեամբ, և
 ցուցանէր զանվնաս փախուստ ան-
 մեղացն, արկանէր գութ առաջի ու-
 րացելոյն Աասակայ, և պաղատե-
 լով յիշեցուցանէր նմա զառաջին
 կարգ ուխտին քրիստոնէութեան,

զի թերեւս սակաւիկ մի քաղցրասցի
յանհնարին դառնութենէն: Այլ
նա ոչ ինչ լուաւ և անսաց բազում
բանիցն նորա, կապեաց և խաղա-
ցոյց զերանելին և որք ընդ նմա ի-
ջեալ էին:

Մանաւանդ իբրեւ ետես եթէ
երթայ զօրավարն զհետ խրատու
կամաց նորա, սկսաւ այնուհետեւ
ի բազում տեղիս արձակել զաս-
պատակաւորն, և զոր արտաքոյ քան
զամուրսն գտանէր զբազմութիւն
մարդկանն, վարեցին ՚ի գերութիւն.
և զամբար ՚ի ձեռն առեալ հրձիգ
առնէին զբազում տեղիս: Իսկ որք
էին յամուրս Տմորեաց, իբրեւ լուան
զայս ամենայն չարիս, զոր գործե-
ցին զօրքն արքունի, ոչ ինչ շահ
օգտի համարէին զկայն ՚ի մէջ ամ-
րականացն: Քաջութեամբ ելեալ
յարձակեցան օգնականութեամբ
ամրականացն, և հասեալ ՚ի մօտա-
ւոր աշխարհն Պարսկաց, յանխնայ

կոտորելով՝ նախճիրս արեան գործէին, և զմնացեալսն գերի առեալ տանէին, և անդէն յամուրսն արկանէին, և զշինուածսն աշխարհին՝ զամբար 'ի ձեռն առեալ հրոյ ճարակ տային:

Վարձեալ և որք էին 'ի լերինս Խաղտեաց, իբրեւ տեսին եթէ յանդրգնաբար զօրքն Պարսկաց յաներկեւղս իջանէին յամուրս աշխարհին Հայոց, յարձակեցան և նոքա մեծաւ զօրութեամբ 'ի ձորագաւառն Տայոց: Եւ գտին անդ գունդ բազում 'ի զօրացն արքունի, որ գերի առնուլ կամէին զամրականս աշխարհին. զարձեալ և կարծէին եւս եթէ գանձք նախարարացն անդ իցեն, վասն այնորիկ և յանխնայ յուզէին զվայրսն:

Վա և տեսին եւս անդ 'ի գեօղս երկուս, որ զեկեղեցիսն այրեցեալ էր. առաւել եւս վասն այնր 'ի նախանձ բրդեցան բարկութեամբ:

Յարձակեցան, հարան ՚ի դիմի մի-
մեանց, և կամակարու թամբը յաղ-
թեալ, բեկեալ արկին զզօրութիւն
գնդին Պարսից, և կոտորեցին զբա-
ղումս ՚ի նոցանէ, և զմնացեալսն
փախստական հանէին յաշխարհէն:
Եւ յայնչափ յանդուզն յարձակ-
մանէն՝ միայն երանելին Հմայեակ,
եղբայր սպարապետին Հայոց Ար-
դանայ, յանխնայ քաջութեամբ
մարտուցեալ՝ կատարեցաւ նահա-
տակութեամբ ՚ի վերայ սուրբ ուխ-
տին միաբանութեան: Եւ այլքն
ամենայն ողջանդամ ապրեալք եր-
թային զհետ փախստականին:

Եւ իրրեւ այս սյսպէս կատարե-
ցաւ, դադարեցին զօրք թագաւո-
րին խառնամուխ լինել յամենայն
տեղիս անխտրութեամբ, և եւս
առաւել ձեռնպահ լինել եկեղե-
ցեացն: Գարձեալ միսսանգամ անդ-
րէն հարցանել սկսան յարքունիսն:
Նա և որ յարձախայ մայրիսն

անկեալքն էին փախստականք, ոչ
ինչ լռեալ դադարեցին խաղաղու-
թեամբ. այլ հանապազ յղէին յաշ-
խարհն Հոնաց, շարժէին և յորդո-
րէին զգունդն Հոնաց, և յիշեցու-
ցանէին նոցա զուխտն՝ զոր եղեալ
էր ընդ Հայս և անսուտ երդամբ
հաստատեալ: Հաճոյ թուէր բազ-
մաց ՚ի նոցանէ լսել զբանսն քաղց-
րութեամբ: Նա և մեղադիր եւս
յոյժ լինէին նոցա, եթէ ՚ի կռիւն
ընդէր ոչ եկիք պատրաստութեամբ:
Եւ իբրեւ յառաջնումն ինչ ոչ հնա-
րէին զմիմեանս հաւանեցուցանել,
ապա գունդ բազում գումարէին,
և անդէն յարձակեալ հասանէին ՚ի
սահմանս տերութեանն Պարսից. և
զբազում գաւառս հարեալ, բազ-
մազոյն եւս գերի առեալ տանէին
յաշխարհն իւրեանց, և յայտնի
ցուցանէին թագաւորին զմիաբա-
նութիւն՝ զոր ունէին ընդ գնդին
Հայոց:

Իսկ իբրեւ այս ամենայն ազդումն
 Հասանէր առ զօրավարն Պարսից,
 սրտմտեալ զայրանայր. և մեծա-
 բարկութեամբ կուտէր զվնասն 'ի
 վերայ անօրինին Ասսակայ, իբր թէ
 նա իցէ սկիզբն և առաջնորդ ամե-
 նայն չարեացն որ գործեցան: Եւ
 անդէն չու արարեալ գնայր, խա-
 ղայր Հասանէր յաշխարհն Պարսից
 գրէր և ցուցանէր յարքունիս զա-
 մենայն ստուգութեամբ, և զվնաս
 գործոյն անկանէր զուրացելովն:

Իբրեւ լուաւ թագաւորն զամե-
 նայն, աւեր աշխարհին, և ստու-
 գեաց զիրս մեծի պատերազմին, բե-
 կանէր արկանէր 'ի մեծ խրոխտա-
 լոյն և լռեալ դադարէր 'ի հանա-
 պազորդ և 'ի խաբերայ խորհրդոցն.
 յուզէր և քննէր զվրիպումն ան-
 հանձար գործոյն, և կամէր տեսա-
 նել՝ ասելով. Ո՞րք իցէ որ զհս ճըշ-
 մարտութեամբ 'ի վերայ իրացդ հա-
 սուսցէ: Իսկ որ էր գիտակ անօրէն

գործոյն, անդրէն 'ի դրան արքու-
նի, նոյն հազարապետն Միհրնե-
սեհ, յառաջ մատուցեալ ասէ ցթա-
գաւորն. Չայդ ես ասեմ քեզ, ար-
քայ քաջ. եթէ կամիս ստուգու-
թեամբ լսել զարդարն, որք գլխա-
ւորք քրիստոնէիցն են 'ի Հայս, տուր
կոչել, և զան յօժարութեամբ և
ասեն քեզ զամենայն արդարու-
թեամբ:

Յայնժամ զմի ոմն յաւագ նա-
խարարացն, Ատրորմիզդ անուն, ո-
րոյ իշխանութիւնն իսկ խառն էր
ընդ Հայոց աշխարհին և գործակից
էր զօրաւարին 'ի նմին պատերազմի,
գրէր և յանձն առնէր նմա զաշ-
խարհն Հայոց մարզպանութեամբ:
Եւ զՄուշկան Նիսալաւուրտ հան-
դերձ ամենայն մնացեալ զօրուն
գումարէր յաշխարհն Աղուանից և
Լփնաց և Ճղբաց և 'ի Հեճմատա-
կաց և 'ի Թաւասպարաց և 'ի Խի-
բիովան, և յամենայն ամրականն,

զորս աւերեալ էր գնդին Հոնաց
 վասն ուխտին Հայոց: Որպէս և
 յոյժ իսկ տրտմեալ էր Թագաւորն,
 ոչ միայն ընդ աւեր աշխարհացն և
 ընդ անկանելն զօրացն, այլ եւս ա-
 ռաւել ընդ աւերել պահակին՝ զոր
 ՚ի բազում ժամանակաց հազիւ ու-
 բեմն կարացին շինել, որ և յայնմ
 ժամանակի դիւրեաւ առեալ քան-
 դեցաւ, որում և չէր իսկ ակնկա-
 լութիւն շինութեան: Իսկ զՎա-
 սակ հանդերձ գլխաւոր քրիստո-
 նէիւքն ՚ի դուռն հրամայեաց կոչել:

Արդ եկն եմուտ մարդպանն Ատ-
 րորմիզդ յաշհարհն Հայոց սիրով
 խաղաղութեամբ: Հրամանաւ ար-
 քունի կոչեաց առ ինքն զՎահակ
 սուրբ եպիսկոպոսն ուրշտունեաց,
 ուսանել ՚ի նմանէ զիրացն ամբաս-
 տանութիւնն: Բայց Թէպէտ և նո-
 ռա աւերեալ էր ատրուշան մի, և
 բազում չարչարանօք հարեալ էր
 ըզպաշտօնեայս կրակին, ոչ ինչ

զանգիտեաց գալ յատեան հրապա-
 րակին: Գարձեալ և ՚ի տանէն արծ-
 րունեաց բարեպաշտօն երէց մի
 Մուշէ անուն, որ առաջնորդ էր աշ-
 խարհին արծրունեաց, աւերեալ էր
 և նորա ղկրակատուն մի, և կապա-
 նօք և տանջանօք բազում չարչա-
 րանս անցուցէալ էր ընդ մոզսն. և
 սա ոչ ինչ զանգիտեաց, այլ կամաւ
 եկն և յանդիման եղել մարդպա-
 նին: Եւ երկու եւս այլ քահանայք
 երանելիք, որոց անուանքն են Սա-
 մուէլ և Աբրահամ. քանդեալ էր
 և սոցա զատրուշանն յԱրտաշատ,
 և յառաջագոյն ըմբռնեալ էին ՚ի
 կապանս յուրացեալն Վասակայ-
 ածին և զնոսա յառաքինի ընկերսն:
 Եւ ժողովեցին եւս ՚ի նոյն տեղի
 զմեծն Յովսէփ և զՂեւոնդ և զՔա-
 ջաջ և զԱրշէն: Եւ իբրեւ ուսաւ
 և տեղեկացաւ յամենեցունց մարդ-
 պանն, գրեաց և եցոյց յարքունիս

զամենայն ճշմարտութեամբ որպէս
զիարդ լուաւ 'ի բերանոյ նոցա :

Բայց վասակ թէպէտ և յառա-
ջագոյն հասեալ էր 'ի դուռն, ըստ
կամաց իւրոց այլ ընդ այլոյ եր-
թեալ պատմէր զամենայն ստու-
թեամբ, սակայն 'ի միտս թագաւո-
րին ոչ կարէր զանձն արդարացու-
ցանել, այլ պատասխանի արարնմա
և ասէ. Յորժամ քրիստոնեայքն
եւս եկեսցեն, հասարակ լուայց
յատենի :

Իսկ զսուրբ քահանայսն վասն զի
կապանօք տանէին, յետ երկուց ամ-
սոց և քսան աւուր հասանէին 'ի
ձմերոցն արքունի : Իբրեւ լուաւ մեծ
հազարապետն, եթէ ածին զնոսա
'ի քաղաքն, ինքնին իսկականատես
լինէր նոցա : Բայց թէպէտ և տե-
ղեկութեամբ լսէր 'ի նոցանէ զամե-
նայն, ոչ կարէր ձեռն արկանել և
չարչարել զնոսա. քանզի բազումք
'ի նախարարացն Հայոց դեռ եւս

Է

բռնացեալ ունէին զամուրս աշխարհին, և դեռ եւս մարդպանն յերկիւղի էր: Ասան որոյ զգուշութեամբ հրամայեաց պահել զսուրբսրն, և զաշխարհն հրամայէր սիրով նուաճել. վասն որոյ և ինքն իսկ շրջէր և ժողովէր և շինէր ուխտիւ հաստատութեան:

Եւ եպիսկոպոսացն հրաման տայր ունել զիւրաքանչիւր իշխանութիւնն, և ըստ առաջին սովորութեանն պաշտել յայտնութեամբ, և համարձակ եւս գալ 'ի հրապարակ: Նա և ընծայից և պատարագաց արժանի առնէր թողուլ զառաջեաւ: Եւ քանզի բազում գաւառս առեալ և աւերեալ էր զօրականին, թողուլ հրամայէր զհարկըս աշխարհին. և զայրուծին եւս զարքունի թեթեւացոյց առ ժամանակ մի: Եւ միայնակեացք որք ելեալ և կորուսեալ էին, հրամայէր

գալ և ունել զհւրաքանչիւր տեղիսն :

Եւ զամենայն կարգս աստուածպաշտութեանն, որպէս զիարդ և ունէին յառաջ ժամանակաւ առ նախնեօքն, նոյնպէս և այժմ, ասէ, կալցին: Եւ եթէ ոք ՚ի հեռի աշխարհ ուրեք գնացեալ իցեն, ունիմ իշխանութիւն յարքունուստ, ասէ մարզպանն, եթէ յազատաց իցեն, եթէ ՚ի շինականաց իցեն, եթէ յեկեղեցւոյ, զինչ կեանս և թողեալ իցէ եկեսցեն և կալցեն զհւրաքանչիւր զարարս. երդմամբ կնքէր և առաքէր ՚ի կողմանս կողմանս: Ար և բազումք իսկ եկին և ժողովեցան, և կալան զհւրաքանչիւր կալուածս:

Վա և որ մեծն է քան զամենայն, որ ՚ի բռնութենէ ոք ակամայ կալեալ էր զմոգութիւնն, հրովարտակրս առաքէր յարքունուստ, անդրէն ունել զբրիստոնէութիւնն: Եւ

գալ և ունել զհւրաքանչիւր տեղիսն :

Եւ զամենայն կարգս աստուածպաշտութեանն, որպէս զիարդ և ունէին յառաջ ժամանակաւ առ նախնեօքն, նոյնպէս և այժմ, ասէ, կալցին: Եւ եթէ ոք ՚ի հեռի աշխարհ ուրեք գնացեալ իցեն, ունիմ իշխանութիւն յարքունուստ, ասէ մարդպանն, եթէ յազատաց իցեն, եթէ ՚ի շինականաց իցեն, եթէ յեկեղեցւոյ, զինչ կեանս և թողեալ իցէ եկեսցեն և կալցեն զհւրաքանչիւր զարարս. երդմամբ կնքէր և առաքէր ՚ի կողմանս կողմանս: Ար և բազումք իսկ եկին և ժողովեցան, և կալան զհւրաքանչիւր կալուածս:

Սա և որ մեծն է քան զամենայն, որ ՚ի բռնութենէ ոք ակամայ կալեալ էր զմոգութիւնն, հրովարտակրս առաքէր յարքունուստ, անդրէն ունել զբրիստոնէութիւնն: Եւ

յանդիման խօսէր թագաւորն, որք էին 'ի տանն արքունի, եթէ Որք ոչ սիրով ունին զդենիմազդէզն, այնպիսեաց և աստուածքն են ցասուցեալ և ես ոչ ինչ եմ շնորհակալ. և այսօր զնոյն հրաման տամ ամենեցուն. 'ի կամս մարդոյն թողեալ ըստ իւրաքանչիւր մտաց, որպէս զինչ և կամի պաշտել՝ պաշտեսցէ. ամենեքեան իմ ծառայք են: Չայս ասէր, և գրով հրաման տայր ամենայն աշխարհի:

Իբրեւ զայս լուան և տեսին բազումք՝ որ էին ցանեալ և ցրունեալք 'ի հեռաւոր տեղիս, զային և ունէին զիւրաքանչիւր արարս: Իսկ նախարարքն որ էին յամուրս աշխարհին և կամ 'ի հեռաւոր օտարութեան, իբրեւ տեսին զչինութիւն երկրին՝ մանաւանդ զեկեղեցւոյն հաստատութիւն, քաջալերեցան համարձակեցան և նոքա յանդիման լինել արքային: Ասն որոյ

յանդիման խօսէր թագաւորն, որք էին 'ի տանն արքունի, եթէ Որք ոչ սիրով ունին զդէնիմազդէզն, այնպիսեաց և աստուածքն են ցասուցեալ և ես ոչ ինչ եմ շնորհակալ. և այսօր զնոյն հրաման տամ ամենեցուն, 'ի կամս մարդոյն թողեալ ըստ իւրաքանչիւր մտաց, որպէս զինչ և կամի պաշտել՝ պաշտեսցէ. ամենեքեան իմ ծառայք են: Չայս ասէր, և գրով հրաման տայր ամենայն աշխարհի:

Իբրեւ զայս լուան և տեսին բազումք՝ որ էին ցանեալ և ցրունեալք 'ի հեռաւոր տեղիս, զային և ունէին զիւրաքանչիւր արարս: Իսկ նախարարքն որ էին յամուրս աշխարհին և կամ 'ի հեռաւոր օտարութեան, իբրեւ տեսին զշինութիւն երկրին՝ մանաւանդ զեկեղեցւոյն հաստատութիւն, քաջալերեցան համարձակեցան և նոքա յանդիման լինել արքային: Ասան որոյ

Լ պատգամ յղեցին առ մարզպան աշխարհին, զի 'ի դուռն ցուցցէ զբանս նախարարացն: Իսկ նա վաղվաղակի յարքունուստ գիր ողորանաց և ուխտ հաստատութեան տայր տանել առ նոսա հրամանաւ արքունի: Քայց թէպէտ և գիտէին նորա զգառնութիւն տէրութեանն՝ թէ սուտ են յամենայնի, կամեցան չարչարակից լինել սրբոցն. զի եթէ մահ եւս առաջի կայցէ, ոչ ինչ զանգիտեսցեն երկիւղիւ:

Աւ զայս լուեալ թագաւորին, ոչ կապանօք, այլ արձակ ոտիւք և արձակ ձեռօք հրամայեաց առ ինքն կոչել: Ածին վաղվաղակի զկին և զորդիան, և զինչս իւրաքանչիւր ետուն 'ի ձեռս մարզպանին. և ինքեանք փութանակի գնացին 'ի ձմերոցն արքունի:

Աւ մինչ դեռ անդրէն 'ի ձմերոցին էր թագաւորն, ատեան հարցափորձի 'ի մէջ նոցա հրամայէր լի-

նել: Եւ նստաւ հազարապետն՝ զի
 լուիցէ կողմանցն երկոցունց: Եւ
 իբրեւ յերկարեցաւ ամբաստանու-
 թիւնն զաւուրս բազումն, պարտա-
 ւորեցաւ կողմ՝ ուրացելոցն: Քան-
 զի ցուցանէին զթուղթսն՝ զոր տը-
 ւեալ էր Ասասկայ և ամենեցուն
 որ ընդ նմա էին, զի միաբանք ի-
 ցեն ընդ նմա յուխտ ապստամբու-
 թեանն. թուղթ մի՛ ՚ի Արաց աշ-
 խարհէն, և թուղթ մի Աղուանից
 աշխարհէն. սոյնպէս և թուղթ մի
 Աղձնիս, և հրովարտակ մի առ
 թագաւորն Յունաց, և թուղթ մի
 առ մեծ սպարապետն Անտիոքոս:
 Եւ ՚ի բոլորեսին յայսոսիկ թուղթ-
 սրն վաւերականի մատանի Ասաս-
 կայ եղեալ էր: Սոյնպէս խառն էր
 նա և ՚ի մահ մոգուցն ՚ի Ջարե հա-
 ւանի: Եւ զբազում բերդս՝ զոր հա-
 նին ՚ի Պարսկաց, յայտ առնէին
 զնորա թուղթսն և զհրամանսն.

քանզի նա էր մարդպան 'ի ժամանակին :

Արպէս և հրեշտակութեամբ իսկ զոր յղէր առ յոյնս նախարար մի, որում անունն էր Ատոմ, յազգէն գնունեաց, սա մատուցեալ յանդիմանէր զնա առաջի մեծիատենին հրովարտական իսկ՝ զոր տուեալ էր նորա իւրով մատանեալ : Նա և 'ի մէջ իսկ բերէր զամբաստանութիւնն նորա Մուշկան Նիւսալաւուրտ, և յայտ առնէր պատերազմակից ընկերօքն իւրովք, որ և յետ վճարելոյ պատերազմին բազում արիւն ետ հեղուլ Աասակ. թէ ո՛րպէս սուտ երդամբք խարէր և իջուցանէր յամրոցաց անտի. էր՝ զոր կոտորէր, և էր՝ զոր գերի տանէր զժառայս և զաղախնայս արքունի : Եւ 'ի վերայ այսր ամենայնի վնասու և գող եւս գտանէր հարկի աշխարհին, որ յարքունիսն երթայր :

Վա և յուրացեալ ընկերացն նորա բազումք էին, որ յայտարարին զչարիս նորա՝ զոր գործեալ էր ընդ աշխարհն Հայոց։ Եւ 'ի մնացեալ մոգացն և 'ի փշտիպանացն՝ որք 'ի կապանսն ապրեալ էին և ապա ածին յարքունիս, հարցին և ցնոսա վասն նորա և ասեն. Գուք էք ինչ տեղեակ վասն չարութեան սորա։ Ետուն պատասխանի և ասեն. Ամենայն անցք չարչարանաց՝ որ անցին ընդ մեզ, և բազում հարուածք որ եղեն 'ի զօրքն արքունի, և աւեր և գերութիւն աշխարհին Հայոց, և կորուստ հարկացն արքունի, ըսկիզբն և առաջնորդ չարեաց այրդ այդ եղել։

Եւ մինչ դեռ այս ամենայն ամբաստանութիւն զնմանէ էր զայնչափ բազում աւուրս, յառաջ մատեան և իւր ազգականքն, որ եւս յառաջագոյն դատախազ լեալ էին զնմանէ առաջի արքային, սկսան

կարգաւ ցուցանել և յայտ առնել, որպէս զի բարեկամացեալ էր նա ընդ Հեռանայ Հոնի միաբանութեամբ բաղասական արքային, 'ի ժամանակին՝ զի կոտորեաց Հեռանն այն զզօրսն Պարսից յԱղուանս, և ասպատակաւ եհաս յերկիրն Յունաց, և բազում գերի և աւար խաղացոյց 'ի Հոռոմոց և 'ի Հայոց և 'ի Արաց և յԱղուանից. որպէս զի 'ի վերայ իսկ եհաս խորհրդոցն ինքն իսկ թագաւորն, և սպան զբաղասականն արքայ: Եւ Ասսակ մարզպան էր Հայոց 'ի ժամանակին, և թշնամեացն արքունի խորհրդակից գտաւ: Յուցին և յայտ արարին ազգականքն նորա, որպէս զի հմուտ և տեղեակ իսկ էին չար խորհրդոց նորա. զամենայն ցուցանէին և յայտ առնէին առաջի թագաւորին. և զայլ եւս բազմագոյն խարդախութիւնսն, որ ստութեամբ վարէր զկեանս իւր՝ ոչ միայն առ ընկերս,

այլ և առ թագաւորն ինքնին գլխովին, զի ոչ երբէք արդարութեամբ վաստակեալ էր 'ի մանկութենէ:

Յայնմ ժամանակի հրաման ետ հազարապետն. Ածէք այսր և 'ի կապելոցն, որք են 'ի բանտի անդ: Լուծին և ածին յերանելեացն ըզՍահակ եպիսկոպոս ուրշտունեաց և զսուրբն Յովսէփի և զՂեւոնդ երէց: Եւ իբրեւ մերկացան ամենայն բանք ատենին առաջի նոցա, ետ պատասխանի Սահակ եպիսկոպոսն և ասէ. Որ յայտնի ուրացեալն են 'ի ճշմարիտն Աստուծոյ, ոչ գիտեն զինչ գործեն և կամ զինչ խօսին, քանզի խաւարեալ է խորհուրդք նոցա. զտեարս պաշտեն սուտ պատճառանօք, և ընդ ընկերս մտանեն յուխտ ստութեան: Եւ են նոքա դարանք սատանայի, զի նոքօք իսկ կատարէ զդառնութիւն կամացն իւրոց, որպէս երեւի իսկ 'ի դոյն յայդ Ասասկ: Քանզի մինչ ունէր

զանուն քրիստոնէութեան, վերին
երեսօք կարծէր ծածկել և թագու-
ցանել զամենայն չարութիւն իւր
առաջի ձերոյ անգէտ տէրութեանդ,
և զամենայն նենգութիւնն իւր
քրիստոնէութեամբն ծածկէր:

Աստի և ձեր իսկ կարծեցեալ՝
մեծապէս պատուեցէք զդա առա-
ւել քան զարժանն իւր: Հաւատա-
ցէք դմազաշխարհն Արաց: Հարցէք,
եթէ գոհ իցեն զդմանէ: Ետուք
դմա զտէրութիւնն Սիւնեաց. լուա-
րուք յազգականաց այտի դորա,
զի՞նչ պատմեն զդմանէ: Արարէք
զդա մարդպան Հայոց. զոր նախ-
նեացն ձերոց մեծաւ աշխատու-
թեամբ գտեալ էր, դա ՚ի միում
ամի կորոյս զերկիրն ամենայն: Տե-
սեր, իբրեւ բարձաւ ՚ի դմանէ պա-
տուական անունն Աստուծոյ, զոր
ունէր ստութեամբ, մերկ երեւեցաւ
ամենայն չարագործութիւն դորա:
Զի եթէ առ Աստուածն իւր սուտ

գտաւ, առ ո՞ր որ ՚ի մահկանացուաց
աստի, դա արդար գտցի:

Արդ ամենայն ամբաստանու-
թիւն՝ որ այժմ յայտնի եղեւ զդմա-
նէ, ոչ ահա ձեր իսկ յառաջագոյն
լուեալ էր, բայց յոր դէմս ծած-
կեցէքն, դուք ձեզէն իսկ քաջ գի-
տէք: Ինձ այսպէս թուի, եթէ
սուտ յուսով դա զձեզ խնդացոյց:
Այլ ոչ դուք և ոչ դա ոչ և որ զկնի
ձեր գալոցն է, զայն ՚ի մեզ ոչ կա-
րէ տեսանել: Արդ արարէք զդա
որպէս և կամիք, ցմեզ զի՞ հարցա-
նէք:

Օ արմացաւ մեծ հազարապետն
ընդ միտս իւր, և ՚ի խորհուրդս իւր
քննէր զամենայն բանս ատենին:
Քանզի հասեալ էր ՚ի վերայ, եթէ
յիրաւի դատապարտեցաւ այրն ըստ
անարժան գործոցն իւրոց, եմուտ
և եցոյց զամենայն բանս ատենին
յարբունիսն: Եւ իբրեւ լուաւ թա-
գաւորն և ստուգեաց ՚ի հազարա-

պետէն զառնն պարտաւորութիւն,
բարկացաւ յոյժ և ՚ի խոր խոցեցաւ.
բայց միայն երկայմտութեամբ կա-
մեցաւ հասուցանել զնա ՚ի մեծ ան-
արգութիւն: Լուռ եկաց աւուրս
երկոտասան, մինչ ՚ի գլուխ չոգաւ
փուրսիչ ամբաստանութեանն: &

Եւ եղել յաւուր միոջ մեծի զա-
մենայն երեւելի և զպատուական-
սըն հրամայէր յընթրիս կոչել: Կո-
չեցին և զուրացեալն, և նա ըստ ա-
ռաջի կարգի օրինացն արքունի ար-
կանէր զպատուական հանդերձն,
զոր ունէր ՚ի թագաւորէն. կապէր
և զպատուափուրսն, և զխոյրն ոս-
կեղէն դնէր ՚ի վերայ, և զկռանա-
կուռ ձոյլ ոսկի կամարն ընդելու-
զեալ մարգարտով և ակամբք պա-
տուականօք ընդ մէջ իւր ածէր,
և զգինդսն յականջսն, և զգու-
մարտակն ՚ի պարանոցին, զսամոյր-
սըն զթիկամբն, և զամենայն օրէնս
պատուոյն զանձամբ արկեալ՝ եր-

Թայր յարքունիս . շքեղ և երեւելի ,
քան զամենեսեան երեւէր բազմու-
թեանն :

Իսկ նախարարքն որք կամօք 'ի
Հայոց չոզան անձամբ տուեալ զան-
ձինս 'ի փորձութիւնն , և սուրբքն որ
յառաջագոյն հասեալ էին , կապա-
նօք ունէին զամենեսեան առ դրանն
արքունի : Իբրեւ տեսին զնա զար-
դարեալ և շքեղացեալ , և բազմամ-
բոխ գնդաւ գայր յարքունիս , 'ի
միտս իւրեանց սկսան այսպանել և
ասել . Ո՛վ անմիտ վաճառական ,
զանմահ և զանանց պատիւ ետուր ,
և զանցաւորդ գնեցեր , զոր և զայդ
եւս ընդ մօտոյ աւուրս կորուսանե-
լոց ես :

Եհաս և նստաւ 'ի ներքին դահ-
լիճսն , որ էր հրապարակ մեծամե-
ծացն : Արդ եկն ել սենեկապանն
յարքունուստ , հարցանէր ցնա և
ասէր . Արքայ յղեաց առ քեզ , յոր-
մէ գտեալ է քո զայդ ամենայն պա-

տուական պատիւդ, ասա ինձ վաղ-
 վաղակի, վասն որոյ արդար վաստա-
 կոց: Եւ յուշ առնէր նմա զամե-
 նայն բանս ատենին, յորում դա-
 տապարտեցան. նա և զոր ոչ եւս
 անդ խոսեցան՝ զայն եւս յայտնէր
 նմա: Զի ոչ ըստ կարգի ունէր նա
 զտէրութիւնն Սիւնեաց աշխարհին,
 այլ նենգութեամբ և քսութեամբ
 ետսպանանել զՏօրեղբայր իւր ըզ-
 Վաղինակ, և ինքն տարաւ զտէ-
 րութիւնն իրրեւ քրտիկար յարքու-
 նիս: Նա և այլ եւս բազում բա-
 նիւք դատապարտեցին զնա, որում
 ամենայն աւագանին վկայ զային:
 Պապանձեցաւ ամենեւին, և չգտաւ
 բան ճշմարիտ ՚ի բերան նորա: Ի-
 բրեւ կրկնեցին և երեք կնեցին ցու-
 ցանելով ՚ի ներքս յարքունիսն, հա-
 տաւ վճիռ մահու ՚ի վերայ նորա:
 Արդ եկն ել դահճապետն, և
 մատեաւ առաջի ամենայն մեծա-
 մեծացն մերկեաց ի նմանէ զպա-

տիւն զոր ունէր յարքունուստ, և
զգեցոյց նմա հանդերձ մահապար-
տի: Ապա եցին զոտս և զձեռս, և
կանանցաբար նստուցին 'ի ձի մա-
տակ. տարան և ետուն յայն յըն-
դան, ուր կային մահապարտք ամե-
նայն:

Իսկ նախարարքն Հայոց և սուրբ ե-
պիսկոպոսքն հանդերձ երիցամբքն,
թէպէտ և էին 'ի մեծի պատուհա-
սի, ոչ ինչ յիշէին զնեղութիւնսն՝
որ անցեալ էր ընդ նոսա, և կամ
որ այլ եւս ակնկալութիւն էր գալ
'ի վերայ, այլ զարմացեալ էին ընդ
մեծ յայտնութիւնն՝ որ եղև յԱս-
տուծոյ: Մխիթարէին զմիմեանս և
ասէին. Քաջութեամբ պատերազ-
մեցաք, առաւել եւս համբերու-
թեամբ ճգնեսցուք: Լուեալ է մեր
'ի սուրբ հարցն մերոց, եթէ գլուխ
ամենայն առաքինութեան համբե-
րութիւն է, և իմաստութիւն եր-
կնաւոր՝ կատարեալ աստուածապաշ-

տութիւն, և զայս ոչ որ կարէ զըտանել առանց չարչարանաց: Իսկ չարչարանքն յորժամ ընդերկարանայ 'ի վերայ, յայնժամ բազմանայ վարձ հատուցմանց պարգևին:

Ապա թէ այդ այդպէս է, զայս միայն աղաչեսցուք զԱստուած, զի համբերել կարասցուք ամենայն փորձութեանց. և Տէր ինքնին արասցէ հնարս մերում փրկութեան: Լուեալ է մեր զգատաստան քառասուն զինուորացն Քրիստոսի, որք բազում հարուածս տանջանաց ընկալան: Մինն 'ի նոցանէ փութացաւ 'ի բաղանիսն, և վրիպեաց 'ի պսակէն. իսկ երեսուն և ինն համբերութեամբ կատարեցան, և հասին այնմ աւետեացն, որում ցանկացեալն էին: Իսկ մեր ընկերակիցն աւանիկ, որ յառաջագոյն որոշեցաւ 'ի մէնջ, ահա եղև գործակից սատանայի: Մինչ զեռ ոգիքն 'ի մարմնին են, ընկալաւ զառ հաւատ-

չեայ զեհնին տանջանաց, որ ոչ միայն սրբոց է ողբալի, այլ և ամենայն զազանաբարոյ մարդկան:

Օ, այս ասէին, և բազում արտասուս ՚ի վերայ կորուսելոյն հեղուին. և անդէն զերգս հոգեւորս ՚ի բերան առեալ ասէին. Բարի է յուսալ ՚ի Տէր քան յուսալ ՚ի մարդիկ. բարի է յուսալ ՚ի Տէր քան յուսալ յիշխանս. ամենայն ազինք շրջեցան զինեւ և անուամբ Տեառն յաղթեցի նոցա: Քաջալերէին զմիմեանս և ասէին. Չայս գիտելով, եղբարք, մի երկիցուք յանաստուած ազգէս հեթանոսաց, որ քան զմեզուս վատթարագոյն եւս են ՚ի զայրանայն իւրեանց. զի և նորա ցաւումն ՚ի սատակումն անձանց իւրեանց լիցի. այլ մեք զանուն Տեառն կարդասցուք. և վանեսցուք զամենեսեան:

Իսկ ուրացեալն Ասասկ հայէր ՚ի միարանու թիւն սուրբ կապելոցն,

որք մեծաւ խնդութեամբ ընդու-
նէին զչարչարանսն, և զուարթա-
գոյն և պայծառք երեւէին որպէս
յառաջագոյն յարքունիսն, հայէր
և կարօտէր, և ոչ որ խառնեաց զնա
ի նոսա, այլ ուրոյն նովին կապա-
նօք պահէին: Եւ որ ըստ օրէ բե-
րէին իբրեւ զգէշ ընկենուին ՚ի մեծ
հրապարակին, ձաղէին և այպանէ-
ին, և տեսիլ ամենայն կարաւանին
զնա առնէին: Աողոպտեցին հանին
և ոչ ինչ թողին զոր ընդ իւրն ու-
նէր, այնպէս ձաղեցին աղքատու-
թեամբ, մինչ հաց մուրանային և
բերէին նմա իւր ծառայքն: Եւ այն-
պէս սաստիկ արկին զպարտերս հար-
կաց աշխարհին ՚ի վերայ տան նո-
րա, որ մինչեւ զհարց և զհաւուց
և զիւր արարս և զզարդս կանանց
եւս եղ ՚ի վերայ, և ետ և տուժե-
ցաւ, և ոչ կարաց հատուցանել
զպարտսն արքունի: Եւ յայն տեղի

Է

Հասուցին, մինչեւ հարցանել նմա՝
եթէ կայցէ՞ ինչ գանձ ՚ի զերեզ-
մանս նախնեացն մերոց: Եւ եթէ
գտեալ էր նորա, հանէր և տայր
ընդ իւր և ընդ ընտանեացն տու-
գանս, որպէս զի բազում մարդիկ
իսկ չոգան ՚ի տուժի:

Եւ իբրեւ այսպէս յամենայն կող-
մանց հարեալ վատթարացաւ, ան-
կաւ յախտս դժնդակս անդէն ՚ի
կապանսն: Զեռաւ փոր նորա, և
հարան և սրորեցան գողք նորա,
և քամեալ մզեցաւ թանձրամսու-
թիւն նորա: Եռացին որդունք ընդ
աչս նորա, և ՚ի վայր սորեցին ընդ
ոնգունս նորա. էցան լսելիք նո-
րա, և ծակոտեցան չարաչար շըր-
թունք նորա. լուծան ջիւք բազկաց
նորա, և յետ կոյս կորացան կըր-
կունք ոտից նորա: Քղխեաց ՚ի նմա-
նէ հոտ մահու, և փախստական ե-
ղեն ՚ի նմանէ ձեռնասուն ծառայք

Նորա: Լեզուն միայն կայր կեն-
դանի 'ի բերան նորա, և ոչ գտաւ
խոստովանութիւն 'ի շրթունս նո-
րա: Ճաշակեաց զմահ հեղձամըղ-
ձուկ, և էջ 'ի դժոխս անհնարին
դառնութեամբ: Ոտնհար եղեն նմա
ամենայն սիրելիք նորա, և ոչ յա-
գեցան սաստիկ հարուածովք ամե-
նայն թշնամիք նորա:

Եւ այն որ կամերն թագաւոր լի-
նել մեղօք՝ Հայոց աշխարհին, ոչ
երեւեցաւ տեղի գերեզմանի նորա.
քանզի իբրեւ զշուն մեռաւ և ի-
բրեւ զգէշ քարշեցաւ: Ոչ յիշեցաւ
անուն նորա 'ի մէջ սրբոց, և ոչ մա-
տեաւ յիշատակ նորա առաջի սուրբ
սեղանոյն յեկեղեցւոջն: Ոչ ինչ ե-
թող չարիս՝ զոր ոչ գործեաց 'ի
կեանս իւր, և ոչ ինչ մնաց 'ի մե-
ծամեծ չարեաց՝ որ ոչ անցին ընդ
նա 'ի մահուան նորա:

Վրեցաւ յիշատակարանս այս
վասն նորա, առ ՚ի կշտամբումն յան-
դիմանու թեան մեղաց նորա. զի ա-
մենայն՝ որ զայս լուեալ գիտասցէ,
նզովս ՚ի հետ արկցէ, և մի լիցի
ցանկացող գործոց նորա:

ԵՐՏԱԿՈՅ

ԵԻԹՆ ՅԵՂԱՆԱԿԻՆ

ՈՒԹԱԿՐՈՐԳ

Ղարջեալ զամն նորին պատերազմին
և զարշարանաց սուրբ Ժահանայիցն:

Արդ ՚ի վեշտասաներորդի ամի
տէրութեան նորին թագաւորի
զարձեալ անդրէն խաղայր գնայր
յաշխարհն քուշանաց մեծաւ սրտ-
մտութեամբ ՚ի գործ պատերազմի:
Եւ գնացեալ ՚ի Արկանէ, և ելեալ
Սպար աշխարհ, նովին կապանօք
զնախարարսն և զքահանայսն հրա-
մայեաց պահել ՚ի զղեկ քաղակի ՚ի
Նիւշապուհ. և զերկուս յերանելի
կապելոցն ընդ իւր խաղացոյց: Ահ
արկանէր ամենայն քրիստոնէու-
թեան ընդ որ անցանէր:

Իբրեւ զայն տեսանէր Հոն մի, որ էր յազգէ թագաւորացն 'ի Խայլանդրաց աշխարհէն, Բէլ անուն, և 'ի ծածուկ խոնարհէր առ քրիստոնեայսն, և սիրով յօժարութեամբ ուսանէր 'ի նոցանէ զճշմարտութիւնն, և կամօք իւրովք նուաճեալ էր ընդ իշխանութեամբ թագաւորին, և կարի յոյժ դառնանայր 'ի միտս իւր յորժամ տեսանէր չարչարեալ զսուրբսն: Եւ իբրեւ այլ ոչ ինչ էր ձեռնհաս, փախստական անկանէր առ արքայն Քուշանաց: Երթայր և պատմէր նմա զամենայն անցս չարչարանացն, զոր անցոյց թագաւորն ընդ աշխարհն Հայոց. տեղեակ եւս առնէր զնա վասն խրամատութեանն պահակին Հոնաց. ցուցանէր և զերկպառակութիւն զօրացն, որ բազում ազգք բաժանեցան 'ի սիրոյ թագաւորին. ազգէր նմա և զտրտունջ զԱրեաց աշխարհին:

Օ այս իբրեւ լուաւ թագաւորն
 Քուշանաց, ոչ ինչ երկմտութեամբ
 թերանայր յառնէն, և ոչ կարծիք
 լրտեսի անկանէին ՚ի սիրտս նորա :
 Քանզի սակաւ մի յառաջագոյննո-
 րա լուեալ էր, դարձեալ իբրեւ
 ստուգեաց եւս ՚ի Բէլայն յայնմ՝
 եթէ խաղացեալ գայ ՚ի վերայ աշ-
 խարհին Քուշանաց, փութացաւ
 վաղվաղակի զօր ժողովէր, գունդ
 կազմէր՝ ելանել նմա ընդ առաջ
 հզօր ձեռամբ : Ձի թէպէտ և ոչ
 կարէր յանդիմանտալ պատերազմ
 ընդդէմ նորա, այլ ՚ի վերջի թեւ-
 ցն անկեալ, բազում հարուածս
 հասուցանէր ՚ի վերայ զօրացն ար-
 քունի : Եւ այնպէս նեղեալ շտա-
 պէր, զի անձուկ լաշկարաւ վա-
 տախարակ արարեալ՝ այսրէն դար-
 ձուցանէր, և ինքն ասպատակաւ
 զհետ մտեալ աւերէր զբազում գա-
 ւառս արքունի. և ինքն ողջանդամ
 անդրէն յերկիրն իւր դառնայր :

Եւ իբրեւ ետես եթէ անարգանօք և վատթարութեամբ դարձեալ եմ 'ի պատերազմէս, զիջաւ փոքր մի 'ի հպարտութենէն, և գիտաց եթէ յերկպառակութենէ զօրացն եղեն չարիքն ամենայն: Եւ առ մղձկել սրտին՝ չգիտէր թէ յո՛ թափէր զթոյնս դառնութեան: Իսկ մեծ հազարապետն յոյժ էր յերկիւղի, քանզի ինքն էր պատճառք ամենայն չարեացն՝ զոր գործեաց:

Ակսան բանս 'ի բերան զնել մոգպետին և մոգացն, որք մատուցեալ յանդիման ասէին ցթագաւորն. Արքայ քաջ, մեք 'ի դենէ իսկ գիտեմք, զի ոչ ոք 'ի մարդկանէ կարէ գալ առաջի քոյոյ մեծի զօրութեանդ. այլ վասն քրիստոնէից, որ են ընդդէմ օրինաց մերոց, բարկացեալ են մեզ աստուածքն, զի մինչեւ ցայսօր կենդանի պահեցեր զնոսա: Եւ յիշեցուցանէին եւս նմա, որպէս նորա 'ի բանտի անդ անիծա-

նէին զքեզ: Եւ բազում և այլ հայ-
հոյութիւնս խօսէին զսրբոցն, և
զոր հանապազ զնոսա յաչաց հա-
նէին, և զմիտս թագաւորին ածէին
ի ցասումն բարկութեան. մինչև
փութացաւ վաղվաղակի հեղուլ զա-
րիւն անմեղացն:

Ետ հրաման վասն երկուցն՝ որ
անդէն ՚ի կարաւանին առ իւրն էին,
Սամուէլ և Աբրահամ, զի գաղտ
կորուսցեն զնոսա: Իսկ որք էին ՚ի
դղեկ քաղաքին, հեռի էին ՚ի կարա-
ւանէն իբրեւ օթիւք հնգետասան:
Հրամայեաց համբարակապետին, ո-
րում անունն էր Դենչապուհ, զի
յառաջ քան զնա երթիցէ ՚ի քա-
ղաքն, ուր էին սուրբ քահանայքն
Տեառն, և չարաչար տանջանօք իշ-
խեսցէ դատել և հարցանել, և սրով
վախճանել:

Այլ զնոսա մոգպետին յառա-
ջագոյն, որում յանձն արարեալ
էր, բազում անգամ աւելի քան

զհրամանն արքունի չարչարեալ էր .
 քանզի իշխան զենպետ էր Ապար
 աշխարհին, և առաւել ջերմագոյն
 էր 'ի մոգութեանն . քան զբազում
 գիտունս եւս տեղեակ էր զրադեշ-
 տական օրինացն : Նա և զոր մեծ
 պարծանս համարէին ըստ իւրեանց
 մոլորութեանն կարգին, համակ-
 դեն անուն էր . գիտէր և զամպարտ-
 քաշն, ուսեալ էր և զբողպայիտն,
 ունէր և զպաշտաւիկն և զպարսկա-
 դենն . քանզի այս հինգ կեշտք են՝
 որ գրաւեալ ունին զամենայն օրէնս
 մոգութեանն : Բայց արտաքոյ սոցա
 է մեւս եւս այլ վեցերորդ, զոր մոգ-
 պետն կոչեն :

Թուէր իմն անձին, եթէ կատա-
 րեալ իցէ ամենայն գիտութեամբ .
 հայէր ընդ երանելիսն, եթէ առ 'ի
 սոգիտութեան մոլորեալ են 'ի մեծ
 գիտութենէս մերմէ : Եղ սնոտի
 կարծիս 'ի մտի՝ անդադար չարչա-
 րել զնոսա, զի թերեւս առ չժու-

Ժալ մարմնոյն նեղութեանց՝ լուայց
 'ի նոցանէ բանս ինչ ողորբանաց :
 Ասան որոյ զատ և որոշեաց 'ի նա-
 խարարացն զքահանայսն, և հեռա-
 ցոյց 'ի նոցանէ բացագոյն. և արկ
 զնոսա 'ի ներքնատուն մի գէճ խա-
 ւարչտին : Եւ հրամայէր վեց առն
 երկու քաշկէնս ժամէ 'ի ժամ, և
 դորակ և կէս ջուր. և ամենեւին
 ոչ զօք թողոյր մօտ երթալ 'ի դուրս
 բանտին :

Եւ իբրեւ աւուրս քառասունս
 այսու նեղէր զնոսա, և ոչ լուաւ
 'ի նոցանէ բան թուլութեան, այլ
 իմն ած զմտաւ, եթէ ոք յիւրոց
 ծառայիցն գաղտ եգիտ ինչ 'ի նո-
 ցանէ, և 'ի ծածուկ տացէ նոցա
 կերակուր : Ինքն երթեալ կնքէր
 զերդ և զդուռն բանդին, և զկար-
 գեալ ռոճիկն տայր յիւր հաւատա-
 թիմնն տանել նոցա. և արար զայս
 աւուրս հնգետասան : Սակայն և
 այնպէս երանելիքն ոչ ինչ շտա-

պեալ տագնապեցան. այլ մեծա-
համբերութեամբ տանէին զճգնու-
թիւնն, և անդադար սաղմոսիւք
կային 'ի հանապազորդ պաշտա-
մանն. և 'ի կատարել աղօթիցն
զուարթագին գոհանալով, սակա-
ւիկ մի հանգչէին 'ի գետնախշտի
յանկողինսն:

Իսկ պահապանքն, որ 'ի վերայ
կապելոցն կային, յոյժ էին զարմա-
ցեալ ընդ առողջութիւն անհիւան-
դութեան նոցա, իբրև լսէին զան-
դադար հնչումն ձայնիցն: Ասան
այնորիկ պատմեցին յականջս մող-
պետին և ասեն. Աչ են արքն այն
լոկ առանց մեծի զօրութեան. զի
եթէ պղնձի մարմինք ունէին նոքա,
արդ լուծեալ էր 'ի գէճ խոնաւոյ
անտի: Բազում ժամանակք են մեր,
զի յանձն է մեզ պահպանութիւն
բանդիս. ոչ յիշեմք՝ եթէ 'ի կապե-
լոց ոք ամսօրեայ ժամանակ կեցեալ
է 'ի տանդ յայդմիկ: Արդ մէք ա-

սեմք քեղ. եթէ առեր հրաման մա-
հու նոցա և սպանանես, դու գի-
տես. ապա թէ ոչ, պահել յանձն
արարաւ քեղ և ոչ դատել զնոսա,
չարաչար վտանդ է կապելոցն: Նա
և մէք զահի հարեալ եմք և յոյժ
երկնչիմք, յորժամ տեսանեմք
զայնպիսի անհնարին նեղութիւնս:

Եւ իբրեւ զայս լուաւ մոզպեան,
յարուցեալ ինքնին երթայր 'ի մէջ
գիշերին յերդ բանդին: Եւ հայե-
ցեալ 'ի ներքս ընդ մութ գիշերոյն,
այն ինչ լինէր նոցա 'ի պաշտամա-
նէն հանդէլ, և տեսանէր զանձն
իւրաքանչիւր կապելոցն, զի իբրեւ
զկանթեղ անշիջանելի վառեալ
բորբոքէր: Չահի մեծի հարաւ, և
ասէր ընդ միտս իւր. Չինչ է այս
մեծ սքանչելիքս. աստուածք մեր
ուրեմն եկեալ իջեալ են 'ի բանդս,
և նոցա փառաւորութիւնն լու-
ցեալ բորբոքի: Եւ եթէ նոքա առ
սոսա ոչ մերձենան, մարդոյ լոկոյ

անհնարին է զայսպիսի պայծառութիւն լուսոյ զգենուլ: Իմ այսպէս լուեալ էր վասն կեշտիս այսորիկ, եթէ առ յոյժ յիմարութեանն մտլորեալ են, և ստութեամբ կերպարանին 'ի յաչս տգէտ մադկան. թերեւս և այս տեսիլ այնպէս ինչ երեւեցաւ ինձ:

Եւ ոչ կարէր համօրէն կալ 'ի վերայ իրացն երեւման: Եւ մինչդեռ յայսմ մտաց խորհրդի էր, դարձեալ սուրբքն յիւրաքանչիւր խըշտեկացն կանգնեցան կացին 'ի սովորական պաշտամանն: Յայնժամ ճշմարտեալ գիտաց մոզպետն. եթէ ոչ այլ ընդ այլոյ տեսանէր՝ որ երեւեցաւ նմա, այլ 'ի նոցունց յանձանց փայլէր լուսաւորութիւն: Յայնժամ կրկին անգամ զահի հարաւ և ասէ. Ո՛ւմ 'ի կապելոցն եղև այսպիսի յայտնութիւն. ես և ոչ զմի ոք ոչ գիտեմ, և ոչ լուեալ է իմ 'ի հարցն յառաջնոց: Եւ քան-

զի անհնարին շարժեցաւ ՚ի մեծ
սքանչելեացն, և դողացին ամենայն
մարմինքն, և թմբրեալ կիսամեռ լի-
նէր ՚ի վերայ տանեացն մինչեւ յա-
ռաւօտն. և ՚ի ծագել լուսոյն ի-
բրեւ զբաղմօրեայ հիւանդ յարու-
ցեալ երթայր ՚ի վանս իւր, այլ և
ոչ ումեք իշխեաց ամենեւին պատ-
մել զոր ինչ ետեսն: ♪

Վոչեաց առ իւր զպահապանսն
և ասէ ցնոսա. Երթայք հանէք ըզ-
կապեալսն ՚ի վերնատուն մի ցամա-
քագոյն, և անդ պահեցէք զնոսա
զգուշութեամբ, որպէս և ասա-
ցէքն: Մի ոմն ՚ի դահճաց անտի,
իբրեւ լուաւ զհրամանս մոգպետին,
փութով ընթացեալ երթայր, ի-
բրեւ մեծ իմն աւետիս տանէր նոցա:
Հրամայեաց ձեզ, ասէ, ելանել ՚ի
ցամաք վերնատուն մի. արիք վաղ-
վաղակի և մի հեղգայք, քանզի և
և մէք իսկ պաղատեցաք վասն ձերոյ
տառապանացդ:

զկապելոցն ոչ երբէք չարախօս կամէր լինել մինչև ցօր վախճանի կենաց իւրոց :

Իսկ յերանելեացն բազումք 'ի նոցանէ՝ որ մանկագոյնքն էին, ուսանող պրութիւն չայրենի աշխարհին իւրեանց, և եղև նոցա այն կերակուր հոգեւոր, որով զանձինս քաջալերէին և զընկերսն մխիթարէին : Եւ այնպէս զմայլեցան 'ի միտս և յոգիս իւրեանց, զի և որ ծերագոյնքն էին 'ի նոցանէ, փափկացան մատաղացան մանկացան : Զի թէպէտ և դպրութեան ժամանակքն անցեալ էին, սակայն բազում սաղմոսս 'ի բերան առեալ՝ հոգեւոր երգակից լինէին մատաղերամ բազմութեան մանկուոյն :

Եւ այնպէս բարձրացուցանէին զպաշտօն սրբութեան, մինչև ոմանք 'ի դառն դահճացն՝ մեծապէս քաղցրութիւն անկանէր ընդ լսելիս նոցա, և որչափ 'ի ձեռս իւրեանց

էր՝ արտաքոյ արքունի հրամանին
 դիւրութիւն առնէին նոցա, և սէր
 խնամոյ ունէին առ ամենեսեան, և
 բազում անգամ զմարմնաւոր պէտս
 նոցա լնուին նոքա: Մանաւանդ զի
 նշանք եւս բժշկութեան Աստու-
 ծոյ յաջողեալ լինէր ՚ի ձեռս նոցա.
 որպէս զի բազումք ՚ի դիւահարաց
 սրբեցան ՚ի նմին քաղաքի՝ ուրկա-
 պեալքն կային: Եւրեւ ոչ ոք գոյր
 առ նոսա քահանայ, դիմէին առ
 նոսա հիւանդք և ակտաժետք քա-
 ղաքին, և ընդունէին ՚ի նոցանէ զիւ-
 րաքանչիւր ցաւոց զառողջութիւն:

Սա և որ մեծ իշխանն էր աշխար-
 հին, զոր և Հարեւշղում Շապուհա-
 նուանէին, և նմա իսկ յանձն էին
 ամենայն պատժաւորքն, մեծապէս
 գութ սիրոյ էարկ առ ամենեսեան:
 Չծերս ՚ի նոցանէ առ հարսունէր,
 և զմանկագոյնս ՚ի նոցանէ իբրեւ
 զսիրելի որդիս գգուէր: Բազում
 անգամ գրեաց, եցոյց յարքունիս

զվիշտս նեղութեան կապելոցն, և զառն առն իւրաքանչիւր զբարս ազնուականութեանն ցուցանէր նոցա, առաջի մեծամեծացն տառապէր ջանայր ազգի ազգի հնարիւք, մինչեւ բազում բարեխօսիւք ածին ՚ի հաւան զթագաւորն: Հրամայեաց լուծեանել զկապանս նոցա, և բառնալ ՚ի նոցանէ զսուգ պատուհասին, և ազանել նոցա հանդերձ զօրէն նախարարութեանն. կարգեաց նոցա ռոճիկ, և զպատրաստութիւն սպառազինութեանն հրամայեաց յարքունուստ: Գրեաց և յանձն արար մեծ սպարապետին, զի ընդ զօրս արքունի երթիցեն ՚ի գործ պատերազմի:

Աւ իրրեւ այս այսպէս կարգեցաւ, և կազմեցաւ նոր հրաման թագաւորին ՚ի բազում տեղիս՝ ուր և հասին՝ առաւելեալ գտան ՚ի գործ արութեան, մինչեւ գովութեան հրովարտակ վասն նոցա ՚ի դուռն

տային: Որպէս զի քաղցրացաւ իսկ
մտաց թագաւորին, հրամայեաց զա-
մենեսեան ածել զառաջեալ: Եկին
և յանդիման եղեն Յազկերտի ար-
քայից արքային: Ետես զնոսա զը-
ւարթու թեամբ, խօսեցաւ ընդ նո-
սա բանիւք խաղաղութեամբ, և
խոստացաւ տալ նոցա զիւրաքան-
չիւր իշխանութիւն ըստ կարգի հայ-
րենի պատուոյն, և արձակել զնո-
սա յաշխարհն օրինօք քրիստոնէու-
թեանն, յորոյ վերայ և մեծապէս
էին չարչարեալ:

Եւ մինչ դեռ անդէն մեծաւ խրն-
դութեամբ շրջէին ՚ի կարաւանին
առաջի թագաւորին, ՚ի նմին ժա-
մանակի հասանէր վախճան կենաց
թագաւորին՝ յինն և ՚ի տասներորդ
ամի թագաւորութեանն իւրոյ: Եւ
ընդ հակառակս ելեալ երկու որդիք
նորա ՚ի վերայ տէրութեանն կը-
ռուէին. սաստկանայր գործ դառ-

Նութեան պատերազմին զերկուս
ամս :

Եւ մինչ դեռ նոքա յայնմ խոռ-
վութեան էին, ապստամբեաց և
Աղուանից արքայն, վասն զի քեռ-
որդի էր նոցա, և ըստ կարգի հայ-
րենի հաւատոցն՝ քրիստոնեայ էր
յառաջ, և Յազկերտ արքայից ար-
քայ բռնի մոգ արար : Եւ նորա զը-
տեալ ժամանակ անձինն պարապոյ,
հարկեցաւ զանձն ՚ի մահ դնել, լաւ
համարեցաւ մեռանել ՚ի պատերազ-
մի, քան ուրացութեամբ ունել ըզ-
թագաւորութիւնն : Ասն այսր ա-
մենայնի յապաղումն եղև շարձա-
կելոյն նոցա յաշխարհն :

Իսկ կրտսեր որդւոյն Յազկերտի
դայեակն, Ռահամանուն ՚ի Մեհ-
րան տոհմէն, թէպէտ և ետես ըզ-
գունդն Արեաց ընդ երկուս բաժա-
նեալ, սակայն կիսովն գազանարար
յարձակեցաւ ՚ի վերայ երէց որդւոյ
թագաւորին, հար, սատակեաց ըզ-

գունդն, և ձերբակալ արարեալ զորդի թագաւորին, անդէն 'ի տեղւոջն հրամայէր սպանանէր: Եւ զմնացեալ զօրսն ածէր հաւանեցուցանէր, և առնէր միաբանու թիւն ամենայն Արեաց գնդին. և թագաւորեցուցանէր զիւր սանն, որում անուն էր Պերոզ:

Օ, 'ի թէպէտ և Արեաց աշխարհին առնէր մեծապէս խաղաղութիւն, սակայն Աղուանից արքայն ոչ կամէր նուաճել անդրէն 'ի ծառայութիւն, այլ խրամատեաց ըզպահակն Ճորայ, և անցոյց յայս կոյս զզօրսն Մասկթաց. միաբանեաց զմետասան թագաւորս ըզլեառնորդեայսն, և ընդդէմ եկաց պատերազմաւ Արեաց գնդին, և բազում մնասս արար զօրացն արքունի: Թէպէտ և երկիցս և երիցս ետուն հրովարտակ ազաչանաց, ոչ ինչ կարացին ածել զայրն 'ի հաւանութիւն. այլ գրով և պատգամաւ

յանդիմանէր զնոսա, վասն զուրա-
ւերածին աշխարհին Հայոց: Յիշե-
ցուցանէր նոցա զմահ նախարա-
րացն և զչարչարանս կապելոցն: Ի
վերայ անչափ սիրոյ և վաստակոց,
փոխանակ կեանս առնելոյ՝ զարեւ
հատէք, ասէր: Լաւ լիցի ինձ, ա-
սէ, զնոցա չարչարանսն յանձն իմ
առնուլ, քան թողուլ զքրիստո-
նէութիւնն:

Եւ իբրեւ տեսին, թէ ոչ բրո-
նութեամբ և ոչ սիրով կարացաք ա-
ծել ՚ի հաւանութիւն, գանձս սաս-
տիկս ետուն տանել յաշխարհն
Խայլանդրաց, բացին զգրունսն Ա-
լանաց և հանին գունդ բազում ՚ի
Հոնաց, և կռուեցան տարի մի ընդ
Աղուանից արքայի: Թէպէտ և թո-
թափեցան և ցրուեցան զօրքն իւր
՚ի նմանէ, սակայն զնա ոչ կարա-
ցին հնազանդել. այլ և հարուածք
եւս մեծամեծք հասին ՚ի վերայ
նոցա, էր որ կռուով և էր որ

ախտիւ չարչարանօք : Եւ յայնչափ
ժամանակաց ընդերկարել պաշար-
մանն , մեծ կէս աշխարհին աւերե-
ցաւ , այլ ոչ ոք 'ի նմանէ երկմտեալ
բաժանեցաւ :

Յղեաց առ նա դարձեալ թագա-
ւորն Պարսից . Չ. քոյրդ իմ , ասէ ,
և զքերորդիդ 'ի բաց տուր ածել ,
զի 'ի բնէ մոգք էին և դու քրիստո-
նեայ արարեր , և աշխարհդ քեզ
լիցի : Իսկ սքանչելի այրն ոչ 'ի տէ-
րու թեանն վերայ կուուէր , այլ յաս-
տուած պաշտու թեանն : Չ մայրն և
զկիննն ետ տանել , և զաշխարհն բո-
վանդակ 'ի բաց եթող , և ինքն զա-
ւետարանն առ և յաշխարհէն 'ի
բաց կամէր գնալ :

Օ , այս իբրեւ լուաւ թագաւորն ,
կարի զեղջ և ապաշաւ անկանէր 'ի
միտս նորա , և զամենայն վնասս ի-
րացն զհարբն իւրով արկանէր : Ան-
սուտ երդումն կնքէր և տայր տա-
նել առ նա , եթէ յաշխարհէդ մի-

այն մի գնար, և զինչ ասես առ-
նեմ: Խնդրեաց զմանկութեան սեփ-
հականն, զոր հօր իւրոյ շնորհեալ
էր նմա 'ի տղայութեանն հազար
երդ. առ զայն 'ի թագաւորէն, և
նստաւ 'ի նմա միայնակեցօք հան-
դերձ: Եւ այնպէս հանապազոր-
դեաց զինքն յաստուածային պաշ-
տամանն, զի և չիշէր ամենեւին՝
թէ և թագաւոր լեալ իցէ յառաջ:

Եւ այս ամենայն յերկար խոռ-
վութիւնք, որ եղեն մինչեւ 'ի հին-
գերորդ ամն Պերողի արքայից ար-
քայի, պատճառք եղեն շարձակե-
լոյն նախարարացն Հայոց. այլ ոռձ-
կաւ և 'ի տաճար մտանել յարքու-
նիս մեծապէս առատացոյց քան
զամաց սովորութիւնն: Եւ 'ի նմին
հինգերորդ ամին զբազմաց նոցա
անդրէն զկեանսն շնորհեաց, և այ-
լոցն առ յոյսն խոստացաւ՝ յամն
վեցերորդ միանգամայն արձակել
զամենեսեան կենօք և պատուով:

Ի այց ՚ի տեղի այսր ինձ դարձեալ
գալ պիտի:

— ԻՍԿ կանայք երանելի առաքի-
նեացն և կապելոցն և անկելոցն ՚ի
պատերազմին՝ ընդ ամենայն աշ-
խարհն Հայոց համօրէն համարել
ես ոչ կարեմ. զի բազում այն են՝
զոր ոչ գիտեմ, քան թէ գիտիցեմ:
Զի հինգ հարիւրով չափ յականէ
յանուանէ ճանաչեմ. ոչ որ միայն
աւագագոյնքն էին, այլ զբազումս
՚ի կրսերագունաց անտի:

Ընենքեան միահամուռ զերկնա-
ւորնախանձ բերելով, ոչ ինչ ընդ-
հատ երեւեցան յայնցանէ՝ որ ոչ
ճաշակեցին զաշխարհ: Քանզի ե-
թէ աւագագոյնք էին, և եթէ ման-
կագոյնք, զմի առաքինու թիւն հա-
ւատոյ զգեցան: Ոչ ինչ յիշեցին
ամենեւին զանուն փափկութեան
մայրենի ազատութեանն, այլ իբրեւ
մարդք՝ որ վշտամբերք լեալ իցին

անդատին 'ի շինական սովորու-
թեանցրն տանջելով վարեալ զկե-
անս աշխարհիս, անդրագոյնք եւս
քան զնոսա յանձն առին զհամբե-
րութիւն վշտաց:

Աչ միայն յոգիսն մխիթարեալ
կացին առ աներեւոյթ զօրութիւնն
յուսոյն յաւիտենից, այլ և մարմնոյ
նեղութեամբք առաւել եւս բար-
ձին զբեռն ծանրութեան: Զ'ի թէ-
պէտ և ունէին զհւրաքանչիւր ձեռ-
նասուն սպասաւորս, ոչ ոք երեւէր
'ի նոցանէ՝ թէ ո՞ր տիկինն իցէ և
կամ որ նաժիշտն. մի հանդերձ էր
հասարակաց, և միապէս գետնա-
խշտիք երկոքեան: Աչ ոք ումէք ան-
կողնարկ լինէր, քանզի և չճանա-
չէին իսկ զխոտեղէնսն ընտրել 'ի մի-
մեանց, մի գոյն թխութեան փրս-
րայիցն, և մի գոյն սեւութեան սը-
նարից բարձիցն:

Աչ գոյր նոցա համեմ խախա-
մոքք անուշարար առանձին, և ոչ

Հացարարք որոշեալ 'ի պէտս սպա-
 սու ըստ ազատաց կարգի, այլ հա-
 սարակաց էր: Հարաժամուտն ըստ
 կարգի միայնակեցաց, որ յանապատ
 բնակեալ են: Աչ ոք ումէք ջուր 'ի
 ձեռս արկանէր, և ոչ կրտսերք ա-
 ւագաց դաստառակս մատուցանէ-
 ին. չանկաւ օշնան 'ի ձեռս փափ-
 կասուն կանանց, և ոչ մատուցաւ
 եւղ 'ի զուարժութիւն խրախու-
 թեան: Չեղան առաջի սուրբ սկը-
 տեղք, և ոչ անկան բաժակակալք
 յուրախութիւն. չեկաց ուրուք նո-
 ցա նուիրակ առ դուրս, և ոչ կոչե-
 ցան պատուականք յարանց 'ի տա-
 ճարս նոցա. չյիշեցան նոցա՝ թէ
 գուցէ ոք ամենեւին 'ի բնակա-
 սնունդ դայեկաց և կամ բնաւ 'ի
 սիրելի հարազատաց:

Փոշոտեցան և ծխոտեցան սրա-
 հակք և սրսկապանք նորեկ հար-
 սանց, և սարդի ոստայնք ձգեցան
 'ի սենեակս առագաստաց նոցա.

կործանեցան բարձրագահք տաճարաց նոցա, և խանգարեցան սպասք երախանաց նոցա. անկան կործանեցան սպարանք նոցա, և տապալեալ աւերեցան ամուրք սպաստանի նոցա: Չորացան ազազեցան բուրաստանք ծաղկոցաց նոցա, և դաշտախիլ եղեն որթք գինեբեր այգեաց նոցա: Աչօք իւրեանց տեսին զյափշտակութիւն արարոց իւրեանց, և ականջօք իւրեանց լուան զչարչարանս վշտից սիրելեաց իւրեանց. առանգանձք իւրեանց յարքունիս, և ոչ մնացին ամենեւին զարդք երեսաց իւրեանց:

Տիկնայք փափկասունք Հայոց աշխարհին, որ գրգեալք և գգուեալք էին իւրաքան իւր բաստեռունս և ՚ի գահաւորակս, հանապազ բոկ և հետի երթային ՚ի տունս աղօթից, անձանձրոյթ խնդրեալ ուխտիւք՝ զի համբերել կարասցեն մեծի նեղութեանն: Ար ՚ի մանկութենէ իւ-

րեանց սնեալ էին ուղղովք զուա-
րակաց և ամճովք էրէոց, խոտա-
բուտ կենօք իբրեւ զվայրենիս ընդ-
ունէին զկերակուրն մեծաւ խնդու-
թեամբ, և ոչ յիշէին ամենեւին
զսովորական փափկութիւնն: Սեւա-
ցեալ ներկան մորթք մարմնոյ նո-
ցա. վասն զի ցերեկ արեւակէզք
էին և զամենայն զիշերսն գետնա-
բեկք: Սաղմոսք էին մշտնջենաւորք՝
մրմունջք ՚ի բերանս նոցա, և մխի-
թարութիւնք կատարեալք ընթեր-
ցուածք մարգարէիցն: Միաբանե-
ցին երկու երկու իբրեւ ամուլք հա-
ւանք և հաւասարք՝ ուղիղ տանե-
լով զակօսն արքայութեանն, զի ա-
ռանց վրիպելոյ հասցեն ՚ի նաւա-
հանգիստն խաղաղութեան:

Մոռացան զկանանցի տկարու-
թիւն, և եղեն արուք առաքինիք ՚ի
հոգեւոր պատերազմին. մարտ ե-
ղեալ կռուեցան ընդ մեղսն կա-
րեւորս, հատին կտրեցին և ընկեցին

զմահաբեր արմատս նորա: Միամտութեամբ յաղթեցին խորամանկութեանն, և սուրբ սիրով լուացին զկապուտակ ներկուածս նախանձուն. հատին զարմատս ազահութեան, և չորացան մահաբեր պտուղք ոստոց նոցա: Խոնարհութեամբ կռփեցին զամբարտաւանութիւն, և նովին խոնարհութեամբ հասին երկնաւոր բարձրութեանն: Աղօթիւք բացին զփակեալ դրունս երկնից. և սուրբ խնդրուածովք իջուցին զհրեշտակս ՚ի փրկութիւն. լուան աւետիս ՚ի հեռաստանէ, և փառաւորեցին զԱստուած ՚ի բարձունս:

Այլիք որ ՚ի նոսա էին՝ եղեն վերստին հարսունք առաքինութեան և բարձին յանձանց զնախատինս պրութեան: Իսկ կանայք կապելոցն կամօք կապեցին զմարմնաւոր ցանկութիւնս, և եղեն կցորդ չարչարանաց սուրբ կապելոցն. ՚ի կեաս

իւրեանց նմանեցին քաջ նահատակացն մահուամբ, և ՚ի հեռաստանէ եղեն վարդապետք մխիթարիչք բանդարգելեացն: Մատամբք իւրեանց վաստակեցին և կերակրեցան, և զկարգեալ ոռճիկ նոցա յարքունուստ՝ ամ յամէ թոշակ առնէին և տային տանել նոցա ՚ի մխիթարութիւն: Անարիւն ճիպոսանց նմանեցին, որ երգոյն քաղցրութեամբ առանց կերակրանաց կեան, և կենդանի են միայն զօղն ծծելով, զանմարմնոցն բերեն զնմանութիւն:)

Իսազում ձմերաց հալեցան սառնամանիք, եհաս զարուն և եկին նորեկ ծիծեռունք. տեսին և խրնդացին կենցաղասէր մարդիք, և նոքա ոչ երբէք կարացին տեսանել զանձկալիսն իւրեանց: Ծաղիկք գարնանայինք յիշատակեցին զպսակասէր ամուսինս նոցա, և աչք իւրեանց կարօտացան տեսանել զցան-

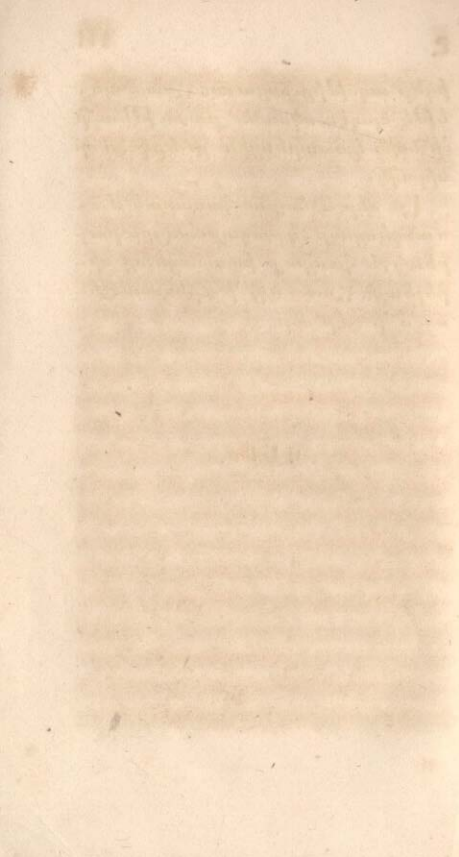
կալի գեղ երեսաց նոցա : Սպառեցան բարակք որսականք , և խցեալ կուրացան արշաւանք որսորդաց : Բնագրօք յիշատակեցան նոքա , և ոչ մի տօնք տարեկանաց ոչ ածին զնոսա 'ի հեռաստանէ , 'ի ճաշակատեղս նոցա հայեցան և արտասուեցին , և յամենայն յատեանս յիշեցին զանուանս նոցա . բազում արձանք կանգնեալ էին յանուն նոցա , և , անուանք իւրաքանչիւր նշանակեալ 'ի նոսա :

Եւ իբրեւ այնպէս յամենայն կողմանց ալէկոծ լինէին միտք նոցա , ոչ ինչ կասեալ թուլացան յերկնաւոր առաքինութենէն . Արտաքնոցն երեւէին իբրեւ այրիք սգաւորք և չարչարեալք , և յոգիս իւրեանց զարդարեալք և մխիթարեալք երկնաւոր սիրով : Ոչ եւս սովորեցին հարցանել զեկեալ ոք 'ի հեռատանէ , եթէ երբ լինիցի մեզ տեսանել զսիրելիսն մեր . այլ այն էին

իղծք աղօթից նոցա առ Աստուած,
 եթէ որպէս սկսանն՝ քաջութեամբ
 ՚ի նմին կատարեսցին լի երկնաւոր
 սիրովն:

Եւ մէք և նորա հասարակ ժա-
 ոանգեսցուք զքաղաքամայրն բա-
 րեաց, և հասցուք խոստացելոց սի-
 րելեացն Աստուծոյ ՚ի Քրիստոս Յի-
 սուս ՚ի Տէր մեր

ՎԵՐՁ

ՆՈՐԻՆ

ԷՂԻԾԱՅԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

ԲԱՆ ԽՐԱՏՈՒ
ՅԱՂԱԳՍ ՄԻԱՆՉԱՆՑ

ՍՒՐԴԻԿ, որ են 'ի մարմնի և
կամօք ետուն զանձինս իւրեանց
յաստուածպաշտութիւն, անդրս-
տին 'ի տղայութենէ խոկան՝ կրթին
'ի վշտամբերութիւն. հեռանան 'ի
հայրենի բնակութենէն, և վարին
յանապատ յանշէն երկիր. ոչ իբրև
չարակներով նախանձոտք փախու-
ցեալք 'ի բազմամարդոյ աղքատաց,
այլ զի տեսանեն զաշխարհս լի ամե-
նայն չարեօք, խոյս տան 'ի խորշս
և 'ի ստորոտս անապատ վայրաց:

Օ, որ տեսանեմք իսկ յաճախ 'ի
կողմանս հարաւոյ բազմութիւն ա-

րանց՝ առանց կանանց միաբանութեան, յազգաց և ՚ի լեզուաց ըզմիով վայրօք հասեալք, ժողովեալք իբրև ՚ի հայրենի գաւառս՝ առնեն զքնակութիւնս երկու ընդ երկուս, և կամ երեք ընդ երիս, և կամ եւս բազումս քան զսոյնս: Եւ շինեն իւրաքանչիւր խցկունս զատուցեալս ՚ի միմեանց. որմք դուզնաքեայ առ ցրտոյն պահպանութիւն, և զոյգ նմին ձեղուն՝ առ արեգական պահպանիլ. յատակք անպաճոյճք՝ շատացեալք խոտեղէն անկողնօք: Եւ քանզի բնութիւնս մեր զուղակ՝ է սիրէ ծածկել զմերկութիւն, առնեն և նոքա հանդերձս անպաճոյճս և յոյժ գձուճս, կողորս ամարանի և թեղանաւորս ձմերանի. արկանեն և աղաբողոնս մեկնաւորս:

Մանաւանդ ՚ի պարս շրջագայ անդադար պաշտամանն՝ երգս հոգեւորս հօրն բոլորեցուն մատուցա-

նեն զուարթ հոգում: Անն ընդդէմ
 միմեանց զաչս ՚ի վայր արկեալ՝ ըզ-
 ծայրս ոտից մատանցն նկատելով,
 իբր թէ մի կէտ տեսակի ամենեքեան
 հայեցցին. զաջ ձեռն ՚ի վերայ ծնո-
 տին եղեալ և զահեակն ՚ի վերայ
 կրծիցն, որպէս կարծեմ ուսեալ
 ՚ի բնական հարցն: Երկու են պա-
 տուականագոյնք ՚ի մարմնի, կեն-
 դանական և խոհական, երկոքումք
 երկոցունց սպասաւորեալ, կենդա-
 նականին՝ սրտամտականն է հակա-
 ռակ իսկ խոհականին՝ արտաբերա-
 կան բանս: Արդ ձախուն զերասա-
 նակ ՚ի ձեռն առեալ՝ զսրտամտական
 սանձակոծիցէ, և զաջ ձեռն ՚ի վե-
 րայ աջոյ ծնօտին եղեալ՝ խոհակա-
 նին սպաս ունի առ դրան բերման
 բանին, զի մի այլակութիւն յու-
 ղիղ փառատրութիւնն խառնեացի:
 Եւ ընդ այսու երկու մասամբքս նա-
 հանջին ամենայն զգայութիւնքս,
 աչք յուղիղ տեսութիւն և ականջք

Ի զգաստ յողոր թիւն, միտք ՚ի սուրբ
խմաստու թիւն և այլն ըստ իւրա-
քանչիւր մասին :

Եւ իբրեւ այսպէս կարգեալք և
յօրինեալք, ամենեքեան ՚ի նմանու-
թիւն վեց թեւեան սերովբէից շուրջ
պարփակեալք, ձայնս անհատս ՚ի
վեր հնչեցուցանեն, և օրհնութիւն
և առաջափս ՚ի խորհուրդս միաբանու-
թեան արարչին իւրեանց բոլորն :
Զտիւն ամենայն պարապեն երգոցն
քաղցրութեան, յագեալք և զմայ-
լեալք ՚ի կերակուրսն երկնայինս՝
առլցեալք հասանեն ՚ի ժամ երե-
կոյին : Եւ քանզի մարմին ունին
ըստ բնութեանս մերում զգայու-
թեանս, ուտեն՝ զի մի քաղցիցեն,
և ըմպեն՝ զի մի ծարաւեսցին :

Արդ գու իբրեւ լսիցես զուտելն,
մի առ մերս ընթանայցես. զի հաց է
նոցա անպաճոյճ և բանջար վայրե-
նի՝ զոր համով աղին համեմեն, և
ջուր յստակ՝ զոր յամպոց բերմանէ

'ի գուրս ժողովեն: Սակայն և զայս
 ոչ երբէք 'ի տունջեան մատուցա-
 նեն 'ի դարմանս պիտոյից մարմնոց.
 այլ միաբան պահելով զերկայնու-
 թիւն աւուրն, տեղի տան արեգա-
 կան մտանելոյ. ձգեն երկայնեն զե-
 րեկունն, մինչեւ աստեղք յիւրա-
 քանչիւր կայանս պայծառանան.
 գոհանան իբրեւ ընդ մի բերան ա-
 սելով. Ի խաւարային ժամու զխա-
 ւարային կերակուրս խաւարային
 մարմնոյս տացուք:

Աւ զայս ասելով, 'ի ձայն բար-
 ձրր փառաարեն զսուրբ երրորդու-
 թիւնն, խնդալից ուրախութեամբ
 ակրմբին իւրաքանչիւր տեղիս: Եւ
 որպէս ասացաքն՝ ուտեն հաց և զո-
 պա, և ըմպեն ջուր ցուրտ: Քան-
 զի գոն 'ի նոսա ծերք փափկալարք,
 մատուցանեն ջուր ջերմ, զոր և բա-
 րեխառն անուանեն. այլ գինի և
 կամ այլ ինչ զանազանեալ, և գտա-
 նի ոչ 'ի սուրբ միայնանոցս նոցա:

Եւ յարուցեալ յանպաճոյճ ընթրեացն, միաբանութեամբ ասեն. Փառք քեզ Տէր, փառք քեզ թագաւոր, մեր, զի ետուր մեզ կերակուր ուրախութեան. լցո զմեզ Հոգւով սրբով, զի գտցուք առաջիքո հաճոյք, և մի ամաչեսցուք. զի դու հատուցանես իւրաքանչիւր ըստ գործոց իւրեանց: Եւ այսպէս տեառնագրելով զինքեանս՝ տան զանձինս սակաւ մի անօսր քնոյ. զի մի տհալ կերակրովք գեղեցիկ շինուած մարմնոյն շփոթեալ խանգարիցի: Նա և եթէ յամեն եւս ՚ի քուն, երազ հոգեկան տեսանեն, և անդէն զանուրջսն մեկնեն իբր զբանս սուրբ մարգարէիցն:

Եւ զարթուցեալք առ հասարակ անդէն ՚ի շրջանս պարուց բոլորին. ոչ հակառակք և ոչ ընդդիմացեալք, քաղցր հաւանութեամբ և հեզ հանդարտութեամբ: Առաջնորդք դասուցն հնչումն ձայնի ար-

ձակեն, երգս հոգեւորականս քաղ-
 ցրանուագս փոփոխելով. իսկ այլ
 կրսերագոյնքն ձայնիցն միտ գնելով.
 խառնեն զիւրաքանչիւր բարբառսն
 յարմարելով և կազմելով զմիաբա-
 նու թիւն հնչմանն, զի իբրեւ ՚ի միո-
 ջէ բերանոյ ամենայն բաղմու թիւն
 ձայնիցն հնչիցէ: Եւ այսպէս յերկա-
 րելով զձայնաւոր պաշտօնն, ծունր
 գնեն ամենեքեան, յաղօթս կան
 լու թեամբ. և ՚ի ձեռն առաջնոր-
 զի աղօթիցն կանգնեալք ամենե-
 քեան զփառատրութիւնն կատա-
 րեն:

Եւ կատարեալ զտունջեան պաշ-
 տօնն, լաւ համարեցան զգիշերսն
 վաղայարոյց լինելով մինչեւ յառա-
 ւօտ աղօթիցն պարապեալք, և ըն-
 թեռնուն զգիրս սուրբս. իսկ որք
 ունին շնորհս վարդապետութեան,
 առնեն մեկնութիւնս ՚ի մխիթարու-
 թիւն լսողացն: Պատմեն վասն լի-
 նելութեան աշխարհի յօչընչէ ե-

դեալ, և կարգեալ մի ըստ միոջէ
 դխրատս բարեաց կարգեն 'ի լսելիս
 ժողովրդոցն վկայութեամբ սուրբ
 գրոց: Եւ այսպէս ուսուցանելով
 մինչեւ մոռանալ լսողացն զամենայն
 իրս աշխարհականս, և չիշել ամե-
 նելիմբ զհարկաւոր կերակուր և ըմ-
 պելիս,

Եւ այնպէս ուրախացեալք 'ի
 սէրն Աստուծոյ, մինչեւ չհամա-
 բեալ զինքեանս 'ի մարմնի, այլ յեր-
 կինս. և հեշտութեամբ անցուցա-
 նեն զերկայնութիւն գիշերոյն մին-
 չեւ յառաւօտ: Քանզի սոսկացեալք
 են յերկրէս և զգեցեալք զերկինս:
 Ամաչէ մահ առ դրունս նոցա, և
 դասնացան դժողք յիջանել նոցա:
 Կենդանութիւն նոցա դրունք են
 աղօթից աշխարհի, և ոսկերք նոցա
 զանձ են ամենայն ապաւինելոց:
 Լուր նոցա յորդորիչ է ամենայն
 հեղգացելոց, և զործք նոցա վար-
 դապետութիւն ամենայն կամեցո-

զաց . դասակիցք են հրեշտակաց , և
օթեւանք սուրբ երրորդութեանն :

Արդ զայս ամենայն գիտելով ,
եղբարք , պարտիւք թեւակոխել . և
զնոյն նախանձ սրբութեան յան-
ձինս բերելով , նմանողք լիցուք այն-
պիսոյ բազմագունդ միայնացելոց
յաշխարհէ և դիմելոց ՚ի քաղաքա-
մայրն վերին , որ ազատ է յախտից
երկրաւորաց . քանզի ընկերակիցք
են մերոյ բնութեանս , որ զօրացու-
ցանէ զտկարութիւնս : Միայն կա-
մեաց , բուռն հար հաւատովք ,
յուսա , սիրեա , և կարես տեսանել
զայնպիսի նահատակութիւն : Զի
ոչ ինչ հաժեմատ են չարչարանք ժա-
մանակեանք առ կեանսն՝ որ պատ-
րաստեալ է այնպիսի ճգնողաց :

Քանզի յոյժ իսկ երկուցեալ եմ
ես ընդ հեղգութիւնս մեր . գրեթէ
զամենեսեան տեսանեմ թաւալեալ
յերկրաւոր ստացուածս : Իսկ արդ
բնութիւնս իմ ո՞չ կշտամբեալ յան-

դիմանէ՝ զիս, եթէ ստեղծայ մերկ,
 և եթէ եղայ ՚ի դրախտին մերկ, և
 եթէ ելի անտի մերկ, և եթէ ծնայ
 մերկ, և եթէ անդրէն յերկիր մերկ-
 անգամ երթամ: Արդ եթէ տա-
 նել աստի ոչ կարեմք, զի՞ եւս աս-
 տէն ՚ի սմին թարթափիմք յաշ-
 խարհիս: Մերկացիր սոսկացիր, ո՞վ
 ժիայնակեացդ, մի թաւ ամուր ըն-
 դունակ լինիր նենգաւոր թշնա-
 մւոյն. գուցէ ՚ի դարան մտեալ մօ-
 տալուտ՝ զքեզ անդէն ՚ի քեզ արշա-
 ւեսցէ կողոպտել. զերծանել ՚ի քէն
 զգանձսն երկնաւորս: Բաւական
 համարեաց քեզ զտերունեան կա-
 դսդ, ոչ որ յերկրաւորացս կարէ եր-
 կուց տերանց ծառայել. որ յայտ-
 նագոյն իսկ ցուցանէ առանց միջ-
 նորդի և մեկնութեան. Աչ կարէք
 դուք, ասէ, Ասաուծոյ հաճոյ լի-
 նել և Մամոնայի:

Աւարդ ես տեսանեմ ՚ի մերում
 աշխարհիս և ոչ զդք աղատեալ յայս-

պիսի աղետից: Յետս ընդդէմ ըն-
 թերցաք զգեղեցիկ գրեալսն. 'ի
 պատճառս ուխտաւորութեան հե-
 ոացաք 'ի սուրբ ծնողացն, և արա-
 րաք բազում հարս օտարոտիս. զորս
 պատուելոյ արժանի էր՝ անարգե-
 ցաք, և յորս ոչն ունէաք իշխանու-
 թիւն դնել մեծարանս՝ զախտ աղե-
 տից մերոց յոյժ ձախեցաք: Ազա-
 տացաք 'ի հարկաց արքունի՝ զորս
 առանց մեղաց էր հարկիլն, և մտաք
 ընդ հարկաւ ստացուածոց, որ լի
 են անառակ ազահութեամբ: Չե-
 լաք յանկողինս սուրբ հարսանեաց,
 և արարաք մեզ բարձրազահոյս ա-
 ռաւել քան զաշխտրհի: Փափկա-
 նամք յանկողինս յարմարեալս, և
 յածեալ կոծին միտք մեր 'ի խոր-
 հուրդս ախտեղիս զգիշերն ամե-
 նայն:

Աօշիկք ոտից մերոց յանդիմա-
 նեն զմեզ, եթէ ոչ են սուրբ ճանա-
 պարհք մեր: Հանդերձք մեր աղա-

զակեն զգործոց մերոց, եթէ մերկ
 եմք յերկնաւոր զգեստուցն: Երի-
 վարք մեր ցուցանեն զմեզ, եթէ
 ոչ եմք յաւիշտակելոց ընդ առաջ
 Տեառն 'ի վերայ օդոց: Շինուածք
 ապարանից մերոց յայտ առնեն, ե-
 թէ ոչ ունիմք մէք տաճար առանց
 ձեռագործի յերկինս, յոր մտանե-
 լոց են ամենայն դասք սոսկացելոցն
 յերկրաւոր ախտից: Աալուածք ան-
 դաստանաց մերոց կշտամբեն զմեզ,
 եթէ չիք մեր բաժին 'ի վիճակսն
 երկնաւորս:

Մրգուղք անյագք եղաք 'ի կե-
 րակուրս, և առանց շափոյ արբաք
 գինի պղտորիչ խորհրդոց և մտաց:
 Խոր 'ի քուն ննջեմք ամենեքեան, և
 երազ թուի մեզ ճշմարտութիւնն:
 Աափուցեալ են աչք մտաց մերոց
 'ի տեսական խորհրոց, և անյագ
 պակշտեալ հայել 'ի կեանս աշ-
 խարհիս: Արգելեալք զլսելիս 'ի
 սուրբ ընթերցուածոց, և ունկնդիր

եմք բառաչման խաշանց մերոց: Աչ
 եկն մեզ հօտ անոյշ 'ի հոգւոյն սրբ-
 րոյ, վասն զի սիրեցաք մեք զեւղ
 ախտալից աշխարհիս: Աչ ճաշա-
 կեցին քիմք ոգւոց մերոց զկերա-
 կուր երկնային, վասն զի պարարե-
 ցաք զանձինս մեր 'ի զանազան խոր-
 տիկս: Մուծ է գոյն գիմաց մերոց,
 վասն զի ոչ զուարթացան երեսք
 մեր 'ի խորհուրդս սրբու թեան: Ցա-
 ւալից են անդամք մարմնոց մերոց,
 վասն զի յառաջ քան զմարմինս՝ զո-
 գիս ախտացուցաք: Գերեզմանաց
 բռերոց նմանեցաք յանձինս մեր,
 վասն զի ունայն եմք 'ի շնորհաց
 սուրբ Հոգւոյն:

Ս ասն այսորիկ և ամենայն չարիք
 եկին հասին յաւուրս մեր. կենդա-
 նեաւ մերով տեսաք զգիականս ան-
 ձանց մերոց: Քաջ նահատակք մեր
 անկան 'ի պատերազմի, և սուրբ
 քահանայք մեր խողխողեցան 'ի ձե-
 ոաց անօրինաց, զեղեցիկ երիտա-

սարդքն զենան 'ի սպանումն , և բազում կուսանք վարեցան 'ի գերութիւն . գիրգ կանայք անկան 'ի տառապանս այրութեան , և բազում որք կականին դառնապէս : Ազատ եկեղեցի անկաւ 'ի ծառայութիւն հեթանոսաց , և սուրբ քահանայք նորա կուսին չարչարին յանօրէն հարկահանաց : Քարձեալ է ողորմութիւն , յաշխարհէ , և հեռացեալ է գութ յիւրաքանչիւր մտաց : Երկինք 'ի վերուստ բարկացեալ են , և երկիր 'ի ներքուստ կայ յերերի տատանման ,

Ը ինուածք մեր եղեն գերեզմանք դիականց մերոց , և վաստակք ձեռաց մերոց տապալեցան 'ի վերայ մեր : Պայթեաց և պատառեցաւ թանձրութիւն երկրիս , և բազում մարդիկ 'ի վայր հոսեցին : Ոչ սպասեաց որդի հօր , և ոչ քոյր զաչս եղբօր կալաւ , և ոչ ել ձայն լալոյ կանանց 'ի վերայ ծննդոց իւրեանց ,

վասն զի Լքոյց սով զբերանս նոցա :
 Հզօրք խորտակեցան յանկարծակի
 իբրեւ զմայրս բարձունս Լիբանա-
 նու . հնձանք եղեն բարկութեան ,
 և ճմլեցան ամենեքեան իբրեւ զող-
 կոյզս ընդ ոտամբ , փոխանակ գի-
 նոյ՝ արիւն անմեղաց ցայտեցաւ ՚ի
 հանդերձս մեր : Գառնացաւ քան
 զլեղի կերակուր ՚ի քիմս մեր , և ՚ի
 քացախ դարձաւ սուրբ ըմպելիք
 մեր : Ընդ հարեալսն հարաք ամե-
 նեքեան յողիս և ՚ի մարմինս մեր , և
 ընդ մեռեալսն զմահ ճաշակեցաք :
 Արդ ո՞չ ապաքէն վասն մերոյ հեղ-
 գութեան անցին այս անցք շարչա-
 րանաց ընդ աշխարհ :

()ն անդր ՚ի բաց կաց յաշխար-
 հէ , որ վաղդ ելեր մեկնեցար յա-
 ղետից սորա . թօթափեալ ընկեա
 ՚ի բաց զկեղեւանս ախտալից աշ-
 խարհիս : Մերկեաց իբր զըմբշա-
 մարտիկ , օժ իւղովն քրիստոսի , զի
 մի կռուեսցին ՚ի քեզ ձեռք ախոյա-

նին: Իսկ արդ եթէ հեթանոսք, որ ըմբռնեցան ՚ի տեսական իմաստութիւն, ոչ միայն ՚ի ստացուածոց ՚ի բաց կացին, այլ և յօրինաւոր կերակրոց հրաժարեցին, համառօտ և անպաճոճ ըմպելեօք շատացան յանձինս իւրեանց, և առաքինի մահուամբ վախճանեցան ՚ի կատարած կենաց իւրեանց, որչափ եւս առաւել մէք պարտիմք նմանողք լինել սիրելեացն Քրիստոսի, որք հրեշտակակրօնք զանձինս կարգեցին, խառնելով զինքեանս ՚ի գունդս վերնոցն:

Ահայք և մէք, ո՛վ միայնացեալք, զօրէն թշնամեացն մտցուք ՚ի մերն ստացուած իբր յօտար երկիր, արմատախիլ զճառատունկս թշնամւոյն կոտորեսցուք. իբրեւ զգերի առեալ ծախիցեմք ՚ի ՚ունդեալս զինչս մեր, ոչ զի ատիցեմք զազգականս, այլ զի սիրեցեմք զաղքատսն, որ են զօրականք Քրիստոսի և ճշմարիտ

բարեխօսք: Ապա թէ աստէն կապիս
 ընչիւք, և քեզէն վարես զքեզ յան-
 դարձ գերութիւն, ուր չիք անդ
 գինք փրկանաց: Փութա փութա
 ճեպեա, եղբայր, ապրիլ յայնպի-
 սի անողորմ գեհնէ. զի կարիցես
 հասանել յամուր քաղաքն, ուր ոչ
 գոյ քեզ կասկած կամ երկեւզ
 խախտիլ և վարիլ 'ի գերութիւն:

Աւ եթէ եկեսցես զհետգեղեցիկ
 վարդապետութեան հարցն, զորս
 վերագոյնն գծագրեցի քեզ զվարս
 սուրբ միայնակեցացն, յայնժամ
 կարասցես համբառնալ զաչս մը-
 տացդ առանց ախտից չարչարանաց,
 հայել և տեսանել զքեզ գեր 'ի վե-
 րոյ քան զամենայն երկինս: Երանի
 տայցես անձինդ քաջապէս ճողոպ-
 րեալ 'ի վշտալից կենաց աշխարհիս,
 և խառնեսցիս յերամ միայնակե-
 ցացն, 'ի գունդս սրբոց արդարոցն,
 'ի վիճակ առաքելոցն, 'ի գումարս
 մարգարէիցն, 'ի կաճառս մարտի-

րոսացն, 'ի բանակս հրեշտակացն և
 'ի ժողովս անդրանկացն, 'ի մեծ քա-
 ղաքն երկնից, 'ի բաղմականսն ար-
 րահամեան, և 'ի կերակուրս երկ-
 նայինս և յլմպելիս անկարօտս:
 Գու ես այնուհետեւ մարգարէն,
 որ ոչ պատուեցար 'ի մարմնական
 աշխարհիս. այլ թեւածեալ թռու-
 ցար յանմարմին աշխարհի, և հան-
 գուցեալ դադարեցեր յանապական
 ուրախութիւնսն: Յորս լիցի և մեզ՝
 վերջին գրչու թեամբ աշխատողացս՝
 միաբանութեամբ սուրբ ուխտիս
 վայելել, շնորհօքն Տեառն մերոյ
 Յիսուսի քրիստոսի, որում փառք
 յաւիտեանս. ամէն:

ՍԽԱԼԱՏՊՈՒԹԻՒՆՔ

Ս Խ Ա Լ

Ո Ւ Ղ Ի Ղ

Երէ՛ս

Կ՝Ղ

9	ըկնալաք . . .	6	ընկալաք
40	անացնպատին .	10	անապատին
71	զէրկրաւոր . .	13	զէրկնաւոր
121	դովա՛ն	23	դուա՛ն
156	Վարդաբայ . .	2	Վարդանայ
157	հասուծանէին .	10	հասուցանէին
157	քաղանայու - [Ժեանն	13	քահանայու - [Ժեանն
166	որ	1	օր
223	'է մէջ բնակիս .	23	'ի մէջ բանա- կիս
248	'ի տենեկաց . .	6	'ի սենեկաց
256	անկան էր . .	12	արկանէր
257	զօրաւարին . .	15	զօրավարին
274	խօսեցան . . .	6	խօսեցան
277	նորա	17	նոցա
303	գտու [Ժեամբ . .	21	գ[Ժու [Ժեամբ
322	գուշու [Ժեամբ .	14	զգուշու [Ժե - ամբ

345	ամբարտուժիւն	22	ամբարշտու - ժիւն
360	տաղւոջ	15	տեղւոջ
373	ապաւել	1	առաւել
374	արչ	2	արգ
377	յարկունիս . . .	6	յարքունիս
379	ազդ	2	ազդ

1-16 205-215

1-26 215-220

27-35 227-234

35-45 245-250

59-66 - 258 - 266 (71)

66-71

74-77

78-83 prep. 90 sheets
3/16 in - 4r

83-91

91-98 prep. 95.
3/16 in - 4r

111-116

116-126

126-131 prep. 95.

133-142

142-149

149-155

169

178-188

198

NL0015947

2013

« Ազգային գրադարան »

NL0015947

